

รายงานการวิจัยเรื่อง

รูปแบบศิลปะและการจัดการผ้าทอที่ส่งผลต่อความเข้มแข็ง
และการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น : ศึกษากรณีผ้าไหมแพรวา
สายวัฒนธรรมผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์

ผู้วิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุภชัย สิงห์ยะบุศย์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

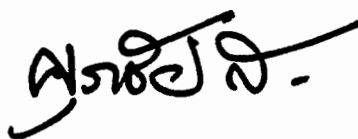
การวิจัยเรื่องนี้ได้รับทุนสนับสนุนจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

15 กรกฎาคม 2545

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่องรูปแบบศิลปะและการจัดการผ้าทอที่ส่งผลความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น : ศึกษากรณีผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์ สำเร็จลงได้ด้วยการร่วมมือและให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี จากภาครัฐ เอกชน และประชาชนทั้งสองหมู่บ้าน คือ ชาวบ้านโพน อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นชาวผู้ไท และเจ้าของวัฒนธรรมผ้าไหมแพรวา และชาวบ้านสิงห์สะอาด ตำบลสหัสขันธ์ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่เป็นชุมชนชาวไทยลาว ซึ่งเรียนรู้และผลิตผ้าไหมแพรวา ที่ผู้วิจัยใช้เป็นชุมชนศึกษาอีกชุมชนหนึ่ง

ผู้วิจัยใคร่ขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งต่อ คุณพิพัฒน์ พลระมาตย์ หัวหน้าฝ่ายแผนการ จังหวัดกาฬสินธุ์ คุณผจงกิจ ผาสุก พัฒนาการชุมชนอำเภอดำม่วง คุณรัชนีกร เกาะแก้ว และคุณสารภี ศรีมามาต ผู้ดูแล "บ้านแพรวา" อาจารย์สุพันธ์ สุวงทา ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโพน คุณแม่คำสอน สระทอง และ สมาชิกกลุ่มแม่บ้านผ้าไหมแพรวาทุกคน คุณสุดใจ ศรีบ้านโพน ผู้ประสานงานโครงการวิจัยที่บ้านโพน และคุณนันทิยา จันทร์อ่อน ผู้ประสานงานโครงการวิจัยทั่วไปที่ให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้วิจัยใคร่ขอขอบพระคุณสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ผู้ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยเรื่องนี้

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์)

15 กรกฎาคม 2545

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง "รูปแบบศิลปะและการจัดการผ้าทอที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น : ศึกษากรณีผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์" มีจุดมุ่งหมายการวิจัย เพื่อศึกษารูปแบบศิลปะ การจัดการด้านการผลิตและการจำหน่าย และการเสริมสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นกับผ้าไหมแพรวา ผลการวิจัยพบว่า

รูปแบบศิลปะผ้าไหมแพรวามี 3 ลักษณะรูปแบบใหญ่ คือ ผ้าทอล่วง ผ้าจกดาว และผ้าเกาะ ผ้าทอล่วง เป็นผ้าทอสองสีที่เกิดจากการทอผืนระหว่างเส้นไหมแนวตั้งกับแนวนอน ผ้าจกดาว เป็นผ้าทอที่ผืนระหว่างการทอล่วงด้วยผ้าสองสี สลับกับการเติมแต่งลวดลายเป็นดอกดาวบนผืนผ้าด้วยเส้นไหมสีต่าง ๆ ส่วน ผ้าเกาะ เป็นผ้าไหมแพรวาที่เกิดจากการทอโดยใช้นิ้วก้อยค่อย ๆ เกาะเกี่ยวเก็บลวดลายที่ละดอกดวงอย่างแพรวพราวจนเกือบเต็มผืนผ้า

อย่างไรก็ตาม ผ้าแต่ละชิ้นมีต้นกำเนิดมาจากผ้าแพรวาแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นผ้าที่ทอด้วยวิธีการใช้นิ้วเกาะเกี่ยว โดยมีไหมสีพื้นคือสีแดงเข้ม อันเป็นสีที่เกิดจากการย้อมด้วยครั่ง ชาวผู้ไทใช้เป็นผ้าสไบเฉียงเพื่อไปร่วมพิธีการสำคัญ เช่น การแต่งงาน พิธีทำบุญทางศาสนา

ทั้งนี้ผ้าทอแต่ละแบบเป็นที่นิยม และสอดคล้องกับรสนิยมของผู้บริโภคแตกต่างกันไป กล่าวคือ ผ้าทอล่วงและผ้าจกดาว มีราคาถูกเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคอายุระหว่าง 20-30 ปี เป็นส่วนใหญ่ ส่วนผ้าเกาะเป็นที่ต้องการของผู้บริโภควัยผู้ใหญ่ โดยเฉพาะผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี เพราะเป็นผ้าแพรวาที่มีราคาสูง

ด้านการจัดการการผลิตผ้าแพรวา เริ่มตั้งแต่การผลิตส่งให้สมเด็จพระราชินีนาถ แล้วกระจายสู่สาธารณะชนทั่วไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง โดยมีการพัฒนารูปแบบด้วยการประยุกต์ขนาดและสีผ้า รวมทั้งการนำมาใช้ตัดชุดเพื่อแต่งกายบุคคลนอกเผ่าผู้ไท ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา จากความต้องการผ้าไหมแพรวาอย่างกว้างขวาง ทำให้การทอที่มีอยู่เฉพาะกลุ่มสตรีบ้านโพน อำเภอดงคำมวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ไม่เพียงพอกับความต้องการของผู้บริโภค ชาวบ้านโพนส่วนหนึ่งจึงไปจ้างชาวบ้านอื่นทอผ้าแพรวา โดยนำเส้นไหมที่ย้อมสีแล้วไปให้พร้อมกับถ่ายทอดกระบวนการทอแก่สตรีเหล่านั้น ซึ่งทำให้จำนวนช่างและผืนผ้าแพรวามีปริมาณเกินความต้องการของผู้บริโภค และส่งผลให้ผ้าแพรวามีราคาถูกลงมาก ช่างทอบางคนจึงลดต้นทุนการผลิตผ้าด้วยการใช้วัสดุดิบไม่มีคุณภาพ ทำให้ผู้บริโภคเกิดความเคลือบแคลงในคุณภาพของผ้าแพรวา

การจำหน่ายผ้าแพรวามี 4 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ การจำหน่ายโดยส่งไปให้ร้านจิตรลดาของสมเด็จพระราชินีนาถ การจำหน่ายให้กับผู้ค้าคนกลาง การออกร้านตามเทศกาลต่าง ๆ และการจำหน่ายโดยนำไปฝากขายที่ "ศูนย์วิถีชีวิตแพรวา" และ "บ้านแพรวา" ซึ่งกรณีการจำหน่ายผ่านผู้ค้าคนกลางจะเป็นการจำหน่ายในปริมาณมากที่สุด

ผ้าไหมแพรวาได้รับการเสริมสร้างให้เกิดคุณค่าจนเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ใน ส่วนของจังหวัดกาฬสินธุ์ ได้กำหนดให้ผ้าไหมแพรวาเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ของจังหวัด มีการรณรงค์การตลาดด้วยผ้าไหมแพรวา และมีการจัดงานวิจิตรแพรวาราชนิแห่งใหม่เป็นประจำทุกปี รวมทั้งเข้าไปส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านโพนอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมผู้ไทขึ้นที่บ้านโพน นอกจากนี้ในระดับประเทศก็มีการเสริมสร้างคุณค่าด้วยการ นำผ้าแพรวาไปใช้ในกลุ่มผู้นำระดับสูงของประเทศ และการเผยแพร่ของฝ่ายวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ตามโอกาสและวาระต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันการจำหน่ายผ้าไหมแพรวากำลังตกอยู่ในภาวะวิกฤติ ด้านราคาการจำหน่ายที่ลดต่ำลงอย่างมาก อันเนื่องมาจากปริมาณของผ้าทอที่ล้นตลาดดังกล่าว ซึ่งในส่วนของภาครัฐควรเข้ามาช่วยเหลือ ด้านการหาตลาดรองรับ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชนิดอื่น โดยใช้ผ้าไหมแพรวาเป็นวัตถุดิบ และการจัดตั้งสมาคมเพื่อควบคุมคุณภาพการผลิตผ้าไหมแพรวา ให้เป็นที่ยอมรับเชื่อถือของผู้คนทั่วไปอีกครั้ง

ABSTRACT

This research: The art form and management of textile production which affect the strength and self – sufficiency of local communities; the case study of “Phrae-wa silk” of Phutai culture in Kalasin Province. The three aims of this research are studying art forms, production and distribution management and value creation on Phrae-wa silk. The research results following below.

There are three main art forms of Phrae-wa silk . These are Pha Thorluang, Pha Jok-daw and Pha Kao. Pha Thorluang is woven from two colors of silk strings appearing cross-grained form. Pha Jok-daw is woven from two colors of silk strings and added decorative designs by multi-colored silk stings. The last one, Pha Kao is woven by using weaver’s fingers carefully hook multi-colored silk stings. The weaver create one by one decorative designs until Phrae-wa silk is full of elaborate decorative designs.

However all of Phrae-wa silk have developed from ancient textiles which were woven by fingers hooking method. They have dark red color for ground, dying from sticklac. The old Phutai used ancient Phrae-wa silk only in important occasion such as wedding ceremony and religion ceremony.

Each kind of Phraewa silk are interested and matched to various kind of customers taste. Pha Thorluang and Pha Jok-daw which have cheap price are interested by majority customers between age 20-30 years old. But Pha Kao are interested by only adult consumers because of high price.

The production managing of Phrae-wa silk begin with produce for the Queen then widespread to public in a short time. There are forms developing by apply sizes and colors. Including making suit and dress for people out of Phutai race since 1987. According to widespread requirement, weaving by only women group in Ban Phone Village Umphur Kammuang Kalasin Province of is not enough to consumer requirement. So that, some of Ban Phone villagers hire other villagers to weave Phraewa silk. They bring other villagers dyed silk strings and teach them Phraewa silk weaving process. The effects are too much increasing weavers and textiles and then the price of Phrae-wa silk is so worse. Some weavers reduce production cost by using low-quality

materials in weaving process which destroy the customers confident on Phrae-wa silk product.

The distribution managing of Phrae-wa silk has four method, distributing to the Chitrlada queen shop, distributing to tradesmen, distributing to fair boots and distributing to Wijit Phrae-wa Centre and Bann Phrae-wa Centre. Most of Phrae-wa silk distribute pass by tradesmen.

The value created of Phrae-wa silk is promoted to widespread acceptance. In Kalasin Province Phrae-wa silk is selected to be the one of district symbol. The Kalasin officers ask people to dress with Phrae-wa silk and set up the Wijit Phrae-wa queen of silk fair every year. Including always promote Bann Phone villagers to have developing activities for example set up Phutai Culture Centre at Bann Phone. Beside, in the country level, there are value created of Phrae-wa silk by the leaders who dress Phrae-wa silk and by cultural and tourism sections in many occasions.

In the present, distribution managing of Phrae-wa silk is in crisis because of worse price and excessive weavers and textiles. In this case, the government have to action it's role, find out the markets, create and develop products made form Phrae-wa silk and establish an organization to control quality of Phrae-wa silk and renew customers acceptance.

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ

บทคัดย่อภาษาไทย

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
ที่มาของปัญหาการวิจัย	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย	4
คำสำคัญของเรื่องที่ทำวิจัย	5
ขอบเขตของการวิจัย	6
ระเบียบวิธีการวิจัย	6
ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับผ้าทอในประเทศไทยและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	8
-ผ้าทอพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	18
-ผ้าในสังคมวัฒนธรรมอีสาน : อดีต-ปัจจุบัน	19
-ความเชื่อเกี่ยวกับผ้าของชาวอีสาน	35
-ผ้าในวัฒนธรรมผู้ไท	36
-ประเภทและกระบวนการสานเส้นใยผ้าทอในสังคมวัฒนธรรมอีสาน	41
-เครื่องมือเครื่องใช้และวิธีการทอผ้า	43
-การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลกระทบต่อผ้าทออีสาน	49
บทที่ 2 รูปแบบศิลปะผ้าไหมแพรวา	51
รูปแบบผ้าไหมแพรวา	51
การทอผ้าแพรวา	54
ประเภทของลายผ้าแพรวา	56
รูปแบบผ้าแพรวาแบบดั้งเดิม	59
วิธีการทอและการประดิษฐ์ลายผ้าแพรวา	72
รูปแบบและลวดลายของผ้าแพรวา	77
พัฒนาการด้านรูปแบบผ้าไหมแพรวาและกลุ่มผู้บริโภค	85
รูปแบบศิลปะผ้าไหมแพรวากับความต้องการของผู้บริโภคกลุ่มต่าง ๆ	90

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการขึ้นชมและความต้องการของผู้บริโภคผ้าไหมแพรวา	97
บทที่ 3 การจัดการด้านการผลิตและการจำหน่ายผ้าไหมแพรวา	110
การจัดการด้านการผลิตและการจำหน่ายผ้าไหมแพรวาของชุมชนบ้านโพน	110
-ความเป็นมาและสภาพทั่วไปของชุมชนบ้านโพน	110
-วิวัฒนาการทอผ้าแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไท บ้านโพน	123
-ศูนย์แสดงและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าไหมแพรวา บ้านโพน	125
-โครงสร้างการจัดการผลิตผ้าไหมแพรวา	129
-โครงสร้างการจัดการจำหน่ายผ้าไหมแพรวา	132
-กลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในการส่งเสริมและจำหน่ายผ้าไหมแพรวา	135
-ปัญหาด้านการจำหน่ายผ้าไหมแพรวาของชาวบ้านโพน	137
การจัดการด้านการผลิตและการจำหน่ายผ้าไหมแพรวาของชุมชนบ้านสิงห์สะอาด	
ตำบลสหสัมพันธ์ อำเภอสหสัมพันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์	137
-ความเป็นมาของบ้านสิงห์สะอาด	138
-การจัดการผลิตและการจัดการจำหน่ายผ้าไหมแพรวาของนิคมสร้างตนเอง	
ลำปาวผ่าน “บ้านแพรวา”	142
-การจัดการผลิตผ้าแพรวาของทางราชการ	150
-กลุ่มผู้บริโภคผ้าแพรวาที่ร้านแพรวา	153
-ปัญหาการจำหน่ายผ้าไหมแพรวา	156
-การจัดการผลิตผ้าไหมแพรวาบ้านสิงห์สะอาด	158
การจัดการจำหน่ายผ้าไหมแพรวาของร้านค้า กรณีศึกษาร้านแม่เนื่องแพรวา	
จังหวัดกาฬสินธุ์	163
บทที่ 4 การจัดการด้านการเสริมสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นกับผ้าไหมแพรวา	167
สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถกับการเสริมสร้างคุณค่าผ้าไหมแพรวา	167
จังหวัดกาฬสินธุ์กับการยกระดับคุณค่าผ้าไหมแพรวา	174
-การสร้างเป็นคำขวัญของจังหวัด	174
-การส่งเสริมให้บ้านโพนเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	182
-การจัดประกวดผ้าไหมแพรวา	196
-การกำหนดให้ข้าราชการสวมชุดประเพณีเน้นผ้าไหมแพรวา	196
-สร้างพิพิธภัณฑ์ของดีเมืองกาฬสินธุ์	196

-การจัดการงานหลักของจังหวัดกาฬสินธุ์ที่เกี่ยวข้องกับผ้าไหมแพรวา	206
การสร้างเสริมคุณค่าโดยชาวผู้ไทบ้านโพน	210
การสร้างเสริมคุณค่าจากสื่อมวลชน	220
การพัฒนารูปแบบผ้าแพรวาเพื่อเสริมสร้างคุณค่าด้วยการตัดชุด	224
บทที่ 5 บทสรุป	227
สรุปผลและอภิปรายผล	227
ปัญหาและข้อเสนอแนะ	233
บรรณานุกรม	236
รายนามผู้ให้สัมภาษณ์	239

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาของปัญหาการวิจัย

"แพรวา" เป็นชื่อของผ้าไหมทอมือท้องถิ่นชนิดหนึ่ง ซึ่งมีความเป็นมาควบคู่กับชาวผู้ไทจากแคว้นสิบสองจุไทย ที่นิยมใช้เป็นเครื่องแต่งกาย ต่อมาเมื่อประมาณ 300 ปีที่ผ่านมา ชาวผู้ไทกลุ่มนี้ได้อพยพเข้าสู่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณอำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ พร้อมกับการนำเอาวัฒนธรรมการทอและการใช้ผ้าไหมแพรวาเป็นส่วนประกอบของการแต่งกายเข้ามาด้วย (อัจฉรา สุขสมบูรณ์. 2540 : 23)

คำว่า "แพรว" เป็นชื่อเรียกผืนผ้าของชาวอีสานหรือชาวไทลาวทั่วไป ที่เรียกผ้าที่มีลักษณะเป็นผืนว่า "ผ้าแพรว" ส่วนคำว่า "วา" หมายถึงขนาดความยาวของผ้าที่มีความยาว 1 วา (ประมาณ 2 เมตร) ทั้งนี้เพราะว่าเดิมผ้าแพรวาเป็นผืนผ้าทอที่ชาวผู้ไทใช้สำหรับการเบี่ยงสไปทับผ้าเสื่อสีพื้นอีกทีหนึ่ง จึงทอให้มีขนาดความยาวราว 1 วาของผู้ใช้ (สุภาวดี ตุ่มเงิน. 2537 : 1-2) ผ้าแพรวาเป็นผ้าทอด้วยเส้นไหม แต่มีลักษณะพิเศษกว่าผ้าไหมอื่น ๆ คือ เป็นผืนผ้าที่มีความงามวิจิตรกว่าผ้าไหมทั่วไป จนได้รับการขนานนามว่าเป็น "ราชินีแห่งไหมไทย" ทั้งนี้เกิดจากกระบวนการผลิตที่พิถีพิถัน ทั้งด้านการเลือกใช้วัสดุที่ดีที่สุด คือชาวผู้ไทจะเลือกใช้เฉพาะไหมที่มีเส้นเล็กละเอียด ที่เรียกว่าเป็นเส้นไหมน้อยหรือไหมยอดที่มีความละเอียดนุ่มนวล และทำการทอให้เกิดลวดลายแต่ละดอกดวงด้วยการเก็บขิดและการจกเส้นไหมหลากหลายสีเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นการสร้างลายบนผืนผ้าไปทีละชุด ๆ อย่างประณีตบรรจงยิ่ง การทอผ้าแพรวาจึงเป็นภูมิปัญญาชั้นสูงที่ต้องผสมผสานกับความมานะพากเพียรชั้นเลิศ (ยุทธนา เกียรติดำเนินงาม. 2543 : 12)

เดิมที ผ้าไหมแพรวาถูกผลิตและใช้สอยกันเฉพาะชาวผู้ไทในเขตอำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายดังปัจจุบัน ต่อเมื่อในปี พ.ศ. 2520 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ เยือนพสกนิกรที่อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ครั้งนั้นสตรีชาวผู้ไทบ้านโพนได้แต่งกายชุดพื้นเมืองผู้ไท ห่มสไบเฉียงด้วยผ้าแพรวาสีแดงประกอบลวดลายอันวิจิตรมีโอกาสเข้าเฝ้ารับเสด็จ เมื่อสมเด็จพระราชินีนาถทอดพระเนตรเห็น ก็ได้ทรงรับไว้ในโครงการศิลปาชีพพิเศษด้วย ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในลำดับแรกที่ทำให้ผ้าไหมแพรวาเป็นที่รู้จักวงกว้างในระยะต่อมา (ทวี ชาติวี ธารบุญ. 2540 : 23)

ตั้งนั้นเป็นต้นมา การผลิตผ้าไหมแพรวาก็ได้ขยายตัวทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพอย่างกว้างขวางเป็นลำดับ กล่าวคือจากเดิมที่มีการผลิตผ้าไหมแพรวาเฉพาะที่บ้านโพน บ้านคำพิมูล และหมู่บ้านใกล้เคียงประมาณ 8 หมู่บ้านของตำบลบ้านโพนนั้น ได้ขยายไปสู่อำเภออื่น ๆ

อาทิ อำเภอเขาวง และอำเภอสหพันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีหมู่บ้านที่ทำการผลิตรวมกันเฉพาะ จังหวัดกาฬสินธุ์ถึง 36 หมู่บ้าน ซึ่ง ชาติ วรรณกุลและคณะ ได้ศึกษาเชิงเศรษฐกิจจากการผลิตผ้าไหมแพรวาของจังหวัดกาฬสินธุ์ทั้ง 36 หมู่บ้าน ระหว่างเดือน กรกฎาคม 2540 - มิถุนายน 2541 โดยใช้ครอบครัวที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง 1,014 ครอบครัว พบว่า เฉพาะในปี พ.ศ.2540 ชุมชนดังกล่าวได้ใช้เส้นไหมทั้งหมด 8,157.1 กิโลกรัม และทอผ้าไหมแพรวาได้ทั้งสิ้น 11,653 ผืน ในส่วนของการทอได้แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ทอเองด้วยทุนส่วนตัว 644 ครอบครัว และกลุ่มผู้รับจ้างทอมี 370 ครอบครัว เมื่อพิจารณาเฉพาะรายได้ในกลุ่มของผู้ทอเอง 644 ครอบครัวได้รายได้รวมถึง 12,546,604 บาท (ชาติ วรรณกุลและคณะ. 2541 : 158-159)

นอกจากนี้ จากการศึกษาวิจัยเรื่อง**การพัฒนาศักยภาพอุตสาหกรรมชุมชนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** โดย ฉลาด จันทรสมบัติและคณะพบว่า สำหรับการผลิตผ้าไหมแพรวาเฉพาะในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ ได้ขยายออกไปจาก 36 ชุมชนในปี พ.ศ.2540 เป็นกว่า 100 ชุมชนในปัจจุบัน (พ.ศ.2543) ประการสำคัญ ยังได้ขยายการผลิตไปสู่ชุมชนที่ไม่ใช่สายวัฒนธรรมผู้ไทและชุมชนอื่น ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อยู่นอกเขตจังหวัดกาฬสินธุ์อีกด้วย ทั้งนี้ เป็นผลจากภาวะความต้องการด้านการตลาดของผ้าไหมแพรวาที่มีอย่างกว้างขวาง และรายได้จากการผลิตผ้าไหมแพรวาที่มีราคาสูงกว่าผ้าไหมทั่วไป กล่าวคือ มีราคาตั้งแต่ผืนละ 2,500 บาท ถึง 100,000 บาทนั่นเอง (ฉลาด จันทรสมบัติ. 2543 : สัมภาษณ์)

ดังนั้น จึงสามารถกล่าวได้ว่า การผลิตผ้าไหมแพรวาของสายวัฒนธรรมผู้ไทจังหวัดกาฬสินธุ์ สามารถนำมาซึ่งอาชีพหลักและอาชีพเสริม ส่งผลต่อความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม สัมฤทธิ์ผลของชุมชนท้องถิ่นอันเกิดจากการผลิตผ้าไหมแพรวาดังกล่าว ก็ได้บังเกิดขึ้นมาอย่างบังเอิญ หากแต่เป็นผลจากการทำงานประสานกันระหว่างบุคคลและองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในส่วนของจังหวัดกาฬสินธุ์นับว่ามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการผลักดันและสร้างเสริมคุณค่าให้เกิดแก่ผ้าไหมแพรวาอันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่มนี้ จนเป็นที่รู้จักและยอมรับด้วยวิธีการต่าง ๆ นานาอย่างน่าสนใจ อาทิ การจัดงานกาชาดที่เน้นผ้าไหมแพรวาเป็นหัวใจ การจัดงานมหกรรมวิถีชีวิตแพรวาราชนิแห่งใหม่ ซึ่งจนถึง พ.ศ.2543 ได้จัดเป็นครั้งที่ 5 แล้ว (สมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิงจังหวัดกาฬสินธุ์. 2543 : แผ่นโปสเตอร์) การจัดให้โรงเรียนต่าง ๆ ในชุมชนที่มีการผลิตผ้าไหมแพรวาได้เปิดสอนการผลิตผ้าไหมแพรวาแก่นักเรียน เพื่อให้เยาวชนเห็นคุณค่าและเป็นการสืบทอดทางสังคม (socialization)อย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมด้วยมิติต่าง ๆ ต่อการสวมใส่ชุดที่ตัดจากผ้าไหมแพรวา ฯลฯ รวมถึงการสร้างคำขวัญประจำจังหวัดที่มีผ้าไหมแพรวาเป็นส่วนประกอบด้วย คือ "เมืองฟ้าแดดสูงยาง โปงลางเลิศล้ำ วัฒนธรรมผู้ไท ผ้าไหมแพรวา ผาเสวยภูพาน มหาธารลำปาว ไดโนเสาร์สัตว์โลกล้านปี" ฯลฯ

หากวิเคราะห์ความสำเร็จต่อการผลิตและสร้างคุณค่าต่อผ้าไหมแพรวา ซึ่งเป็นศิลปะหัตถกรรมท้องถิ่น ให้สามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองแก่ชุมชนท้องถิ่นผู้ไทของจังหวัดกาฬสินธุ์แล้ว จะมีส่วนประกอบสำคัญ 2 ส่วนคือ ส่วนแรกคือคุณค่าด้านรูปแบบศิลปะของผ้าไหมแพรวา ซึ่งชุมชนชาวผู้ไทได้รับการช่วยเหลือจากศูนย์ศิลปาชีพพิเศษในช่วงต้น และการพัฒนาของตนเองอย่างเข้มข้นในระยะต่อมา ในส่วนของการพัฒนารูปแบบให้เป็นที่ต้องการของตลาดให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ส่วนที่สองคือการจัดการด้านการผลิตและการจำหน่าย ซึ่งรวมถึงการจัดการของชุมชนท้องถิ่นเอง รวมถึง สังคม ภาครัฐ ภาคเอกชนระดับท้องถิ่น ที่ช่วยกันอย่างเข้มแข็งจริงจัง ซึ่งทั้งสองส่วน คือด้านรูปแบบศิลปะและการจัดการด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับผ้าไหมแพรวา ล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างและผลักดันให้บังเกิดสัมฤทธิ์ผลทั้งหลายทั้งปวงต่อการผลิตและจำหน่ายผ้าไหมแพรวาดังกล่าวอย่างน่าพอใจ

อย่างไรก็ตาม ในภาคของการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไทจังหวัดกาฬสินธุ์ ยังขาดงานวิจัยที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์ถึงรูปแบบศิลปะและการจัดการ ที่ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของชุมชนที่ผลิตศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นประเภทผ้าทออย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผ้าไหมแพรวาที่มีอยู่ ต่างเน้นการศึกษาเฉพาะด้านภูมิปัญญาในวิถีการผลิต เทคนิคการถักทอ และลวดลายของผ้าแพรวาแบบต่าง ๆ เพียงเท่านั้นโดยมิได้วิเคราะห์เชื่อมต่อกับปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวด้านอื่น ๆ จึงเป็นงานวิจัยที่ยังไม่เพียงพอต่อการให้คำตอบที่จะเป็นองค์ความรู้ อันจักช่วยเสริมสร้างด้านการวางแผนการผลิตและการจัดการผ้าไหมแพรวาจังหวัดกาฬสินธุ์ และชุมชนที่พัฒนาการผลิตผ้าแพรวาในจังหวัดอื่น ๆ อีกหลายชุมชนให้มีความสถาพรมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม รวมถึงจะเป็นการตอบคำถามให้กับชุมชนอื่น ๆ ในการใช้กรณีศึกษาผ้าไหมแพรวาจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้นแบบเทียบเคียงเพื่อพัฒนาการรูปแบบศิลปะและการจัดการศิลปหัตถกรรม อันสืบเนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนของตน ได้ตั้งชุมชนชาวผู้ไทจังหวัดกาฬสินธุ์ที่ใช้เป็นกรณีศึกษา ที่ประสบความสำเร็จในระดับสูงดังที่ปรากฏ

กล่าวโดยสรุป สำหรับผลการวิจัยเรื่องนั้นนอกจากจะสามารถใช้ประโยชน์โดยตรงด้านการวางแผนการผลิต การจำหน่าย และการจัดการด้านต่าง ๆ ต่อผ้าไหมแพรวาของจังหวัดกาฬสินธุ์แล้ว ผลการวิจัย ยังน่าจะเป็นแบบอย่างให้ชุมชนที่มีการผลิตศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นชนิดอื่นอยู่แล้ว ได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงปัจจัย ขบวนการและวิธีการ รวมทั้งการจัดการด้านบทบาทหน้าที่ของบุคคล หน่วยงาน และองค์กรที่เกี่ยวข้อง ที่พึงจะจัดกระทำและดำเนินการเพื่อพัฒนาและเสริมสร้างให้ผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมที่มีอยู่ในชุมชนของตน ให้สามารถตอบสนองผู้บริโภคและสร้างรายได้ อันจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองได้ในที่สุด ดังกรณีผ้าไหมแพรวากับชุมชนผู้ไทในจังหวัดกาฬสินธุ์นั่นเอง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบศิลปะของผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไทในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ดังนี้

1.1 รูปแบบศิลปะผ้าไหมแพรวากับความต้องการของผู้บริโภคกลุ่มต่าง ๆ

1.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความชื่นชมและความต้องการของผู้บริโภคที่มีต่อรูปแบบศิลปะผ้าไหมแพรวาลักษณะต่าง ๆ

2. เพื่อศึกษาหลักการจัดการผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไทในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ดังนี้

2.1 การจัดการด้านการผลิตผ้าไหมแพรวา

2.2 การจัดการด้านการจำหน่ายผ้าไหมแพรวา

2.3 การจัดการด้านการเสริมสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นกับผ้าไหมแพรวาสาย

วัฒนธรรมผู้ไท ให้เป็นที่ยอมรับและต้องการของสาธารณชนอย่างกว้างขวาง โดยศึกษาในส่วนของชุมชนผู้ผลิต องค์กรเอกชน และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นฐานข้อมูลสำคัญต่อการวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) เพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้วัฒนธรรมศิลปะหัตถกรรมผ้าทอเป็นตัวนำ โดยเฉพาะชุมชนที่มีการผลิตศิลปะหัตถกรรมผ้าทอในวิถีชีวิตและวิถีชุมชนนั้น ๆ อยู่แล้ว ให้สามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบ สร้างสรรค์ และพัฒนาการผลิตและการจำหน่ายของตนได้อย่างมีคุณภาพ ประสิทธิภาพ และประสิทธิผลยิ่งขึ้นกว่าเดิม

2. เพื่อเป็นเอกสารเผยแพร่และเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มตลาดกับชุมชนผู้ผลิตผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไทให้มีสัมพันธภาพเชิงธุรกิจมากยิ่งขึ้น

3. เป็นเอกสารเผยแพร่ภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมผ้าทอในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้เป็นที่ปรากฏ อันจะนำมาสู่การวางแผนการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอดังกล่าวของหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง

4. เป็นแนวทางด้าน "วิถีคิด" หรือ "วิถีวิทยา" แก่ชุมชน องค์กร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนที่ผลิตศิลปะหัตถกรรมผ้าทอ โดยเฉพาะกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ในการแสวงหาคำตอบ แสวงหาทางออกเกี่ยวกับการพัฒนาศิลปะหัตถกรรมผ้าทอ หรือศิลปะหัตถกรรม

ชนิดอื่น ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะตัวทั้งด้านผลผลิตและความแตกต่างระหว่างชุมชน ให้สามารถจัดการอย่างบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาคือชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนโดยแท้จริง

5.เป็นเอกสารสำคัญต่อการวางแผนและกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของจังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดอื่น ๆ รวมถึงระดับประเทศที่ใช้งานวิจัยเป็นกรณีศึกษาการวางแผน

6.เป็นเอกสารที่สามารถพัฒนาสู่การเป็นตำราวิชาการด้านศิลปะหัตถกรรมท้องถิ่นและตำราวิชาที่ว่าด้วยการจัดการศิลปะหัตถกรรมท้องถิ่น เพื่อใช้ในการเรียนการสอนสาขาวิชาศิลปะประยุกต์ นฤมิตรศิลป์ การออกแบบอุตสาหกรรม การออกแบบผลิตภัณฑ์ ภูมิปัญญาและโลกทัศน์ท้องถิ่น ฯลฯ หรือใช้ศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในศิลปะหัตถกรรมผ้าทอโดยตนเอง

7.เป็นฐานข้อมูลสำคัญต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและวิถีชุมชน

คำสำคัญของเรื่องที่ทำวิจัย (Keyword)

รูปแบบศิลปะ (art form) ในงานวิจัยเรื่องนี้หมายถึงสภาพที่ปรากฏให้มองเห็นทั้งหมดในส่วนของผ้าไหมแพรวา สายวัฒนธรรมผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์ ทั้งในส่วนของโครงสร้างและส่วนประกอบย่อย อันเกิดจากการผสมรวมกันของเส้น สี รูปร่าง รูปทรง ขนาด และสัดส่วน อันเกิดจากการบ่มเพาะและตกทอดทางภูมิปัญญา สู่การสร้างสรรคพัฒนาจนเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ และต่างประเทศ กลายเป็นหัตถกรรมที่เป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริม สามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนในระดับสูง

การจัดการ หมายถึง หลักในการจัดการทั้งปวงอันเกี่ยวข้องกับผลิตผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์ ทั้งที่เป็นการจัดการโดยภาครัฐ ภาคเอกชน และเป็นการจัดการโดยสมาชิกของชุมชนเอง โดยมีเป้าหมายสำคัญด้านคุณค่า จนผ้าไหมแพรวาได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดกาฬสินธุ์ สัญลักษณ์ของอีสาน และบุคคลที่สวมใส่รู้พึงพอใจและรู้สึกมีคุณค่า รวมทั้งการจัดการด้านคุณภาพการผลิต การลดต้นทุน การเพิ่มผลกำไร ในลักษณะการดำเนินการด้านเชิงธุรกิจได้อย่างมีศักยภาพ อันประกอบไปด้วย

1. การจัดการผลิต ประกอบไปด้วยการจัดการทั้งปวงเพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิตทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ประกอบด้วย การออกแบบ การพัฒนาลักษณะรูปแบบ การจัดการด้านวัสดุ อุปกรณ์และวิธีการผลิต การบริหารและจัดการเงินทุนสนับสนุนการผลิต การจัดการประกวดแข่งขันเพื่อกระตุ้นและเสริมสร้างคุณภาพ การจัดตั้งกลุ่มผู้ผลิต การจัดการโครงสร้างและหน้าที่ต่อหน่วยการผลิตในระบบโรงงานและชุมชน นั้น ๆ ฯลฯ

2. การจัดการจำหน่าย ประกอบไปด้วยการจัดการทั้งปวงที่เกิดขึ้นเพื่อการนำเสนอและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าไหมแพรวา ให้สามารถต่อสู้กับคู่แข่งทางการค้าประเภทผ้าทอระดับ

ชุมชน ระดับประเทศ และต่างประเทศได้ อาทิ การจัดการโฆษณาและนำเสนอ การวิเคราะห์ตลาดและกลุ่มเป้าหมาย หลักในการจัดการองค์กรเพื่อการจำหน่าย ลักษณะการจัดการเสริมของหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจำหน่ายศิลปหัตถกรรมทั้งในส่วนของภาครัฐและเอกชน รูปแบบและวิธีการจำหน่ายในลักษณะต่าง ๆ ฯลฯ

ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง ศักยภาพในการผลิตและจำหน่ายผ้าไหมแพรวาจนทำให้เกิดรายได้เข้าสู่ชุมชน โดยอาศัยศักยภาพของสมาชิกหรือองค์กรภายในชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ นอกจากนี้ยังมีลักษณะของความต่อเนื่องและความก้าวหน้าทั้งด้านการผลิตและการจำหน่ายผ้าไหมแพรวา จนทำให้คุณภาพชีวิตของสมาชิกในชุมชนและคุณภาพของสังคมในชุมชนนั้น ๆ มีพัฒนาการในทางที่ดีขึ้นเป็นลำดับ

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้มีขอบเขตการศึกษาประชากร 2 กลุ่ม คือ

1. ประเภทของศิลปหัตถกรรม ศึกษาเฉพาะผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์

2. ชุมชนผู้ผลิตและจำหน่ายศิลปหัตถกรรมผ้าทอ จำนวน 2 ชุมชน โดยมีชุมชนหลัก 1 ชุมชน คือชุมชนบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ กับชุมชนที่เกี่ยวข้องอีก 1 ชุมชน ซึ่งคัดเลือกจากตัวแทนของชุมชนที่ผลิตผ้าไหมแพรวาในระยะหลัง สืบเนื่องจากความสำเร็จของชุมชนบ้านโพน คือชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง กิ่งอำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

3. องค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ศึกษาทุกองค์กรและหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเป้าหมายการวิจัย โดยภาพรวมจะเป็นองค์กรและหน่วยงานในจังหวัดกาฬสินธุ์เป็นหน่วยงานหลัก เช่น อุทยานธรรมจังหวัด พานิชจังหวัด ประชาสัมพันธ์จังหวัด ฯลฯ และมีองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องภายนอกจังหวัดเป็นหน่วยงานเสริม เช่น บริษัทจำหน่ายและส่งออก นักออกแบบ ศูนย์ศิลปาชีพพิเศษที่สวนกลาง ฯลฯ

ระเบียบวิธีการวิจัย

1.แบบการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (qualitative research)

2.ขั้นตอนการวิจัย

2.1 การเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อการวิจัย เป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง(purposive sampling) ด้วยการวิจัยเรื่องนี้มีประชากร(population) คือชุมชนผู้ไทในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ ที่มีการผลิตและจำหน่ายผ้าไหมแพรวาจนที่ยอมรับ และมีกระบวนการจัดการผลิตและการจัดการจำหน่ายที่เข้าสู่ระบบธุรกิจได้อย่างมั่นคงแล้ว จากกรอบดังกล่าว ผู้วิจัยได้พิจารณาเลือกตัวแทนชุมชนกลุ่มผู้ไทที่เป็นกรณีศึกษาเป็น 2 กลุ่ม รวม 2 ชุมชน คือ

2.1.1 ชุมชนหลัก 1 ชุมชน คือชุมชนบ้านโพน ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ซึ่งถือเป็นชุมชนที่ได้รับการพัฒนาโดยศูนย์ศิลปาชีพพิเศษ และได้พัฒนาตนเองอย่างครอบคลุมจนถือเป็นชุมชนต้นแบบที่กระจายวัฒนธรรมการผลิตและการจำหน่ายผ้าไหมแพรวาสู่ชุมชนอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญ ในส่วนของชุมชนนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ลักษณะรูปแบบศิลปะและการจัดการด้านการผลิตและการจำหน่าย รวมถึงการจัดการด้านการประสานสัมพันธ์กับหน่วยงานต่าง ๆ ของภาครัฐและเอกชน รวมถึงการบริหารจัดการองค์กรภายในชุมชนด้วย

2.1.2 ชุมชนที่เกี่ยวข้อง 1 ชุมชน โดยชุมชนที่เกี่ยวข้องหมายถึงชุมชนอื่น ๆ ในจังหวัดกาฬสินธุ์ที่มีการผลิตผ้าไหมแพรวาเชิงธุรกิจในระยะหลังอันเป็นผลสืบเนื่องจากความสำเร็จของชุมชนบ้านโพน คือชุมชนบ้านสิงห์สะอาด ตำบลสหัสขันธ์ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงการเรียนรู้ด้านการจัดการผลิต และการจัดการจำหน่ายของชุมชนดังกล่าว รวมถึงการวิเคราะห์ถึงการจัดการระดับท้องถิ่น ระดับอำเภอ ระดับจังหวัดต่อการส่งเสริมให้เกิดการถ่ายทอด และการกระจายตัวด้านการผลิตและการจำหน่ายผ้าไหมแพรวาสู่ชุมชนที่เป็นตัวแทนกรณีศึกษาดังกล่าว

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

โครงการศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับชุมชนต้นแบบตามข้อ 2.1 โดยตรง การเก็บรวบรวมข้อมูลจึงใช้วิธีการศึกษาภาคสนามระดับลึกในชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา เพื่อค้นหาและตรวจสอบความเป็นจริงตามตามประเด็นหลักคือวัตถุประสงค์การวิจัย และประเด็นรองคือสภาพทั่วไปของชุมชนเช่นประวัติ ความเป็นมา ความเชื่อ วิถีชีวิต วิถีชุมชน กลุ่มลูกค้า กลุ่มบุคคล กลุ่มองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องในมิติต่าง ๆ โดยใช้เครื่องมือเก็บข้อมูล ดังนี้

2.2.1 ข้อมูลที่เป็นผลงานศิลปะหัตถกรรมผ้าทอ เก็บข้อมูลโดยการบันทึกภาพถ่าย และวีดิทัศน์ การเขียนภาพลายเส้น การวัดขนาด และจดบันทึก

2.2.2 ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนและการจัดการศิลปะหัตถกรรมผ้าทอ เก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบมีเป้าหมาย การสังเกต การสังเกตแบบมีส่วนร่วม(participant observation) การบันทึกภาพถ่าย และวีดิทัศน์ และการจดบันทึก และรวมทั้งการเก็บรวบรวมสถิติและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับศิลปะหัตถกรรมและชุมชนนั้น ๆ

2.2.3 ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการด้านการเสริมสร้างคุณค่าผ้าไหมแพรวาของภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง เก็บข้อมูลหลักจากศูนย์ศิลปาชีพพิเศษ หน่วยงานของจังหวัด อาทิ อุตสาหกรรมจังหวัด กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม พาณิชยจังหวัด ประชาสัมพันธ์จังหวัด พัฒนาการจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ ฯลฯ รวมไปถึงองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ เช่น กลุ่มพ่อค้าคนกลาง กลุ่มนักออกแบบ ฯลฯ เก็บข้อมูลโดยการรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ และการใช้แบบสอบถาม

3. จัดกระทำข้อมูลด้วยการ จัดระเบียบข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล ประสานไปกับการทำงานภาคสนาม เพื่อตรวจสอบข้อมูลกับแหล่งข้อมูลให้เกิดความเที่ยงตรงและเชื่อมั่น

4. วิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

4.1 ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบศิลปะ

4.2 ข้อมูลที่เกี่ยวกับหลักการจัดการผลิตและหลักการจัดการจำหน่าย

4.3 ข้อมูลเกี่ยวกับจัดการเสริมสร้างคุณค่าผ้าไหมแพรวา

5. เขียนรายงานการวิจัย และนำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ประกอบภาพถ่ายและภาพวาดลายเส้น

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับผ้าทอในประเทศไทยแลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ประเภทของผ้าทอพื้นเมือง

ผ้าทอพื้นบ้านที่ยังมีการทออยู่ตามชนบทในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ส่วนใหญ่ทอมาจากเส้นใยที่ได้จากฝ้ายและไหม ซึ่งถือว่าเป็นผ้าทอแบบพื้นบ้านดั้งเดิม ต่อมาในช่วงหลัง ๆ จึงมีการนำเส้นใยสังเคราะห์ ที่ชาวบ้านเรียกว่า ด้านและไหมโทเร มาใช้ในการทอผ้าด้วยการนำเส้นใยสังเคราะห์มาใช้ทอนั้น ส่วนใหญ่เป็นการทอในลักษณะเชิงอุตสาหกรรมในครัวเรือน เพื่อนำผ้าที่ทอนั้นไปขาย ส่วนการทอผ้าแบบพื้นเมืองดั้งเดิมนั้น ชาวบ้านต้องเตรียมเส้นใยเองทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การปลูกฝ้าย ปลูกหม่อนเพื่อใช้ในการเลี้ยงตัวไหม การนำเส้นใยจากฝ้ายหรือไหมมาปั่นหรือสาวให้เป็นเส้น การฟอกและย้อมสี จากนั้นจึงนำเส้นใยมาเตรียมไว้ไปทอด้วยเครื่องทอผ้าแบบพื้นบ้านที่เรียกว่ากี่ทอผ้า ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านในภาคอีสานเรียกที่ทอผ้าว่า โสึงหูก หรือ โสึงกี (Cheesman. 1988 : 63-64)

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ (2531 : 34-36) ได้กล่าวถึงการทอผ้าพื้นบ้านในปัจจุบันว่าที่ยังทอกันอยู่มาก และมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองอย่างเด่นชัด และยังมีปริมาณการผลิตที่ค่อนข้างแพร่หลายคือการทอผ้าของกลุ่มชน ที่มีเชื้อสายยวนหรือโยนกที่อยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย อีกกลุ่มหนึ่งเป็นการทอผ้าของกลุ่มชนที่มีเชื้อสายลาว ทั้งลาวพวน ลาวดั่ง ลาวโซ่งหรือผู้ไท และ

กลุ่มชนที่มีเชื้อสายเขมรที่อยู่ในแถบภาคอีสานใต้หรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือทางตอนล่าง นอกจากนี้ ซีสมแมน (Cheesman. 1998 : 71-77) ได้กล่าวถึงการจัดแบ่งประเภทของผ้าทอพื้นบ้านที่ยังมีการทออยู่ในประเทศไทยในปัจจุบันว่า แบ่งออกได้เป็นสามประเภท โดยพิจารณาถึงความแตกต่างจากกรรมวิธีการทอ คือประเภทผ้ามัดหมี่ ผ้าจืด และผ้าจกซึ่งผ้าทอดังกล่าวมีความแตกต่างกันทั้งทางด้านกลวิธีการทอ และความแตกต่างทางด้านลวดลายอย่างเห็นได้ชัดเจน

ผ้ามัดหมี่

ทรงศักดิ์ ปรากฏวิวัฒนาการ และแพทริเซีย แน่นหนา (2533. 21-22) ได้กล่าวถึงผ้ามัดหมี่ไว้ว่า ตามความหมายดั้งเดิม คำว่า มัดหมี่ เป็นคำศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวกับวิธีการทอผ้าแบบหนึ่งตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า อิกัต (ikat) ซึ่งเดิมเป็นภาษาอินโดนีเซีย ส่วน สุมาลย์ โทมัส (2525 : 29) ได้กล่าวถึงคำว่าหมี่ ว่าเป็นคำในภาษาลาวพวน มีความหมายถึงไหม

การทอผ้ามัดหมี่เป็นกลวิธีในการย้อมสีอย่างหนึ่งที่เรียกว่ามัดย้อม หรือวิทยาการด้านการถักทอ สมัยใหม่เรียกว่า ย้อมไทดาเย (Tie Dye) เพื่อให้ผ้าที่ทอเกิดเป็นลวดลายสีต่าง ๆ ลำดับขั้นตอนที่สำคัญในการสร้างสรรค์ลวดลายผ้ามัดหมี่จนมีลักษณะเฉพาะ ก็คือการมัดเส้นไหมหรือฝ้ายให้เป็นเปราะ ๆ แล้วนำไปย้อมสี นำเส้นใยที่เตรียมไว้มาจัดให้เป็นหมวดหมู่ จากนั้นนำไปซึ่งเข้าเป็นลำ ใช้เชือกมัดส่วนที่ไม่ต้องการให้เป็นสีไว้ให้แน่นโดยมัดตามแบบลายที่ต้องการ แล้วนำไปย้อมสีอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นจึงแกะเชือกที่ผูกไว้ออก เส้นใยส่วนที่เคยมัดไว้ก็จะเป็นสีขาว ส่วนที่ไม่ได้มัดไว้ก็จะเป็นสีตามที่ย้อมไว้ ถ้าต้องการให้เป็นผืนผ้าหลายสี ก็ต้องมัดและย้อมหลาย ๆ ครั้งตามลำดับไป ซึ่งเรียกวิธีการดังกล่าวว่าโอบ โดยทั่วไปของการย้อมสีเส้นใยเพื่อนำไปทอผ้ามัดหมี่ จะเริ่มจากการย้อมสีอ่อนไปหาสีแก่ ที่นิยมกันคือ เริ่มจากย้อมสีเหลือง สีเขียว สีแดง สีนํ้าเงิน และสีดำ เรียงไปตามลำดับ การมัดเส้นใยและย้อมสีเส้นใยนี้ ช่างผู้ทำต้องมีความชำนาญในการกะสี กะลายเพื่อที่จะได้สัมพันธ์กับการทอต่อไป ความซับซ้อนของลวดลายและสีสันของเส้นใย ขึ้นอยู่กับลำดับขั้นตอนของการมัดเส้นใยหรือมัดหมี่หรือมัดย้อม เพราะถ้าต้องการ ผ้ามัดหมี่ที่มีลวดลายสลับซับซ้อน ก็ต้องมัดถี่ขึ้น และมัดจำนวนหลายครั้ง ย้อมสีหลายครั้ง จึงจะได้ลวดลายและสีหลากหลายตามต้องการ

จากการศึกษาของซีสมแมน (Cheesman. 1988 : 75-77) พบว่าการทอผ้ามัดหมี่ที่ยังมีอยู่ในกลุ่มประเทศอินเดี ย กัมพูชา เขมร อินโดนีเซีย และไทยนั้นมีกรรมวิธีที่คล้ายคลึงกัน แบ่งออกได้เป็น 3 วิธี ดังนี้

1. การมัดที่ด้านเส้นพุ่ง วิธีการนี้คือการนำด้ายที่มัดย้อมเป็นลวดลายแล้วมาทำเป็นด้ายเส้นพุ่ง (Weft Yarn) แล้วทอกับด้ายเส้นยืน (Warp Yarn) ซึ่งได้ย้อมสีเป็นสีพื้นไว้แต่ไม่มีลวดลาย

2. การมัดที่ด้ายเส้นยืน วิธีการนี้คือการนำด้ายที่มดย้อมเป็นลวดลายแล้วทำเป็นเส้นยืน (Warp Yarn) แล้วทอกับด้ายเส้นพุ่ง (Weft Yarn) ที่ย้อมไว้เป็นสีพื้น แต่ไม่มีลวดลาย

3. การมัดทั้งที่ด้ายเส้นยืนและด้ายเส้นพุ่ง วิธีการนี้เป็นวิธีการมดย้อมให้เป็นลวดลายทั้งที่ด้ายเส้นยืนและด้ายเส้นพุ่ง ซึ่งต้องมีการมดย้อมหลาย ๆ ครั้ง ๆ ให้ได้สีและลายตามต้องการ แล้วจึงนำมาทอให้เป็นผืนผ้า โดยให้ลวดลายที่มดย้อมไว้ทั้งที่ด้ายเส้นพุ่งและด้ายเส้นยืนลงตัวเป็นลวดลายและสีตามที่กำหนด

การมดย้อมแบบแรกและแบบที่สองนั้นมีชื่อเรียกตามกลวิธีการที่นิยมย้อมอีกชื่อหนึ่งว่า การมัดหมี่แบบทางเดียว (Single Ikat) ซึ่งเป็นกลวิธีการมดย้อมที่ไม่ซับซ้อนและเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย ส่วนการมดย้อมแบบที่สามนั้น มีชื่อเรียกตามกลวิธีการมดย้อมว่าการมัดหมี่สองทาง (Double Ikat) ซึ่งกลวิธีการมดย้อมและการทอที่ยุ่งยากและซับซ้อน ต้องอาศัยการชำนาญอยู่ในระดับสูง แต่ผืนผ้าที่ได้ก็มีลวดลายละเอียดประณีตสวยงาม ผ้ามัดหมี่ที่มีลวดลายที่เกิดจากการย้อมเฉพาะด้ายเส้นพุ่งหรือด้ายเส้นยืน เรียกว่าผ้ามัดหมี่ทางเดียว ผ้ามัดหมี่ที่มีลวดลายที่เกิดจากการย้อมลวดลายทั้งที่ด้านเส้นพุ่งและด้ายเส้นยืนเรียกว่า ผ้ามัดหมี่สองทาง ปัจจุบันพบว่าการทอผ้ามัดหมี่สองทางที่พบไม่เป็นที่แพร่หลายนัก คือมีพบที่เมืองปัตตานีในแคว้นคูรราชประเทศอินเดีย โดยเรียกผ้าทอมัดหมี่สองทางว่าผ้าปะโตลา (Patola) ที่ประเทศอินโดนีเซีย พบว่ามีการทอผ้ามัดหมี่สองทางอยู่เพียงแห่งเดียวที่หมู่บ้านเทนกานัน ปรากริงซิงเกน ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวเขาในประเทศญี่ปุ่นพบว่ามีผ้าทอโบราณซึ่งผ้ามัดหมี่สองทาง ซึ่งเรียกว่า กาสูริ (Kasuri) โดยมีแหล่งทออยู่ที่เมืองซาอิดัม เมืองนาโกจิ และที่หมู่เกาะโอชิม่า นอกจากแหล่งต่าง ๆ ตามที่กล่าวมานี้ยังไม่มียารายงานการพบแหล่งทอผ้ามัดหมี่สองทางที่ไหนอีกในโลกนี้ (สาวิตรี สุวรรณสถิตย์. 2533 : 8)

ส่วนประเทศไทยพบว่า คงมีเฉพาะการทอผ้ามัดหมี่ทางเดียวเท่านั้น (การส่งเสริมอุตสาหกรรม. 2526 : 7) โดยพบว่ามี การทอผ้ามัดหมี่อย่างแพร่หลายในกลุ่มชนชาวอีสาน ทั้งกลุ่มที่มีเชื้อสายลาว ผู้ไท และชุมชนที่มีเชื้อสายเขมร ที่อยู่ในเขตอีสานตอนใต้ (สมชาย นิลอาธิ. 2531 : 10) อีกทั้งยังเป็นที่ยอมรับกันว่า การทอผ้ามัดหมี่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในกลุ่มชนที่เรียกว่า ไท-ลาว ซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณตอนกลางของที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนากุล และแพทริเซีย แน่นปนา (2533 : 21) ได้แบ่งประเภทของผ้าทอมัดหมี่เป็นสองกลุ่ม ตามประเภทของวัตถุดิบที่ใช้ในการทอ กลุ่มแรกคือกลุ่มที่อาศัยอยู่บริเวณที่ราบเวียงจันทน์และแถบตอนบนของที่ราบสูงโคราช ซึ่งนิยมใช้วิธีการทอมัดหมี่ด้วยฝ้าย ส่วนอีกกลุ่มหนึ่ง ได้แก่กลุ่มที่อาศัยแถบเมืองปากเซและตอนล่างของที่ราบสูงโคราช บริเวณทางตอนใต้ของจังหวัดขอนแก่นลงมา ซึ่งนิยมใช้วิธีการทอมัดหมี่ด้วยเส้นไหม เฉพาะในกลุ่มหลังนี้ได้ปรากฏอิทธิพลของการทอผ้ามัดหมี่แบบเขมรรวมอยู่ด้วย โดยจะสังเกตได้จากลวดลาย วิธีการทอ การใช้สี รวมทั้ง

การทอสามตะกอบแบบเขมร กับยังพบว่ามิกกลุ่มไทลื้อในเขตจังหวัดน่าน ซึ่งอยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย ยังคงมีการทอผ้ามัดหมี่เพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันอีกด้วย การทอผ้ามัดหมี่ของกลุ่มชนชาวไทลื้อนี้ คงจะได้รับอิทธิพลมาจากชุมชนลาวก่อนที่จะตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดน่าน

ในที่นี้จึงกล่าวได้ว่า ผ้ามัดหมี่เป็นผ้าทอมือชนิดหนึ่งที่ทอมาจากใยไหมหรือใยฝ้าย โดยมีลวดลายที่เกิดจากการย้อมเส้นใยประกอบด้วย การย้อมไหมหรือเส้นฝ้ายให้ต่างที่เกิดการผูกหรือมัดให้เกิดเป็นช่องว่าง สีไม่ติดคล้ายกับการย้อมไทตาย (Tie Dye) ผ้ามัดหมี่ที่พบในภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยทั่วไป มีทั้งผ้ามัดหมี่สีขาวดำและผ้ามัดหมี่สีต่าง ๆ ส่วนลวดลายนั้นพบว่าช่างได้คิดประดิษฐ์ลายมัดหมี่ ที่มีความเป็นพื้นบ้านพื้นเมืองมาอย่างต่อเนื่อง ลายที่มีพบเสมอ ๆ คือ ลายขอ ลายข้ามหลามตัด ลายตัวสัตว์ เช่น ผีเสื้อ นก นกยูง และลายประเภทต้นไม้ ในการนำผ้ามัดหมี่ไปใช้ประโยชน์นั้น มีทั้งการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่มใช้ในพิธีกรรมที่มีพบเสมอ ๆ คือนำไปถวายวัด เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์นำไปใช้เป็นผ้าห่อคัมภีร์หรือห่อเอกสารโบราณ

ผ้าขิด

ผ้าขิดเป็นชื่อผ้าทอพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่มีชื่อเรียกตามกรรมวิธีการทอ ดังที่พัฒนา กิติอาสา (2532 : 15-16) ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับคำว่าขิดไว้ว่า ขิดเป็นภาษาพื้นบ้านของอีสานมาจากคำว่าสะกิด หมายถึงการมัดซ้อนขึ้น กับยังสันนิษฐานว่า ขิด มาจากคำเดิมในภาษาบาลีที่ว่า ขจิต ที่มีความหมายถึงทำให้วิจิตร งดงาม เนื่องจากวิธีการทอผ้าขิดมีการใช้ไม้เขี่ยหรือสะกิดซ้อนด้ายเส้นยืนขึ้น แล้วสอดด้ายเส้นพุ่งไปตามแนวเส้นยืนที่ถูกมัดซ้อนกัน เพื่อให้เกิดเป็นลวดลายสวยงาม วิธีการมัดซ้อนและสะกิดเส้นด้าย ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของกรรมวิธีทอผ้าแบบนี้ จึงเรียกผ้าที่ทอด้วยกรรมวิธีดังกล่าวนี้ว่าผ้าขิด

การทอผ้าขิด เป็นวิธีการประดิษฐ์ลวดลายบนผ้าด้วยวิธีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไปติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผืนผ้า โดยใช้ไม้ค้ำหรือที่ช่างทอเรียกว่าเขาที่ทำขึ้นเฉพาะ เป็นอุปกรณ์ช่วยในการทอ ในการทอช่างผู้ทอจะยกด้ายเส้นยืนขึ้นตามจังหวะที่ต้องการจะเว้น เพื่อให้ด้ายเส้นพุ่งพิเศษสอดเดินได้ตลอดตามความกว้างหน้าผ้า การเว้นด้ายเส้นยืนที่ห่างไม่เท่ากัน จะทำให้เกิดเป็นลวดลายต่าง ๆ กัน

ในการทำลวดลายขิดจากไม้ค้ำ สามารถทำให้เกิดลวดลายได้สองครั้ง ครั้งแรกในขณะที่ไม้ค้ำสอดใส่เข้าไปในด้ายเส้นยืน และครั้งที่สองในขณะที่ดึงไม้ค้ำออก ส่วนการที่จะให้ด้ายเส้นพุ่งผ่านไปได้นั้นต้องใช้ไม้ดาบ (Blade) ซึ่งเป็นไม้แบนยาวสอดผ่านด้ายเส้นยืนเข้าไป แล้วทางสันไม้ขึ้นมา ก็จะทำให้เกิดลวดลายจากการขัดกันของเส้นด้าย

นอกจากนี้ยังมีการทอลวดลายผ้าขิดจากเขา ซึ่งเป็นการทอที่ประหยัดเวลาและทุนแรงมาก แต่ข้อจำกัดคือสามารถทำให้เกิดลวดลายที่เป็นแบบธรรมดา ๆ เท่านั้น ซึ่งต่างไปจากการใช้มือ ลวดลายที่เกิดจากการใช้เขารั้งอยู่กับจำนวนและตำแหน่งของเขที่ใช้เฉพาะในกลุ่มชาวไทยนิยมใช้วิธีการทอผ้าด้วยเขาที่แตกต่างกันเป็นสองแบบ (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และ แพทรีเซีย แน่นหนา. 2533 : 29) ดังนี้

แบบแรก ใช้เขาที่ทำจากเชือกหลายเส้น แต่ละเส้นผูกติดกันกับแกนไม้ที่โยงพิมและเขาในขณะที่กำลังทอ เมื่อผู้ทอแบบนี้พบว่ายังเป็นที่ยอมรับในกลุ่มชาวไทยเชื้อ ในเขตอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ในขณะที่ชาวไทยเชื้อโดยทั่วไปตามแหล่งอื่น ๆ ส่วนใหญ่นิยมทอผ้าขิดโดยใช้ไม้ค้ำ

แบบที่สอง ใช้เขาหลายอันแขวนไว้ในแนวตั้ง หรือที่รู้จักกันในชื่อว่าเขาเก็บขิด โดยผู้ทอใช้ไม้ขิดเสียบเข้าไปในเชือกของเขาเก็บขิดเช่นเดียวกับที่ใช้ไม้ค้ำกับด้ายเส้นยืน วิธีการนี้สามารถใช้ทำให้เกิดลวดลายต่าง ๆ ได้หลายครั้ง ในระหว่างการทอไม้เก็บขิดที่แขวนเรียงไว้ถูกทยอยออกมาใช้ ไม้เก็บขิดที่ใช้แล้วจะถูกนำไปแขวนไว้ข้างล่าง ใต้ด้ายเส้นยืน จากนั้นก็จะทอลายซ้ำ ๆ กันด้วยวิธีเดียวกัน คือนำไม้เก็บขิดนั้นกลับมาข้างบนอีก การทอแบบนี้ค่อนข้างยุ่งยากในการประดิษฐ์ลวดลาย ซึ่งจำเป็นต้องมีผู้ช่วยอีกสองคนเพื่อช่วยยกเขาเก็บขิด การทอแบบนี้มีพบแพร่หลายในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ความสำคัญของผ้าขิดอีกประการหนึ่งคือ ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าทอลายขิด ซึ่งเพียงจิตต์ มาประจง และเพยาว์ อุ่นศิริ (2529. 3-5) ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับลวดลายของผ้าขิด ซึ่งมีพบอย่างแพร่หลายในภาคอีสานว่า ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าทอขิดเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้านของชาวอีสานที่สั่งสมมาจากบรรพชนในอดีต โดยพิจารณาได้จากลวดลายบนผืนผ้า เช่นลายดอกแก้ว ซึ่งถือว่าเป็นลายขิดดั้งเดิมที่ทำกันมานานแล้ว ผู้เฒ่าผู้แก่ชาวอีสานเชื้อต่อ ๆ กันมาว่า ลายดอกแก้วเป็นลายขิดที่จินตนาการมาจากดอกไม้คือดอกแก้ว ที่มีความหมายถึงคุณความดี หรืออาจเป็นการจินตนาการมาจากพุ่มดอกไม้หลาย ๆ ชนิดมารวมกัน มีกลิ่นหอมไม้ใส่พานสำหรับนำไปถวายพระภิกษุสงฆ์ที่วัด นอกจากนี้ยังมีลายขิดประเภทดอกไม้ ที่ถือว่าเป็นลายขิดแบบดั้งเดิมและทอสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันคือ ลายดอกมะลิ ลายดอกจันและลายดอกพิกุล กับยังมีการสร้างสรรค์ลายขิดให้พัฒนาเพิ่มขึ้นอีก เช่น ลายขิดชิงช้าสวรรค์ ซึ่งเป็นการคิดสร้างสรรค์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากชิงช้าสวรรค์ที่มีการนำมาตั้งอยู่ตามงานวัด

จากการศึกษาของนักวิชาการผู้สนใจเกี่ยวกับผ้าทอพื้นบ้าน พบว่า ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าทอขิดที่มีพบเสมอ ๆ แบ่งออกได้เป็นสี่ประเภท คือ ขิดลายสัตว์ ขิดลายพันธุ์ไม้ ลิดชายที่เกี่ยวกับสิ่งของเครื่องใช้ และลายขิดเบ็ดเตล็ด (ทรงพันธ์ วรรณมาศ. 2534 : 29-30) ขายลิดแต่ละประเภทมีลักษณะเป็นลายจินตนาการ กับยังมีการกำหนดชื่อลายตามประสบการณ์

สภาพแวดล้อม และถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากบรรพชนในอดีต เนื่องจากการทอผ้าลายชนิดที่เป็นที่นิยมในกลุ่มชนไท-ลาวในภาคอีสาน ดังนั้นการกำหนดเรียกชื่อลายผ้าชนิด จึงมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวอีสาน เช่น ชนิดลายแมงป่อง ชนิดรังผึ้ง ชนิดนาค จับเครือ ชนิดช้างม้า ชนิดง่าสิงห์ ชนิดพันทมาฮ่อมหงส์ ชนิดดอกแก้ว ชนิดดอกแบบ ชนิดดอกพิบูล ชนิดใบปุ่น ชนิดลายธรรมาสณ์ ชนิดขอเครือ ชนิดลายดอกกระบวน ฯลฯ

ในส่วนของการนำผ้าทอชนิดไปใช้สอยนั้นพบว่า มีการนำผ้าทอชนิดไปทำเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อใช้ในครัวเรือน เช่น ทำหมอนชนิด ผ้าห่มชนิด ผ้าคลุมไหล่ ก็ยังมีการนำไปใช้ในโอกาสพิเศษ โดยเฉพาะงานพิธีที่เป็นมงคล หรือพิธีทางศาสนา นอกจากนี้ชาวอีสานยังเชื่อว่าผ้าชนิดเป็นของสูง เป็นสิ่งที่มีคุณค่า เพราะเป็นผ้าทอที่มีกระบวนการทอที่ปราณีตบรรจง ดังนั้นในการนำผ้าชนิดไปใช้เป็นอาภรณ์สวมใส่ร่างกายในลักษณะของเครื่องนุ่งห่ม จะไม่มีการนำผ้าชนิดไปใช้ในส่วนของต่ำกว่าเอวของผู้ใช้ลงมา (มุณี พันทวี, 2532 : 132-141) นั้นหมายความว่าในการนำผ้าชนิดไปใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ก็นิยมนำไปทำเป็นเสื้อ ผ้าคลุมไหล่ ผ้าห่มสไบเฉียง ผ้าคลุมศีรษะหรือโพกศีรษะ และไม่นิยมนำไปทำเป็นผ้าถุง

ในที่นี้กล่าวได้ว่า ผ้าทอชนิดเป็นผ้าทอพื้นบ้านชนิดหนึ่ง มีการทออย่างแพร่หลายในกลุ่มชนชาวอีสาน จัดเป็นผ้าทอชั้นดีที่ต้องใช้ฝีมือและความปราณีตในการทอเป็นอย่างยิ่ง ลวดลายที่เกิดจากการทอมีลักษณะเป็นการยกดอกอยู่ในผืนผ้า

ผ้าจก

สุมาลย์ ไหม้ส (2525 : 28) ได้กล่าวถึงที่มาของชื่อผ้าทอพื้นบ้านที่เรียกว่า ผ้าจก ว่าเป็นการเรียกชื่อตามกรรมวิธีการประดิษฐ์ทอตลอดลายผ้า ซึ่งผู้ทอต้องใช้ชนม่นหรือไม้ปลายแหลมควักเส้นไหมหรือฝ้ายสอดสลับไปตามต้องการ ลักษณะวิธีการควักเส้นไหมหรือฝ้ายดังกล่าวเรียกว่า จก ประกอบกับการควักเส้นไหมหรือฝ้ายนี้ตัวผู้ที่มีความสามารถและชำนาญจะทำให้ดูรวดเร็วคล้ายกับอาการจกของงู ดังนั้นคำว่า จก จึงอาจเพี้ยนมาจากคำว่าจกก็โต ด้วยเหตุดังกล่าวจึงเรียกผ้าทอประเภทนี้ว่าผ้าจก

วิธีการทอผ้าจกใช้กับการทอได้ทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม วิธีการทอผ้าจกมีวิธีการทอและประดิษฐ์ลายหรือที่เรียกว่า เก็บคล้ายกับวิธีการทอผ้าชนิด แต่มีกรรมวิธีที่ซับซ้อนมากกว่าการทอผ้าจกเป็นที่นิยมทั้งในกลุ่มชาวไท-ลาวในภาคอีสาน และกลุ่มชนชาวไท-เหนือในภาคเหนือของประเทศไทย ตลอดจนพวกที่มีเชื้อสายไท-ยวน หรือโยนก ที่อพยพมาจากทางภาคเหนือมาอยู่ในเขตตำบลดอนแร่ ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี และพวกไทพวนที่อยู่ในเขตจังหวัดสุโขทัย พิจิตร อุตรดิตถ์ (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2532 : 38-40)

ในส่วนของการทอผ้าจากที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของประเทศไทยนั้น ใช้วิธีการทอด้วยโองสูทหรือโองเกี หรือที่เรียกว่าที่ทอผ้า เช่นเดียวกับการทอผ้าประเภทอื่น ๆ ถึงแม้ว่าวิธีการทอผ้าจากจะแลดูคล้ายการทอผ้าชนิด แต่ทั้งนี้การทอผ้าจากก็มีกรรมวิธีการทอที่แตกต่างไปจากการทอผ้าชนิด คือ ในการทอลวดลายผ้าจากได้ใช้วิธีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไปเป็นช่วง ๆ ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผืนผ้า ซึ่งในการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเพิ่มเข้าไปนี้อาจกระทำได้โดยใช้ไม้หรือขนเม่นหรือนิ้วมือยกหรือจกเส้นด้ายขึ้นเป็นระยะ ๆ แล้วสอดด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไป ในบางกลุ่มชนใช้วิธีการจกผ้าทางด้านหน้าของผืนผ้า เช่นกลุ่มชาวไทพวน ที่ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย แน่นหนา (2533 : 24-25) ส่วนในบางกลุ่มชนใช้วิธีการจกผ้านี้ ด้วยการคว่ำผืนผ้าที่ทอนั้นลงกับเกี แล้วควักหรือจกเส้นด้ายที่ด้านหลังของผืนผ้า เช่นพวกชาวไท-เหนือ ที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของผ้าจาก คือ ในการทอสามารถสอดเส้นไหมหรือฝ้ายให้เป็นสีต่าง ๆ ได้ในแต่ละแถว และในแต่ละลวดลายยังสามารถสอดสลับเปลี่ยนสีเส้นไหมหรือฝ้ายได้อย่างอิสระ จากลักษณะเด่นของการถักทอดังกล่าว ทำให้ผ้าลายจากมีสีสันแพรวพราวหลายสี ซึ่งแตกต่างไปจากผ้าทอชนิดซึ่งไม่สามารถที่จะทอสอดสลับสีในแต่ละลายได้ เนื่องจาก การทอผ้าชนิดซึ่งมักมีวิธีการที่สลับซับซ้อนยุ่งยาก ผู้ทอจึงต้องมีความอดทนในการทอผ้าค่อนข้างสูง โดยเฉพาะความอดทนในขั้นตอนของการทอลวดลายหรือที่เรียกว่าการเก็บหรือจก ในการทอผ้าจากหน้ากว้างประมาณ 40-50 เซนติเมตร ยาวประมาณ 2 เมตร ต้องใช้เวลาในการทอเก็บจกไม่น้อยกว่าหนึ่งเดือน (Fraser-Lu. 1990 : 114) โดยทั่วไปแล้วการทอผ้าจากนิยมทอเป็นผ้าแถบยาวหน้ากว้างประมาณ 20-30 เซนติเมตร เพื่อนำไปใช้ต่อเป็นผ้าชิ้น ซึ่งเรียกว่าชิ้นตีนจก ผ้าตีนจกที่ทอเป็นตีนขึ้น มีทั้งที่ทอด้วยฝ้ายและไหม ตีนขึ้นที่ทอด้วยฝ้ายนิยมนำไปใช้เป็นชิ้นตีนจกในกลุ่มสตรีชาวบ้านทั่วไป ส่วนชิ้นตีนจกที่ทอด้วยผ้าไหมนิยมใช้ในหมู่สตรีชั้นสูง หรือเจ้านาย (ชลธิชา สัตยารัตนา. 2534 : 16)

เฉพาะในชุมชนชาวอีสานที่มีการทอผ้าจากมากที่สุดและเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย คือ กลุ่มชนชาวผู้ไท ซึ่งมีความสามารถในการทอได้อย่างสวยงาม แต่ทั้งนี้กรรมวิธีการทอผ้าจากของกลุ่มชนชาวผู้ไทในภาคอีสานในบางหมู่บ้านยังมีการทอด้วยวิธีการขัดผสมผสานกับการจกด้วย ดังนั้นจึงทำให้ลักษณะลวดลายของผ้าจากดังกล่าวมีความแตกต่างไปจากผ้าจากที่ทอจากแหล่งอื่น ๆ ชุมชนที่มีการทอผ้าจากผสมกับการขัดซึ่งส่วนใหญ่มีเชื้อสายเป็นชาวผู้ไทที่ยังมีการทอผ้าด้วยวิธีการขัดและจกต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันคือ ชุมชนชาวผู้ไทที่บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ แต่ทั้งนี้ชาวบ้านโพนที่ทอผ้าแบบดังกล่าวนี้ ได้เรียกชื่อผ้าที่พวกตนทอด้วยวิธีการขัด และจกนั้นว่า ผ้าแพรวา (Gittinger and H. Leedom Lefferts. 1992 : 42-43) นอกจากนี้ยัง

พบอีกว่าในกลุ่มชนชาวไทย-เขมร ที่อยู่ในเขตภาคอีสานใต้ก็มีการทอผ้าจากเพื่อนำไปใช้เป็นตีนชิ้น อยู่ด้วยเหมือนกัน แต่ไม่เป็นที่แพร่หลายเท่ากับการทอผ้าซิด ทั้งนี้ในวงการผ้าทอพื้นบ้านได้ยอมรับโดยทั่วไปว่า ผ้าทอจากที่มีฝีมือการทอที่มีคุณภาพดีเยี่ยมที่ยังพอมืออยู่จนถึงปัจจุบัน คือผ้าทอจากของกลุ่มชนชาวไทพวน ที่บ้านหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย แต่ทั้งนี้การทอผ้าจากของชาวไทพวนที่บ้านหาดเสี้ยวในปัจจุบัน ได้มีการพัฒนาไปอยู่บ้าง คือนอกจากจะทอผ้าจากเพื่อใช้ต่อเป็นตีนชิ้นแล้วยังมีการทอขยายให้มีความกว้างของหน้าผ้าให้กว้างกว่าผ้าจากตามแบบดั้งเดิมถึงสี่เท่า เพื่อนำไปจำหน่ายใช้เป็นผ้าตัดเสื้อหรือชุดนุ่งห่มของสุภาพสตรี แต่การขายหน้าผ้างดงกล่าวก็เป็นเพียงการนำโครงลวดลายผ้าจากตามแบบที่เคยพอมมาแต่ดั้งเดิมมาซ้อนต่อกันตามความกว้างของหน้าผ้าเท่านั้น (สุดแดน วิสุทธิลักษณ์. 2535 : 63-65)

ลักษณะเฉพาะของผ้าจากอีกประการหนึ่งคือ ลวดลายและโครงสร้างของผ้าจาก (Cheesman. 1988 : 128-131) องค์ประกอบของลวดลายตีนจกแบ่งออกเป็นสองส่วน คือลายหลัก และลายประกอบ ลายหลักคือลายที่มีขนาดลายใหม่ที่สุดที่อยู่ตรงกึ่งกลางของโครงสร้างลายผ้าจาก จากการศึกษาของสุดแดน วิสุทธิลักษณ์ (2535 : 66) พบว่าลายหลักที่มีพอสเสมอ ๆ จากผ้าทอจากมีเก้าลาย คือ ลายเครือน้อย ลายเครือกลาง ลายเครือใหญ่ ลายสิบกนกหน่วยตัด ลายแปดขอ ลายสี่ขอ ลายน้าอ่าง และลายสองห้อง ส่วนลายประกอบเป็นลายย่อย ๆ หลาย ๆ ลาย แบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ คือ ลายที่มีรูปทรงเลียนแบบสัตว์ เช่น ลายนกคุ้ม ลายผีเสื้อ ลายหงส์ ลายที่เลียนแบบพืชพันธุ์ เช่น ลายดอกแดง ลายสร้อยพราวและลายที่เป็นรูปทรงเรขาคณิต เช่น ลายเครือขอ ลายฟันปลา ส่วนความแพร่หลายในการทอผ้าจากที่ยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน พบว่าเฉพาะในประเทศไทยมีทอทั้งในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งกลุ่มชนชาวเขาที่อยู่ทางตอนเหนือของประเทศไทย ก็ยังพบว่ามีการทอผ้าจากอยู่ในหลาย ๆ หมู่บ้าน ทางตอนเหนือของประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว และทางตอนใต้ของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน (Gittinger, and Lefferts. 1922 : 42-45)

ในที่นี้จึงกล่าวได้ว่าผ้าตีนจก คือผ้าทอลวดลายด้วยการทอสลักับการปักหรือควักเส้นไหมขึ้นมา กรรมวิธีระหว่างสอดเส้นไหมหรือฝ้ายเรียกว่าจก การประดิษฐ์ลวดลายผ้าจากนิยมทำเป็นลวดลายต่าง ๆ ส่วนใหญ่ทอเป็นผ้าหน้าแคบ นำไปใช้ต่อเข้ากับตัวผ้าชิ้น หรือผ้าถุงเพื่อเพิ่มความสวยงามให้กับตัวชิ้น

นอกจากผ้าทอทั้งสามประเภทดังกล่าวซึ่งเป็นผ้าทอพื้นบ้านที่มีพบได้อย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลางของประเทศไทย ยังมีผ้าทอซึ่งเป็นผ้าทอพื้นบ้านที่มีลักษณะเป็นผ้าพื้นและผ้าอื่น ๆ อยู่บ้าง และอาจมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไป การทอผ้าพื้นเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน มีทั้งการทอด้วยไหมและฝ้าย โดยอาจทอเป็นผ้าพื้นสีเดียว หรือทอเป็นตารางสลัสีที่เรียกว่าผ้าโล่ง ผ้าขาวม้า การทอผ้าพื้นจัด

เป็นผ้าที่ทอได้ง่ายกว่าผ้าทอประเภทอื่น ๆ เมื่อต้องการทอลายฉิดธรรมดา ๆ โดยใช้เขา ก็จะไม่เหยียบเพียงสองขาเท่านั้น เมื่อต้องการทำเป็นตารางต่างสี หรือลายเส้นเป็นริ้ว หรือลายตาตารางก็ทอด้วยการสับลูกเส้นเครือหรือเส้นยืนด้วยด้ายหรือไหมต่างสี หรืออาจใช้วิธีนำด้ายเส้นพุ่งพุ่งสอดสลับไปตามต้องการ

นอกจากจะแบ่งประเภทผ้าทอตามลักษณะกรรมวิธีการทอตั้งรายละเอียดตามที่ได้กล่าวผ่านมาแล้ว ยังมีนักวิชาการที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับหัตถกรรมสิ่งทอพื้นบ้านพื้นเมืองบางท่านได้จัดแบ่งประเภทผ้าทอพื้นบ้าน โดยนำชื่อหมู่บ้านหรือชื่อแหล่งสถานที่ที่เป็นแหล่งชุมชนทอผ้ามาใช้เป็นชื่อของผ้าทออีกด้วย เช่นผ้าทอพุมเรียง ก็คือผ้าที่ทอที่บ้านพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผ้าทอบ้านนาหมื่นศรี ก็คือผ้าทอด้วยฝ้ายผสมไหม ซึ่งทอที่ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอเมือง จังหวัดตรัง ผ้าเกาะยอ ก็คือผ้าฝ้ายทอมือ ซึ่งทอที่ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2531 : 54-56) กับยังมีนักวิชาการบางท่านได้แบ่งประเภทผ้าทอตามลักษณะของการนำไปใช้สอย (ทรงศักดิ์ ปรากฏวิวัฒนากุล และแพทรีเซีย แน่นหนา. 2533 : 61-96) ซึ่งแยกกล่าวได้ดังนี้

ผ้าชิ้น คือผ้าทอเพื่อนำไปใช้เป็นผ้าถุง หรือผ้าถุงของสตรี

ผ้าเช็ด คือผ้าทอผืนค่อนข้างเล็กของชาวไทลื้อทางภาคเหนือของประเทศไทย ทอขึ้นเพื่อนำไปแขวนถวายเป็นที่วัดหรือให้ผู้ชายนำไปพาดไหล่ในงานพิธีสำคัญ ๆ ตลอดจนนำไปประดับตกแต่งเครื่องไทยทานที่นำไปถวายพระภิกษุสงฆ์

ผ้าเบี่ยง คือผ้าทอผืนยาวที่สตรีนำไปห่มพันรอบอกและเฉียงบ่า

ตุ่ง คือผ้าที่ทอขึ้นเพื่อใช้ทำเป็นธงแขวนบริเวณวัดในขณะมีงานประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ

ผ้าห่อคัมภีร์ คือผ้าที่ชาวบ้านนำไปถวายวัดเพื่อใช้ห่อคัมภีร์ใบลาน ด้วยถือว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้สร้างอานิสงส์อย่างหนึ่ง

ผ้าสะลิว คือผ้าที่ชาวไทลื้อนำไปตัดเย็บเป็นผ้าห่มที่นอนหรือที่เรียกว่าฟูก

ผ้าหลบ คือผ้าทอที่ชาวไท-ลาว ทอขึ้นเพื่อนำไปใช้เป็นผ้าปูที่นอน

ผ้าแหลม คือผ้าที่ชาวไทลื้อ และชาวไทยวน ทางภาคเหนือทอขึ้นเพื่อใช้ปูที่นอน

ผ้าหลบหัวข้างหรือผ้าล่อหัวข้าง คือผ้าทอมือที่มีขนาดประมาณ 50 x 150 เซนติเมตร ขลิบสีแดงทั้งสี่ด้าน มีทั้งผ้าขิดและผ้าจก ใช้สำหรับปูบนศิระชะข้าง

ผ้าห่ม คือผ้าผืนกว้างและค่อนข้างหนา ที่ทอขึ้นเพื่อใช้เป็นผ้าห่มให้ความอบอุ่น โดยเฉพาะผ้าห่มของชาวไท-ลาว นิยมทอจกหรือขิดที่ชายผ้าด้านใดด้านหนึ่ง

ผ้าทอทุกประเภทตามที่ได้กล่าวผ่านมานั้นได้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ได้ใช้ความพยายามในการถักทอผ้าขึ้นด้วยกรรมวิธีที่เหมาะสม เพื่อให้ได้ผืนผ้าที่มีทั้งความงดงามและมีคุณค่ากับการนำไปใช้สอย และยังถือได้ว่า กระบวนการทอผ้าพื้นบ้านที่กลุ่มชนต่าง ๆ ยังถักทออยู่จนถึงปัจจุบัน คือมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษและสั่งสมเป็นประสบการณ์เฉพาะกลุ่มชนมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน

ช่วงบนของร่างกายทั้งหญิงและชายมักจะไม่สวมใส่อะไร แต่จะมีผ้าคลุม ผู้หญิงจะห่มเฉียงแบบผ้าสไบในเวลาทำงานบุญ ผ้าสไบนี้ทำจากผ้าไหมหรือผ้าที่สั่งซื้อจากจีนหรืออินเดีย ผู้ชายจะนุ่งผ้าขนาดสั้นแบบถกเขมรเพื่ออวดลายสักขนขา ผ้าห่มฝ่ายและผ้าที่ใช้สำหรับปูภายในบ้านมักจะเป็นผ้าลายทางหรือลายตาหมากรุก หมอนจะมีลวดลายตกแต่งตรงส่วนหน้าหมอน ซึ่งเป็นลักษณะตรงกันข้ามกับหมอนขิดของอีสานที่มีลายขิดตกแต่งด้านข้าง อิทธิพลของผ้าจากราชสำนักไทยภาคกลางปรากฏในภาคเหนือภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อล้านนามีฐานะเป็นประเทศราชของกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2535 ที่เห็นได้ชัดคือการใช้ดินแบบอินเดียและเปอร์เซียบนพื้นผ้าของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือและชนชั้นสูง ศูนย์กลางการผลิตผ้าทอยกดินเริ่มที่ลำพูนในศตวรรษนี้ และทุกวันนี้ก็มีการทอให้แก่ราชสำนักไทย สำหรับผ้าทอแบบไทยวนยังคงทอกันอยู่ที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ที่ซึ่งผู้หญิงชาวบ้านจะทอผ้ามัดหมี่เส้นยืนแบบลัวะสำหรับใช้นุ่งเป็นผ้าขึ้นในชีวิตประจำวัน ในปัจจุบันได้มีการฟื้นฟูการย้อมสีธรรมชาติที่อำเภอจอมทอง และก็มี การทอผ้ามัดหมี่เส้นยืนลวดลายแบบสากล เพื่อตัดเป็นเสื้อผ้าสมัยใหม่และเป็นผ้าสำหรับทำเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ

ชาวไทลื้อเป็นจำนวนมากได้อพยพจากสิบสองปันนา ประเทศจีนเข้ามาสู่บริเวณภาคเหนือของประเทศไทยในยุคหลัง พ.ศ. 2325 ลักษณะผ้าขึ้นแบบไทลื้อที่เห็นเด่นชัดคือ การเน้นความสำคัญของการออกแบบและลวดลายตรงส่วนกลางผืนต่อตีนขึ้นด้วยผ้าพื้นสีดำหรือสีคราม/เขียว วิธีการเย็บเป็นแบบชาวไทลื้อกลุ่มย่อยต่าง ๆ ในแต่ละแห่งจะมีโครงสร้างของผ้าขึ้นเหมือนกัน แต่มีการเพิ่มเทคนิคการทอตกแต่งลวดลายตัวขึ้นต่าง ๆ กันไป ชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงคำ และอำเภอเชียงม่วง จะทอลวดลายเล็ก ๆ ด้วยเทคนิคเกาะตกแต่งบนตัวขึ้น ผ้าเก่ามักจะใช้เส้นพุ่งเป็นไหม แต่นับตั้งแต่การตัดขาดสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับลาวในปี พ.ศ. 2518 การทอผ้าขึ้นแบบเดิมของชาวไทลื้อที่นี่ก็มีการใช้เส้นใยสังเคราะห์ทอแทน ส่วนชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงของมีลวดลายที่ทอด้วยเทคนิคเกาะหรือจก 2-3 แถวบนตัวขึ้น ชาวไทลื้อมีการทอลายมัดหมี่เส้นพุ่งสลับลายขิดเป็นลายขวางบนตัวขึ้น ลักษณะผ้าขึ้น

ผ้าทอพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในบริเวณภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นบริเวณที่มีกลุ่มชนหลายเชื้อสายอาศัยอยู่ แต่ส่วนใหญ่เป็นคนที่มิใช่เชื้อสายลาว ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่ตั้งหลักแหล่งกระจายอยู่ในหลายท้องที่ในภาคอีสาน กลุ่มชนที่มีเชื้อสายลาวเหล่านี้มีกรรมวิธีในการทอผ้าที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งได้แก่การทอผ้าฝ้ายและการทอผ้าไหม โดยนิยมทอด้วยวิธีการขีด และมัดหมี่เป็นส่วนใหญ่

แพทริเซีย แน่นหนา และวิณี พานิชพันธ์ (2535 : 3-4) ได้จัดแบ่งรูปแบบของผ้าทออีสานตามเขตภูมิศาสตร์วัฒนธรรมออกได้เป็นสามกลุ่ม คืออีสานเหนือ อีสานกลาง และอีสานใต้ เขตอีสานเหนือและอีสานกลางเคยอยู่ภายใต้การปกครองของชาวลาวในสมัยอาณาจักรล้านช้างระหว่าง พ.ศ. 1896-2250 ประชากรกลุ่มไทลาวที่อพยพมาจากเวียงจันทน์และปากเซ ส่วนเขตอีสานใต้ ในราว พ.ศ. 1593-1974 เคยอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรเขมรประชาชนคือชาวเขมร ยกเว้นบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำโขงที่เป็นที่อยู่อาศัยของชาวลาว

ผ้าทอที่เป็นลักษณะเด่นของเขตอีสานเหนือและอีสานกลาง คือผ้าฝ้ายมัดหมี่สีคราม ใช้สำหรับเป็นผ้าชิ้นนุ่งในชีวิตประจำวัน และผ้าไหมมัดหมี่เส้นพุ่งสำหรับในโอกาสพิเศษ ลวดลายจะเป็นลายทางตั้งแต่เย็บตกแต่งด้วยส่วนต้นขึ้น ซึ่งมักเป็นผ้าฝ้ายหรือไหมทอสามตะกอก และส่วนหัวขึ้นหรือส่วนเอนจะเย็บต่อด้วยผ้าที่มีลายขีดเป็นลายทางสีแดงตกแต่งผ้าฝ้ายทอลายขีดสำหรับทำเป็นผ้าม่าน หมอนและผ้าห่ม ลวดลายมักเป็นรูปสัตว์และเป็นลวดลายแบบเดียวกันของกลุ่มคนไททั่วไป หมอนมักตกแต่งลายขีดตรงส่วนด้านข้าง ส่วนหัวทำเป็นผ้าพื้นธรรมดา ลักษณะที่เป็นแบบตั้ง การย้อมสีธรรมชาติจะใช้วัตถุดิบพันธุ์ไม้ต่าง ๆ จากป่า ปัจจุบันนี้ป่าหมดไปแล้วการย้อมสีธรรมชาติจึงเสื่อมสูญไปด้วย

บริเวณอีสานเหนือระหว่างขอนแก่นและหนองคายคือแหล่งผลิตฝ้าย ในขณะที่บริเวณอีสานกลางระหว่างนครราชสีมาและขอนแก่นคือแหล่งอุตสาหกรรมผ้าไหม ผ้าที่มีชื่อเสียงของนครราชสีมาจะได้แก่ผ้าไหมปั่นหางกระรอก ในขณะที่ในแถบหมู่บ้านในชนบทนิยมทอผ้าชิ้นที่เป็นลายมัดหมี่เส้นพุ่งแบบลาว

ทางตะวันออกของขอนแก่น คือถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทยซึ่งอพยพมาจากลาวในแถบจังหวัดกาฬสินธุ์ มุกดาหาร และอำเภอนานูมาน จังหวัดอุบลราชธานี ผ้าทอของเขตนี้นี้คือผ้าไหมซึ่งทอด้วยเทคนิคและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์แบบผู้ไท ผ้าชิ้นเป็นผ้ามัดหมี่เส้นพุ่งมีลวดลายหลากสีบนพื้นสีน้ำตาลเข้มหรือสีม่วงเข้ม ผ้าคลุมไหล่ชาวผู้ไทเรียกว่าผ้าแพรวา เป็นผ้าทอด้วยเทคนิคจกและขีดหลากสีบนผืนผ้าแดง ผ้าห่มเป็นผ้าฝ้ายเรียกว่า “ผ้าจ๋อง” มีลวดลายมุก (ซึ่งลวดลายเกิดจากเส้นยืนเป็นไหม) และเย็บต่อสองผืนเพื่อให้ผ้ามีความกว้างพอเหมาะแก่การห่ม

บางถิ่นทอด้วยเทคนิคยกดอก มีผ้าพิเศษผืนสีเหลี่ยมขนาดเล็กเป็นผ้าคลุมศีรษะ เรียกว่าผ้าแพรมน ใช้คลุมศีรษะนาคนในงานบวช มีลวดลายจกซึ่งเป็นลายดั้งเดิมของกลุ่มคนไท เช่น ลายนาค เป็นต้น ปัจจุบันผ้าเหล่านี้ยังคงมีการทออยู่ด้วยรูปแบบเดิมแต่เส้นด้ายที่ใช้เป็นเส้นใยสังเคราะห์ สีสดและในผืนหนึ่ง ๆ จะมีลวดลายซ้ำลายเดิม

ในเขตอีสานใต้ชาวเขมรสูงทอผ้าไหมมัดหมี่เส้นพุ่งตามแบบเขมร ผ้าโบราณในเขตนี้คือผ้าขนาดยาวซึ่งใช้พุ่งแบบโจงกระเบน (ขนาดยาว 4 เมตร กว้าง 1 เมตร โดยประมาณ) แบบลวดลายมี 3 แถว ตรงเชิงทั้ง 2 ข้างจะสะท้อนให้เห็นถึงว่าเป็นผ้าสำหรับชนชั้นสูงในราชสำนัก นับตั้งแต่หลังสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ผ้าโจงกระเบนมัดหมี่แบบเขมรนี้มีขนาดสั้นกว่าเดิม และมีได้ใช้ในราชสำนักอีกคงใช้เฉพาะในงานบวชนาค ผ้าคลุมไหล่ผู้หญิงเป็นผ้าไหมทอยกดอกสีขาวหรือดำ ส่วนผ้าโสร่งสำหรับผู้ชายพุ่งเป็นผ้าไหมปั่นห่างระรอก ลายผ้าที่เป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็นผ้าจากจังหวัดสุรินทร์ก็คือ “หมี่โฮล” ซึ่งในปัจจุบันทอเป็นผ้าถุงคล้ายคลึงกับผ้าขึ้นของคนไทยทั่ว ๆ ไป ผ้าไหมแบบเขมรมีลักษณะต่างจากผ้าไหมของลาว-อีสาน คือเป็นผ้ามัดหมี่เส้นพุ่งทอแบบสามตะกอก ปัจจุบันมีการทอลวดลายแบบลาว-อีสาน เพื่อการค้า และผ้าหม่มแบบทอยกดอกมัดหมี่ลวดลายรูปสัตว์และรูปนครวัดเป็นที่นิยมมาก ต้นแบบของลวดลายชนิดนี้มาจากผ้าของเขมรที่เรียกว่า ผ้าพระบฏ ซึ่งทอเป็นภาพพุทธประวัติและเป็นภาพจากบนสวรรค์ สำหรับชาวลาว-อีสานที่อาศัยอยู่บริเวณริมฝั่งโขงในเขตอีสานใต้ นี้ จะทอผ้าไหมมัดหมี่เป็นลวดลายแบบไทบางที่ก็มัดหมี่เป็นเส้นพุ่งเป็นลายทางตั้ง

ในอุบลราชธานี สตรีชั้นสูงจะนุ่งผ้าขึ้นทอด้วยด้ายเงินด้ายทอง เรียกว่า ขึ้นล่อง มักจะนิยมต่อหัวขึ้นด้วยผ้าลายทางตั้งสีแดงมีลายจกตกแต่ง เรียกว่า หัวจกดาว ในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการทอผ้าด้วยดินแบบเปอร์เซียให้ราชสำนักกรุงเทพฯ ด้วย ผ้าคลุมไหล่สองลาว-อีสานในแถบอีสานใต้เป็นผ้าไหมทอลายขีดเรียกว่า ผ้าเปียงลายขีด บางทีก็จะต่อผ้า 2 ผืน เพื่อทำเป็นผ้าหม่มตัวหรืออาจใช้เป็นผ้าโปกศีรษะสำหรับผู้ชายเวลาพักผ่อนและบางทีก็ใช้เป็นผ้าคาดเอวหรือผ้าพาดไหล่ก็ได้ (สุภาวดี ตุ่มเงิน. 2537)

ผ้าในสังคมวัฒนธรรมอีสาน : อดีต-ปัจจุบัน

ปัจจุบันถึงแม้ว่าพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในสังคมมนุษย์ จะเจริญก้าวหน้าไปไกลถึงขั้นหยั่งรู้ฟ้าดิน เปิดปริณทลความรู้ของตนเองให้ไพศาล ครอบคลุมทั่วผืนฟ้า มหาสมุทรหรือนอกพิภพอันลึกลับ มนุษย์ในศตวรรษนี้ก็ทำได้ อันนี้เป็นความจริง แต่ในขณะเดียวกัน เราก็ต้องยอมรับว่ามนุษย์นั้นยังมีอะไรอีกมากที่เป็นข้อจำกัด ยังมีอีกมากที่มนุษย์ไม่รู้ไม่ว่าจะด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่เปี่ยมล้นด้วยประสิทธิภาพเพียงใดก็ตาม เพราะบางครั้งยัง

มีขอบเขตของสถานที่และกาลเวลา (Space & Time) ที่คอยบีบบังคับมิให้มนุษย์ล่วงพ้นเข้าไปหาความจริงนั้นได้ เฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาเรื่องในอดีต เพื่อที่จะนำมาร้อยเรียงให้บรรจบกับปัจจุบันและเลยผ่านไปสู่การพยากรณ์อนาคตอย่างมีเหตุผลและเป็นระบบนั้น ยิ่งจะต้องตกอยู่ภายใต้ข้อจำกัดอันนี้หนักขึ้นไปอีกด้วย ที่ว่าอดีตนั้นเราจะเรียนรู้มันได้ก็แต่ การค้นหาความจริงจากร่องรอย จากหลักฐาน แล้วตีความวิเคราะห์รวบรวมนำเสนอภายใต้กรอบความคิดอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาเป็นข้อเท็จจริงของช่วงเวลาและสถานที่หนึ่ง ๆ ลักษณะเช่นนี้เองในการศึกษาเรื่องในอดีตบางเรื่อง ถ้าหากเราจนด้วยหลักฐาน ด้วยร่องรอยเมื่อใด ก็เท่ากับเป็นการบีบบังคับให้เราอัปเดตด้วยปัญญา จนความคิดที่จะเข้าถึงมันได้ (บางครั้งแม้รำรวยจินตนาการก็ตามหากไม่มีข้อมูลเชิงประจักษ์มายืนยัน ก็ยากที่จะก้าวพ้นวังวนของอดีตไปได้-ผู้ศึกษา) ซึ่งไม่ต่างกับการศึกษาเรื่อง "ผ้า" ในอดีตของสังคมมนุษย์

เป็นการลำบากลำเค็ญเหลือคณาอย่างแน่นอนที่มนุษย์ปัจจุบัน จะให้คำอธิบายบรรพบุรุษของเราเริ่มพัฒนาการก้าวสู่สังคมมนุษย์ เป็นสังคมเมื่อใด ที่ไหน อย่างไร และพัฒนาการเอาใบไม้ใบหญ้าห่อหุ้มปกปิดร่างกาย ทำความอบอุ่นให้แก่ร่างกาย มาเป็นการรู้จักใช้หนังสัตว์แสวงหาประโยชน์จากความร้อนและพลังงานจากแหล่งอื่น นอกเหนือไปจากกล้ามเนื้อพัฒนาเทคโนโลยีต่าง ๆ ขึ้นมาจากความคิด ภูมิปัญญา เรียนรู้ ปรับปรุงและทำลानธรรมชาติอันลึกลับซับซ้อน ให้เป็นระเบียบวิธีที่มีเอกภาพกับชีวิตของตนได้อย่างไรและพัฒนามาเป็นการทอผ้า การใช้เส้นใยเมื่อใดและอย่างไร

ไม่ว่าสังคมอิสานหรือสังคมชาติพันธุ์ใดในโลกก็ตาม คำถามลักษณะนี้ดูเหมือนว่าจะมีมานานแล้ว ขณะเดียวกันพร้อม ๆ กันกับการพัฒนาคำถามให้แหลมคม ซับซ้อนมากขึ้นก็คือ การคิดค้นหาคำตอบ พิสูจน์สัญจรธรรมนั่นเอง โดยเฉพาะการศึกษาในสาขาโบราณคดี ประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยาในประเด็นการทอผ้าในสังคมอิสาน ก็เช่นกัน การทอผ้าที่ทำกันในดินแดนอิสานที่เก่าแก่ที่สุดเห็นจะได้แก่การทอผ้าของคนก่อนประวัติศาสตร์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณภาคอิสานในสมัยปลายยุคหิน หรือยุคโลหะ ซึ่งอาจจะมีอายุถึง 6,000 ปีมาแล้ว (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ 2527 : 154) จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านเชียง อ.หนองหาน จ.อุดรธานี และดอนกอก อ.ภูเวียง จ.ขอนแก่น พบว่า นอกจากจะพบหลักฐานโดยตรงคือเศษผ้าที่ติดอยู่กับเครื่องมือเครื่องใช้สำริดแล้ว ยังพบอุปกรณ์ที่ใช้ทอผ้าและปั่นด้าย เช่น ลูกฝึง และแวนดินเผา นอกจากนี้ ลูกกลิ้งเผาที่นักโบราณคดีคิดว่า อาจเป็นเครื่องทำลายผ้า ก็ปรากฏอยู่ทั่วไป (ชลิต ชัยครรชิต . 2528 : 12)

จากหลักฐานและร่องรอยดังกล่าว แม้จะไม่ได้ช่วยตอบคำถามถึงจุดเริ่มต้นพัฒนาการและบริบท ดังที่ปรากฏในคำถามข้างต้นมากนัก แต่เราก็เชื่อมั่นว่า จากการศึกษาในปัจจุบันและการวิเคราะห์ที่มีน้ำหนักพอที่จะให้ความกระจ่างได้ในสมัยปัจจุบันว่า การทอผ้าในดิน

แดนภาคอีสานได้มีพัฒนาการมาเป็นลำดับทั้งในแง่ของเทคโนโลยีการผลิต วิธีการผลิต และเป้าหมายการผลิตต่างก็ซับซ้อนและได้รับการปรับปรุงให้ก้าวหน้ามากขึ้นตามเงื่อนไขของสังคมวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ที่เปลี่ยนไป เช่น จากการทอผ้าไว้ใช้ในชีวิตรประจำวันภายในชุมชน ก็กลายเป็นการทอผ้าเพื่อขายในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ เป็นต้น การนำเสนอในรายละเอียดของประเด็นเหล่านี้ สามารถแตกออกเป็นประเด็นย่อยลงไปได้คือ

ชาวอีสานกับการทอผ้า

การทำความเข้าใจในหัวข้อนี้ คงจะเป็นการปูพื้นใน 2 ประการ คือ การแบ่งกลุ่มในภาคอีสานออกเป็นกลุ่มย่อยตามลักษณะทางวัฒนธรรมทั่ว ๆ ไป และการจัดแบ่งการทอผ้าซึ่งจะแตกต่างกันไปตามลักษณะชาติพันธุ์และสภาพแวดล้อมที่มีรายละเอียดที่แตกต่างออกไปอีก ในแต่ละเขตย่อย ๆ การช่วยทำความเข้าใจพื้นฐานบางประเด็น และอีกด้านหนึ่งก็มุ่งที่จะชี้ให้เห็นว่าในระดับรวมแล้วผ้าอีสานแม้จะแตกต่างในแง่ของเทคนิควิธี รายละเอียดต่าง ๆ แต่ถ้าจะแบ่งตามวัตถุประสงค์ในการทอแล้ว ก็แบ่งเป็นผ้าไหมและผ้าฝ้ายเป็นส่วนมาก

รายละเอียดของแต่ละประเด็น ได้แก่

ประการที่หนึ่ง การแบ่งเขตอีสานออกตามกลุ่มวัฒนธรรม ที่หมายถึงเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มลักษณะทางชาติพันธุ์ ความใกล้ชิดกับกลุ่มวัฒนธรรมใกล้เคียง ฯลฯ ตามเกณฑ์นี้ ภาคอีสานจะแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 ได้แก่ เลย เพชรบูรณ์ นครราชสีมา ชัยภูมิ กลุ่มนี้มีเชื้อสายและมีความใกล้ชิดกับหลวงพระบาง ของประเทศลาว

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ หนองคาย อุดรธานี ขอนแก่น เป็นกลุ่มที่ใกล้ชิดกับเวียงจันทน์ของลาว

กลุ่มที่ 3 ได้แก่ นครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ เป็นเชื้อสายชาวผู้ไทหรือผู้ไท

กลุ่มที่ 4 ได้แก่ อุบลราชธานี ยโสธร ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กลุ่มนี้มีแนวโน้มไปทางจำปาศักดิ์

กลุ่มที่ 5 ได้แก่ ศิริสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ กลุ่มอีสานใต้ มีอิทธิพลของลาวผสมเขมร (วรภา งามประสิทธิ์ 2527 : 27)

ถึงแม้ว่าการแบ่งกลุ่มดังกล่าว จะถูกกำหนดด้วยกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์และลักษณะแคบบางประการของวัฒนธรรมเป็นหลัก และยังมีข้อจำกัดอยู่มาก แต่จุดที่จะช่วยได้มากเมื่อโยงเข้าสู่ประเด็นการศึกษาเรื่องผ้าก็คือ จากพื้นฐานวัฒนธรรมตรงนี้ สามารถแบ่ง

การทอผ้าออกเป็น 3 กลุ่มตามลักษณะกว้าง ๆ ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม อันเป็นประการต่อมา

ประการที่สอง กลุ่มชนที่มีการทอผ้าพื้นเมืองในภาคอีสาน มี 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มเชื้อสายลาว ซึ่งนิยมทอผ้าไหมและผ้าฝ้ายด้วยวิธีการขิดและมัดหมี่ กลุ่มชนเชื้อสายผู้ไท นิยมทอผ้าด้วยวิธีการขิด และกลุ่มชนเชื้อสายเขมร ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณอีสานใต้ เขตสุรินทร์ บุรีรัมย์ นิยมทอผ้าไหมมัดหมี่มากกว่าวิธีอื่น ๆ (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ 2524 : 21)

การแบ่งประเภทของผ้าในสังคมวัฒนธรรมอีสาน

การจัดประเภทของผ้าในสังคมวัฒนธรรมอีสานที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ จะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ตามวัตถุดิบที่ใช้ในการทอ คือผ้าฝ้ายและผ้าไหม (วราภา งานประสิทธิ์ : Ibid) ผ้าทั้งสองชนิดนั้นนอกจากจะแตกต่างกันเพราะการใช้วัตถุดิบแล้ว ยังมีเทคนิคการทอและลวดลายแตกต่างกันออกไป เช่น ผ้ามัดหมี่ ผ้าหางกระรอก ผ้าตีนจก ผ้าแพรวา ผ้าขิด ฯลฯ ดังจะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป

การแบ่งผ้าตามวัตถุดิบที่ใช้ในการทอ

ผ้าฝ้าย จากการศึกษาของวิมลพรรณ ปิตธวัชชัย พบว่า การทอผ้าฝ้ายของชาวอีสานจะเริ่มด้วยขั้นตอนต่าง ๆ คือ ชาวอีสานปลูกฝ้ายในเดือนพฤษภาคม มิถุนายน ฝ้ายที่นิยมปลูกเรียกว่า “ฝ้ายนอน” พอเดือนพฤศจิกายน ผักฝ้ายก็แก่เก็บได้ เวลาเก็บฝ้าย ชาวบ้านเก็บเอาปุ๋ยฝ้ายที่มีเมล็ดติดมา ส่วนผักฝ้ายนั้นทิ้งให้แห้งคาต้น ฝ้ายที่เก็บเอามาผึ่งแดดสีห้าวัน แล้วจึงเอาปุ๋ยฝ้ายนั้นมาอ้าว เรียกว่า หีบฝ้าย เสร็จแล้วเอาฝ้ายไปใส่กระดัง เอาสายมาติดฝ้าย สายติดที่ใช้มีรูปร่างเหมือนธนู มีคันสาย เมื่อติดฝ้ายจนแตกปุ๋ยแล้วจึงม้วนฝ้าย วิธีม้วนฝ้ายต้องแผ่นให้แบนใช้ไม้กลม ๆ อันหนึ่งใส่ตรงกลางฝ้ายแล้วม้วนฝ้ายให้กลมคล้ายบุหรี เสร็จแล้วชักเอาไม้ออก แล้วจึงเอาไปเข็นให้เป็นเส้น การเข็นฝ้ายหรือปั่นฝ้ายนั้น ต้องเอาฝ้ายวางไว้ที่โน อีกมือหนึ่งจับกงในหมุนมือที่ถือฝ้ายก็ดึงฝ้ายออกไป ฝ้ายนั้นก็เส้นติดอยู่กับเหล็กไน เมื่อจะเอาด้ายออกจากเหล็กไนจะต้องเอามาเปีย (เปียเป็นไม้อันหนึ่งยาวประมาณศอกเศษ ๆ มีไม้ปะหัวปะท้าย) เอาด้ายนั้นหมุนเปียไปรอบ ๆ เมื่อปลดออกจากเปียแล้ว จึงเอาฝ้ายไปย้อม เมื่อย้อมเสร็จก็เอาเข้ากงเพื่อถัก ถักนั้นก็มีรูปร่างคล้ายตระกร้อ ยาวประมาณ 1 ฟุต เมื่อถักเสร็จก็เอาไปคัน แล้วจึงนำฝ้ายไปทอเป็นผ้าต่อไป (วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย 2516 : 17-18)

ผ้าไหม นอกจากผ้าฝ้ายแล้ว “ผ้าไหม” เป็นผ้าอีกชนิดหนึ่งที่มีบทบาทมากในสังคมวัฒนธรรมอีสาน การทอผ้าไหมเป็นกระบวนการที่ละเอียดอ่อนและซับซ้อน การศึกษาของวิบูลย์ ลี้สุวรรณ ได้ให้รายละเอียดว่า การทอผ้าไหมแต่โบราณนั้น ชาวอีสานจะเริ่มตั้งแต่การปลูกต้นหม่อนไว้สำหรับเลี้ยงตัวไหม เพื่อจะใช้ใยไหมทอผ้า ขั้นตอนต่าง ๆ ของการทอผ้าไหม ได้แก่

การเลี้ยงไหม เป็นอีกขั้นตอนหนึ่งหลังจากที่ได้ต้นหม่อนเป็นอาหารแล้ว การเลี้ยงไหมมีขั้นตอนยุ่งยากพอสมควร เพราะการดำรงชีวิตของตัวไหมค่อนข้างซับซ้อน ผู้เลี้ยงจะต้องดูแลอย่างใกล้ชิดทั้งการให้อาหารและการรักษาตัวไหม เพื่อให้ตัวไหมเจริญเติบโตจนสามารถชักใยเป็นเส้นไหมได้ เมื่อฝึกไหมหรือรังไหมแล้ว จะต้องนำไปต้มในน้ำร้อน แล้วจึงสาวไหมออกมาจากรังไหม เรียกว่า “การสาวไหม”

การสาวไหม จะต้องเอาฝึกไหมที่ชักใยจนสุดแล้วไปต้มในหม้อสำหรับสาวไหม โดยเฉพาะเป็นหม้อที่มีหูทำด้วยไม้โค้งสูงขึ้นไปบนปากหม้อ คล้ายหูหิ้วของตระกร้าอีสานสำหรับแขวนรอก เนื้อปากหม้อมีไม้เป็นง่ามอันหนึ่งยาวประมาณศอกเศษ เรียก “ไม้ซิป” มีรูเล็ก ๆ สำหรับร้อยเส้นไหมผ่านขึ้นไปยังรอก การสาวไหมจะต้องสาวเส้นจากรังไหม ผ่านรูไม้ขึ้นไปพันรอกแล้วจึงผ่านไปอยู่ที่เก็บไหมหรือเครื่องสาวรอก การสาวไหมจะต้องใช้ความชำนาญ จึงจะได้เส้นไหมเส้นเล็กและเรียบเสมอกัน เมื่อได้เส้นไหมดิบแล้วจะต้องนำไปฟอกและย้อมก่อนจึงจะนำไปทอได้

การฟอกไหม ถ้าเป็นวิธีพื้นบ้านจะใช้ด่างธรรมชาติเป็นตัวฟอก คือใช้เครื่องถ้วยแห้งทางมะพร้าวไปเผาไฟ เอาขี้เถ้าไปแช่น้ำ แล้วกรองเอาน้ำใส ๆ ก็จะได้น้ำด่างสำหรับฟอกไหม น้ำด่างนี้จะมีผลช่วยฟอกสีไหมดิบให้ขาว และยังช่วยละลายขี้ไหมที่เป็นปุ่มเป็นปมตามเส้นไหมให้เรียบร้อย

การย้อมไหม การย้อมไหมให้เป็นสีล้วนตามต้องการ การย้อมไหมนี้ถ้าเป็นวิธีพื้นบ้านจะใช้สีที่นำมาจากวัตถุดิบพื้นบ้าน เช่น แก่นไม้ รากไม้ ใบไม้เป็นส่วนมาก เช่น แก่นขาคคราม ยอ ขนุน เป็นต้น การย้อมสีด้วยธรรมชาติเหล่านี้ จะทำให้ไหมที่ย้อมมีสีล้วนกลมกลืนกัน ต่างไปจากสีวิทยาศาสตร์ซึ่งทำให้ไหมมีสีสด อุดอาดตัดกันจนดูบาดตาไม่กลมกลืน แต่สีวิทยาศาสตร์มีความสะดวกในการใช้และทนทานกว่าสีพื้นบ้าน การย้อมสีเส้นไหมของชาวอีสานนี้มีวิธีการพิเศษอยู่ประการหนึ่ง การย้อมไหมสำหรับทำผ้ามัดหมี่ ซึ่งเป็นวิธีการย้อมให้เส้นไหมมีรอยต่างเป็นลวดลายที่ต้องการเวลาทอผ้าเป็นผืนผ้า การย้อมไหมมัดหมี่จะย้อมด้วยวิธีใช้เชือกผูกมัดเส้นไหมเป็นกลุ่ม ๆ เป็นช่วง ๆ เพื่อให้สีไม่ติดเส้นไหมตรงส่วนที่ผูกมัดไว้ จะทำให้เกิดรอยต่างบนเส้นไหม พร้อมทั้งจะนำไปทอเป็นผ้าไหมต่อไป (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ 2527 : 206-207)

การแบ่งประเภทของผ้าตามเทคนิคการทอและลวดลายที่แตกต่างกันออกไป

ดังที่กล่าวมาแล้วในตอนที่ผ่านมาว่า ผ้าอีสานแบ่งตามวัตถุดิบที่ใช้ เป็น 2 ประเภท คือผ้าฝ้ายและผ้าไหม และการแบ่งอีกประเภทหนึ่งคือแบ่งตามเทคนิคการทอ และลวดลายที่ต่างกัน แบ่งเป็นผ้าได้อีกหลายประเภท การศึกษาในบทความนี้จะนำมากล่าวถึงเฉพาะที่สำคัญ ดังนี้

ผ้ามัดหมี่ เป็นผ้าไหมหรือผ้าฝ้ายที่เกิดลวดลายจากการย้อมเส้นและทอเป็นหลัก โดยการย้อมเส้นไหมให้ต่างโดยการผูกหรือมัดให้เกิดช่องว่าง สีไม่ติดคล้ายกับการย้อม Tie Dye เดิมการย้อมจะใช้สีที่ได้จากวัตถุดิบธรรมชาติ เช่น ครั่ง คราม แก่นขนุน รากขนุน สมอ แหน ผลมะเกลือ รากชะพลู คำแสด เปลือกเพกา ยอป่า ขมิ้น ใบฝรั่ง ซึ่งให้สีต่าง ๆ ดังนี้

- สีแดงย้อมด้วยครั่ง
- สีครามย้อมด้วยต้น-ราก-ใบของต้นคราม
- สีดำย้อมด้วยสมอ แหน เปลือกสมอ ผลมะเกลืออ่อน และรากชะพลู
- สีแสดย้อมด้วยดอกคำแสดหรือใบ
- สีกากี้แกมเขียวย้อมด้วยรากขนุน เปลือกเพกา สมอป่า
- สีโพลย้อมด้วยแก่นยอป่า
- สีเหลืองย้อมด้วยหัวขมิ้นหรือหัวขมิ้นกับใบฝรั่งหรือรากยอป่า แก่นขนุน
- ผ้ามัดหมี่ของคนอีสานทั่วไป จะมีผ้ามัดหมี่ขาวดำและผ้ามัดหมี่สี

ผ้าหางกระรอก เป็นผ้าไหมที่ทอเพื่อทำเป็นโล่รัง ใจกระเบน มีความแน่นเรียบ หน้า หน้ากว้างมีการตีเกลียวเส้นไหมสลับ เพื่อให้เกิดสีเหลือบ ส่วนใหญ่จะมีลายตาหมากรุก ขนาดต่าง ๆ กัน

ผ้าตีนจก คือผ้าที่ทอลวดลายด้วยการทอสลับกับการปักหรือควักเส้นไหมขึ้นมา ระหว่างสอด เรียกว่า “จก” (แปลว่าควัก) ซึ่งนิยมทำเป็นลวดลายต่าง ๆ เป็นผ้าหน้าแคบสำหรับต่อเข้าตัวซิ่นหรือผ้าถุงเพื่อความสวยงามให้กับผ้าซิ่น ผ้าตีนจกหรือผ้าจกนี้ทำกันในลาว ภาคอีสาน ภาคเหนือ ภาคกลาง ชาวเขาจีนตอนใต้

ผ้าแพรวา เป็นผ้าที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อของชาวผู้ไท ทอด้วยมือ มีขนาดพอที่จะใช้เป็นผ้าสะไบ ลวดลายของผ้าเป็นลักษณะผสมกันระหว่างลายขิดกับลายจกหรือจะเรียกอีกอย่างว่า “ขิดไหม” มีความละเอียดประณีตสูงสุดในบรรดาผ้าทอด้วยกัน จะพบแถบกาฬสินธุ์ มุกดาหาร นครพนม สกลนคร

**การแต่งกายด้วยชุดผู้ไทเพื่อประกอบกิจกรรมทางวัฒนธรรม
ของชาวบ้านไท**

ผ้าซิด เป็นผ้าทอด้วยฝ้าย เรียกว่า ซิดฝ้าย (ในทำนองเดียวกัน ถ้าทอด้วยผ้าไหม ก็เรียก "ซิดไหม" เพราะซิดหมายถึงการทอผ้าอย่างหนึ่ง) "ซิด" เป็นภาษาพื้นบ้านของอิสาน มาจากคำว่า สะกิด หมายถึงการรัดข้อขึ้น "ซิด" สันนิษฐานว่า มาจากคำในภาษาบาลีที่ว่า "ซจิต" แปลว่า ทำให้วิจิตร งดงาม ฉะนั้นผ้าซิดหมายถึงผ้าที่ทอด้วยวิธีใช้ไม้เขี่ยหรือสะกิด ข้อเส้นด้ายขึ้นแล้วสอดเส้นด้ายพุ่งตรงไปตามแนวเส้นยืนที่ถูกมัดข้อขึ้นนั้น จังหวัดการสอดเส้นด้ายพุ่ง ซึ่งถักห่างไม่เท่ากันทำให้เกิดลวดลายรูปแบบต่าง ๆ ถนนมชาติ ชำนิราชกิจ 2531 : 16) นอกจากนี้ การทอผ้าซิดผู้ทอจะต้องใช้ความสามารถมาก เพราะผ้าซิดมีวิธีการสร้างลวดลายที่ยุ่งยากมากกว่าผ้าธรรมดา จะต้องใช้เวลาและความละเอียดอ่อน ประณีตมาก ดังนั้นชาวอิสานจึงถือว่า ผ้าซิดเป็นของสูง การใช้ผ้าซิดนี้จึงต้องใช้ให้เหมาะสมและถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอิสานที่ยึดถือกันมาแต่โบราณ (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ 2527 : 98) กล่าวคือ ชาวอิสานจะใช้แต่งกายเฉพาะส่วนบนของร่างกายเหนือเอวขึ้นไป ใช้ในพิธีมงคล ทำหมอน ผ้าคลุมไหล่ ผ้าโพกศีรษะ ตลอดจนเป็นผ้ากราบพระ การเก็บจะเก็บในที่อันควร เช่น หัวนอน บนโต๊ะ ตู้หรือแขวนไว้ในที่สูงเช่นเดียวกับธง หรือใช้เป็นธงประดับในงานบุญเทศกาลหรือเทศน์มหาชาติ ผู้ใหญ่จะสอนลูกหลานไม่ให้ข้ามผ้าซิดหรือหมอนซิด (บุญเลื่อน สระทอง. 2545 : สัมภาษณ์)

เครื่องมือเครื่องใช้และวิธีการทอผ้า

ด้วยความเป็นจริงที่ว่า การทอผ้านั้น ไม่ได้เป็นเพียงรูปแบบการผลิตหนึ่งเพื่อตอบสนองความจำเป็นของมนุษย์และสังคมมนุษย์เท่านั้น หากเมื่อพิจารณาผ่านเงื่อนไขของสถานที่และบริบทที่มีมานานในหน้าประวัติศาสตร์เศรษฐกิจแล้ว เฉพาะอย่างยิ่งในสังคมอิสาน การทอผ้าไว้ใช้ในครัวเรือน การทำเครื่องปั้นดินเผา การเก็บของป่าล่าสัตว์ การเกษตรแบบดั้งเดิม เหล่านี้เป็นรูปแบบของการผลิตเพื่อยังชีพที่เกิดขึ้นในอดีต และมีบางส่วนที่หลงเหลือให้เห็นอยู่จนปัจจุบัน โดยเงื่อนไขแห่งดุลยภาพและความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศน์เป็นหลัก (โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับเศรษฐกิจในอดีตของอิสานในงานของฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2527 : 84-90) การทอผ้าในภาคอิสานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ก็เป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบการผลิตหรือระบบวัฒนธรรมอันหนึ่งที่อยู่ภายใต้กรอบความสัมพันธ์ดังกล่าว ยิ่งเมื่อพิจารณาถึงเครื่องมือเครื่องใช้และเทคนิควิธีการ ก็ยิ่งเห็นได้ชัดเจนมากขึ้น การทอผ้าโดยทั่วไปชาวอิสานจะใช้เครื่องทอผ้าที่ทอด้วยมือ ทำด้วยไม้และวัสดุในท้องถิ่นเช่นเดียวกับที่ทอผ้าของภาคอื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วย ฝีม สำหรับดึงผ้า ส่วนลวดลายในการทอจะขึ้นอยู่กับประโยชน์ใช้สอยและฝีมือของผู้ทอ (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ 2527 : 204-205) นอกจากนี้ในส่วนของการวิธีการทอ จะเห็นว่าทั้ง

ผ้าฝ้ายและผ้าไหมจะมีหลักการทอโดยทั่วไปคล้ายกัน คือใช้หลักของการขัดกันของเส้นไหม/ฝ้าย ที่เรียกว่า เส้นยืนและเส้นพุ่ง คล้ายกับการสานลายขัดนั่นเอง (Ibid)

ผ้าอีสานปัจจุบัน

สถานการณ์การผลิตผ้าเพื่อการค้าในภาคอีสานปัจจุบัน (หมายถึง การผลิตทั้งด้วยวิธีสมัยใหม่และวิธีการพื้นบ้านที่ต้องพึ่งพาตลาด เช่น วัตถุประสงค์ การขายผลผลิต-ผู้ศึกษา) จึงเติบโตอย่างรวดเร็วขยายไปกว้างไกลมากขึ้น เฉพาะอย่างยิ่งการผลิตผ้าด้วยกรรมวิธีและลวดลายที่ประณีต วิจิตร พิสดาร ก็ยิ่งได้รับความนิยมและการสนับสนุนมากขึ้น รวมทั้งสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมในชนบทของรัฐบาลด้วย แหล่งผ้าที่สำคัญในอีสาน เช่น ผ้าแพรวาที่บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ผ้าลายที่บ้านดอน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น (ถนอมชาติ ชำนิราชกิจ. 2531 : 16) อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการพิจารณาข้างต้นจะชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการทอผ้า รูปแบบ วิธีการ จุดมุ่งหมายการผลิตได้เปลี่ยนไปอย่างมาก แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าว หากได้เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบถอมรากถอนโคน ไม่ หากเป็นการเปลี่ยนแปลงที่อยู่บนรากฐานเดิม ยังคงบทบาทเค้าโครงดั้งเดิมและบทบาทอย่างใหม่ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงนั้น ตัวอย่างข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามเรื่อง “ผู้หญิงในวัฒนธรรมผู้ไท” (พัฒนา กิติอาษา : 2531) ชี้ให้เห็นว่า บทบาทของผ้าที่เกิดจากการทอของผู้หญิงในวัฒนธรรมผู้ไทนั้น นอกจากจะใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น เครื่องนุ่งห่มทั่วไปแล้ว ผ้ายังมีบทบาทอีกหลาย ๆ อย่าง ได้แก่

1. ในพิธีศพใช้ “ผ้าขีด” ซึ่งถือว่าเป็นผ้าที่ดีที่สุดของชาวผู้ไท ทั้งลวดลายที่ซับซ้อนสวยงามต้องอาศัยเวลาและความปราณีตในการทอเป็นอย่างมาก ผ้าขีดจะใช้คลุมโลงศพ ชาวบ้านเคยเปรียบเทียบว่าเป็นลักษณะเดียวกันกับทหารที่ตายแล้วจะต้องคลุมด้วยธงชาติ รวมทั้งใช้ผ้าขาวที่ทอจากฝ้ายคลุมหน้าศพ ก่อนเผาศพก็จะเปิดผ้าออกให้ลูกหลานนำไปลงยันต์เป็นของศักดิ์สิทธิ์ คู่กันอันตรายต่าง ๆ ได้และผ้าที่จุงศพไปช้า ๆ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ส่งสะกาน” (ภาษากลางเรียก “ส่งสการ”) ก็ใช้ผ้าฝ้ายสีขาวที่ทอเป็นผืนยาว ๆ มัดต่อจากโลงศพให้พระสงฆ์จูงหน้าขบวนแห่

2. การทำบุญประจำปี หรือบุญเฉพาะในเดือน 4 (เมษายน) ชาวบ้านที่เป็นผู้หญิงจะนำด้ายที่เส้นจากฝ้ายหรือผ้าขาว ผ้าหม่นนอน หมอน ฯลฯ ไปถวายพระสงฆ์ที่วัด ในงานเทศกาลประเพณีอื่น ๆ ก็เช่นกัน เช่น บุญกฐิน ทอดผ้าป่า ฯลฯ รวมทั้งการทอ “ธง” ไปถวายวัด เพื่อใช้ประดับประดางานเทศกาลต่าง ๆ เช่น บุญผด

ฉะนั้น การให้คำอธิบาย "ความเป็นผู้หญิง" จึงต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศและความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางสังคม วัฒนธรรมและธรรมชาติ โดยเฉพาะตัวแปรทางสังคมที่เพศหญิงต้องมีส่วนโดยตรง เช่น ความสัมพันธ์กับเพศชายจึงมีส่วนกำหนดต่อความเป็นผู้หญิงด้วย ดังนั้น ความเป็นผู้หญิงน่าจะได้แก่ บทบาทของเพศ (Sex Roles) อันได้แก่ บทบาททางสังคมที่เหมาะสมกับบุคคลแต่ละเพศ (ผู้หญิง) รวมทั้งคุณลักษณะทางอารมณ์และบุคลิกภาพที่สอดคล้องกับภาระหน้าที่ดังกล่าว ในความหมายนี้ ความเป็นผู้หญิงจึงมีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงวัยต่าง ๆ ตามบทบาทและสถานภาพทางสังคมที่ได้รับ เช่น ลูก เด็ก หญิงสาว แม่ ย่า ยาย โดยจะเน้นความสำคัญที่ว่าผู้หญิงเป็นส่วนหนึ่งของสังคม แม้จะมีเรื่องเพศเป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่แยกออกจากเพศชายชัดเจน แต่ความเป็นผู้หญิงจะเกิดขึ้นได้นั้นจะเป็นไปอย่างอื่นไม่ได้นอกเสียจะมาจากระบวนการอบรมทางสังคม (Socialization) ในสังคมนั้น และจึงเป็นการง่ายและกระชับความเข้าใจขึ้นอีกที่จะบอกว่าการศึกษาคั้งนี้ จะเน้นความเข้าใจที่มีต่อบทบาทของเพศ (Sex - role - stereotypes) ซึ่งกระบวนการอบรมบ่มเพาะทางสังคม (Socialization) ได้ทำให้เพศหญิง (Female) มีความเป็นผู้หญิงสูง (Femininity)

ในลักษณะการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันนี้เองที่ทำให้พบว่า ด้วยการวิเคราะห์ลักษณะนี้เท่านั้นที่จะบอกเป็นนัยได้ว่า การศึกษาเรื่องการทำผ้าในสังคมวัฒนธรรมอิสลามนั้น ลึก ๆ แล้วเป็นเรื่องเพศหญิงหรือความเป็นผู้หญิงทั้งหมด ย่อมมีส่วนสัมพันธ์กับวิถีทางที่ทำให้ผู้หญิงกลายมาเป็นผู้หญิงที่สมบูรณ์ครบ อย่างน้อยผ้าและการทอผ้าก็เป็นกระบวนการทางสังคมวัฒนธรรมอันหนึ่งที่ทำหน้าที่นี้กับผู้หญิงในสังคมวัฒนธรรมอิสลามอยู่

ประเด็นสำคัญตอนนี้คือการทำความเข้าใจในสิ่งที่ว่า วิถีทางสู่ความเป็นผู้หญิงหรือกระบวนการทางสังคมวัฒนธรรมที่การทำผ้าทำหน้าที่อยู่ โดยมีข้อกำหนดเรื่องเพศและสังคมเป็นตัวกำกับที่สำคัญ ที่จริงแล้วคำว่าวิถีทางสู่ความเป็นผู้หญิงหรือกระบวนการอบรมขัดเกลาสู่ความเป็นผู้หญิงนั้น จะต้องเข้าใจร่วมกันในขั้นแรกว่าเป็นเรื่องของชีวิต เป็นขั้นตอนในชีวิตในแต่ละช่วงวัยของมนุษย์นั่นเอง ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง(ในที่นี้เราจะเน้นที่ผู้หญิง) จากวัยเด็กจนถึงวัยรุ่น ชีวิตมนุษย์ต้องผ่านวิกฤตการณ์ การเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง และตรงช่วยการเปลี่ยนแปลงนั้น สังคมวัฒนธรรมมีขั้นตอน มีวิธีการอะไร นั่นคือ เรากำลังจะกล่าวถึงพิธีกรรมผ่านภาวะ (Rites of Passage) นั่นเอง

ในทางวิชามานุษยวิทยานั้น ถือว่าพิธีผ่านภาวะ (Rites of Passage) คือการเปลี่ยนแปลงของปัจเจกชนจากสถานภาพหนึ่งไปอีกสถานภาพหนึ่ง ในขั้นตอนของชีวิตดังกล่าวศาสนาสอนจะเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะหน้าที่ที่สำคัญอย่างหนึ่งของศาสนา คือการช่วยปัจเจกชนและสังคมจัดการกับวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ของชีวิต ดังนั้น ในเกือบทุกสังคม วัฒนธรรมที่มีการ

เปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคม เช่น การเกิด ้วยหนุ่มสาว การแต่งงาน และตายในวัยชรา สิ่งเหล่านี้มักจะตามมาด้วยพิธีกรรมทางศาสนา (งามพิศ สัตย์สงวน. 2532 : 188)

ขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาประเด็นการทอดผ้ากับพิธีกรรมผ่านภาวะผู้สูงอายุ ด้วยเหตุที่ว่า พิธีกรรมไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์โดยตรง การเกษตร ศาสนาและความเชื่อต่าง ๆ ต่างก็เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้น มีจุดเริ่มต้น พัฒนาการและมีจุดสิ้นสุดในตัวเอง ด้วยเวลาและเงื่อนไขที่แน่นอน ในขณะที่การทอดผ้าเป็นเรื่องของกระบวนการทางสังคมวัฒนธรรม เป็นกระบวนการขัดเกลาเรียนรู้ด้วยเงื่อนไขและเวลาที่กำหนดไว้ด้วยชีวิตเป็นสำคัญ ดังนั้น การทอดผ้าโดยตัวของมันเองจึงเป็นพิธีกรรมผ่านภาวะโดยตรง และเป็นกระบวนการทางสังคมวัฒนธรรม หรือเป็นเครื่องมือและสัญลักษณ์ที่จะนำผู้สูงอายุไปสู่พิธีกรรมผ่านภาวะในช่วงวัยต่าง ๆ ของชีวิตได้อีกด้วย เช่น การแต่งงาน การคลอดบุตร พิธีศพ โดยเฉพาะจะเห็นได้ชัดมากในพิธีแต่งงานที่การทอดผ้าจะชี้ให้เห็นพิธีกรรมผ่านภาวะที่สำคัญของผู้หญิง รายละเอียดจะได้กล่าวต่อไป

ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะต้องคำนึงถึงก็คือ จะต้องมองว่าการทอดผ้าเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งในกระบวนการทางสังคมวัฒนธรรมอันซับซ้อนและหลากหลายเท่านั้น ในการมุ่งสู่ความเป็นผู้สูงอายุ เหมือนกับที่ชิโมน เดอ โบวัวร์ ได้ชี้ให้เห็นว่า "ความเป็นผู้สูงอายุ ไม่ได้ถูกกำหนดโดยธรรมชาติ สิ่งจำเป็นที่จะต้องเข้าใจก็คือกระบวนการทางสังคมวัฒนธรรมที่สร้างความเป็นผู้สูงอายุขึ้นมา ทั้งในระดับรูปลักษณ์ทางร่างกายและจิตใจ ตลอดชีวิตของผู้หญิง การอบรมเลี้ยงดูตั้งแต่วัยเด็กเล็ก การกำหนดบทบาทอย่างตายตัว โดยถือเพศเป็นปัจจัยกำหนด ความสัมพันธ์กับพ่อแม่...ล้วนแต่เป็นกลไกที่ปลูกฝังความเป็นผู้สูงอายุทั้งสิ้น" (จิรติ และสุชีลา อ่างในอมรา พงศาพิชญ์ (บก.) 2529 : 41) ตัวอย่างปัจจัยดังกล่าวก็ได้แก่การอบรมขัดเกลาผ่านสถาบันต่าง ๆ เช่น ครอบครัว ชุมชน โรงเรียน ฯลฯ ซึ่งรวมแล้วก็จะเห็นภาพที่ว่า การทอดผ้าเป็นกระบวนการเพียงอันเดียวเท่านั้นที่ทำหน้าที่เหล่านี้ควบคู่กันไป

การทอดผ้าเป็นหน้าที่ของผู้หญิงโดยตรง

ดังที่กล่าวมาแล้ว การทอดผ้านั้น นอกจากจะเกิดขึ้นมาสนองต่อความจำเป็นพื้นฐานและความต้องการทางเศรษฐกิจแล้ว การทอดผ่ายังมีความหมายมากไปกว่านั้น โดยเฉพาะการทอดผ้าในฐานะกระบวนการทางสังคมวัฒนธรรมของผู้หญิง เป็นสัญลักษณ์นำทางให้ผู้สูงอายุไปสู่การประกอบพิธีกรรมผ่านภาวะในแต่ละช่วงวัยของชีวิต ตั้งแต่แรกเกิด วัยเด็ก วัยหนุ่มสาว การแต่งงาน การคลอดบุตร จนพิธีศพในช่วงสุดท้ายของชีวิต อันหมายถึงความเป็นผู้สูงอายุที่แท้และสมบูรณ์ที่ได้ผ่านบทบาทและการปฏิบัติตนในช่วงพิธีกรรมผ่านภาวะของแต่ละช่วงตลอดชีวิต และเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ละเอียดอ่อนกับสิ่งแวดล้อมด้านอื่น ๆ อีกด้วย

เพื่อที่ว่า ข้อวิเคราะห์นำเสนอลำต้นจะมีน้ำหนักและสมเหตุสมผลมากขึ้น การจัดระเบียบข้อเท็จจริงและข้อมูลที่เป็นปฏิสัมพันธ์เบื้องต้น ตอบได้กับความเป็นจริงโดยปราศจากอคติ จึงเป็นสิ่งที่ตามมา หลักฐานความเป็นจริงของสังคมมนุษย์ปัจจุบันเกี่ยวกับเพศผู้ผลิตผ้าของมนุษย์นั้น มีอยู่ว่าเพศหญิงหรือผู้หญิงเป็นผู้รับผิดชอบการทอผ้าเป็นส่วนใหญ่ แม้ว่าในบางสังคมจะมีผู้ชายเข้าร่วมในบางขั้นตอน เช่น การปลูกฝ้าย การปลูกหม่อน ฯลฯ แต่ในเรื่องของการทอ การสร้างสรรค์ กระบวนการต่าง ๆ ในการทอการแปรรูปนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของผู้หญิง โดยเฉพาะในสังคมชนบทที่การทอผ้าเป็นเรื่องหัตถกรรมและศิลปกรรมมากกว่าอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ ลักษณะที่ว่า การทอผ้าเป็นเรื่องของผู้หญิงที่จะต้องเรียนรู้และผลิต หรือเป็นหน้าที่ของผู้หญิงโดยตรงนี้เองที่ทำให้เกิดคำถามตามมาว่า นอกเหนือไปจากเหตุผลทางกายภาพ ชีวภาพและลักษณะธรรมชาติของผู้หญิงที่มีความละเอียดอ่อน ประณีต อดทน และลักษณะทางสรีระไม่เหมาะกับงานที่ต้องใช้แรงงานมาก ๆ เสี่ยงต่ออันตรายสูงแล้ว ยังมีเหตุผลอะไรอื่นอีกหรือไม่ ที่มีความสมเหตุสมผลและอธิบายปรากฏการณ์ให้ตรงกับความเป็นจริงอย่างรอบด้านมากกว่านี้ เพราะบ่อยครั้งที่เดียวที่มีการโต้แย้งเสมอว่า เหตุผลดังกล่าวเป็นข้ออ้างสำหรับผู้ชายและบริบทของสังคมที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจและการบงการของเพศชาย

ประเด็นสำคัญตรงนี้เองที่ได้กลายมาเป็นแก่นสำคัญของการศึกษาครั้งนี้ ที่ย้ำอยู่ตลอดเวลาว่าหนทางที่จอบตอบคำถามข้างต้นที่ว่า อะไรที่ทำให้ผู้หญิงต้องทำหน้าที่ทอผ้า การทอผ้าช่วยอะไรผู้หญิงได้บ้าง และช่วยให้เราเข้าใจสังคมวัฒนธรรมที่แวดล้อมผู้หญิงอยู่ได้อย่างไร และจะเข้าใจและค้นหาคำตอบนี้ได้ก็ด้วยวิธีการวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างการทอผ้ากับวิถีชีวิตของผู้หญิง ในฐานะกระบวนการทางสังคมวัฒนธรรมเท่านั้น เพราะเมื่อถึงที่สุดแล้วปลายทางของการอบรมขัดเกลาของกระบวนการนี้ที่แต่ละสังคมมอบให้ก็คืออยู่ที่ว่า ผู้หญิงได้ก้าวมาถึงความเป็นผู้หญิงที่สมบูรณ์ในแต่ละช่วงวัย พร้อมและทำหน้าที่ของผู้หญิง

กระบวนการทางสังคมวัฒนธรรมกับการทอผ้าต่อการพัฒนาการเป็นผู้หญิง

กระบวนการทางสังคมวัฒนธรรมของผู้หญิงกับการทอผ้านั้น จะเป็นไปโดยผ่านสถาบันในชุมชนหลัก กล่าวคือ ผู้หญิงตั้งแต่แรกเกิด ผ่านวัยเด็ก ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน จนถึงวัยรุ่นก่อนแต่งงาน ผู้หญิงในช่วงวัยนี้ จะได้รับการอบรมเลี้ยงดู เรียนรู้ และฝึกหัดการทอผ้าจากสถาบันครอบครัวที่มีแม่ ย่า ยายและญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง ทำหน้าที่สั่งสอนให้เป็นผู้หญิงทุกอย่าง ทั้งกริยามารยาท การดูแลบ้านเรือนและการทอผ้า โดยผ่านการเรียนรู้และประสบการณ์ในชีวิตจริง ในขณะที่เดียวกัน หลังจากผู้หญิงทอผ้าได้ดีทุกประเภท พร้อมที่จะมี

ครอบครัวก็เข้าสู่พิธีแต่งงานได้ เพราะชาวอีสานถือว่าการทอผ้าเป็นคุณสมบัติของผู้หญิง ที่จะช่วยให้ฝ่ายชายและญาติฝ่ายชายมองเห็นคุณค่าของความเป็นกุลสตรีของผู้หญิง (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ 2527 : 199) หลังจากนั้นนับตั้งแต่พิธีแต่งงาน พิธีคลอดบุตรให้กำเนิดสมาชิกใหม่จนกระทั่งพิธีศพ อันเป็นครบวงจรของชีวิตผู้หญิงคนหนึ่งนั้น การทอผ้าและความเป็นผู้หญิงจะถูกกำหนดโดยชุมชน โดยสถาบันสังคมที่ผู้หญิงคนนั้นสังกัดอยู่ เพราะว่าพิธีต่าง ๆ เหล่านี้เป็นพิธีกรรมผ่านภาวะที่จะต้องผูกพันได้ตอบกับผู้อื่นกับความสัมพันธ์ส่วนอื่นในสังคม ซึ่งเป็นวิถีชีวิตมนุษย์โดยทั่วไป เช่น เป็นของสมมาหรือของกำนัลแก่ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายในพิธีแต่งงาน ใช้เป็นของตอบแทนแก่หมอต้าแยที่มาทำคลอดให้แก่บุตรหลาน ใช้ในพิธีกรรม บุญประเพณีทางศาสนา ตามฮีตสิบสองคองสี่สิบ และใช้ผ้าคลุมโคงศพปกหน้าศพของตนเองในวาระสุดท้ายของชีวิต ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือใช้เป็นผ้าสบง ผ้าอังสะและผ้าจีวร สำหรับการบวชของลูกชาย ซึ่งแม่และผู้หญิงอีสานจะถือว่าได้บุญกุศลสูงมาก ขณะเดียวกัน สถาบันต่าง ๆ ก็มีหน้าที่ที่คาบเกี่ยวกับอยู่ในกระบวนการอบรมขัดเกลาอันนี้ เป็นรอยต่อที่แยกกันไม่ออกรวมอยู่ด้วยและเป็นความสัมพันธ์ที่แทรกตัวอยู่ระหว่างช่วงชีวิตต่าง ๆ ตลอดเวลา ไม่ว่าจะ เป็นชายหรือหญิง

หลักฐานข้อเท็จจริงจากหมู่บ้านอีสานที่จะยืนยันข้อเสนอดังกล่าวข้างต้น ก็ได้แก่จากการรายงานของผู้ศึกษาเองที่ทำการศึกษาในหมู่บ้านอีสานแห่งหนึ่ง เขตจังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่าการทอผ้าในฐานะกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้หญิง จะเริ่มขึ้นตั้งแต่วัยเด็ก ครอบคลุมไปจนถึงวัยชราและความตาย ซึ่งเป็นวาระสุดท้ายของชีวิต ผลการศึกษาที่มีรายละเอียดและคำอธิบายถึงความสัมพันธ์ของการทอผ้า พิธีกรรมผ่านภาวะ และความเป็นผู้หญิงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านอีสาน จะนำเสนอโดยแบ่งตามช่วงวัยต่าง ๆ ตามอายุของผู้หญิง

กล่าวคือ การอบรมเลี้ยงดูเด็กในหมู่บ้าน โดยมีสถาบันครอบครัวเป็นผู้ทำหน้าที่หลัก พ่อ แม่ พี่น้อง ปู่ตา ย่ายาย แล้วแต่กรณีครอบครัวเดี่ยวหรือครอบครัวขยาย ซึ่งในหมู่บ้านตามชนบทของประเทศไทย ส่วนมากเป็นโครงสร้างครอบครัวแบบขยาย ในอดีตก่อน พ.ศ. 2490 สำหรับที่หมู่บ้านที่ทำการศึกษา การขยายการศึกษาในระบบโรงเรียนยังไม่ทั่วถึง เด็กหญิงวัยก่อนเรียนเข้าเรียนจะเติบโตขึ้นมาจากการเล่นกับเพื่อนในวัยเดียวกันรวมทั้งเด็กผู้ชายด้วย พอถึงวัยเรียนโดยเฉพาะในปัจจุบัน (2531) เด็กหญิงที่มีอายุตั้งแต่ 6-12 ขวบ จะต้องผ่านการอบรมเรียนรู้ทั้งจากโรงเรียน และครอบครัวไปพร้อม ๆ กัน ประสบการณ์ของชีวิตในวัยนี้รวมทั้งหลังจบการศึกษาภาคบังคับ ได้แก่ การทำงานในไร่นา เลี้ยงควาย ดูแลน้องช่วยแม่ ทำงานบ้านต่าง ๆ เช่น กวาดบ้าน ทำกับข้าว ตักน้ำ ฯลฯ ขณะเดียวกันในวัยเด็กผู้หญิงจะได้รับการอบรม สั่งสอน และเรียนรู้เกี่ยวกับการทอผ้าจากแม่และญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง เช่น การเข็นฝ้าย การกรอด้ายฝักหัดและเรียนรู้การทอแบบต่าง ๆ

สถาบันในหมู่บ้านที่ทำหน้าที่ในกระบวนการทางสังคมวัฒนธรรมในช่วงนี้ก็ ได้แก่ สถาบันครอบครัว โรงเรียน ผู้เฒ่าผู้แก่และอื่น ๆ ความเข้าใจที่เราจะได้จากตรงนี้ก็คือ ในขณะที่เด็กหญิงในวัยนี้เรียนรู้การทอผ้า ฝึกหัดทำทุกอย่างเกี่ยวกับการทอผ้า เด็กผู้หญิงเหล่านี้ก็กำลังใช้การทอผ้าและการขัดเกลากาทางสังคมวัฒนธรรมอย่างอื่นที่ได้รับ นำตัวเองไปสู่พิธีกรรมผ่านภาวะที่จะเปลี่ยนสถานภาพของตนตามวงวัฏของช่วงวัยที่มีอายุมากขึ้น ในกรณีของหมู่บ้านอีสาน เด็กสาวที่ผ่านวัยเด็กเข้าสู่วัยรุ่นหรือเป็นสาวเต็มตัวได้ ก็ได้แก่การอาศัยการทอผ้าเป็นทางผ่าน เพราะการทอผ้าเป็นจะเกิดขึ้นในช่วงวัยที่ต้องการพัฒนาการทางสรีระเพียงอย่างเดียวไม่น่าพอเพียง ต้องอาศัยความพร้อมทางสังคม และการยอมรับของชุมชนด้วยนั่นคือ ในหมู่บ้านอีสานเด็กสาวทุกคนต้องทอผ้าเป็น ต้องรู้จักการบ้านการเรือน และงานต่าง ๆ ของผู้หญิง รวมทั้งงานในไร่นา ซึ่งเป็นอาชีพที่สำคัญไปพร้อม ๆ กัน

ประเพณีอันเกิดจากการทอผ้าของชาวอีสานในอดีต

การทอผ้าเป็นอุตสาหกรรมภายในบ้านอันเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ชาวพื้นเมืองมักจะใช้เวลาว่างจากการเก็บเกี่ยวมาทอผ้าสำหรับใช้ไว้ในครอบครัว หรือทอไว้สำหรับถวายพระในเทศกาลต่าง ๆ ชาวอีสานรับเอาอิทธิพลของธรรมชาติรอบข้างมาใช้เป็นศิลปะในการทอผ้าลายต่าง ๆ ได้อย่างงดงาม ผ้าที่ทอส่วนใหญ่จะนำไปทำเป็นหมอน มุ้ง ผ้าซิ่น ผ้าขาวม้า ผ้าใส่รัง ซึ่งล้วนแต่เป็นเครื่องใช้สำคัญในครัวเรือนทั้งสิ้น

การเลี้ยงไหมและปลูกฝ้ายสำหรับทอผ้านี้ ชาวอีสานจะเริ่มลงมือเลี้ยงไหมปลูกฝ้ายในราวเดือนพฤษภาคม มิถุนายน พอเกี่ยวข้าวเสร็จในราวเดือนมกราคมก็จะเริ่มทอผ้า อย่างไรก็ตามสำหรับการทอผ้าในอดีตมีประเพณีเกี่ยวข้องดังนี้

การลงช่วง หมายถึง ประเพณีที่ชาวบ้านมารวมกัน บั่นไหมบั่นฝ้ายในเวลากลางคืน ซึ่งอยู่ในระหว่างฤดูหนาวจะเลือกเอาคืนวันใดวันหนึ่งก็ได้ แต่ส่วนใหญ่จะเลือกเอาคืนที่มีพระจันทร์เต็มดวง เมื่อทราบแน่ชัดว่าจะมีการลงช่วง ตกตอนบ่าย ๆ สาว ๆ ก็จะพากันออกไปหาฟืน เรียกว่า “ไปเอาหิ้ว” เมื่อถึงตอนค่ำหลังรับประทานอาหารเสร็จแล้ว สาว ๆ ก็จะพากันมาก่อกองไฟขึ้น บางช่วงก็ยกเป็นร้านขึ้นสูงประมาณฟุตหรือสองฟุต ตรงกลางร้านใช้รองฟืนแล้วก่อกองไฟขึ้น แล้วจึงนั่งเป็นวงกลมรอบไฟ บั่นฝ้ายทำงานไปคุยกันด้วย ผิงไฟกันหนาวเป็นที่สนุกสนาน บางทีก็คั่วเม็ดมะขามเคี้ยวไปพลาง ทำงานไปพลาง ทำให้เพลิดเพลินทำงานไม่เหนื่อย พวกหนุ่ม ๆ ในหมู่บ้านหรือบ้านอื่นก็พากันไปเที่ยว “เที่ยวสาว” (ชาวอีสาน เรียกว่า “เล่นสาว”) หนุ่ม ๆ ก็ จะอยู่เป็นเพื่อนสาว ๆ ที่ทำงาน เพราะเป็นโอกาสที่จะได้พบปะสนทนากัน ชายหนุ่มจะถือโอกาสเอ่ยปากฝากรักกับสาวที่ตนหมายปอง ถ้อยคำที่หนุ่มสาวใช้ในการฝากรักกันนั้น เรียกว่า “ผญา”

นักเรียนชาวผู้ไทได้รับการบ่มเพาะและสืบทอดความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมของตนอย่างต่อเนื่อง

เป็นกลอนชาวบ้านที่มีถ้อยคำอ่อนหวาน ละเมียดละไม มีท่วงทีไพเราะ เปรียบเปรยได้ซาบซึ้งกินใจ (คำสอน สระทอง. 2545 : สัมภาษณ์)

ผ้าฝ้าย ชาวอีสานปลูกฝ้ายในเดือนพฤษภาคม มิถุนายน ฝ้ายที่นิยมปลูกเรียกว่า “ฝ้ายนอน” พอเดือนพฤศจิกายนฝักฝ้ายก็แก่เก็บได้ เวลาฝ้ายชาวบ้านเก็บเอาปุ๋ยฝ้ายมีเมล็ดติดมา ส่วนฝักฝ้ายนั้นทิ้งให้แห้งคาต้น ฝ้ายเก็บมานั้นเอามาผึ่งแดดสี่ห้าวัน แล้วจึงเอาปุ๋ยฝ้ายนั้นมาฉีว เรียกว่า หีบฝ้ายเสร็จแล้วเอาฝ้ายไปใส่กระดั่งเอาสายติดมาติดฝ้าย สายติดที่ใช้มีรูปเหมือนธนูมีคันสาย เมื่อติดฝ้ายจนแตกปุ๋ยแล้วจึงม้วนฝ้าย วิธีม้วนฝ้ายต้องแผนให้แบนใช้ไม้กลม ๆ อันหนึ่งใส่ตรงกลางฝ้าย แล้วม้วนฝ้ายให้กลมคล้ายมวนบุหรี เสร็จแล้วชักเอาไม้ออก แล้วจึงเอาไปเข็นให้เป็นเส้น การเข็นฝ้ายหรือปั่นฝ้ายนั้นต้องเอาฝ้ายวางไว้ที่โน่ อีกมือหนึ่งจับกงโน่หมุน มือที่ถือฝ้ายก็ดึงฝ้ายออกไป ฝ้ายนั้นก็เส้นติดอยู่กับเหล็กโน่ เมื่อจะเอาด้ายออกจากเหล็กโน่ จะต้องเอามาเปีย (เปียเป็นไม้อันหนึ่ง ยาวประมาณศอกเศษ ๆ มีไม้ปะหัวปะท้าย) เอาด้ายนั้นเปียไปรอบ ๆ เมื่อปลดออกจากเปียแล้วจึงเอาฝ้ายไปย้อม เมื่อย้อมเสร็จก็เอาเข้ากงเพื่อกวัก กวักนั้นมีรูปร่างคล้ายตะกร้อ ยาวประมาณ 1 ฟุต เมื่อกวักเสร็จก็เอาไปคั้น แล้วจึงนำฝ้ายไปทอเป็นผ้าต่อไป (วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย. 2516)

ความเชื่อเกี่ยวกับผ้าของชาวอีสาน

การทอผ้าและผ้าทอยังมีความสัมพันธ์กับชนบประเพณีและความเชื่อของชาวอีสานมาแต่โบราณกาลด้วย เช่น ชาวอีสานถือว่าการทอผ้าเป็นคุณสมบัติของผู้หญิง หญิงสาวโสดจึงควรมีความสามารถในการทอผ้า ฝีมือในการทอผ้าเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของผู้หญิงที่จะช่วยให้ฝ้ายขายและญาติของฝ้ายชายมองเห็นคุณค่าของความเป็นกุลสตรีของผู้หญิง ดังนั้นการทอผ้าจึงเป็นเสมือนหน้าที่ คุณสมบัติของผู้หญิงดังกล่าวที่ว่า “กลางคืนปั่น กลางวันทอ”

ความเชื่อเกี่ยวกับผ้าของคนอีสาน

ชาวอีสานเชื่อว่าผ้าขิดเป็นของสูง ซึ่งอาจจะเกิดจากการทอที่ยุ่งยากก็ได้ จึงต้องใช้อย่างระมัดระวังให้คุ้มค่า ผ้าขิดจึงมักใช้สำหรับพิธีมงคล โดยมากมักจะทำเป็นหมอน ผ้าคลุมไหล่ ผ้าโพกศีรษะ ตลอดจนเป็นผ้ากราบพระ ผ้าขิดนี้ชาวอีสานไม่นิยมใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มในส่วนที่ต่ำกว่าเอวลงมา เช่น ใช้เป็นผ้าถุง ชิน หรือผ้าขาวม้า ส่วนมากจะใช้ในส่วนที่เหนือเอวขึ้นไป เนื่องจากผ้าขิดเป็นของสูงนี้เอง จึงจำเป็นต้องเก็บผ้าขิดไว้ในที่อันควร เช่น ห้วนนอน บนโต๊ะ ตู้ หรือแขวนไว้ในที่สูง การก้าวข้ามผ้าขิด หมอนขิด เป็นสิ่งที่ชาวอีสานถือว่าไม่ควร ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2527 : 195-212)

ผ้าขิดอีสาน

คำว่า "ขิด" เป็นภาษาพื้นบ้านของภาคอีสาน มาจากคำว่า สะกิด หมายถึง การ งดซ้อนขึ้นสะกิดขึ้น ขิด สันนิษฐานว่ามาจากคำในภาษาบาลี ที่ว่า "ขจิต" แปลว่า ทำให้วิจิตร งดงาม แต่พจนานุกรมภาษาอีสานฉบับปณิธาน สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสโส อ้วน) เขียนว่า "ผ้าขิด" ฉะนั้นในบางท้องที่จะเขียนว่า ผ้าขิด แต่ในบางท้องที่จะเขียนว่า ผ้าขิด

ผ้าขิด หมายถึง ผ้าที่ทอด้วยวิธีใช้ไม้เขี่ยหรือสะกิด ซ้อนเส้นด้ายขึ้นแล้วสอด เส้นด้ายพุ่งไปตามแนวเส้นยืนที่ถูกงดซ้อนขึ้นนั้น จังหวะการสอดเส้นด้ายพุ่ง ซึ่งถี่ห่างไม่เท่ากัน ทำให้เกิดลวดลายรูปแบบต่าง ๆ (ถนนอมชาติ ชำนิราชกิจ. 2531 : 16)

กลุ่มชนพื้นเมืองในภาคอีสานกับผ้าอีสาน

กลุ่มชนที่มีการทอผ้าพื้นบ้านเมืองในบริเวณภาคอีสาน มี 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่ม ชนเชื้อสายลาวซึ่งนิยมทอผ้าไหมและผ้าฝ้ายด้วยวิธีการมัดหมี่และขิด กลุ่มชนเชื้อสายไทยนิยม ทอผ้าด้วยวิธีการขิดและกลุ่มชนเชื้อสายเขมร ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณอีสานใต้ เขตสุรินทร์และ บุรีรัมย์ นิยมทอผ้าไหมมัดหมี่มากกว่ากรรมวิธีอื่น ๆ กรรมวิธีในการทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองของ กลุ่มชนเชื้อสายต่าง ๆ เหล่านี้ แม้จะเป็นเชื้อสายเดียวกันก็ตาม บางครั้งรูปแบบและรายละเอียด ปลีกย่อยอาจต่างกันไปตามความนิยม วัตถุประสงค์ ความเชื่อ ขนบประเพณี และความเปลี่ยนแปลง ทางสังคมของแต่ละกลุ่มชน ทำให้พื้นบ้านพื้นเมืองมีลักษณะเฉพาะถิ่น เป็นเอกลักษณ์เฉพาะคน แตกต่างกันไป (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2524)

ผ้าในวัฒนธรรมผู้ไท

ผู้หญิงผู้ไทกับการทอผ้า การทอผ้าในหมู่บ้านผู้ไทถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของเพศ หญิง เมื่อเริ่มมีอายุย่างเข้าวัยสาวผู้หญิงจะถูกแม่ แม่เฒ่าสอนให้ทอผ้าให้เป็น โดยทั่วไปผู้หญิง จะเรียนรู้การทอผ้า หัดทำทุกอย่างเกี่ยวกับการทอผ้า นับตั้งแต่ เข็นฝ้าย อีวฝ้าย กวักด้าย สืบ คั้น ทอผ้าออกมาเป็นผืน เป็นลวดลายต่าง ๆ ตั้งแต่อายุ 14-15 ปี โดยมีแม่และยายเป็นคนคอย บอกรายละเอียดสอน ความสำคัญของการทอผ้ากับความเป็นผู้หญิงในหมู่บ้านผู้ไท เห็นได้ชัดเจนจาก คำบอกคำสอนคนแก่ในหมู่บ้านที่ว่า

“ตำหูกมิเป็นแจ ตำแพรมิเป็นฝากะตาดต้อน
เลี้ยงหม่อนมิฮู้โตลูกโตนอน มิเป็นตาเอาโผ”

แม่ใหญ่ชาวผู้ไทบ้านโพนแต่งกายด้วยชุดผู้ไทสไบเฉียงด้วยผ้าแพรวาแบบดั้งเดิม
มาร่วมงานบุญประเพณีเปิดศุนยวิจิตรแพรวา ที่บ้านโพน

ซึ่งก็หมายความว่า หญิงคนใดทอผ้ายังไม่เป็นเลียงหมอนยังไม่รู้ว่าตัวไหนแก่ไม่แก่ ก็ยังไม่สมควรจะแต่งงานหรือมีครอบครัว ยังไม่กล้าแกร่ง หรือเก่งพอที่จะเลี้ยงครอบครัวได้ “ไม่เป็นเขื่อนเป็นชาน”

“ผู้หญิงผู้ไทต้องทำเป็นอย่างน้อย 3 อย่าง คือ เลือดดำ ต่ำแพร ชื่นใหม่ ถ้ามีฉะนั้น หญิงคนนั้นจะไม่ดีพอ โดยเฉพาะตอนเป็นสาว ชาวผู้ไทจะดูลูกสะไภ้ก็จะดูที่เสื้อผ้า หมอน เสื้อใครทำเก่ง ๆ ก็จะเป็นที่ชื่นชอบ” ในกรณีนี้ เลือดดำ หมายถึงเสื้อที่ทอจากผ้าฝ้ายแล้วย้อมด้วยคราม ต้องทำเองทุกขั้นตอน ตั้งแต่ปลูกฝ้าย ปลูกต้นคราม จนถึงการตัดเย็บเป็นตัวเสื้อ “ต่ำแพร” หมายถึง การทอผ้าขาวม้า “ชื่นใหม่” หมายถึง ผ้าชื่น/ผ้าถุงที่มัดหมี่ แล้วทอจากไหมที่ต้องทำเองทุกอย่าง ตั้งแต่ปลูกหมอนเลียงไหม มัดหมี่เป็นลวดลายต่าง ๆ แล้วทอออกมาเป็นผืน นับว่าเป็นงานที่ละเอียดอ่อนและยุ่งยากมากซึ่งการทำเสื้อดำ ต่ำแพร ชื่นใหม่ จะเป็นสิ่งของที่ใช้ในการสมมาตอบแทนญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชาย เมื่อหญิงสาวเข้าพิธีแต่งงาน ชาวผู้ไทถือมากกว่าลูกสะไภ้ต้องทำเป็น ทำได้จึงจะอยู่เป็นครอบครัวได้มั่นคง สร้างเนื้อสร้างตัวได้

บทบาทของผ้าในหมู่บ้านผู้ไท

บทบาทของผ้าที่เกิดจากการทอของผู้หญิงในวัฒนธรรมผู้ไทนั้น นอกจากจะใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น เครื่องนุ่งห่มทั่วไปแล้ว “ผ้า” ยังใช้ในพิธีกรรมอีกหลาย ๆ อย่าง เช่น

1. พิธีศพ ใช้ “ผ้าขีด” ซึ่งถือกันว่าเป็นผ้าสูงสุด ดีที่สุดของชาวผู้ไท ทั้งลวดลายที่ซับซ้อนสวยงามการทอต้องใช้เวลามาก ผ้าขีดจะใช้คลุมโลงศพ ชาวบ้านเปรียบเทียบกับ เป็นลักษณะเดียวกับทหารที่ตายแล้วคลุมด้วยธงชาติ รวมทั้งใช้ผ้าขาวที่ทอจากฝ้ายคลุมหน้าศพ เมื่อก่อนจะเผาก็เปิดโลงศพเอาผ้าออกมา ลูกหลานก็แบ่งกัน ลงยันต์ เป็นของศักดิ์สิทธิ์เอาไว้ป้องกันตัว รวมทั้งใช้ผ้าขาวจุงศพไปป่าช้าหรือไปส่ง “สะกาน” ด้วย

2. การทำบุญประจำปี บุญผะเหวด บุญกฐิน ผู้หญิงจะเอาด้วยที่ปั่นจากฝ้าย ผ้าขาวที่ทอจากฝ้ายยังไม่ได้ย้อมคราม ไปถวายพระทำบุญทำทาน

3. เลือดดำ ผ้าขาวม้า เสื้อ ผ้าหม่นวม ชื่นใหม่ ใช้เป็นของสมมาในพิธีแต่งงาน ที่ฝ่ายหญิงต้องจัดเตรียมไว้

4. ด้ายที่ปั่นจากฝ้าย ผ้าหม่น ชื่นใหม่ ใช้ในพิธีเจ้าขวัญ หรือพิธีสู่ขวัญตอนออกไฟของผู้หญิงที่คลอดบุตรให้ผ้าเหล่านี้ตอบแทนหมอต้าแยที่ทำคลอดได้

5. ปัจจุบันผ้ากลายเป็นเป็นสินค้าที่มีบทบาทสำคัญในเชิงเศรษฐกิจของหมู่บ้าน (พัฒนา กิติอาษา. 2531)

ผ้าอีสานชนิดต่าง ๆ

ผ้าทอของชาวอีสานมีเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะถิ่นเด่นที่สุด ซึ่งแบ่งออกตามชนิดของวัตถุดิบมีสองชนิดคือ ผ้าฝ้ายและผ้าไหม ผ้าทั้งสองชนิดนี้นอกจากต่างกันจากการใช้วัตถุดิบแล้ว ยังมีเทคนิคการทอผ้าและลวดลายแตกต่างกันออกไปอีกมากมายหลายแบบ เช่น ผ้ามัดหมี่ ผ้าหางกระรอก ผ้าตีนจก ผ้าแพรวา ผ้าซิด

ผ้ามัดหมี่ เป็นผ้าไหมหรือผ้าฝ้ายที่เกิดลวดลายจากการย้อมเส้นและการทอเป็นหลัก โดยการย้อมเส้นไหมให้ต่างโดยการผูกหรือมัดให้เกิดช่องว่าง สีไม่ติด คล้ายกับการย้อม Tie Die แต่เดิมการย้อมจะใช้สีที่ได้จากธรรมชาติ เช่น ครั่ง คราม แก่น/รากขนุน สมอ แหน ผลมะเกลือ รากชะพลู คำแสด เปลือกเพกา ยอบป่า ขมิ้น ใบฝรั่ง

ผ้าหางกระรอก เป็นผ้าไหมที่ทอเพื่อทำเป็นโสร่งชาย โจงกระเบน มีความแน่นเรียบ หนา หน้าผ้ากว้าง มีการตีเกลียวเส้นไหมสี่สลับ เพื่อทกให้เกิดสีเหลือบ ส่วนใหญ่จะมีลายตาหมากรุกขนาดต่าง ๆ กัน

ผ้าตีนจก คือผ้าที่ทอลวดลายด้วยการทอสลับกับการปักหรือการควักเส้นไหมขึ้นมา ระหว่างที่สอเรียกว่า "จก" (แปลว่า ควัก) ซึ่งนิยมทำเป็นลวดลายต่าง ๆ เป็นผ้าหน้าแคบสำหรับต่อเข้าตัวซิ่นหรือผ้าถุงเพื่อเพิ่มความสวยงามให้กับซิ่น มีความกว้างตามวัตถุประสงค์ที่จะใช้

ผ้าแพรวา เป็นผ้าที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อของชาวผู้ไท ทอด้วยมือมีขนาดพอที่จะใช้เป็นผ้าสไบ ลวดลายของผ้าเป็นลักษณะผสมระหว่างลายซิดกับลายจก หรือจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ซิดไหม มีความละเอียดประณีตสูงสุดในบรรดาผ้าที่ทอด้วยกัน จะพบแถบภาพสีนรุ้มุกดาหาร นครพนม สกลนคร

ผ้าซิด เป็นผ้าที่ทอด้วยฝ้าย เรียกว่า ซิดฝ้าย เป็นผ้าที่มีลายซ้ำ ๆ กันตลอดความกว้างของผ้า ส่วนมากเป็นลายแข็ง ๆ แบบลายเรขาคณิต ลวดลายที่เกิดจะเกิดจากการเว้นช่องด้ายและการสอดไม้จัดซ้อนเส้นฝ้ายซึ่งเป็นหลัก แล้วจัดซ้อนเส้นฝ้ายสานไปตามลายจัดซ้อนนั้นให้เป็นรูปแบบต่าง ๆ ตามต้องการไม้ที่ใช้จัดซ้อนเส้นฝ้ายนั้น เรียกว่า ไม้เก็บซิด (ดีออน ศรีบัว. 2545 : สัมภาษณ์)

ผ้าทอกับวิถีชีวิตชนบทอีสาน

ชาวชนบทไทยส่วนใหญ่มีอาชีพในการทำนามาตั้งแต่สมัยโบราณ ในยามว่างผู้หญิงก็จะทอผ้า ผู้ชายก็จะจัดหาและเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้ทั้งในการทอผ้าและในการทำนา ผ้าที่ทอได้ก็จะนำมาใช้ในครอบครัวในชีวิตประจำวันตามโอกาสต่าง ๆ หรือใช้ในการแลกเปลี่ยนกับผล

ผลิตอื่น ๆ การทอผ้าในสมัยก่อนจึงเป็นการผลิตเพื่อใช้เองในชุมชนมิใช่ผลิตเพื่อการค้า การทอผ้านับเป็นงานศิลปะที่แสดงฝีมือ ความอดทน และภูมิปัญญาของผู้หญิงชนบทที่ได้รับการถ่ายทอดในครัวเรือนเป็นเสมือนมรดกทางวัฒนธรรม

สภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง มีเทือกเขาเพชรบูรณ์และดงพระยาเย็นกันทางทิศตะวันตก เทือกเขาสันกำแพงและดงรักกันทางทิศใต้ ส่วนทางเหนือและตะวันตกมีแม่น้ำโขงกั้นพรมแดนกับสาธารณรัฐประชาชนลาวและประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย โครงสร้างและธรณีวิทยาของอีสานมีลักษณะเป็นที่ราบสูงมาก่อน ได้รับการกัดเซาะพังทลายทำให้เกิดที่ราบแบบลูกคลื่นสูง ๆ ต่ำ ๆ มีเทือกเขาภูพานทอดแบ่งภาคอีสานซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแอ่งแม่น้ำโขงเป็น 2 แอ่งย่อย คือแอ่งสกลนครมีเนื้อที่กว้างประมาณ 50-100 กิโลเมตร มีแม่น้ำเล็ก ๆ ไหลผ่าน เช่น แม่น้ำสงคราม แม่น้ำพุงซึ่งไหลลงแม่น้ำโขงเป็นแอ่งที่มีอาณาเขตกว้างขวาง มีแม่น้ำมูลและสาขาใหญ่ย่อย คือลำน้ำชี ปาง และพอง ไหลผ่านลงสู่แม่น้ำโขง นอกจากนี้โครงสร้างของแผ่นดินภาคอีสานที่ประกอบด้วยดินทราย ทำให้ดินส่วนใหญ่ร่วนซุย ยิ่งกว่านั้นดินทรายที่ปกคลุมเป็นบริเวณกว้างขวางทำให้ดินมีลักษณะทรายร่วนน้ำไหลผ่านได้ง่าย ไม่เก็บน้ำ แม้จะมีฝนตกลงมากก็ไม่สามารถเก็บน้ำไว้ให้ความชุ่มชื้นแก่ผืนดินและพืชผลได้ จึงกลายเป็นแผ่นดินที่เต็มไปด้วยความแห้งแล้งขาดแคลนน้ำใช้ในการอุปโภคบริโภค นอกจากนี้หลายพื้นที่เป็นดินเค็มที่ใช้ประโยชน์ได้น้อย

สภาพทางภูมิศาสตร์ของอีสานส่งผลต่อความเป็นอยู่ของชาวอีสาน โดยเฉพาะสภาพความไม่อุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ซึ่งทำให้ชาวอีสานมีความเป็นอยู่อย่างลำบาก ส่วนความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีก็ส่งผลให้อีสานเป็นแหล่งรวมของกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มอันนำไปสู่ความหลากหลายของวัฒนธรรมอีสานอย่างไรก็ดีวัฒนธรรมพื้นฐานร่วมกันของชาวอีสานคือการทอผ้าซึ่งจะมีเอกลักษณ์แตกต่างกันไปตามกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้นสภาพทางภูมิศาสตร์และความเป็นมาทางประวัติศาสตร์โบราณคดี ย่อมส่งผลต่อการแบ่งกลุ่มชนตามวัฒนธรรมและวัฒนธรรมการทอผ้าของชาวอีสาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตชาวชนบทอีสาน โดยมีการแบ่งกลุ่มชนตามวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

1. กลุ่มไทยลาว ซึ่งเป็นกลุ่มชนอีสานส่วนใหญ่ ได้แก่ กลุ่มย้อ กลุ่มโขง เป็นต้นชนไทยลาวในปัจจุบันอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี ร้อยเอ็ด ยโสธร มหาสารคาม มุกดาหาร นครพนม ขอนแก่น หนองคาย เลย อุตรดิตถ์ และชัยภูมิ
2. กลุ่มไทยโคราช ได้แก่กลุ่มที่อยู่ในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์บางส่วน ชัยภูมิบางส่วน และนครราชสีมา
3. กลุ่มไทยเขมร อยู่ในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์บางส่วน และศรีสะเกษบางส่วน

4. กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มย่อย ได้แก่กลุ่มผู้ไท ซึ่งจัดกระจายอยู่ในหลายจังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ มุกดาหารและอุบลราชธานี

ประเภทและกระบวนการสานเส้นใยผ้าทอในสังคมวัฒนธรรมอีสาน

การจัดประเภทของผ้าในสังคมวัฒนธรรมอีสานแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ตามวัตถุประสงค์ที่ใช้ในการทอ คือผ้าฝ้ายกับผ้าไหม

ผ้าฝ้าย ชาวอีสานปลูกฝ้ายในเดือนพฤษภาคมและมิถุนายน ฝ้ายที่นิยมปลูกเรียกว่า “ฝ้ายนอน” พอเดือนพฤศจิกายนฝักฝ้ายจะแก่สามารถเก็บได้ เวลาเก็บฝ้ายชาวบ้านก็เก็บเอาปุ๋ยฝ้ายที่มีเมล็ดติดมา ฝ้ายที่เก็บนั้นเอามาผึ่งแดดสีห้าวันแล้วจึงเอาปุ๋ยฝ้ายนั้นมาอ้าว เรียกว่า “หีบฝ้าย” เสร็จแล้วเอาฝ้ายไปใส่กระดั่งเอาลายติดมาติดฝ้าย เมื่อติดจนแตกปุ๋ยแล้วจึงม้วนฝ้าย วิธีม้วนฝ้ายต้องแผ่ให้แบน ใช้ไม้กลม ๆ อันหนึ่งใส่ตรงกลางแล้วม้วนฝ้ายให้กลมคล้ายม้วนนูหรือเสร็จแล้วชักเอาไม้ออก แล้วจึงเอาไปเส้นให้เป็นเส้น การเส้นฝ้ายหรือปั่นฝ้ายต้องเอาฝ้ายวางไว้ที่โน (บางท้องถิ่นเรียกหลา) อีกมือหนึ่งจับในหมุน มือที่ถือฝ้ายก็ดึงฝ้ายออกไปฝ้ายนั้นก็เส้นติดอยู่กับเหล็กโน เมื่อจะเอาด้ายออกจากเหล็กโนจะต้องเอามาเปีย เอาด้ายนั้นหมุนเปียไปรอบ ๆ เมื่อปลดออกจากเปียแล้วจึงเอาฝ้ายไปย้อม เมื่อย้อมเสร็จแล้วก็เอาเข้ากงเพื่อกวัก เมื่อกวักเสร็จแล้วก็เอาไปดั้น แล้วจึงนำฝ้ายไปทอเป็นผ้าต่อไป

ผ้าไหม เป็นผ้าอีกชนิดหนึ่งที่มีบทบาทมากในสังคมวัฒนธรรมอีสาน การทอผ้าไหมเป็นกระบวนการที่ละเอียดอ่อนและซับซ้อนมาก โดยเริ่มต้นจากการปลูกหม่อนสำหรับเป็นอาหารของไหม ตัวไหมเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งคล้ายตัวหนอน เมื่อแก่ตัวเข้าจะชักใยหุ้มตัวของมันเองและมันจะอาศัยอยู่ภายในนั้น ชาวบ้านจะเอาใบหม่อนที่หั่นฝอย ๆ ไปให้ตัวไหมกิน และเฝ้าดูแลตัวไหมชักใย สถานที่เลี้ยงไหมต้องสะอาด อากาศถ่ายเทได้ดี ต้องไม่อับชื้น ชาวบ้านจะเอารังไหมมาสาวเอาเส้นไหม ต่อมาก็นำไหมมาฟอก โดยนำมาต้มฟอกด้วยน้ำด่างเพื่อขจัดให้สีเส้นไหมเดิมออก แล้วนำมากวักเพื่อทำให้เส้นใยไหมติดต่อกันเป็นเส้นเดียวกันตลอด หลังจากนั้นก็นำมาย้อมสี โดยใช้สีธรรมชาติ (สีสมุนไพรมะขาม) เป็นสีที่ได้จากราก เปลือก ใบ ผลหรือแก่นของไม้ แล้วจึงนำไปทอ

จะเห็นได้ว่าการสานเส้นใยผ้าทอซึ่งเป็นกระบวนการขั้นต้นก่อนจะถึงการทอผ้า นั้น ชาวชนบทอีสานต้องใช้ความขยันและความอดทนในการเตรียมการและรอคอยเพื่อให้ได้มาซึ่งเส้นใยจากธรรมชาติตามวัฏจักรแห่งการผลิตของธรรมชาติ

เครื่องมือเครื่องใช้และวิธีการทอผ้า

การทอผ้าโดยทั่วไปชาวอีสานจะใช้เครื่องทอผ้าด้วยมือที่เรียกว่า "กี่" ภาษาอีสานเรียกว่า "นูก" ซึ่งประกอบด้วย กระจวย หลอดด้าย ไม้เหยียบนูก แปลงหวีผ้า ไม้สำหรับปั่น หลอด กงสำหรับใส่ใจด้าย พืม ผังสำหรับดึงผ้า วิธีการทอทั้งผ้าฝ้ายละผ้าไหม การทอโดยทั่วไปคล้าย ๆ กันคือใช้หลักของการขัดกันของเส้นไหม/ฝ้าย ที่เรียกว่าเส้นยืนและเส้นพุ่ง คล้ายกับการสานลายขัดกันเอง

โครงนูกและโครงกี่ ประกอบด้วยเสา 4 เสา มีราวนูกทั้ง 4 ด้าน มีทั้งด้านบนและด้านล่าง สมัยก่อนเสาทุกจะฝังไว้กับดิน เพราะเชื่อกันว่าการทอนูกหรือการทอผ้าทำได้เฉพาะใต้ถุนบ้านเท่านั้น แม้กระทั่งปัจจุบันนี้ก็ยังมีนิคมทอผ้าใต้ถุนบ้านเหมือนเดิม พืมหรือพื้นหวี เป็นเครื่องมือสำหรับทอผ้ามีพื้นเป็นซี่ ๆ คล้ายหวี ใช้สำหรับสอดไหมยืนเพื่อจัดเส้นไหมให้อยู่ห่างกันและใช้กระทบไหมพุ่งที่สานขัดกันกับไหมยืนให้อัดแน่นเป็นเนื้อผ้า พืมทำด้วยไม้ไผ่ที่เหลาเป็นซี่เล็ก ๆ ผูกเชือกติดกันแล้วกระหนาบด้วยกรอบไม้จริง พืมหนึ่งจะมี 25-40 หลบ แต่ละหลบมี 40 พื้น แต่ละพื้นใช้สอดเส้นไหมยืน 2 เส้น เขาทุกหรือตระกอกคือเชือกที่ร้อยคล้องไหมยืนใช้สอดเส้นไหมยืนเพื่อแบ่งเส้นไหมเป็นหมวดหมู่ตามต้องการ เมื่อยกเขาขึ้นก็จะดึงเส้นไหมยืนเปิดช่องสามารถพุ่งกระจวยเข้าไป ทำให้เส้นไหมพุ่งสายขัดกันกับไหมยืนได้ เขาทุกหรือตระกอกมี 2 ชนิดคือ 2 เขา (สองตระกอก) และ 3 เขา (สามตระกอก) ถ้าพืมมี 2 เขาจะเรียกว่าพืมสองเขาหรือสองตระกอก ถ้าพืมมี 3 เขา จะเรียกว่าพืมสามเขาหรือสามตระกอก ส่วนของพืมที่อยู่ด้านตรงกันข้ามกับเขาจะมีด้านหรือไหมทำเป็นกนกนูก ซึ่งหมายถึงส่วนที่จะนำไปต่อกับไหมยืน โดยปิดให้เส้นด้ายทั้ง 2 เข้าด้วยกันเรียกว่าการสืบนูก

กระจวย คือเครื่องมือทอผ้าที่ใช้บรรจุหลอดไหมพุ่ง สำหรับพุ่งสอดไประหว่างช่องของเส้นไหมยืนจะทำให้เส้นไหม 2 ชนิดนี้ขัดกันจนเกิดเป็นเนื้อผ้าขึ้น กระจวยทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ขนาดยาวประมาณ 25-30 เซนติเมตร กว้าง 2-3.5 เซนติเมตร ต้นและปลายเรียว ตรงกลางเจาะเป็นช่องสำหรับใส่หลอดด้ายพุ่ง และมีแกนไม้เล็ก ๆ สำหรับสอดใส่หลอดด้ายพุ่ง

ดินเหยียบหรือดินพืมหรือคานเหยียบ คือไม้ 2 อันที่ผูกเชือกเชื่อมโยงกับเขาทุกเพื่อใช้สำหรับเหยียบดึงเขาทุกทั้ง 2 ดับ ให้รั้งไหมยืนขึ้นลงสลับกันและเปิดช่องเมื่อพุ่งเข้าไปในช่องดังกล่าว เส้นไหมทั้ง 2 ชนิดจะสานขัดกันเป็นเนื้อผ้า ดินพืมทำด้วยไม้มี 2 อัน ลักษณะกลมไม้ใหญ่สัก ความยาวประมาณ 95 เซนติเมตร

บ่าก็ คือไม้ที่รองรับส่วนปลายสองด้านของไม้ม้วนผ้ามี 2 เส้น สูงประมาณ 69 เซนติเมตร แต่ละหลักอยู่คนละข้างของนูก

ไม้นั่ง เป็นไม้กระดานที่ใช้สำหรับนั่งทอผ้า กว้างประมาณ 26-41 เซนติเมตร ความยาวของไม้นั่งเท่ากับความกว้างของโครงทูก

ไม้แก่นม้วนผ้า คือไม้ที่ใช้ม้วนผ้าที่ทอแล้วไว้อีกส่วนหนึ่ง เป็นไม้จริงขนาดความกว้างเท่ากับกึ่งหรือเท่ากับความกว้างของผ้า

คานแขวน เป็นไม้ห้อยอยู่กับคานของที่ใช้แขวนเชือกที่ต่อมาจากเขาหรือตระกอนนั่นเอง เพื่อให้เขาหรือตระกอนตั้งอยู่ตลอดเวลา โดยใช้เชือกเป็นห่วงให้คานแขวนจากโครงกึ่งทั้งซ้ายและขวา

ผัง เป็นไม้ที่ใช้ชิงไว้ตามความกว้างของผ้าที่ทอ เพื่อทำให้หน้าผ้าตึงพอดีกับทิมและเพื่อให้ลายผ้าตรงไม่คดไปคดมาตอนทอผ้า ส่วนปลายทั้งสองข้างของผังจะผูกเข็มหรือเหลาทำเป็นหลายแหลม เพื่อใช้ปักริมผ้าทั้ง 2 ด้าน

เครื่องมือเครื่องใช้ในการทอผ้าดังกล่าวข้างต้นนั้นแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวชนบทอีสาน ในการนำวัสดุพื้นบ้านมาประดิษฐ์อย่างฉลาด โดยสามารถประสานวัสดุธรรมชาติเข้าด้วยกัน เพื่อใช้ในการผลิตผ้าทอได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วิธีการทอผ้า

การทอผ้ามีทั้งการทอผ้าพื้นและการทอลาย โดยใช้วัสดุทั้งฝ้ายและไหมตามวัตถุประสงค์ของผู้ผลิต อย่างไรก็ตามขั้นตอนพื้นฐานของการทอผ้าทั้ง 2 ประเภท เป็นแบบเดียวกันดังนี้คือ

ขั้นตอนที่ 1 สับตระกอนหรือเขา โดยใช้สันเท้าเหยียบคาน อันที่ 1 เพื่อรังตระกอนชุดที่ 1 ลงซึ่งจะดึงไหมยืนกลุ่มที่ 1 ตามลงมาด้วย ส่วนตระกอนชุดที่ 2 ก็จะถูกเส้นไหมยืนกลุ่มที่ 2 ขึ้น เกิดเป็นช่องว่างระหว่างเส้นไหมกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2

ขั้นตอนที่ 2 พุ่งกระสวยไหมพุ่งหรือไหมพื้นเข้าไปในช่องไหมยืนจากด้านขวาไปทางด้านซ้าย ใช้มือซ้ายรับกระสวยทำให้เส้นไหมพุ่งหรือไหมพื้นสอดเข้าไปสานขัดกับเส้นไหมยืน

ขั้นตอนที่ 3 กระทบพื้นหรือพื้นหวี เพื่ออัดเส้นไหมพุ่งให้ขัดเส้นตรง โดยใช้พีมกระแทกเส้นไหม 1-2 ครั้ง

ขั้นตอนที่ 4 การสับตระกอน ใช้ปลายเท้าเหยียบคานอันที่ 2 ตระกอนชุดที่ 2 จะดึงเส้นไหมยืนกลุ่มที่ 2 ลงและตระกอนชุดที่ 1 จะดึงเส้นไหมยืนกลุ่มที่ 1 ขึ้น เปิดเป็นช่องว่างเส้นไหมทั้ง 2 กลุ่มอีกครั้ง แต่ตำแหน่งของเส้นไหมยืนจะสลับกันคือเส้นไหมยืนกลุ่มที่ 2 ซึ่งเดิมอยู่ข้างบนจะเปลี่ยนลงล่าง ส่วนเส้นไหมยืนกลุ่มที่ 1 จะเปลี่ยนสลับกลับขึ้นบน

ขั้นตอนที่ 5 ฟุ้งกระสวย การฟุ้งกระสวยจะย้อนกลับเข้าไปในช่องไหมยืนจากด้านซ้ายกลับมาด้านขวา แล้วใช้มือขวารับกระสวยเส้นไหมฟุ้งหรือเส้นไหมพั่นก็จะสอดเข้าไปสานขัดกับเส้นไหมยืน

ขั้นตอนที่ 6 กระทบพืมหรือพั่นหวี อัดไหมฟุ้งให้ชิดกันแน่นเป็นเส้นตรงอีกครั้ง การสลับตระกอและฟุ้งกระสวยกลับไปกลับมาและกระทบพืมหรือพั่นหวีหลาย ๆ ครั้ง จะปรากฏเป็นผืนผ้าขึ้น ส่วนสีสันของเนื้อผ้าขึ้นอยู่กับสีของไหมยืนและไหมฟุ้ง ถ้าใช้สีต่างกันจะเกิดเป็นสีเหลืองกันอย่างสวยงาม ส่วนวิธีการทอผ้าลายนั้นก็ไล่ลวดลายไปตามชนิดของผ้าที่ต้องการทอ

(คำสอน สระทอง. 2545 : สัมภาษณ์)

ชนิดของผ้า

ผ้าอีสานสามารถแบ่งประเภทของผ้าได้ 2 อย่าง คือแบ่งตามวัตถุประสงค์ที่ใช้ คือ ผ้าฝ้ายกับผ้าไหมดังที่กล่าวมาแล้ว และแบ่งตามเทคนิคการทอและลวดลายที่ต่างกัน

ผ้ามัดหมี่ เป็นผ้าไหมหรือผ้าฝ้ายที่เกิดลวดลายจากการย้อมเส้นและทอเป็นหลัก โดยการย้อมเส้นไหมให้ต่าง โดยการผูกหรือมัดให้เกิดช่องว่าง ลวดลายก็จำสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษแต่โบราณ ซึ่งเกิดจากความเชื่อทางศาสนา ลายสัตว์ ลายพืช ลายจากสิ่งของเครื่องใช้ และลายเรขาคณิตได้แก่ลายต่าง ๆ เช่น หมี่ขอ หมี่ซ้อ หมี่หมากจับ หมี่หมากจับหว่าน (เครือ) หมี่ผาสารท หมี่ต้นสน หมี่นาค หมี่ดอกแก้ว หมี่กานู หมี่ลายแห หมี่ลายปก หมี่ลายขอน้อย หมี่โคมห้า หมี่โคมเจ็ด หมี่โคมเก้า หมี่ลายนก หมี่ลายไก่ หมี่ลายช้าง หมี่ของพูล หมี่ปักแว่น หมี่แควเจ็อย (พั่นเจ็อย) หมี่แควหมา (พั่นหมา) หมี่ลายนกยูง หมี่กงน้อยห้า หมี่กงน้อยหก หมี่ใบไม้

ลวดลายเหล่านี้มีพื้นฐานโดยมีแม่ลาย 7 ลาย ได้แก่ หมี่ซ้อ หมี่โคม หมี่ปักจับ หมี่กงน้อย หมี่ดอกแก้ว หมี่ขอ หมี่ใบไม้ ทอกันทั่วไปในภาคอีสาน โดยเฉพาะกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว

ผ้าวาม่วงหางกระรอกหรือผ้าหางกระรอก เป็นผ้าไหมที่ทอเพื่อทำเป็นโล่รัง ใจกระเบน มีความแน่นเรียบหนา หน้ากว้างมีการตีเกลียวเส้นไหมสีสลับ เพื่อทอให้เกิดสีเหลือง ส่วนใหญ่จะเป็นลายตาหมากรุกขนาดต่าง ๆ กัน เป็นผ้าไหมพื้นเมืองทอกันมากที่อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา วัฒนธรรมกลุ่มไทยโคราช

ผ้าตีนจก คือผ้าที่ทอลวดลายด้วยการทอสลับกับการปักหรือควักเส้นไหมขึ้นมา ระหว่างสอดเรียกว่า “จก” (แปลว่า ควัก) ซึ่งนิยมทำเป็นลวดลายต่าง ๆ เช่น ผ้าหน้าแคบ

สำหรับต่อเข้าตัวขึ้นหรือผ้าถุง เพื่อเพิ่มความสวยงามให้กับผ้าขึ้น ผ้าตีนจกหรือผ้าจกมีทำกันในลาว ภาคอีสาน ภาคกลาง ชาวเขาและภาคเหนือของประเทศไทย และจีนตอนใต้

ผ้าแพรวา แต่เดิมชาวผู้ไทเรียกว่าผ้าเบี่ยง หรือผ้าแพรเบี่ยง คือลักษณะของผ้าเบี่ยงสะพายพาดหน้าอกใช้กับผู้หญิง ถ้าเป็นผู้ชายก็จะใช้พันคอหรือเป็นผ้ากราบในกรณีที่บูชาพระ ไหว้พระ เป็นผ้าที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อของชาวผู้ไท ทอดด้วยมือ ลวดลายของผ้าเป็นลักษณะผสมกันระหว่างลายขิดกับลายจก หรือจะเรียกว่าขิดใหม่ การทอผ้าแพรวาต้องมีหลาย ๆ ลายอยู่ในผ้าผืนเดียวกัน คำว่าแพรวาเป็นคำที่มาจากเรียกกันภายหลัง โดยแพรวภาษาพื้นบ้านแปลว่าใหม่ และเนื่องจากบังคับความยาวไว้ให้มากกว่าหนึ่งวาจึงเรียกกันทั่วไปว่าแพรวา ผ้าแพรวาจะผลิตที่จังหวัดกาฬสินธุ์ มุกดาหาร นครพนม สกลนคร โดยเฉพาะที่บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

ผ้าขิด เป็นผ้าทอด้วยฝ้ายเรียกว่าขิดฝ้าย เป็นภาษาพื้นเมืองของอีสานมาจากคำว่าสะกิด หมายถึงการรัดข้อขึ้น "ขิด" สันนิษฐานว่ามาจากคำในภาษาบาลีที่ว่า "ขจิต" แปลว่าทำให้จิตใจตรงดงาม ฉะนั้นผ้าขิดหมายถึงผ้าที่ทอด้วยวิธีใช้ไม้เขี่ยหรือสะกิด ข้อเส้นด้ายขึ้นแล้วสอดเส้นพุ่งไปตามแนวเส้นยืนที่ถูกรัดข้อขึ้นนั้น จังหวะการสอดเส้นด้ายพุ่งทำให้เกิดลวดลายรูปแบบต่าง ๆ นอกจากนี้การทอผ้าขิดผู้ทอจะต้องใช้ความสามารถมาก เพราะผ้าขิดมีวิธีการสร้างลวดลายที่ยุ่งยากมากกว่าผ้าธรรมดา จะต้องใช้เวลาและความละเอียดอ่อนประณีตมาก ดังนั้นชาวอีสานจึงถือว่าผ้าขิดเป็นของสูง การใช้ผ้าขิดนี้จึงต้องใช้ให้เหมาะสมและถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสานที่ยึดถือกันมาแต่โบราณ กล่าวคือ ชาวอีสานจะใช้แต่งกายเฉพาะส่วนบนของร่างกายเหนือเอวขึ้นไป ใช้ในพิธีมงคล ทำหมอน ผ้าคลุมไหล่ ผ้าโพกศีรษะ ตลอดจนเป็นผ้ากราบพระ การเก็บจะเก็บในที่อันควร เช่น ห้วนอน บนโต๊ะ ตู้หรือแขวนไว้ในที่สูงเช่นเดียวกับธง หรือใช้เป็นธงประดับในงานบุญเวสหรือเทศน์มหาชาติ ผู้ใหญ่จะสอนลูกหลานไม่ให้ข้ามผ้าขิดหรือหมอนขิด

ขึ้นมัดบายหรือขึ้นใหม่ควบ เป็นชื่อโบราณที่นิยมใช้กันมาก รูปแบบของผ้ามัดบายหรือใหม่ควบประกอบด้วยผ้า 3 ส่วน คือหัวขึ้น ตัวขึ้น และตีนขึ้น ทั้งนี้คงเป็นเพราะพิมในสมัยโบราณ อาจไม่กว้างเหมือนในสมัยปัจจุบัน จึงต่อด้านหัวขึ้นและตีนขึ้น เพื่อให้ได้ความยาวเข้ากับลำตัวตามที่ต้องการ หรืออาจเป็นเพราะขึ้นมัดบายหรือขึ้นใหม่ควบเป็นลายที่ละเอียดเล็กมากจนบางครั้งไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่า แต่ผืนผ้ามีความเลื่อม เหลือบ และมัน จึงเน้นความงามไปที่หัวขึ้น ซึ่งจะต้องทอเป็นผ้าขิดใหม่หรือฝ้าย ส่วนใหญ่จะใช้ผืนสีแดงเพื่อจะเน้นความเด่นชัด ยิ่งกว่านั้นที่ตีนขึ้นและเชิงขึ้นก็จะทอเป็นผ้าขิดสลับลี โดยใช้ไหมหรือฝ้ายตามแต่ฐานะ เจ้านายชั้นสูงจะใช้ไหมคำหรือไหมเงินทอเป็นผ้าขิดไหมคำหรือไหมเงิน ซึ่งแสดงถึงฐานะซึ่งต่างไปจากคนธรรมดา ดังนั้นความงามจึงเน้นที่หัวขึ้นและตีนขึ้นเป็นสำคัญ

การทำขึ้นมัดบายนั้นคือการนำไหม 2 เส้น มาตีเกลียวให้เป็นเส้นเดียวกัน ไหม 2 เส้นนี้หากมี 2 สีต่างกันเรียกว่าไหมควมมัดบาย ซึ่งบางครั้งคนเรียกว่าไหมหางกระรอก เพื่อให้เกิดสีเหลือบ เลื่อมเป็นมัน เมื่อใช้เป็นเส้นพุ่งนำไปทอจะทำให้ผ้าหนา หากไหม 2 เส้นสีเดียวกัน นำมาตีเกลียวให้เป็นเส้นเดียวกัน เรียกว่าไหมควบ เพื่อให้เป็นเส้นพุ่งนำไปทอ ผ้าขึ้นไหมควบนี้เป็นขึ้นเนื้อหนามีความเลื่อมมัน

ผ้าขาวม้าหรือผ้าอูโป มี 2 ชนิด คือผ้าแพขาวม้าลักษณะเป็นลายตารางสี่เหลี่ยมจัตุรัส คล้ายตาหมากรุก และผ้าแพไล่ปลาไหมหรือผ้าแพลิ้นแลนลักษณะเป็นลายเส้นขนาดใหญ่หรือเล็กตามความยาวของผ้าตลอดผืน

ผ้าโสร่ง จัดว่าเป็นผ้าที่ชาวบ้านเห็นว่าทอยากที่สุด เพราะต้องใช้ไหมควบหรือไหมกออม ซึ่งจะใช้เฉพาะไหมน้อยหรือไหมชั้นในที่เป็นไหมเส้นเล็กเนื้อละเอียดที่สุดทอเท่านั้น และจะต้องทอด้วยพืมน้ำกว้างที่สุด ขนาด 40-42 หลบ เพราะเป็นผ้าที่ไม่มีการต่อหัวและต่อตีน

ผ้าเบียง ผ้าเบียงถือกันว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญในการแต่งกายแบบอีสานในสมัยก่อน นิยมทอลายขิดและลายจก ผ้าเบียงอาจทำจากไหมหรือฝ้ายตามฐานะของผู้ใช้ เทคนิคการทอจะสลับสีและตกแต่งลวดลายอย่างสวยงามตามความนิยมแต่ละท้องถิ่น ผ้าเบียงเป็นอาภรณ์อีกชนิดหนึ่งที่สามารถบอกได้ว่าเทคนิคการทอได้มาจากแหล่งใด

ผ้าห่ม เท่าที่พบมีลายแปดตรระกอ ลายก้างปลา ลายขัดสอง การทอยกดอกจะทำให้ผ้าที่ทอหนาขึ้น เหมาะแก่การใช้งานประเภทผ้าห่ม ผ้าม่าน นิยมใช้สำหรับเป็นม่านกันประตูห้องบ่าวสาว มักทอลายขิดหลายลายต่อกันเป็นช่วง ๆ

ผ้าปุม เป็นผ้าที่ทอขึ้นสำหรับเจ้านายใช้นุ่งแบบจุกกระเบน เป็นผ้าที่มีสีสันและลวดลายงดงาม มักนิยมทอด้วยไหมน้อยหรือยอดไหม ผ้าปุมสำหรับผู้ชายจะเป็นผ้าผืนยาวประมาณ 4 หลา - 4 เมตร การจัดแบ่งลายออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ ส่วนกลางมักจะทอเป็นลายใหญ่ ส่วนบนและส่วนล่างมักจะทอเป็นลายเชิงหรือลายกรวยเชิงซึ่งเรียกว่าลายโคมส่วนท้าย

ผ้าขึ้นตาหม่อง เป็นผ้าขึ้นที่เรียกชื่อตามลักษณะของลวดลายคือหลายตาหม่อง มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาดเล็กซึ่งเกิดจากการทอด้วยเส้นไหมย้อมสีต่างกัน เป็นผ้าสำหรับชนชั้นสูง นิยมทอและใช้กันมากทางจังหวัดสุรินทร์ ตอนใต้ของจังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดศรีสะเกษบางส่วน

ลายผ้าไฮล เป็นผ้าที่ผลิตโดยกลุ่มไทยเขมร เทคนิคการทอและลวดลายคล้ายกับหมี่คันของกลุ่มอีสานไทยลาว ซึ่งบางครั้งเรียกว่า "ลายใบไม้" เทคนิคการทอจะเลียนแบบการทอผ้ามัดหมี่เขมร สีสันก็จะใช้เพียงไม่กี่สี เช่น สีเขียวเข้ม สีแดง สีเหลือง สีกรมท่า และน้ำตาล โดย

การย้อมผ้าไหมเพียง 3 ครั้ง แต่จะได้ถึง 6 สี นับว่าเป็นผ้าที่ต้องใช้ฝีมือและความสามารถอย่างสูงในการทอเป็นผ้าที่ทอในจังหวัดสุรินทร์

กรรมวิธีและเทคนิคในการทอผ้าลาย รวมทั้งลวดลายของผ้าต่างๆ ช่างต้นชี้ให้เห็นว่าผู้ทอต้องมีความสามารถในการจำลวดลาย ซึ่งมีความซับซ้อนและหลากหลายและสามารถนำมาประสานกันได้อย่างเหมาะสมเจาะจงตาม กับทั้งใช้สีธรรมชาติที่ได้จากสมุนไพรและครั่ง ซึ่งต้องผ่านกระบวนการผลิตตามธรรมชาติที่ใช้เวลานาน ส่วนประกอบเหล่านี้ได้ถูกนำมาทอประสานเป็นผืนผ้าที่มีการประดิษฐ์และเสริมแต่งให้งามวิจิตรตามชนิดของผ้าทอ อันแสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวชนบทอีสาน

ผ้าทอกับวิถีชีวิตชนบทอีสาน

แต่เดิมนั้นชาวอีสานมักทำนากันหลังจากฝนตกมาแล้ว คือประมาณเดือน 6-7 หลังจากสองเดือนนี้ชาวนาจะเริ่มลงมือปลูกข้าว แล้วไปเก็บเกี่ยวราวเดือน 1-3 หรืออาจปล่อยทิ้งไว้จนถึงเดือน 3 หรือเดือน 4 ในกรณีที่เริ่มลงมือทำนาช้าหรือตอนหลายฤดูฝน หลังจากนั้นชาวบ้านก็จะมีเวลาว่างประมาณ 3 เดือน ซึ่งในเวลานี้ผู้หญิงจะทำงานต่างๆ เกี่ยวกับการบ้านเรือน เช่น การทำสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ โดยเฉพาะปัจจัยสี่อันได้แก่ เสื้อผ้า ผ้านุ่ง ผ้าห่ม ผ้าปู และหมอน เป็นต้น ในการทำผ้านุ่งผ้าห่มนั้นแต่เดิมชาวอีสานทำขึ้นจากฝ้ายซึ่งไว้ในบริเวณบ้าน กล่าวคือจะมีการปลูกต้นฝ้ายในระหว่างที่รอให้กล้าโต ซึ่งเมื่อปลูกฝ้ายเสร็จกล้าก็จะโตพอดี ชาวบ้านจึงเริ่มถอนกล้าลงดำนาต่อไปพร้อมกันกับบำรุงรักษาฝ้ายที่ปลูกไว้ รวมเวลาในการทำนุบำรุงตั้งแต่การปลูกจนถึงการเก็บปุ๋ยเป็นเวลา 6-7 เดือน เมื่อได้ปุ๋ยฝ้ายมาแล้วก็จะนำมาผ่านกระบวนการจนกระทั่งได้เส้นฝ้าย แล้วนำมาทอเป็นผ้าแบบต่างๆ เช่น ผ้าหางกระรอก ผ้าตาหมากรุก ผ้าตาเมลิตงา ผ้าตาสนุก (เกล็ดเต่า) และผ้าชนิดลายต่าง ๆ

นอกจากผู้หญิงอีสานจะทอผ้าฝ้ายแบบต่างๆ ไว้ใช้ในครัวเรือนแล้วยังต้องทอผ้าไหม ซึ่งเป็นงานที่ต้องใช้ฝีมือ ความประณีต และความอดทนอย่างมากด้วย เริ่มตั้งแต่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การสาวไหม แล้วผ่านกระบวนการจนกระทั่งได้เส้นไหมเป็นวัตถุดิบสำหรับการทอผ้าแบบต่าง ๆ

จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตชาวชนบทอีสานนั้น นอกจากผูกพันอยู่กับการปลูกข้าวซึ่งเป็นอาชีพหลักเพื่อยังชีพแล้ว ยังเสริมปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตในเรื่องเครื่องนุ่งห่มด้วยการปลูกฝ้ายปลูกหม่อน-เลี้ยงไหมไปพร้อม ๆ กัน และเมื่อว่างจากการทำนาผู้หญิงก็จะใช้วัตถุดิบจากผลิตผลดังกล่าวนำมาทอผ้าเพื่อการใช้สอยในครอบครัว หรือเพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะอื่น ๆ ทั้งนี้การทอผ้า

จะผูกพันกับวิถีชีวิตชาวชนบทอีสานจนกลายเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของผู้หญิงอีสาน 3 ประการคือ

1. เพื่อสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานและความต้องการทางเศรษฐกิจของครอบครัว

2. เพื่อแสดงถึงการแบ่งหน้าที่ระหว่างหญิงและชาย และความพร้อมในการมีครอบครัวของหญิง ดังนี้

2.1 เพื่อแสดงความเป็นผู้หญิง เพราะการทอผ้าต้องใช้ความประณีตละเอียดอ่อน ความอดทน ซึ่งเป็นอุปนิสัยของผู้หญิง ดังในวรรณคดีของอีสานเรื่องท้าวคำทองกล่าวว่าการทอผ้านั้นเป็นของคู่กับผู้หญิง จะต้องมีอุปกรณ์สำหรับทอผ้าเป็นของตัวเอง ดังนั้นการดำเนินการเกี่ยวกับการทอผ้า จึงเท่ากับเป็นการแบ่งหน้าที่ระหว่างหญิงและชาย กล่าวคือขณะที่ฝ่ายหญิงมีหน้าที่ในการทอผ้า ฝ่ายชายก็จะทำหน้าที่เป็นพ่อบ้าน คือการทำเกษตรกรรมในส่วนที่เกี่ยวกับการทอผ้านั้น ผู้ชายจะช่วยเตรียมดินสำหรับปลูกฝ้ายและหม่อน ดูแลบำรุง ต้นฝ้ายและหม่อนจนกระทั่งสามารถเก็บฝ้ายและนำไปหม่อนไปเลี้ยงไหมได้ นอกจากนี้ช่วยประกอบเครื่องมือในการทอผ้าให้ผู้หญิง โดยเฉพาะก็ทอผ้า นับว่าเป็นการแบ่งงานกันทำในครอบครัวได้อย่างสมดุล และเหมาะสมกับความเป็นหญิงและชาย

2.2 การทอผ้าเป็นเครื่องแสดงความพร้อมของผู้หญิงที่จะมีครอบครัวได้ ดังคำกล่าวโบราณของอีสานว่า “ตำนูกก็บ่เป็นแจ ตำแพกรก็บ่เป็นกระตาดต้อน เลี้ยงหม่อนก็บ่สู้โตลูกโตนอนแล้วก็อยากมีผัว” ดังนั้นผ้าจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมบางอย่าง เช่น พิธีแต่งงานฝ่ายหญิงจะต้องนำผ้ามาเป็น “เครื่องสมมาหรือเครื่องสมา” (ขอขมา) ให้แก่พ่อแม่ของเจ้าบ่าวสันนิษฐานว่าในสมัยโบราณพ่อแม่ของเจ้าบ่าวคงอยากรู้ความประณีตความมีระเบียบหรือความสามารถของลูกสะใภ้ว่ามีมากน้อยเพียงใด โดยพิจารณาจากผ้าทอที่ฝ่ายหญิงนำมาให้

3. เพื่อใช้ในพิธีกรรม กล่าวคือผ้ามีบทบาทมากในวิถีชีวิตของชาวอีสาน นอกจากจะเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้วยังเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น เกี่ยวข้องกับพิธีเกิด โดยการเอาผ้าทอมาทำเป็นของกำนัลให้แก่คนทำคลอดให้ เพราะสมัยก่อนจะอาศัยหมอพื้นบ้านหรือหมอด้ายในการทำคลอด และเพื่อรักษาความสัมพันธ์เกื้อกูลกันตลอดไป พิธีบวช ผ้าก็เข้ามาเกี่ยวข้องตั้งแต่การบวชนาค เพราะนาคจะสวมใส่ผ้าขาวหรือผ้าโสร่ง ผ้าเหล่านี้จะต้องเป็นผ้าใหม่ถือว่าผ้าใช้ผ้าใหม่จะได้บุญกุศลสูงมาก นอกจากผ้าที่สวมใส่ก่อนบวชสามเณรและพระแล้ว ยังมีผ้าอีกประเภทหนึ่งคือ ผ้าสบง ผ้าอังสะ และผ้าจีวร ส่วนพิธีแต่งงานมีผ้าที่เข้ามาเกี่ยวข้อง คือผ้าสำหรับเครื่องสมมาดังกล่าวแล้ว ผ้าเหล่านี้ล้วนเป็นผ้าใหม่ไม่มีรอยตำหนิ พิธีทำบุญตามฮีตสิบสองก็มีผ้าเข้ามาเกี่ยวข้อง คือแต่ละฮีตผ้าจะถูกนำมาทำเป็นเครื่องปัจจัยไทยทานไปถวายพระ เช่น ธง ผ้าอาบน้ำฝน ผ้าจํานำพรราชา และผ้าไตรจีวร เป็นต้น พิธีสำคัญอีกพิธีหนึ่งที่ผ้าเข้ามาเกี่ยว

ห้องด้วย คือ พิธีศพได้แก่ผ้าสำหรับคลุมโลงศพ ผ้าขาวสำหรับจูงโลงศพ กับผ้าสำหรับนุ่งห่มให้ศพ นั้นแสดงว่าผ้าเข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็ยพิธีมงคลหรืออวมงคลก็ต้องอาศัยผ้าทั้งสิ้น ซึ่งเปรียบเทียบเสมือนสายสัมพันธ์ของคนสมัยก่อนกับพิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย ผ้าที่ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อือ ผ้าทอฝีมือผู้หญิงอีสานนั่นเอง

จะเห็นได้ว่าผ้าทอสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตชนบทอีสานได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ในครอบครัวและหน้าที่ระหว่างสามีภรรยา อุบนิสัยใจคอและการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมตามฤดูกาลและเทศกาลต่าง ๆ ของชาวอีสาน

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลกระทบต่อผ้าทออีสาน

ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาริงในสมัยรัชกาลที่ 4 เศรษฐกิจของไทยเปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเองมาเป็นการผลิตเพื่อการส่งออก หรือระบบเศรษฐกิจการค้าตามแบบตะวันตก ก็ทำให้มีการบริโภคสินค้าจากต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศตะวันตกมากขึ้น สินค้าเข้าสำคัญประเภทหนึ่งคือผ้าแพรพรรณต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลผลิตสำคัญของการปฏิวัติอุตสาหกรรมในทวีปยุโรป ประกอบกับการแผ่ขยายของเส้นทางคมนาคมขนส่งที่ได้รับการวางรากฐานในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ทำให้สินค้าแพร่กระจายไปยังดินแดนส่วนต่างๆ ที่เส้นทางคมนาคมขนส่งไปถึง ยิ่งต่อมาเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองยุติลงประเทศไทยก็ได้รับอิทธิพลจาประเทศมหาอำนาจฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งเป็นประเทศผู้ชนะสงคราม โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาผู้มีส่วนสำคัญไถนารช่วยเหลือไทยให้รอดพ้นจากสถานะภาพของการเป็นผู้แพ้สงคราม และยังร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับผู้นำไทยในการพัฒนาเศรษฐกิจของไทย โดยเริ่มจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกใน พ.ศ. 2505 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 ใน พ.ศ. 2510 ตลอดระยะเวลาของการดำเนินงานตามแผนพัฒนาทั้งสองฉบับระหว่าง พ.ศ. 2504-2514 นั้น ได้มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานพวงสาธาณูปโภคต่างๆ โดยเฉพาะเส้นทางคมนาคมขนส่ง การชลประทาน การไฟฟ้า การสาธารณสุข และการศึกษา

การกระทำดังกล่าวก็เพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาด้วย หนึ่งในอุตสาหกรรมที่ได้รับการส่งเสริมจากรัฐก็คือการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมทอผ้า สภาพการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวส่งผลกระทบต่องานหัตถกรรมทอผ้าของชาวชนบทไทย ทำให้ผู้หญิงชนบทส่วนใหญ่ไม่เห็นความจำเป็นต้อง "นั่งหลังขดหลังแข็ง" ทอผ้าไว้ใช้เองเพื่อแลกเปลี่ยนหรือเพื่อขายอีกต่อไป เพราะอาจซื้อหาได้ง่ายในราคาถูก กับทั้งยังนิยมที่จะเข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมโดยเฉพาะโรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าในกรุงเทพฯและปริมณฑลมากกว่าอยู่

ในชนบทด้วยความคาดหวังถึงชีวิตที่ดีกว่าเดิม การหัตถกรรมทอผ้าจึงซบเซาลง และเกือบจะสูญหายไปจากชนบทบางแห่ง

จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของไทยในช่วงแผนพัฒนาทั้ง 2 ฉบับ ได้ส่งผลกระทบต่อหัตถกรรมทอผ้าและวิถีชีวิตชนบทไทยในที่สุด ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะปรากฏอย่างเห็นได้ชัดในชนบทอีสาน (ปิยนารถ (นิโครธา) บุนนาค. 2535 : 86-96)

บทที่ 2

รูปแบบศิลปะผ้าไหมแพรวา

รูปแบบผ้าไหมแพรวา

ผ้าไหมแพรวาเป็นศิลปะผ้าทอที่เกิดจากภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย นับตั้งแต่การเลี้ยงไหม และการดักทอที่ใช้กลวิธีด้วยการใช้มือที่ให้สีสันทดลายที่วิจิตรพิสดาร บ่งบอกถึงความเพียรพยายามของช่างทอได้เป็นอย่างดี

คำว่าผ้าแพรวามีความหมายจำแนกได้ดังนี้

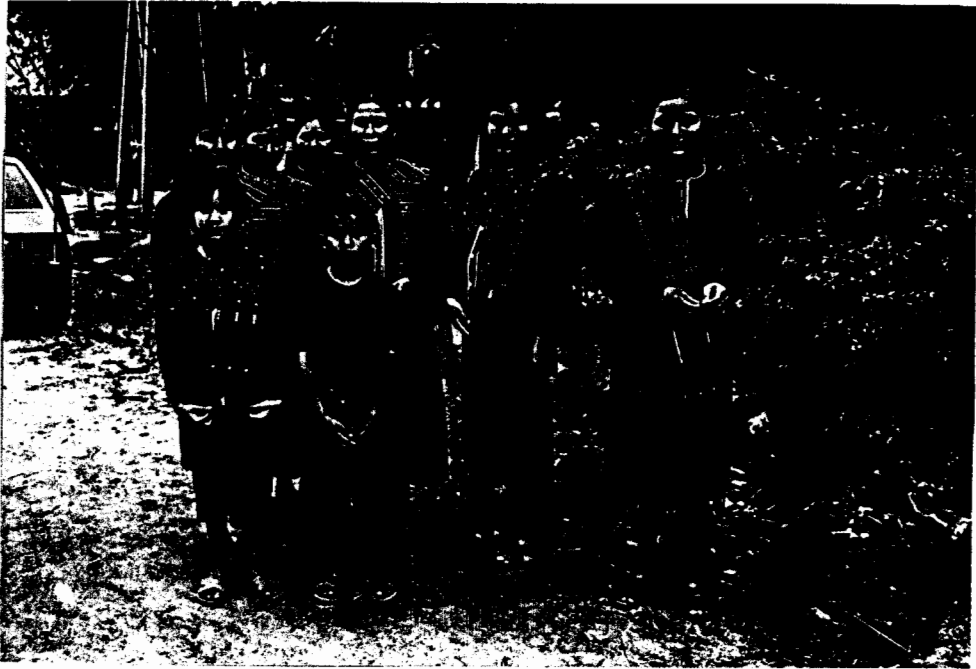
แพรว หมายถึง ผ้า

วา หมายถึง ความยาวของผ้า 1 วา (ประมาณ 2 เมตร)

ลักษณะพิเศษที่โดดเด่นของผ้าแพรวาอยู่ที่ลวดลายผ้า การให้สีสันทัดตา ประกอบกับการเลือกใช้สีเส้นไหมน้อยหรือไหมยอดที่มีความเลื่อมมัน ประกอบเข้ากับกรรมวิธีการเก็บลายหรือเก็บซิดจกที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษชาวผู้ไทหรือภูไทที่อาศัยอยู่ในถิ่นเดิม คือประเทศลาว

ผ้าแพรวาเป็นผ้าชนิดหนึ่งที่นิยมทำกันในหมู่ชาวผู้ไท ชาวผู้ไทเป็นเชื้อสายของชนกลุ่มหนึ่งที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคอื่น ๆ ชาวผู้ไทมีวัฒนธรรมอารยธรรมความเจริญต่าง ๆ มาก ผ้าแพรวาของชาวผู้ไททอขึ้นเพื่อใช้เป็นผ้าสไบหรือผ้าคลุมไหล่ทับชุดพื้นเมือง ผ้าแพรวามีได้หมายความว่ายาวเพียงวาเดียว แต่ยาวพอที่จะห่มเบี่ยงได้ คำว่าห่มเบี่ยงนี้เป็นคำพื้นเมืองซึ่งหมายถึง การสไบเฉียง แพรวหมายถึง สไบ แต่สไบของชาวบ้านโพนอำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ทอจากใยไหมทั้งดงามวิจิตรไปด้วยลวดลาย สีสันทะมัด ถึงแม้กระบวนการทอจะคล้ายกับผ้าจก แต่ใช้ไม้เก็บลายเหมือนซิดแล้วจึงทอปรากฏเป็นลวดลายเหมือนผ้ายกดอกหรือผ้าปัก หากแต่ลวดลายของผ้าจกและผ้าแพรวามีสีสันทัดและลวดลายในแถวเดียวกัน แพรวพราวว่าการทอจึงต้องใช้ความชำนาญงานฝีมือและเวลาในการทอค่อนข้างมาก

นอกจากนี้ความสำคัญที่เป็นลักษณะเดิมของผ้าแพรวาที่บ้านโพนอีกประการหนึ่ง คือการประดิษฐ์ลวดลายบนผืนผ้าที่เกิดจากการซิดและการจกแต่ละลาย จะใช้เส้นไหมที่มีสีสันทัดแตกต่างกันสอดสลับจนเกิดเป็นลวดลายตามต้องการ ดังนั้นผ้าแพรวาที่บ้านโพนจึงเป็นผ้าแพรวาที่มีสีสันทัดแพรวพราวอยู่ในแต่ละลายที่อยู่ในแต่ละแถว ลวดลายที่ปรากฏอยู่บนผืนผ้า

การต่างกายด้วยชุดผู้ไท ซึ่งชาวบ้านโพนจะถือเป็นหน้าที่เมื่อมีงานบุญพิธีต่าง ๆ

**การทอผ้าแพรวาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของผู้หญิงชาวผู้ไท
ตั้งแต่เด็กหญิงวัยเรียนเป็นต้นไป**

แพรวาที่บ้านโพนยังมีความเรียบเนียนเป็นเนื้อเดียวกันกับพื้นของผืนผ้า คุณสมบัติของผ้าแพรวาทั้งหมดดังกล่าวนั้นได้แสดงถึงการทอผ้าที่ต้องใช้ความชำนาญ และสั่งสมประสบการณ์ในการทำงานฝีมืออย่างยาวนาน อีกทั้งยังต้องใช้เวลาในการทอค่อนข้างมาก

อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอมีดังนี้

1. พืม
2. กี่พื้นบ้าน (จะใช้กี่กระตุกไม่ได้)
3. ไม้ดาดหรือไม้เฝ้าสำหรับเก็บลาย
4. ไม้คัตตะกรอลาย ปัจจุบันบางคนใช้เส้นลวดเส้นใหญ่คัตลาย
5. เชือกผูกเครือหูก
6. กระสวย
7. หลอดไหม
8. มีดสำหรับตัดไหมหรือชาวบ้านบางคนใช้เศษแก้ว หรือเศษถ้วยกระเบื้องตัดไหม
9. ผ้าแซว (ผ้าตัวอย่างหรือผ้าแม่แบบ)

การทอผ้าแพรวา

ผ้าแพรวาเป็นผ้าทอที่ต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์ความเพียรพยายามเป็นอย่างสูง จึงได้ลวดลายที่สวยงามออกมาให้เห็นนั้นมีวิธีการที่ใช้ความพยายามในการทอ ลายซิดที่ใช้ถือเป็นซิดชั้นสูง

ขั้นแรก เริ่มจากการย้อมไหม สืบหูก เสร็จแล้วนำเครือหูกเข้าตัวก็แล้วช่างทอจะเริ่มทอตามลาย (ผ้าแซว) การขึ้นลายแพรวาจะมีลักษณะคล้ายผ้าจกเพราะเวลาทอจะกลับด้านในของผ้าออก เพื่อให้ผู้ทอได้นับเส้นไหม และกะลายสะดวง ส่วนด้านนอกของผ้าจะอยู่ด้านล่างของหูก เวลาทอเสร็จแล้วจะกลับข้างขึ้นมาดูลาย ลายที่ใช้ทอจะเก็บซิดแบบคัตไม้ซิดและตะกรอลายที่เก็บไว้จะเปลี่ยนตามลือกผ้า หากผ้ามีหลายลายก็จะเสียเวลามากตรงนี้เองเมื่อขึ้นลายจะใช้ไม้ดาดขัดสอเก็บลาย การเก็บลายแต่ละดอกจะใช้นิ้วสะกิดเส้นไหมขึ้นลง (ดูแล้วคล้ายการปักผ้า) การทอจะแตกต่างจากผ้าซิดทั่ว ๆ ไปตรงนี้เอง คือผ้าซิดทั่วไปไม่สามารถสลบสอซิดลายซิดให้มีหลายเส้นในหนึ่งดอกลาย จะมีเพียง 2 สีเท่านั้น คือสีของ

ดอกลาย (ลายขีด) และสีของด้านยืน (เครือหูก) ซึ่งชาวผู้ไทเรียกผ้าชนิดนี้ว่า "ผ้าลวง" ส่วนผ้าแพรวาจะซับซ้อนมากกว่าต้องสอดสีตามดอกลายโดยไม่ซ้ำกัน ดอกหนึ่ง ๆ จะมีหลายสีและในแถวเดียวกันการให้สีแต่ละดอกก็จะแตกต่างกันไปอีก ยิ่งสับสีดอกมากเท่าไรยิ่งถือว่าผ้าผืนนั้นใช้ความประณีตมากขึ้น ราคา ก็จะต่างกันตรงฝีมือนี้เองสีสันและลวดลาย

ผ้าแพรวาเดิมนั้นทอด้วยสีแดง สีที่ใช้เป็นสีธรรมชาติ เช่น

สีแดง	ได้จากครึ่งเม็ดชาตรี
สีคราม	ได้จากต้นคราม
สีเหลือง	ได้จากแก่นขนุนและขมิ้นชัน, ต้นเข
สีเขียว	ได้จากเปลือกสมอ และใบหูกวาง
สีม่วงอ่อน	ได้จากลูกหว่า
สีชมพู	ได้จากลูกหว่า
สีดำ	ได้จากลูกมะเกลือ

สีที่ใช้ย้อมในสมัยโบราณใช้สีจากธรรมชาติจาก ราก ลำต้น ใบ เปลือก แก่น เมล็ด ดอก และผล แต่ละส่วนของต้นไม้ อายุของต้นไม้ ฤดูกาล จะทำให้สีย้อมไม่เหมือนกัน นอกจากนั้นยังขึ้นอยู่กับน้ำค้างที่ใช่ผสมสี ทำให้สีย้อมต่างไปด้วย ปัจจุบันนี้ชาวบ้านอีสานบางหมู่บ้านในหลายจังหวัดยังคงย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติอยู่ แต่ผ้าที่ทอในปัจจุบันใช้สีวิทยาศาสตร์มากขึ้น เพราะสะดวก สีสันสะดวกตา มีสีให้เลือกใช้และเนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติหายาก จึงไม่สะดวกที่จะใช้ผ้าทอแบบดั้งเดิมของชาวผู้ไทบ้านโพน จะเป็นการทอที่เน้นสีแดงเป็นส่วนใหญ่และมีผ้าทอหลายประเภทจะแตกต่างกันออกไปที่ใช้ ถึงจะเรียกชื่อเป็นผ้าแต่ละประเภทแต่ละลักษณะการทอจะขาดไม่ได้ในลวดลายผ้า คือ ลายแพรวา จะอยู่ในผ้าแต่ละประเภท ผ้าทอของกลุ่มผู้ไทบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

ลักษณะลายมีลักษณะละเอียดฝีมือประณีต ใช้สีได้งดงาม ผ้าแพรวานี้จะมีลักษณะลายเป็นเฉพาะสิ่งลวดลายที่ได้จาก "ผ้าแซว" ผ้าแซวเป็นผ้าตัวอย่างที่มีชื่อลายและลวดลายต่าง ๆ เก็บไว้ในผ้าแซวนั้นทั้งหมด เช่น ลวดลายดอกดาวน้อย ลายตาบั้ง ลายดอกจันทร์ ลายดอกสาย ลายงูลอย ลายนาคหัวจุ่ม ลายพันมหา เหมือนกับบทกวีของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ที่ว่า

เขี้ยบบไม้ขึ้นยกไหม
 กระสวยสอดเป็นไหมสี
 ก้อยน้อยมือน้อยนี้
 ค้อยคัดลายค้อยขีดลาย
 ดอกดาวก็พรวดวง
 ดอกดาบั้งสลั้ระบาย
 ดอกจอกดอกจันทร์กระจาย
 จนดอกสายก็แดงไส
 บัวน้อยงลอยน้ำ
 หางปลาวาระวาไหว
 ไบนุ่นก้านก่องใบ
 นาคหัวซุมก้ามปูประจัน
 ก้อนน้อยสะกิดเน้น
 เป็นลายพันมหาพัน
 แพรผ้าแพรวาผืน
 สไบสาวผู้ไทสวย

ประเภทของลายผ้าแพรวา

ลายผ้าแพรวาแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. ลายหลักหรือลายดอก
2. ลายแถบหรือลายคั่น หรือลายชายผ้า

ลายหลัก เช่น

- ลายพันมหา
- ลายหัวซุม
- ลายดอกจันทร์กิ่ง
- ลายกาบแบด
- ลายดอกกระบวน

ลายแคบหรือลายคั่น เช่น

- ลายดาบั้ง กับขาเข
- ลายหอยยื่น หอนอน

ผ้าทอฉายพันมหานพญา

- ลายดอกแก้ว
- ลายงูลอย
- ลายช่อตีนพาน
- ลายช่อดอกไม้

(สุภาวดี ตุ่มเงิน. 2537 : 1-5)

กล่าวสำหรับลายผ้าแพรวาทั้งหมด นางคำสอน สระทอง ได้ทำการบันทึกและรวบรวมด้วยการทอผ้าไว้เป็นชุด ได้ทั้งหมด 60 ลาย ดังนี้ ลายนาคสีเขน ลายดอกจะแก ลายเงือกน้อย ลายดาวใต้เครือ ลายนาคหัวขุม ลายผีเสื้อบิน ลายชิตตาไก่ช่อดอกจันทร์ ลายนาคหัวหนาม ลายใบบ่มก้านก่อง ลายเสมาธรรมจักร ลายแบดกายตัด ลายพันมหา ลายดอกกระบวนแอกิ้วใหญ่ ลายดอกกระบวนหัวหย่อน ลายดอกหงอนเงือกลายดอก กระบวนหัวขวาง ลายนาคนอน ลายนาคสองเขน ลายช้าง ลายดอกบานชื่น ลายดอกชาน ลายดอกดาวกระจาย ลายพานพุ่มบูชา ลายใบบ่มน้อยลายกาบดอกแบด ลายดอก กระบวนแอกิ้วน้อย ลายดอกชูดัง ลายหมากเบ็ง ลายคั่นลายเสมาธรรมจักร ลาย ดอกพุทธรักษา ลายหงส์เหิร ลายดอกกระบวนดาว ลายนกยูง ลายชันหมากเบ็งใหญ่ ลาย ตาบังเซ ลายดอกดาวใหญ่ช่อชันหมากเบ็งช่อดาว ลายนาคน้อย ลายดอกจันกิ่งช่อดอก แก้ว ลายหอกแหลม ลายพันมหาน้อย ลายดอกจะแก(ลายล่าง) ลายเบ็ดใส่ปลา ลายนาค หัวช้อง ลายเรือหงษ์ทอง ลายเชิงเทียนใหญ่ ลายดอกแก้วใต้เครือ ลายนกยูง ลายพัน มหาใหญ่ ลายงูดิน ลายดอกใบบัวบก

อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นการทอเป็นลวดลายใด ลายของผ้าแพรวาที่ดีจะมีลาย สม่่าเสมอลดทึงผืน มีสีสม่่าเสมอลดทึงผืนโดยไม่มีรอยต่าง และผืนผ้ามีความละเอียด เนื้อแน่น สม่่าเสมอ ฯลฯ ด้ายผ้าแพรวาเป็นผ้าประจำชนเผ่าผู้ไท จึงมีการทอผ้าแพรวาถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนเป็นเอกลักษณ์ในลวดลายยังคงดงามอยู่ ไม่แปรเปลี่ยนไปตามกาล เวลา การคิดลวดลายต่าง ๆ ขึ้นมานั้น ผู้คิดจะลองทำในผ้าฝ้ายสีขาวก่อน จัดทำไว้เป็นแม่ ลายเป็นต้นแบบ รวบรวมทุกลายไว้ในผ้าผืนน้อย เรียกว่า "ผ้าแส่ว" ซึ่งมีแม่ลายมากมายใช้ เวลาเป็นแรมเดือนกว่าจะรวบรวมเสร็จ หากช่างทอผู้ใดจะฝึกหัดทอผ้า ก็จะต้องลวดลายจาก ต้นแบบในผ้าแส่ว จะจัดเอาลายใดไว้ตรงส่วนไหนนั้น แล้วแต่ความชอบที่ช่างทอเห็นว่าสวย จะใช้สีอะไรก็แล้วแต่จะเห็นว่างาม แต่ความสวยงามของผ้าแพรวา มีเอกลักษณ์คือ ความไม่ เหมือนกันของผ้าแต่ละผืน ซึ่งแล้วแต่ลายที่นำมารวมกันเอาไว้ แต่ลวดลายจะต้องจกตาม ต้นแบบที่มีอยู่ในผ้าแส่ว ลวดลายต่าง ๆ คล้ายกับที่ใช้เส้นไหมสานขัดทีละเส้นจนแล้วเสร็จ

ผ้าผืนหนึ่งใช้เวลาเป็นแรมปี ฉะนั้นบ้านหนึ่ง ๆ มักจะมีแพรวาอยู่ผืนสองผืนเท่านั้น เพราะว่า ทอลำบากและใช้เวลานานมาก กว่าที่จะทอเสร็จในแต่ละผืน (เคลือบ สุงทา. 2545 : 2545)

ประเพณีทางวัฒนธรรมของสาวชาวผู้ไทจะต้องยึดถือและปฏิบัติตามบรรพบุรุษ จะต้องตัดเย็บผ้าทอ 3 อย่าง คือ เสื้อดำ ตำแพรว ชิ่นไหม

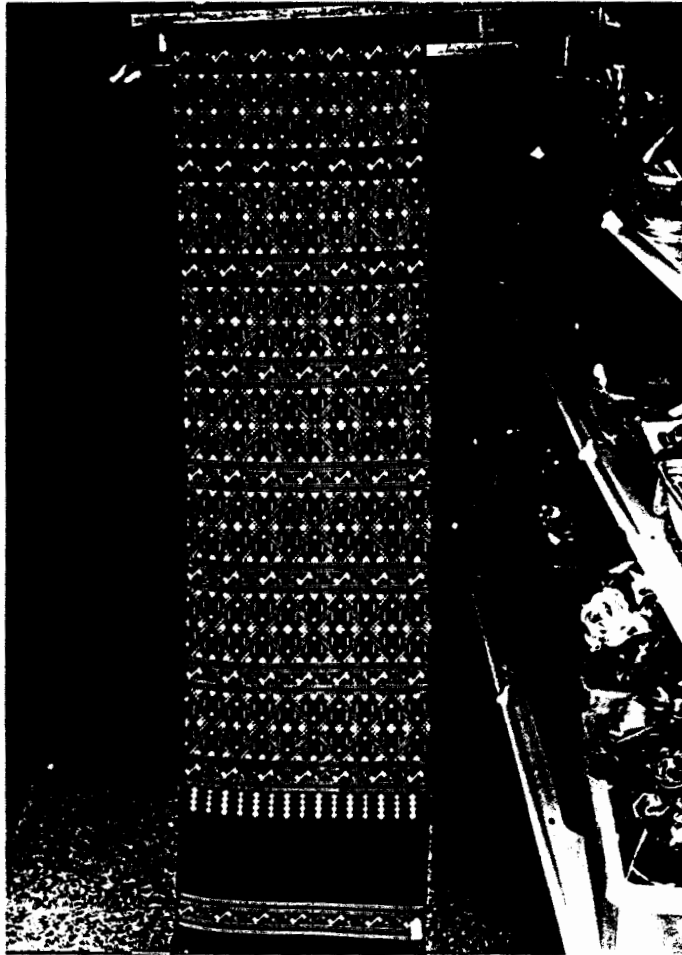
ไม่ว่าจะเป็นการทอด้วยลวดลายใด ๆ เมื่อนำไปประกอบกับผ้ารูปทรงต่าง ๆ และ เรียกต่างกันตามลักษณะของผืนผ้า ดังนี้ แพรมน คือ ผ้าผืนน้อยสี่เหลี่ยมเอาไว้ปรกหน้าคลุม หัวเวลาม้งานเทศกาล แพรวา คือ ผ้าสไบผืนยาว เอาไว้ห่มไปทำบุญที่วัด หรือคลุมไหล่ในช่วงหน้าหนาว และแพรวแสว คือ ผ้าแม่ลายที่ได้รวบรวมเอาไว้ในชิ้นเดียวกันเพื่อเป็นต้นแบบ สำหรับจักผ้าแพรวา ซึ่งสำหรับกลวิธีการและกระบวนการทอผ้าแพรวาแบบดั้งเดิมมีดังนี้

รูปแบบผ้าแพรวาแบบดั้งเดิม

การทอผ้าแพรวาเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านดั้งเดิมของชาวผู้ไท สำหรับชาวผู้ไท บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่เป็นชาวผู้ไท ที่ทอผ้าแพรวา จากการศึกษาภาคสนามที่ชุมชนบ้านโพน พบว่าผู้ที่ทำหน้าที่ในการทอผ้าแพรวาที่บ้านโพนเป็นส่วนใหญ่ผู้หญิงทั้งหมด นอกจากนั้นก็จะมีผู้ชายที่มีลักษณะเป็นผู้หญิงจำนวนหนึ่งทอผ้าด้วย โดยมีการทอผ้า

กลวิธีการทอผ้าแพรวาแบบดั้งเดิม

เพื่อให้เห็นภาพของจุดเริ่มต้นด้านการทอผ้าแพรวา ผู้วิจัยใคร่ขอเสนอการทอผ้าแพรวาแบบดั้งเดิมเป็นพื้นฐานเสียก่อน ซึ่งเป็นกลวิธีที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพชนสืบต่อ ๆ กันมา ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีการปรับพัฒนากรรมวิธีการทอผ้าไปบ้าง แต่ก็เป็น การเปลี่ยนแปลงไปแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ส่วนกรรมวิธีหลัก ๆ ในการทอยังคงเป็นแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือยังคงเป็นการทอด้วยมือ และใช้กี่ทอผ้าแบบพื้นเมืองที่เรียกว่าฮุกหรือกี่ เพื่อให้เห็นถึงภาพรวมในกลวิธีการทอผ้าแพรวาอย่างชัดเจน ในที่นี้จึงจะได้กล่าวถึงกลวิธีการทอผ้าแพรวาที่บ้านโพน โดยจะได้แยกกล่าวเป็นสามลำดับขั้นตอนที่สำคัญ คือ การเตรียมเส้นไหม ซึ่งเป็นวัตถุดิบสำคัญที่นำมาใช้ในการทอผ้าแพรวา วิธีการทอผ้าแพรวา และการประดิษฐ์ลวดลายผ้าแพรวา ทั้งนี้ในการกล่าวถึงในแต่ละลำดับขั้นตอน จะได้แยกกล่าวถึงวัสดุ

ผ้าแพรวาแบบดั้งเดิมย้อมด้วยครั่งใช้เป็นผ้าสไบเฉียงไหล่ในงานพิธี

อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้าแพรวาแต่ละลำดับขั้นตอนก่อน แล้วจึงจะได้กล่าวถึงกรรมวิธีของแต่ละลำดับขั้นตอนเป็นลำดับไป ดังนี้

การเตรียมเส้นไหมเพื่อใช้ในการทอผ้าแพรวา

ลักษณะเฉพาะที่สำคัญประการหนึ่งของผ้าแพรวา ซึ่งเป็นผ้าทอพื้นบ้านของชาวบ้านโพน อำเภอคำม่วน จังหวัดกาฬสินธุ์ คือเป็นผ้าที่ทอด้วยเส้นใยธรรมชาติที่ได้จากรังของตัวไหม

จากการศึกษาในภาคสนามที่บ้านโพน พบว่าเส้นไหมที่นำมาทอผ้าแพรวาที่บ้านโพน มีทั้งที่ซื้อเส้นไหมสำเร็จมาทอ และยังมีบางครอบครัวที่จัดเตรียมเส้นไหมขึ้นเอง เฉพาะในส่วนของผู้ที่จัดเตรียมเส้นใยไหมเองตามที่ได้ศึกษาสังเกตพบว่า มีอุปกรณ์หลายชนิดที่ใช้ในการเตรียมเส้นใยไหม กับยังมีลำดับขั้นตอนในการเตรียมเส้นใยที่ซับซ้อนหลายขั้นตอน ซึ่งสามารถแยกกล่าวได้ดังนี้

1. การเลี้ยงไหม

เนื่องจากการเตรียมเส้นใยไหมมีลำดับขั้นตอนที่สำคัญอยู่ ลำดับขั้นตอนคือการเลี้ยงไหม การสาวไหม การฟอกเส้นใยไหม การรังเส้นไหม และการย้อมสีเส้นไหม ดังนั้นอุปกรณ์ที่ใช้ในการเตรียมเส้นใยไหม จึงแบ่งออกได้เป็น 5 กลุ่มตามลำดับขั้นตอนของการเลี้ยงไหม

1.1 อุปกรณ์การเลี้ยงไหม การเลี้ยงไหมจัดได้ว่าเป็นลำดับขั้นตอนของการเริ่มต้นในการทอผ้าแพรวา เพราะการเลี้ยงไหมคือจัดเตรียมสถานที่ให้อาหารคือใบหม่อนแก่ตัวหนอนที่แตกออกจากไข่ไหม อุปกรณ์ที่ต้องเตรียมไว้ใช้ในการเลี้ยงไหมมีดังนี้

1.1.1 กระด้ง ซึ่งเป็นภาชนะที่จักสานจากไม้ไผ่ มีลักษณะเป็นวงกลม ยกขอบสูงขึ้นมาเพียงเล็กน้อย ขนาดของกระด้งมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 80 เซนติเมตร ขอบโดยรอบสูงประมาณ 5 เซนติเมตร ชาวบ้านโพนที่เลี้ยงไหมจะจัดทำกระด้งไว้ 2 ชุดเพื่อใช้เปลี่ยนสลับกัน กระด้งที่เตรียมไว้ใช้ในการเลี้ยงไหมส่วนใหญ่จักสานขึ้นโดยผู้ชายซึ่งเป็นผู้นำของครอบครัว เพราะผู้ชายชาวบ้านโพนส่วนมากจะมีความสามารถในการทำเครื่องจักสาน (คำสอน สระทอง. 2545 : สัมภาษณ์)

1.1.2 จ่อ เป็นเครื่องจักสานจากไม้ไผ่ มีลักษณะคล้ายกระด้ง สานเป็นห้อง ๆ ห่างกันช่องละประมาณ 1 นิ้ว เรียงกันไปเป็นรูปวงกลม

1.1.3 ชั้นสำหรับวางกระดัง ชั้นนี้สร้างขึ้นด้วยไม้ระแนงต่อเรียงกันไปเป็นชั้น ๆ คล้ายกับชั้นวางของ เป็นชั้นสี่เหลี่ยม กว้างยาวประมาณ 2 x 3 เมตร สามารถกำหนดจำนวนชั้นได้ตามความต้องการ แต่โดยทั่วไปสร้างให้สูงประมาณ 7-8 ชั้น แต่ละชั้นห่างกันประมาณ 20 เซนติเมตร พื้นที่ว่างระหว่างชั้นมีไว้สำหรับวางกระดังที่เลี้ยงไหม

1.1.4 ฝัากลุมกระดัง ส่วนใหญ่ใช้ผ้าทอพื้นบ้านที่มีเนื้อค่อนข้างละเอียดมาใช้สำหรับคลุมกระดังที่เลี้ยงตัวไหม ผ้าที่นำมาใช้คลุมกระดังนี้ควรซักให้สะอาดอยู่เสมอ การนำฝามาคลุมกระดังที่เลี้ยงตัวไหมเพื่อป้องกันไม่ให้แมลง นก หรือสัตว์เลี้ยงในบ้านมาทำลายตัวหม่อนได้

1.1.5 ตะกร้าใส่ใบหม่อน เป็นตะกร้าที่สานจากไม้ไผ่ที่ปากกว้าง ตะกร้าที่ใช้สำหรับใส่ใบหม่อนนี้ ชาวบ้านไม่นิยมนำไปใช้สิ่งอื่นใดปะปน เพราะเป็นการป้องกันไม่ให้มีเชื้อโรคซึ่งอาจจะติดไปเป็นอันตรายแก่ใบหม่อนได้

1.1.6 มิดและเชียงสำหรับหั่นใบหม่อน ในบางครั้งเรือนจะนำใบหม่อนที่เก็บมาหั่นออกเป็นชิ้นเล็ก ๆ ก่อนที่จะนำไปให้ตัวไหมกิน ดังนั้นจึงต้องมีเชียงที่ทำจากไม้เนื้อแข็ง และมิดไว้สำหรับหั่นใบหม่อน แต่บางครั้งเรือนก็นำใบหม่อนทั้งใบมาวางกระจาย ๆ ให้ตัวไหมกิน

2. วิธีการเลี้ยงไหม

การเลี้ยงไหมเป็นลำดับขั้นตอนที่มีความยุ่งยากพอสมควร เพราะการดำรงชีพของตัวไหมค่อนข้างจะซับซ้อน ผู้เลี้ยงต้องดูแลอย่างใกล้ชิด ต้องดูแลทั้งการให้อาหาร การดูแลรักษาตัวไหม ทั้งนี้เพื่อให้ตัวไหมเติบโตจนกระทั่งชักใยออกมาเป็นเส้นไหมได้

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านโพนที่เลี้ยงไหม ทราบได้ว่าชาวบ้านจะนำไข่ไหมมาเก็บไว้ในกระดังที่เตรียมไว้ เมื่อไข่ไหมมีอายุประมาณ 9 วัน ตัวหนอนไหมก็จะแตกออกจากไข่ เมื่อตัวหนอนไหมออกจากไข่ ชาวบ้านก็จะเริ่มให้อาหารคือใบหม่อนทันที โดยหั่นใบหม่อนอ่อนโรยลงบนกระดังให้ไหมกิน ในหนึ่งวันต้องให้อาหารตัวไหม 5-6 ครั้ง คือให้อาหารเวลาประมาณ 06.00 น., 14.00 น. และ 21.00 น. ทั้งนี้ต้องสังเกตด้วยว่าตัวไหมตัวใดเป็นตัวอ่อนก็ให้ใบหม่อนอ่อนกินเป็นอาหาร ไหมตัวโตแก่ให้แยกกระดังออกไป และให้ใบหม่อนแก่กินเป็นอาหาร

การเลี้ยงฝักตัวไหมต้องใช้ระยะเวลาประมาณ 45 วัน เมื่อตัวไหมเริ่มสุกเต็มที่ หรือที่เรียกว่าไหมสุก ผู้เลี้ยงต้องสังเกตว่าเมื่อไหมสุกเต็มที่ มีสีเหลืองอมส้มแล้วต้องแยกตัวไหมนั้นออกไปใส่ไว้ในจ่อ ใช้ฝัากลุมจ่อไว้ เพราะในเวลานี้เองเป็นเวลาที่ตัวไหมกำลังชักใยเป็นรังไหม

3. การสาวไหม

การสาวไหมคือ ลำดับขั้นตอนในการทำให้ไหมออกมาจากรังไหม ในทางวิทยาศาสตร์การสาวไหมคือการละลายเซอริซิน (Sericin) ออก เพื่อแยกเส้นใยออกจากกัน โดยการนำมาต้ม ไยไหมแต่ละเส้นเล็กละเอียดมากเกินกว่าที่จะนำมาใช้งานได้ ดังนั้นจึงต้องสาวไหมออกมาจากรังหลาย ๆ รังพร้อม ๆ กัน เพื่อให้ได้เส้นไหมที่แข็งแรงพอ เมื่อเส้นไหมไหมเย็นตัวลงสารเซอริซินส่วนที่ยังเหลืออยู่ก็จะแข็งตัว และช่วยยึดใยไหมเส้นเล็ก ๆ เหล่านั้นติดกันแน่น ดังนั้นเส้นไหมที่สาวออกมาได้จึงมีความเหนียวมาก

3.1 อุปกรณ์ที่ใช้ในการสาวไหมและวิธีการสาวไหมที่ชาวบ้านโพนปฏิบัติกันอยู่ มีดังนี้

อุปกรณ์ที่ใช้ในการสาวไหม คืออุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ที่ต้องมีไว้สำหรับการสาวให้ได้เส้นไหมออกมาจากรัง ซึ่งมีอุปกรณ์ดังนี้

3.1.1 เตาถ่าน พร้อมผืนที่นำมาใช้จุดเป็นเชื้อไฟ

3.1.2 มะเค็ง มีลักษณะเป็นไม้โค้งคล้ายวงศรู วางไว้ที่ปากหม้อซึ่งมีไม้แบน ๆ เจาะรูตรงกลาง เหนือไม้แบน ๆ มีรอกเล็ก ๆ คล้ายหนูถีบจักรซึ่งทำเป็นลูกกลม ๆ

3.1.3 หม้อสำหรับต้มรังไหม อาจจะใช้หม้อดินหรือหม้ออะลูมิเนียมก็ได้ ทั้งนี้ในการศึกษาสังเกตพบว่า ชาวบ้านโพนในปัจจุบันเลือกใช้หม้ออะลูมิเนียม เพราะหาซื้อง่ายและทนทานกว่าหม้อดิน

3.1.4 ไม้มะหีบ ซึ่งมีลักษณะคล้ายแปรงทำด้วยฟางข้าว ใช้สำหรับชะรังไหม

3.1.5 กระบุง ที่จักสานด้วยไม้ไผ่ มีลักษณะสานเป็นทรงกระบอก ปากผายก้านสอบเข้าหากัน ลายสานค่อนข้างทึบ มีฐานที่ตั้งยกพื้นสูงประมาณ 1 นิ้ว

3.2 วิธีการสาวไหม เริ่มจากนำหม้อที่เตรียมไว้มาใส่น้ำให้เต็ม ที่บนปากหม้อให้นำมะเค็งขึ้นวางไว้ ยกหม้อน้ำนั้นขึ้นตั้งบนเตาไฟ เมื่อน้ำร้อนจัดและเดือดก็นำรังไหมใส่ลงไปในหม้อต้มประมาณหนึ่งกำมือ รอประมาณ 2-3 นาที จึงใช้ไม้มะหีบเกลี่ยรังไหมให้น้ำท่วมเสมอกัน แล้วจึงดึงเส้นไหมสอดผ่านรูมะเค็งซึ่งมีรอกหรือลูกล้อที่หมุนได้ ขณะที่มือหนึ่งดึงเส้นไหมอีกมือหนึ่งต้องใช้ไม้มะหีบเกลี่ยรังไหมในหม้อให้จมเสมอกับน้ำ ถ้าปล่อยให้รังไหมลอยขึ้นมาบนน้ำ จะทำให้รังไหมแน่นสาวไม่ค่อยออก ถึงแม้สาวออกมาได้ก็จะได้เส้นไหมที่ใหญ่เกินความต้องการ นอกจากนี้ขณะที่สาวเส้นไหมออกจากหม้อต้มเติมน้ำในหม้อให้เต็มอยู่ในระดับเดียวกับปากหม้อ และต้องเร่งไฟให้น้ำร้อนอยู่เสมอ

เส้นไหมที่สาวออกมาจากหม้อแล้วจะใส่รวมไว้ในกระบุงที่วางอยู่ข้าง ๆ แต่ช่างทอผ้าที่บ้านโพนบางคน ก็เลือกใช้ถึงโลหะปากกว้างมาใส่เส้นไหมแทนกระบุง

การสาวไหมของชาวบ้านโพนที่ทำกันนั้นแบ่งออกเป็นสองชนิดคือ การสาวไหมเส้นใหญ่ หรือที่เรียกว่าสาวไหมหีบ และการสาวไหมเส้นเล็ก หรือที่เรียกว่าไหมน้อย

การสาวไหมครั้งแรกนั้นเป็นการสาวเพื่อเอาเปลือกนอกของเส้นไหมออกมาก่อน เส้นไหมที่ได้ในการสาวครั้งแรกนั้น มีเส้นใยที่ไม่สม่ำเสมอ มีทั้งเส้นเล็ก เส้นโต มีเหลืองอ่อนแก่ไม่เสมอกัน เส้นไหมที่ได้นี้ชาวบ้านโพนไม่นำมาทอผ้าแพรวา ส่วนใหญ่นำไปขายหรือนำมาทอผ้าพื้นใช้สอยทั่ว ๆ ไป

เมื่อสาวไหมเปลือกนอกออกแล้วก็จะเหลือเฉพาะฝักรังไหมข้างใน ซึ่งจะนำกลับมาสาวอีกครั้งหนึ่ง เส้นใยไหมที่ออกมาได้ในครั้งนี้ เป็นเส้นใยไหมที่มีเส้นเล็กสม่ำเสมอเท่ากันตลอดเส้น ซึ่งชาวบ้านโพนจะคัดเลือกเฉพาะไหมเส้นเล็กที่เรียกว่า ไหมยอดหรือไหมน้อยนี้ไปใช้ในการทอเป็นผ้าแพรวาต่อไป และยังถือว่าเป็นเส้นใยไหมที่มีคุณภาพดี

เมื่อได้เส้นใยไหมแล้ว ก็นำเส้นไหมที่สาวได้ออกมาพัดหรือมาจัดทำให้เป็นกลุ่มใจเพื่อสะดวกที่จะนำไปฟอกต่อไป วิธีการทำใจไหมหรือพัดไหมต้องอาศัยเครื่องมือที่หมุนได้ชนิดหนึ่งซึ่งเรียกว่า พัด ซึ่งทำด้วยไม้สีท่อน มีไม้ปิดที่หัวท้ายของไม้ทั้งสองด้านนั้น ซึ่งเรียกว่าเลง จากนั้นก็นำเส้นใยไหมใส่ลงในเลงหรือหมุนไปประมาณ 1 นิ้ว เรียกวิธีการทำดังกล่าวนี้ว่า ใจไหม หรือการทำใยไหมให้เป็นปอย

เมื่อทำไหมให้เป็นใจแล้วจึงนำเส้นใยไหมนั้นมาใส่ในกงเพื่อรวักไหม กงนั้นทำด้วยปลายไม้ไผ่สีอ่อนที่มีเชือกขึงเหนียวเข้าหากันมีรูตรงกลาง แล้วใช้ไม้อีกอันหนึ่งที่เรียกว่าอัก ซึ่งเป็นไม้กลม ๆ สองอันมีรูตรงกลาง มีไม้พาดหัวอันหมุนได้แลดูคล้ายหลอดด้าย ใช้ไม้อักนั้นสาวใยไหมออกจากกงนั้นมาสาวใยไหมออกจากกง เมื่อเข็นเส้นไหมจนได้ขนาดของเส้นเล็กสม่ำเสมอตามความต้องการ และเส้นไหมมีความแน่นดีแล้ว จึงนำใยไหมนั้นมาทำเข็ดใจหรือทำให้เป็นปอยอีกครั้งหนึ่ง

4. การรังไหม

คือลำดับขั้นตอนในการจัดทำให้ใยไหมเป็นเส้นในลักษณะคล้ายเส้นด้าย พร้อมทั้งจะนำไปย้อมสีและทอต่อไป

4.1 อุปกรณ์ที่ใช้ในการรังไหม มีดังนี้

4.1.1 หลา ซึ่งมีลักษณะคล้ายกงล้อ มีส่วนของดุมสำหรับหมุนปั่นเส้นไหม

4.1.2 ครอบก้นน้อย ทำด้วยครอบก้นไม้ไผ่ที่ตัดเป็นปล้อง ๆ ยาวปล้องละประมาณ 25 เซนติเมตร ใช้สำหรับพันเส้นไหม

4.1.3 ชันน้ำ ใช้สำหรับใส่น้ำเตรียมไว้ใช้ในการปั่นไหม

4.1.4 แปะรังไหม มีลักษณะเป็นแผ่นกลมคล้ายจาน ทำมาจากแผ่นกระเบื้อง

4.1.5 อักไหม คือไม้กลมคล้ายครอบก้น มีรูเล็ก ๆ ตรงกลางทั้งสองด้าน

4.1.6 ห่างเห็น หรือขาตั้ง ใช้สำหรับเป็นขาตั้งสำหรับสอดอักเข้าไป

4.2 วิธีการรังไหม เริ่มจากการปั่นใยไหมออกจากอักใส่ในหลา จากนั้นจึงทำใยไหมที่ด้านหนึ่งทำเป็นปมมาผูกเป็นเงื่อนไว้กับครอบก้นน้อย โดยสอดใยไหมผ่านรูของแปะรังไหม แล้วแกว่งไหมให้ผ่านรูแปะรังไหม ในขณะที่แกว่งใยไหมให้ผ่านรูแปะนั้นต้องเติมน้ำที่แปะรังไหมให้เปียกตลอดเวลา เมื่อรังหรือปั่นไหมจนหมดไหมที่เหล็กในแล้ว ก็จะมีเส้นไหมเพิ่มเข้าไปใหม่ และดำเนินการปั่นไปตามลำดับตามเดิม จนได้เส้นไหมในครอบก้นน้อยมีปริมาณมากตามที่ต้องการ การรังหรือปั่นไหมนี้ทำให้ได้เส้นไหมที่มีเนื้อแน่นและมีลักษณะเป็นเส้นที่มีขนาดเล็ก

5. การฟอกเส้นไหม

เนื่องจากเส้นไหมที่ได้มาจากใยไหมมีสีออกสีเหลืองที่ไม่สม่ำเสมอ จึงต้องนำเส้นไหมไปฟอกให้เป็นสีขาวก่อนที่จะนำไปย้อมสีต่อไป

5.1 อุปกรณ์ในการฟอกไหม มีดังนี้

5.1.1 หม้อ ซึ่งเป็นหม้ออะลูมิเนียมแบบที่ชาวอีสานใช้นึ่งข้าวเหนียว

5.1.2 เตาไฟ พร้อมถ่านหรือฟืนที่นำมาทำเป็นเชื้อเพลิง

5.1.3 น้ำด่าง ซึ่งมีใช้ทั้งน้ำด่างธรรมชาติ และน้ำด่างที่ซื้อจากท้องตลาด ซึ่งเป็นส่วนผสมของน้ำสบู่ออกซิเจนกับโซดาแอช เฉพาะน้ำด่างที่ได้จากธรรมชาติคือการนำเครื่องหรือกากต้นกล้วยแห้ง หรือทางมะพร้าวแห้งไปเผาไฟจนเป็นขี้เถ้า น้ำขี้เถ้าที่ได้ก็นำไปแช่น้ำแล้วกรองเอาเฉพาะน้ำใส ๆ ซึ่งมีสภาพเป็นด่างไปใช้ฟอกเส้นไหมต่อไป

5.2 วิธีฟอกเส้นไหม เริ่มจากการนำเส้นไหมไปแช่ในน้ำ ในขณะที่เดียวกันให้น้ำน้ำเทลงในหม้อที่เตรียมไว้ประมาณครึ่งหม้อในการฟอกหนึ่งใจ

จากนั้นให้นำใยไหมที่แช่น้ำอยู่ยกขึ้นมาบิดให้หมดแล้วนำลงต้มแช่ในหม้อน้ำด่าง โดยแช่ไว้ประมาณ 5-10 นาทีจึงยกขึ้น น้ำด่างจะช่วยละลายขี้ไหมที่ติดตามเส้นไหมเป็นปมปมให้เรียบ แล้วนำเส้นไหมนั้นไปแช่ในน้ำเย็น และล้างให้สะอาด บิดให้แห้ง ก่อนนำไปตากต้องตั้งขึงใยไหมให้ตึง โดยใช้มือแยกใยไหมไม่ให้ยุ่ง แล้วกระตุกมือทั้งสองข้างออกจาก

กันเพื่อให้เส้นไหมตึง โดยหมุนสลั้ววงใจไหมซึ่งระหว่างมือหมุนไปรอบ ๆ เพื่อไม่ให้เส้นไหมยับย่น จากนั้นจึงนำไปตากให้แห้ง บางครั้งต้องผึ่งตากไว้ค้างคืนเพื่อให้เส้นไหมแห้งสนิท เส้นไหมที่ฟอกแล้ว จะได้เส้นไหมที่มีสีขาวสะอาด เส้นไหมมีความเรียบสม่ำเสมอตลอดกันทั้งเส้น และมีความนิ่ม (เคลือบ สุวทา. 2545 : 2545)

6. การย้อมไหม

การย้อมเส้นไหมคือ วิธีการทำให้เส้นใยไหมเป็นสีต่าง ๆ ตามต้องการ จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านโพนทราบได้ว่า ในอดีตชาวบ้านโพนใช้สีที่ได้จากพืชพันธุ์ตามธรรมชาติมาย้อมเส้นไหม โดยใช้แก่นไม้ รากไม้ ใบไม้บางชนิด เช่นใช้ แก่นแค ต้นคราม ต้นยอ แก่นขนุน และครั่ง ซึ่งเกาะติดที่ต้นจามจุรี มาทำเป็นสีย้อมไหม สีที่ได้จากธรรมชาติส่วนใหญ่สีไม่สดใสนัก แต่ในช่วงประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านได้เลือกซื้อสีวิทยาศาสตร์หรือสีที่เป็นสารเคมีมาใช้ในการย้อมเส้นไหม เพราะสามารถนำมาย้อมได้รวดเร็วกว่า และได้สีที่มีความสดใสมากกว่าที่ได้จากพืชพันธุ์ตามธรรมชาติ ทั้งนี้ยังพบว่าชาวบ้านโพนบางคนยังใช้ครั่งจากต้นจามจุรี หรือเมล็ดจากต้นชาตรี มาย้อมเส้นไหมให้เป็นสีแดงเพื่อนำไปทอผ้าแพรวา

6.1 อุปกรณ์ที่ใช้ในการย้อมเส้นไหม มีดังนี้

6.1.1 หม้อ ซึ่งส่วนใหญ่ใช้หม้ออะลูมิเนียมที่มีรูปทรงเช่นเดียวกับหม้อหนึ่งข้าวเหนียวที่ชาวบ้านอีสานนิยมใช้

6.1.2 เตาไฟ พร้อมถ่านหรือฟืนที่นำมาเป็นเชื้อเพลิง

6.1.3 สี ซึ่งมีสีต่าง ๆ ตามต้องการที่จะย้อมเส้นไหม

6.2 วิธีย้อมเส้นไหม นำน้ำใส่หม้อขึ้นตั้งบนเตาไฟ ต้มจนน้ำอุ่นจึงนำสีซึ่งอาจจะเป็นสีเคมีหรือสีที่สกัดได้จากสารของพืชตามธรรมชาติใส่ผสมลงไป โดยกะปริมาณตามความคุ้นเคยที่ชาวบ้านเคยทำต่อ ๆ กันมา ความมากน้อยของปริมาณสีที่ใส่ผสมลงไป ในหม้อน้ำที่มีผลต่อความเข้มหรืออ่อนของสีที่จะได้จากการย้อมเส้นไหม

เส้นไหมที่จะนำมาย้อมคือ เส้นไหมที่ผ่านการฟอกมาแล้ว และก่อนนำมาย้อมสีต้องนำเส้นไหมที่ฟอกแล้วนั้นไปซักทำความสะอาดในผงซักฟอกมาก่อนแล้ว เพื่อให้เส้นไหมที่จะนำมาย้อมมีความสะอาดอย่างแท้จริง จากนั้นบิดเส้นใยไหมทั้งใจให้แห้งพอดิบแล้วนำเส้นไหมทั้งใจจุ่มย้อมสีลงในหม้อที่มีน้ำผสมสีที่ตั้งอยู่บนเตาไฟ ซึ่งขณะนั้นน้ำมีความร้อนพอประมาณ ใช้ไม้เขี่ยย่ำเส้นไหมพลิกกลับไปมาจนสีติดเส้นไหมดีแล้วยกเส้นไหมขึ้นนำไปล้างให้สะอาดในน้ำเย็น บิดให้แห้ง แล้วจึงดึงเส้นไหมทั้งใจให้เรียบเหมือนกันตอนฟอกไหม แล้วนำไปผึ่งตากจนแห้ง แล้วนำไปซึ่งเข้ากับทูกเพื่อทอให้เป็นผืนต่อไป

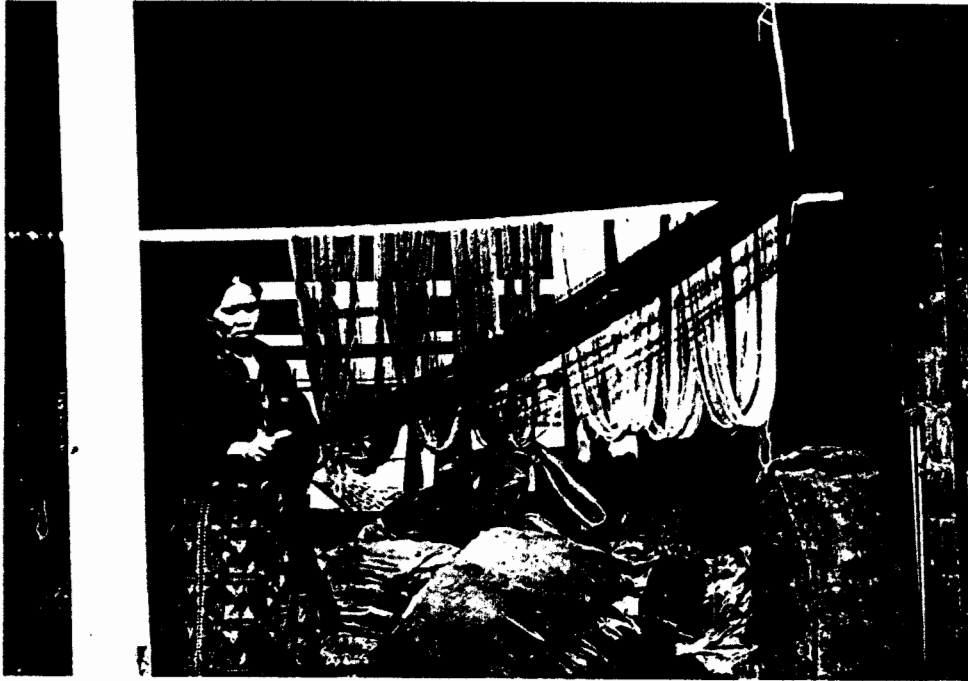
เจ้าของทุนจะเป็นฝ่ายย้อมไหม เพื่อควบคุมคุณภาพก่อนนำไปแจกจ่ายให้ช่างทอให้

ขบวนการย้อมผ้าแพรวา

การล้างสี หนึ่งในขบวนการและขั้นตอนการย้อมเส้นไหม

การฝึกลงและตัดเป็นหนึ่งในกระบวนการและขั้นตอนย้อมไหม

นอกจากนี้ยังมีการย้อมสีเส้นไหมอีกประเภทหนึ่งที่เรียกว่าไส้หูก โดยมีวิธีการย้อมเช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากไหมที่เป็นไส้หูกมีความยาวกว่าไหมที่เป็นใจ ดังนั้นการย้อมไหมไส้หูก จึงต้องผสมสีให้พอเพียงกับการย้อมแต่ละครั้ง และขณะจุ่มย้อมต้องขยำเส้นไหมให้ติดสีอย่างทั่วถึง จึงจะได้เส้นไหมไส้หูกที่มีสีสม่ำเสมอ

ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านโพนที่ยังทอผ้าแพรวาอยู่จนถึงปัจจุบัน ทราบได้ว่าในปัจจุบันการทอผ้าแพรวาที่บ้านโพนมีลักษณะของการทอในเชิงธุรกิจ คือมีผู้นิยมซื้อผ้าแพรวาเป็นจำนวนเพิ่มมากขึ้น ผู้ทอผ้าต้องการความรวดเร็วในการทอ ดังนั้นช่างทอผ้าแพรวาที่บ้านโพนจึงซื้อเส้นใยไหมสำเร็จรูปที่มีผู้จัดทำมาขายให้ เพื่อใช้เป็นวัตถุดิบสำหรับการทอผ้าแพรวา ทั้งนี้เพราะขบวนการเตรียมเส้นใยไหม ซึ่งมีกระบวนการตั้งแต่การปลูกต้นหม่อนเลี้ยงไหม การสาวไหม การรังไหม การฟอกไหม ไปจนกระทั่งถึงวิธีการย้อมสีเส้นไหม เป็นลำดับขั้นตอนที่มีความซับซ้อน ต้องใช้เวลามาก ซึ่งถ้าเตรียมเส้นไหมเองทุกขั้นตอนจะทำให้เสียเวลาในการทอผ้า แต่การซื้อเส้นไหมสำเร็จมาทอจึงเป็นการลดขั้นตอน และทำให้มีเวลาในการทอผ้าได้จำนวนมากขึ้น รวดเร็วขึ้น ทำให้มีผืนผ้าแพรวาออกจำหน่ายได้ทันตามต้องการ

ถึงแม้ว่าชาวบ้านโพนจะซื้อเส้นไหมสำเร็จรูปมาใช้เป็นเส้นใยในการทอผ้าแพรวาก็จะเป็นการเลือกซื้อเฉพาะไหมยอด หรือไหมน้อยเท่านั้น เพราะไหมยอดหรือไหมน้อยถือว่าเป็นเส้นไหมคุณภาพดีเยี่ยม เส้นเล็กละเอียดอ่อน มีความมันวาว และเมื่อทอได้เป็นผืนผ้าแพรวาแล้วก็เป็นผืนผ้าแพรวาที่มีเนื้อเนียนนุ่มและเบา ซึ่งเป็นลักษณะคุณสมบัติเฉพาะของผ้าแพรวา ปัจจุบันชาวบ้านโพนส่วนใหญ่ซื้อเส้นใยไหมจากชาวบ้านในเขตอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีอาชีพในการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม และผลิตเส้นใยไหมเพื่อการจำหน่ายโดยตรง และจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านโพนยังทำให้ทราบอีกว่า เส้นใยไหมที่ชาวบ้านพยัคฆภูมิพิสัยนำมาจำหน่ายนั้น ส่วนใหญ่ย้อมด้วยสีสังเคราะห์หรือสีเคมี เพราะย้อมได้รวดเร็วกว่าสีที่ได้จากพืชพันธุ์ตามธรรมชาติและมีสีสดใสกว่า ส่วนคุณสมบัติของเส้นใยไหมนั้น ถึงแม้ว่าจะเป็นไหมยอดหรือไหมน้อยซึ่งเป็นไหมเส้นเล็ก แต่เมื่อนำมาทอเป็นผืนผ้าแพรวาแล้ว คุณภาพของผืนผ้าไม่เนียนนุ่มเหมือนกับผ้าแพรวาที่ชาวบ้านโพนเคยทอด้วยเส้นใยไหมที่ชาวบ้านโพนเคยเตรียมเส้นใยกันเอง

ช่างทอผ้าชาวบ้านโพน ตั้งข้อสมมุติฐานว่า การที่ผ้าแพรวาซึ่งทอจากเส้นใยไหมที่ซื้อมาจากชาวพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม แล้วมีคุณภาพไม่นุ่มเนียนเท่าที่ควรนั้น น่าจะมีปัจจัยซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้ผ้าแพรวาไม่นุ่มเนียนอยู่ห้าประการ คือ อาจมีสาเหตุมาจากลักษณะเฉพาะของพันธุ์ไหมที่ชาวพยัคฆภูมิพิสัยคัดเลือกมาเลี้ยงที่อาจให้เส้นใยกระด้างหรืออาจมีสาเหตุมาจากคุณสมบัติของพันธุ์ต้นหม่อนที่นำมาเลี้ยงให้เป็นอาหารตัวไหม หรือ

อาจมีสาเหตุมาจากการใส่ปุ๋ยเคมีเพื่อบำรุงต้นหม่อน หรืออาจเป็นเพราะธรรมชาติของแร่ธาตุที่อยู่ในดินในบริเวณที่ปลูกต้นหม่อนที่พฤษภาคมปี 2545 และหรืออาจจะเป็นเพราะคุณสมบัติเฉพาะของสีสังเคราะห์ ซึ่งเป็นสารเคมีที่นำมาย้อมเส้นใยไหม องค์ประกอบทั้งห้าประการดังกล่าวนี้ชาวบ้านโพนที่มีอาชีพทอผ้าแพรวา เชื่อว่าน่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้เส้นใยไหมที่ซื้อมาจากอำเภอพยุหะภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ไม่นุ่มเนียนเท่าที่ควร

(คำสอน ธรรมทอง, 2545 : สัมภาษณ์)

วิธีการทอและการประดิษฐ์ลายผ้าแพรวา

เนื่องจากผ้าแพรวา เป็นผ้าที่มีการประดิษฐ์ลวดลายไปตลอดทั้งผืน ดังนั้นการทอผ้าไหมแพรวาของชาวบ้านโพน จึงเป็นการถักทอและประดิษฐ์ลวดลายควบคู่กันไป การทอและการประดิษฐ์ลายถือว่าเป็นลำดับขั้นตอนที่สำคัญในการทอผ้าแพรวา เพราะเป็นกระบวนการทำให้เส้นไหมสีต่าง ๆ ที่เตรียมไว้นั้นถักทอสานกันจนเป็นผืนผ้าที่มีลวดลายตามต้องการ

1. อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอและประดิษฐ์ลวดลาย

เนื่องจากการทอผ้าไหมแพรวามีหลายลำดับขั้นตอนที่ผู้ทอต้องมีทักษะ และใช้ความประณีตในการทอ กับยังต้องใช้อุปกรณ์หลายชนิดในการทอและประดิษฐ์ลวดลาย อุปกรณ์สำคัญ ๆ ที่ต้องใช้ในการทอและประดิษฐ์ลายผ้า มีดังนี้

1.1 พืม เป็นอุปกรณ์ที่ทำจากไม้เนื้อแข็งทำเป็นกรอบสี่เหลี่ยมมีพื้นหลายซี่คล้ายหวี พื้นมีทั้งที่ทำด้วยลวดและไม้ แต่ปัจจุบันนิยมใช้ลวดทำ กรอบสี่เหลี่ยมของพืมมีหลายขนาด

1.2 เขาหรือเหา คืออุปกรณ์ที่ทำขึ้นจากเส้นด้ายที่ถักขึ้นเพื่อใช้กันไม่ให้เส้นไหมที่ผูกไว้กับทูกทอผ้าเลื่อนยุ่งไปมา เขาแต่ละอันจะใช้เก็บเส้นไหมไว้เขาละเส้น

1.3 ทูกทอผ้า คือโครงสร้างที่ทำจากไม้เนื้อแข็งที่นำมาประกอบเข้าด้วยกันเป็นโครงสี่เหลี่ยมขนาดค่อนข้างกว้างใหญ่ และมีความแข็งแรงพอที่จะรับน้ำหนักคนทอผ้าที่ต้องเข้าไปนั่งในขณะทอผ้าได้

นอกจากนี้ส่วนประกอบที่เป็นโครงทูกทอผ้านั้น ยังมีอุปกรณ์หรือส่วนประกอบอื่น ๆ ประกอบอยู่ด้วย ดังนี้

1.3.1 เขาลาย หรือตระกรอ คือเส้นด้ายยาวสีขาวที่ขึงไว้กลางทูกสอดคล้าไว้ด้วยไม้ที่ใช้ทำลายขีด

1.3.2 แปรงหวีหูก คืออุปกรณ์ที่ทำมาจากเส้นใยจากต้นตาลทำให้มีลักษณะคล้ายแปรงขนาดใหญ่ ใช้สำหรับช่วยหมีเส้นใยใหม่ให้เรียบ เพื่อให้นำไปทอได้ง่ายขึ้น เส้นใหม่จะไม่ยุ่งพันกัน

1.3.3 ไม้เก็บขิด คืออุปกรณ์ที่ทำจากแผ่นไม้เรียบ มีลักษณะแบน กว้าง ประมาณ 7-8 เซนติเมตร ยาวประมาณ 1 เมตร แต่บางครั้งก็ใช้ขนาดสั้นเพียง 30 เซนติเมตร ปลายด้านหนึ่งไม้เก็บขิดลักษณะเรียวแหลม เพื่อช่วยให้ใช้สะดวกในการสะกิด หรือเขี่ยเส้นไหมในขณะประดิษฐ์ลายผ้า

1.3.4 ไม้ค้ำขิด คือไม้ที่เป็นแผ่นบาง ๆ มีลักษณะคล้ายไม้เก็บขิด แต่มีความกว้างมากกว่า คือกว้างประมาณ 12-13 เซนติเมตร ยาวประมาณ 1 เมตร มีปลายด้านหนึ่งเป็นปลายแหลม เพื่อให้สอดตามไม้ขิด และค้ำไว้ให้ยกขึ้นแล้วสอดนิ้วเพื่อสอดเส้นด้ายสีต่าง ๆ เพิ่มเข้าไปให้เป็นลวดลาย

1.3.5 หลอด และกระสวยหลอด หลอดนั้นเป็นอุปกรณ์ที่ทำมาจากไม้ปล้องกลมเล็ก ๆ ตัดเป็นท่อน ๆ ยาวประมาณ 5-6 เซนติเมตร ไม้ที่ทำหลอดนี้ต้องเป็นไม้กลวงมีรูยาวตลอด ใช้สำหรับพันเส้นไหมต่าง ๆ ที่เตรียมไว้ประดิษฐ์ลาย

ส่วนกระสวยหลอด คือไม้เนื้อแข็งที่นำมาตากให้เป็นลำรางรูปคล้ายเรือ ยาวประมาณ 30-40 เซนติเมตร ที่ตรงกลางของกระสวยเขาจะเป็นร่องลึก มีแกนยึดหัวท้าย เพื่อนำหลอดพันเส้นไหมที่เตรียมไว้สอดยึดเข้าไป

1.3.6 ไม้เหยียบหูก คือไม้สองอัน ยาวประมาณ 1 เมตร ที่ใช้เชือกสอดร้อยไว้ อยู่ด้านล่างของหูกทอผ้า เพื่อเหยียบยึดเส้นด้ายที่หูกขึ้นลงเป็นจังหวะ เพื่อจะได้สอดกระสวยไปได้

1.3.7 ไม้หาบหูก เป็นไม้เนื้อแข็งใช้สำหรับสอดเชือกผ่านรูที่เจาะไว้ ร้อยเข้ากับพืมที่แขวนอยู่บนโครงหูก

1.3.8 ไม้ทำลายขิด เป็นไม้ใฝ่กลมขนาดเล็ก ๆ มีจำนวนหลายอันเท่ากับจำนวนลายขิด

1.3.9 ไม้กำพืม หรือไม้ม้วนผ้า คือไม้เนื้อแข็งที่มีขนาดยาวเท่ากับความกว้างของโครงหูกทอผ้า ซึ่งโดยทั่วไปใช้หน้ากว้าง 6 เซนติเมตร วางขวางยึดไว้ที่ปลายสุดของหูกทอผ้า มีไว้สำหรับม้วนผ้าที่ทอเสร็จแล้ว

1.4 ผ้าแซว คือผ้าไหมซึ่งส่วนใหญ่ทอพื้นสีขาวหรือสีขาวนวล กว้างยาวประมาณ 25 x 30 เซนติเมตร และทอเป็นลวดลายต่าง ๆ เต็มทั่วผืนผ้า ลวดลายบนผ้าผืนนี้ ผู้ทอได้ใช้เป็นแม่แบบในการทอลายผ้าแพรวา ดังนั้นผ้าแซวจึงมีสถานะเป็นแม่แบบลาย และ

ยังถือว่าเป็นลายดั้งเดิม ที่ผู้ทอได้รับเป็นมรดกตกทอดสืบต่อ ๆ มาจากบรรพบุรุษของตน บนผ้าเช็ดผืนหนึ่ง ๆ มีลายมากถึงประมาณหนึ่งร้อยลายที่ไม่ซ้ำกันเลย

(เพื่อน วาระหา. 2545 : สัมภาษณ์)

ลำดับขั้นตอนการทอและการประดิษฐ์ลายผ้าแพรวา

ในการทอผ้าไหมแพรวา ตลอดจนการประดิษฐ์ลวดลายบนผืนผ้าไหมแพรวาของชาวบ้านโพนนั้น มีลำดับขั้นตอนในการทอและประดิษฐ์ลายไปโดยลำดับ ดังนี้

1. ช่างทอผ้าจะเตรียมเส้นไหมที่เป็นเส้นยืนแบบเยาหรือสองตระกรอหรือที่ชาวบ้านเรียกไหมส่วนนี้ว่าไหมเครือ ไหมเส้นยืนนั้นแยกเป็นสองเส้น เส้นหนึ่งยกขึ้น ส่วนอีกเส้นหนึ่งเป็นเส้นลงต่ำ สลับเรียงกันไปตลอดโดยมีไหมเส้นพุ่งสอดขึ้นไว้ ไหมเส้นยืนจะถูกชิงให้ตั้งอยู่เสมอกับโครงของนูกทอผ้า และจะยกขึ้นมาให้สูงเท่าเส้นข้างเคียงได้โดยมีเขาหรือตระกรอเป็นตัวช่วยยก โดยตระกรอหรือเขา ตระกรอหรือเขามีลักษณะคล้ายพื้ม แต่ที่ทำด้วยเส้นด้าย ซึ่งเขาจะสอดเส้นไหมทางยืนไว้ ส่วนที่ปลายเขาสองข้างจะมีเชือกคล้องไปพาดไว้กับโครงนูกทอผ้า แล้วโยงไปที่เท่าได้ที่นั่งคนทอ โดยผูกเก็บไว้กันท่อนไม้ ถ้าทอผ้าสองตระกรอ ก็จะมีไม้สำหรับเหยียบสองท่อนและจะยกเขานขึ้นก็ต้องเหยียบไม้ให้ถูก มิฉะนั้นเส้นยืนจะไม่ยกขึ้นตามที่ต้องการเมื่อใช้เท้าเหยียบไม้ และยกไหมเส้นยืนขึ้นครั้งหนึ่ง มือพุ่งไหมทางต่ำที่อยู่ในกระสวยไปที่หนึ่งแล้ว จึงกระตุ้มพื้มเพื่อกระทบไหมพุ่งให้เรียงชิดกัน ทำเช่นนี้สลับกันไปโดยตลอด

2. จากนั้นจึงนำเส้นไหมที่เตรียมไว้ในกระสวยหลอดมาดำเนินการถักทอ โดยไหมในกระสวยหลอดนั้นเป็นเส้นไหมเส้นพุ่ง โดยจะเริ่มทอจากส่วนของชายผ้าซึ่งเป็นชายครุยเป็นจุดเริ่มต้น เมื่อพุ่งไหมเส้นไปตามแนวขวางจนได้ขนาดตามต้องการจึงเริ่มเก็บชิดและลวดลายต่อไป

โดยประเพณีนิยม การทอไหมแพรวา ไหมเส้นยืนใช้สีแดงล้วน ๆ ส่วนชายผ้าทั้งสองด้านซึ่งมีช่วงยาวด้านละประมาณ 20-30 เซนติเมตร ก็จะใช้ไหมเส้นพุ่งที่เป็นสีแดงด้วยเช่นกัน เพื่อให้พื้นชายผ้าทั้งสองด้านเป็นพื้นสีแดง เมื่อเริ่มทอส่วนที่เป็นลวดลาย จึงเริ่มใช้ไหมเส้นพุ่งจากกระสวยหลอดที่เตรียมไว้ ซึ่งเป็นไหมสีต่าง ๆ กัน

3. เมื่อถึงขั้นตอนในการเก็บชิด หรือถึงขั้นตอนการประดิษฐ์ลวดลาย ผู้ทอก็จะกลับด้านของหน้าผ้าส่วนที่เป็นด้านหลังหรือด้านล่างขึ้นมาไว้ด้านหน้า ซึ่งเป็นด้านที่ผู้ทอจะต้องผูกปมเส้นไหมสีต่างๆ ที่สอดสลับเข้าไปในแต่ละแถวของลายเข้าไว้ ส่วนด้านหน้าผ้าที่

กลับลงไปอยู่ด้านล่างก็จะเป็นผืนผ้าหน้าเรียบสม่ำเสมอ ไม่เห็นปุ่มปมรอยต่อเส้นไหมแต่อย่างใด ในการประดิษฐ์ลายได้ใช้ปลายนิ้วน้อยช่วยในการเกี่ยวเส้นไหม ซึ่งกรรมวิธีดังกล่าวนี้ ชาวบ้านโพนเรียกว่า การเก็บลายหรือเก็บขีด หรือเรียกว่าการขอไหม หรือคือการจก

การเก็บลายขีดที่ต้องเก็บลายในการทอผ้าแพรวา จะแบ่งออกเป็นสามส่วน คือ บริเวณชายผ้าทั้งสองข้าง ถัดจากชายผ้าซึ่งเรียกว่าดอกเล็ก และส่วนสุดท้ายของการเก็บลายขีด เรียกว่าลายขีดดอกลายผ้า นอกจากการเก็บลายผ้า จะไม่เหมือนกันแล้ว ไม้ที่ใช้เก็บลายจะไม่ซ้ำกันคือ จะแยกกันโดยเด็ดขาด ถ้าเกิดกรณีผู้ทอสับสน หรือลืมเอาไม้เก็บลายปนกัน จะต้องเก็บลายใหม่ทั้งหมด

4. การประดิษฐ์ลวดลายบนผืนผ้า ซึ่งผู้ทอได้ใช้วิธีการเก็บขีด และวิธีการจกผสมผสานกันนั้น จะเริ่มประดิษฐ์ลายจากส่วนชายผ้าด้านหนึ่งไปก่อน เรียงตามลำดับดังนี้

4.1 เริ่มจากการทอส่วนชายครุย

4.2 การทอลายเล็ก

4.3 การทอส่วนที่เป็นผืนผ้าซึ่งเป็นพื้นสีแดง

4.4 การทอลายที่เชิงผ้า

4.5 การทอลายหลักหรือลายใหญ่

ทั้งนี้ในการทอลายหลักหรือลายใหญ่นั้น จะต้องทอลายเล็กคั่นระหว่างลายหลักไปเป็นระยะ ๆ โดยตลอดผืนผ้าอีกด้วย เมื่อทอลายใหญ่หรือลายหลักครบจำนวนแถวที่ต้องการ ก็จะไปสุดที่ชายผ้าอีกด้านหนึ่ง ก็จะต้องซ้ำเช่นเดียวกับชายผ้าอีกด้านหนึ่งที่ทอผ่านมาแล้ว คือทอส่วนลายเชิงผ้า ส่วนที่เป็นผืนผ้าซึ่งเป็นพื้นสีแดง ทอลายเล็ก และถึงส่วนปลายสุดซึ่งเป็นชายครุย ก็จะครบได้ความยาวของผ้าแพรวาหนึ่งผืน

5. ในการทอลายหลักหรือลายใหญ่ และอาจรวมถึงลายเล็กและลายเชิงผ้า ช่วงผู้ทอจะกางผ้าแขวไว้บนหน้าตักและดูลวดลายบนผ้าแขวนั้นเป็นแบบ แล้วก็เก็บลายด้วยการขีดและการจกไปตามลายที่ปรากฏบนผ้าแขวที่นำมาเป็นแม่แบบนั้น

การทอลายใหญ่ จะต้องมีการเก็บลาย ซึ่งจะดูได้จากผ้าแขวหรือผ้าแม่แบบลายที่เก็บได้ เก็บเข้ากับเขาอีกที เพื่อที่จะได้สะดวกในการทอผ้าครั้งต่อไป และจะเก็บเข้ามาทุกไม้ที่มีการเก็บลาย

ทั้งนี้ในส่วนของกรรมวิธีการประดิษฐ์ลายด้วยวิธีการขีด และวิธีการจก ช่วงทอที่บ้านโพนได้เลือกใช้ตามต้องการในตำแหน่งลายต่าง ๆ ตามที่ต้องการ โดยมีวิธีการขีดและจกดังรายละเอียดที่ได้กล่าวมาผ่านมาแล้ว

**ช่างทอพื้นบ้านชาวบ้านโพนกับการแต่งกายด้วยชุดผ้าไหมแพรวาแบบดั้งเดิม
ในงานวิจิตรแพรวาราชนิแห่งใหม่**

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่าในผ้าแพรวาผืนหนึ่ง ๆ ได้มีการใช้เส้นไหมสีต่าง ๆ เพื่อการประดิษฐ์ลวดลายรวมอยู่ในผืนเดียวกันไม่เกินห้าสี

ชาวบ้านโพนที่ยังมีการทอผ้าแพรวาอยู่จนถึงปัจจุบันในแต่ละครัวเรือน จะมีผ้าแซ้วเก็บไว้ครัวเรือนละหนึ่งผืนเสมอ ๆ เพื่อนำผ้าแซ้วนั้นมาใช้เป็นแม่แบบในการประดิษฐ์ลายผ้าแซ้วของแต่ละครัวเรือนมีจำนวนลายไม่เท่ากัน จากการสอบถามผู้ครอบครองผ้าแซ้วจากแต่ละครัวเรือน ทราบได้ว่าจำนวนมากน้อยของลวดลายบนผ้าแซ้วแต่ละผืน ขึ้นอยู่กับความสามารถของบรรพบุรุษของแต่ละครัวเรือนแต่อดีต ว่ามีความสามารถในการประดิษฐ์ลวดลายได้มากน้อยเพียงใด สตรีผู้เป็นบรรพบุรุษที่เคยทอผ้าแพรวา ก็จะประดิษฐ์ลวดลายรวมเข้าไว้ในผืนผ้าแซ้ว แล้วมอบให้สตรีที่เป็นลูกหลานได้ทอตามแบบสืบต่อ ๆ กันมา

เมื่อถึงสตรีรุ่นลูกหลานที่ยังทอผ้าแพรวาต่อ ๆ มา หากคิดประดิษฐ์ลวดลายได้เพิ่มขึ้น ก็จะทอลายที่คิดได้นั้นต่อเติมจากลายที่เคยรับมอบมาจากบรรพสตรีรุ่นก่อน ๆ ดังนั้นผ้าแซ้วแต่ละผืนจึงมีจำนวนลายที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละครัวเรือน

รูปแบบและลวดลายของผ้าแพรวา

ผ้าทอพื้นบ้านที่ชาวบ้านในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยทออยู่ในปัจจุบันนั้น เมื่อพิจารณาลักษณะโครงสร้างของผืนผ้าโดยส่วนรวมแล้ว จะเห็นได้ว่ามีลักษณะคล้าย ๆ กัน คือส่วนใหญ่เป็นผ้าหน้าแคบ ส่วนความยาวนั้นจะมีความยาวกว่าส่วนกว้างของหน้าผ้าอย่างชัดเจน ทำให้ผ้าทอพื้นบ้านโดยทั่ว ๆ ไปมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าเสียเป็นส่วนใหญ่

โครงสร้างรูปแบบผ้าแพรวา

จากการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม คือการทอผ้าไหมแพรวาของชาวบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า ผ้าไหมแพรวาที่บ้านโพนส่วนใหญ่มีลักษณะโครงสร้างของผืนผ้าเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผ้าแพรวาแต่ละผืนมีขนาดหน้ากว้างประมาณ 50-55 เซนติเมตร ความยาวโดยเฉลี่ยประมาณ 8.30 เมตร จากการสังเกตพบว่า ชาวบ้านที่ทอผ้า จะไม่ได้ใช้สายวัดมาตรฐานมาวัดระหว่างทอ หากแต่ชาวบ้านได้ใช้วิธีกะขนาดความยาวโดยประมาณว่าผ้าที่ทอนั้นยาวได้ประมาณ 1 วา หรือประมาณเท่ากับความยาวของแขนผู้ทอ เมื่อกางแขนเหยียดตรงออกสองข้าง ซึ่งขนาดของความยาวของผืนผ้าแพรวาดังกล่าวนั้น จึงมีขนาดความกว้างและยาวพอเหมาะที่จะนำไปใช้ห่มพันหน้าอกรอบลำตัวส่วนบนของสตรี และ

พาดคลุมบ่าด้านหนึ่งลงมา ทิ้งชายห้อยสั้น ๆ ที่ด้านหน้าอกและด้านหลังของสตรีพอดี ๆ หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า ยาวเพียงพอกับการใช้เป็นผ้าสไบหม่มเฉียงบ่า หรือที่ชาวบ้านโพนเรียกว่า เป็น “ผ้าเบียง”

ลักษณะเด่นที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผ้าแพรวาที่บ้านโพน คือ เป็นผ้าที่ทอด้วยไหมน้อย ซึ่งเป็นไหมเส้นละเอียดอ่อน ย้อมด้วยสีแดงเข้มซึ่งเป็นสีที่ได้จากครั่ง และเมล็ดต้นชาตรี มีการทอให้เป็นลวดลายทั้งผืน ลวดลายบนผืนผ้าซึ่งเกิดจากการผสมกับการขิดนั้น ในแต่ละลายได้ประดิษฐ์ลวดลายทอด้วยเส้นไหมหลายสีอยู่ในแต่ละแถวของลาย ลักษณะโครงสร้างหลักของผืนผ้าแพรวาเมื่อนำมาทบครึ่งผืน ก็จะแบ่งออกได้เป็นสองส่วนใหญ่ คือ ส่วนของชายครุย กับส่วนของผืนผ้า

ส่วนของชายครุย

คือส่วนชายสุดทั้งสองด้านของผืนผ้าที่ปล่อยเส้นไหม ซึ่งเป็นเส้นยืนไว้เพิ่มความกว้างของผืนผ้า โดยปล่อยเป็นเส้น ๆ ไขว้ยาวประมาณ 10 เซนติเมตร จากนั้นจึงรวบปอยเส้นไหมนั้นดักเป็นเกลียวเส้นเชือกเล็ก ๆ เมื่อดักแล้วแต่ละด้านของผ้าแพรวาจะมีส่วนชายครุยด้านละประมาณ 70 เส้น

ส่วนของผืนผ้า

ส่วนของเส้นไหมที่ใช้ทอและประดิษฐ์เป็นลวดลายเป็นผืนผ้ายาวไปตลอดจรดขอบด้านบนของชายครุยทั้งสองด้านของผืนผ้า

จากการสอบถามสัมภาษณ์ชาวบ้านโพน ทำให้ทราบได้ว่าการทิ้งชายครุยของผืนผ้าแพรวา เป็นการช่วยเสริมทำให้ผ้าไหมแพรวานั้นดูมีความพลิ้วไหวเพิ่มมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นเสน่ห์ของผืนผ้าที่ทอมาจากไหมน้อยที่เส้นไหมมีความละเอียดอ่อนพลิ้วไหวอยู่แต่เดิมแล้ว

คุณสมบัติที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการทิ้งชายครุยของผ้าไหมแพรวา คือ เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน ที่ได้เลือกใช้วิธีดักเกลียวที่ปลายสุดของไหมเส้นยืนทั้งสองด้าน เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ไหมเส้นนอนที่ดักทอเป็นผืนผ้าหรือที่ทอเป็นลวดลายไว้นั้นหลุดเลื่อนออกมาจากแถวที่ทอนั้นได้ ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาแทนการเย็บชายผ้าด้วยด้ายและเข็มที่จะทำให้ผ้าแพรวานั้นแลดูกระด้าง ไม่พลิ้วไหวดังเช่นการทิ้งเป็นชายครุย

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาโครงสร้างลักษณะของผืนผ้าโดยพิจารณาจากการจัดวางลายบนผืนผ้าแพรวา ก็จะพบได้ว่า ลักษณะโครงสร้างหลักที่สำคัญ ๆ บนผืนผ้าแพรวาที่บ้านโพนนั้นแบ่งออกได้เป็นสี่ส่วนที่สำคัญ ๆ ดังนี้

1. ส่วนชายครุย คือส่วนชายผ้าทั้งสองด้านที่ดักเป็นเกลียวเชือกเส้นเล็ก ๆ ด้านละประมาณ 70 เส้นเต็มพื้นที่หน้ากว้างของผืนผ้าตามที่ได้กล่าวผ่านมาแล้ว

แม่คำสอน สระทอง แกนนำสำคัญของช่างทอบ้านโพน
ขณะกำลังสาธิตการทอผ้าไหมแพรวาโดยการเกาะเกี่ยวลายด้วยปลายนิ้วก้อย

2. ลายเล็กหรือลายคั่น คือลวดลายที่ทอไว้ในส่วนชายผ้าทั้งสองข้าง โดยทอตามขวางในแนวนอน ลายเล็กนี้มีความกว้างของลายประมาณ 4-6 เซนติเมตร และลายเล็กนี้ยังปรากฏเป็นเส้นลายคั่นอยู่ระหว่างลายใหญ่ในผืนผ้าไปเป็นระยะ ๆ อีกด้วย

3. ลายเชิงผ้า คือลายที่ทอไว้ชิดกับลายเล็ก ๆ ก่อนที่จะทอลายใหญ่ ลายเชิงผ้านี้จะมีอยู่เพียงสองแถวอยู่ในแต่ละด้านของผืนผ้าแพรวา โดยมีอยู่ด้านละแถว โดยจัดวางไว้ในแนวนอนหรือแนวขวางเต็มพื้นที่ความกว้างของผืนผ้า ลายเชิงผ้านี้จะกว้างประมาณ 4-10 เซนติเมตร

4. ลายใหญ่ คือลายที่ทอไว้ในส่วนของผืนผ้าเต็มพื้นที่ในแนวขวางหรือแนวนอน ลายใหญ่แต่ละลายมีความกว้างของลายสม่ำเสมอ คือกว้างแถวละประมาณ 8-12 เซนติเมตร ในผ้าแพรวาผืนหนึ่ง ๆ จะมีลายใหญ่ประมาณ 13 แถว ซึ่งจำนวนแถวขอบลายไปโดยตลอดอีกด้วย นอกจากนี้ในลายใหญ่แต่ละแถวยังมีองค์ประกอบของลายใหญ่ที่จัดให้อยู่ในกรอบตารางรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ซึ่งแบ่งออกได้เป็นสามส่วน ดังนี้

4.1 ลายหลักหรือลายใน คือส่วนของลายที่อยู่ตรงกลางของแต่ละแถว ซึ่งเป็นลายเต็มรูป จัดอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ในแต่ละแถวอาจมีจำนวน 6-10 ลายซ้ำ ๆ กัน จำนวนมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับขนาดของลายเล็กหรือใหญ่เป็นสำคัญ

4.2 ลายนอก คือส่วนที่มีลักษณะเป็นลายตารางสามเหลี่ยมสลับเป็นพื้นปลา ซึ่งมีลักษณะลายซ้ำกับลายหลักหรือลายใน แต่มีลักษณะเป็นลายครึ่งรูป ซ้ำ ๆ กันไปตลอดทั้งแถว

4.3 เครือลาย คือส่วนที่มีลักษณะเป็นลายตารางสามเหลี่ยมที่อยู่หัวสุดและท้ายสุดของลายใหญ่แต่ละแถว โดยหันมุมแหลมของสามเหลี่ยมเข้าหากึ่งกลางของแถว ลาย เครือลายนี้ก็มีลักษณะเป็นลายครึ่งรูปของลายหลักหรือลายในอีกเช่นกัน

ลักษณะรูปแบบโครงสร้างดังกล่าว เป็นโครงสร้างหลักของผืนผ้าแพรวาที่บ้านโพน ซึ่งมีลักษณะซ้ำ ๆ กันทุก ๆ ผืน โดยผู้ทอได้รักษาขนาดของผืนผ้า ตลอดจนการจัดวางลายดังกล่าวมาโดยต่อเนื่องจนกลายเป็นแบบแผนประเพณีนิยมไปในที่สุด

ลักษณะรูปแบบลวดลายผ้าแพรวา

การเรียกชื่อและทอประดิษฐ์ตามแบบดั้งเดิม โดยอาศัยการดูแบบจากผ้าชั่วคราวที่บ้านยอมรับว่าเป็นแบบที่เคยทอมือต่อเนื่องมาจากบรรพชนสตรีที่เคยทอกันมาแล้วตั้งแต่อดีต

ดังนั้นเพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะลวดลายและชื่อลายของผ้าแพรวา ซึ่งถือได้ว่าลวดลายบนผืนผ้านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ผ้าแพรวาของชาวบ้านโพนมี่มีลักษณะเฉพาะตัว และเป็นการแสดงออกด้วยภูมิปัญญาแบบชาวบ้านที่แฝงไว้ด้วยความหมายในลักษณะของคติความเชื่อของผู้คนในสังคม ในที่นี้จึงจะได้พรรณนาถึงลักษณะลวดลายออกตามโครงสร้างหลักของผืนผ้า ที่มีปรากฏลวดลายในตำแหน่งต่าง ๆ คือลวดลายที่เรียกว่าลายเล็กหรือลายคั่นลายเชิงผ้า และลายใหญ่ ซึ่งในแต่ละกลุ่มลายยังมีรายละเอียดของลวดลายที่ได้มีการคิดประดิษฐ์ออกเป็นหลากหลาย แยกกล่าวได้ ดังนี้

1. ลายเล็กหรือลายคั่น คือลายที่ทอเป็นแถบยาวแคบ ๆ ไปตามแนวของผืนผ้า อยู่ในส่วนถัดเข้าไปจากชายครุยทั้งสองข้างของชายผ้า และลายเล็กหรือลายคั่นนี้ยังมีลักษณะเป็นกรอบลายคั่นระหว่างลายใหญ่ไปโดยตลอดอีกแล้ว

ลายเล็กหรือลายคั่นซึ่งส่วนใหญ่ประดิษฐ์เรียงต่อเนื่องซ้ำ ๆ เรียงกันเป็นแถวยาวที่มีพบเสมอ ๆ ในการนำมาประดิษฐ์เป็นลวดลายบนผืนผ้าแพรวามี 13 ลาย ดังนี้

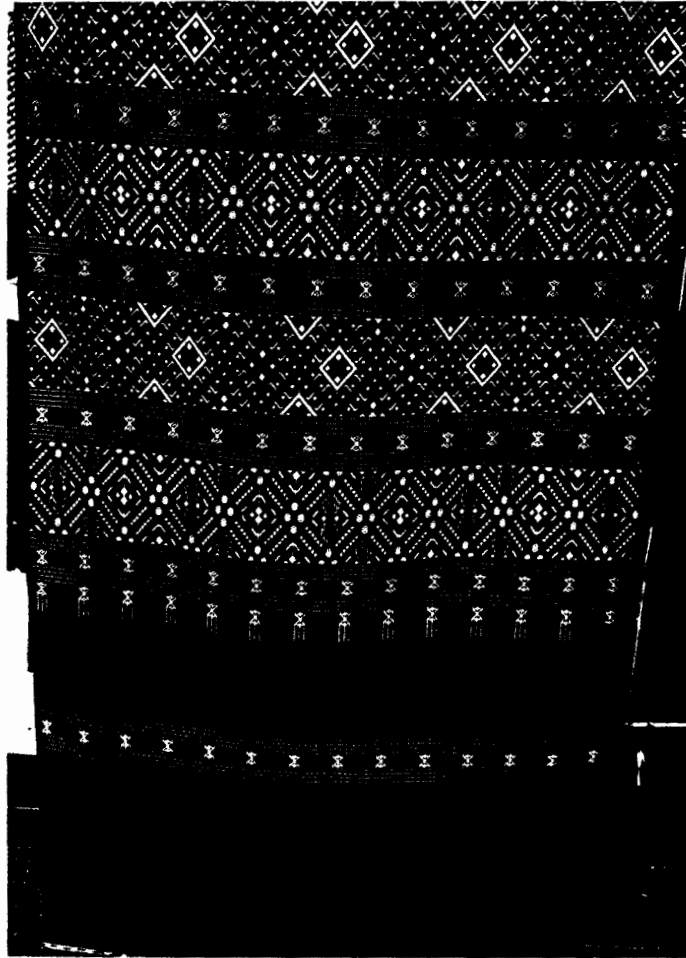
1.1 ลายช่อดอกไม้ มีลักษณะเป็นแนวเส้นตั้งเรียงเป็นแถวเว้นเป็นระยะ ๆ กับยังทอเป็นรูปตัววีแหลมเกาะคั่นเรียงไปตามแนวเส้นตั้งนั้น ปลายสุดแขนตัววีแหลมทั้งสองด้านทอมน้วนเข้าภายใน ส่วนบนสุดของแขนเส้นตั้งทอเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ภายในกรอบสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนมีเส้นเป็นรูปกากบาท ทั้งนี้ระหว่างแถวดังกล่าวยังมีการทอเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนสี่รูปเรียงซ้อนกันภายในกรอบสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนทอประดิษฐ์เป็นรูปกากบาทสอดใส่ไว้ด้วย แถวของตัววีและแถวของรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนเรียงซ้อนนี้ได้ทอวางเรียงสลับคั่นต่อเนื่องกันไปในแนวนอน

1.2 ลายงูลอย มีลักษณะเป็นลายคล้ายตัวอักษรตัววีหงาย และตัววีคว่ำคล้ายเส้นหักงอที่เป็นระเบียบเรียงต่อเนื่องกันไปทางยาวที่บริเวณพื้นที่ว่างระหว่างตัววีทั้งแนวนอนและแนวตั้งได้ทอเป็นจุดตารางทับสี่เหลี่ยมเป็นจุด ๆ เรียงไว้ด้วย

1.3 ลายขอ มีลักษณะเป็นรูปคล้ายอักษรตัวเอส ที่วางไว้ในแนวนอน มีหัวท้ายค่อนข้างแหลม ระหว่างช่วงตัวเอสซึ่งทอเป็นเส้นตั้งคู่ขนานกับกับไว้เป็นระยะ ๆ

1.4 ลายขอก่าย มีลักษณะคล้ายตัวอักษรตัวเอส วางเฉียงเรียงใกล้ ๆ เรียงต่อกันไป ช่องไฟระหว่างด้านล่างของขมวดตัวเอสด้านบนของอีกตัวหนึ่ง อย่างเป็นระเบียบเสมอกัน

1.5 ลายตาบัง มีลักษณะเป็นตาตารางสี่เหลี่ยมสี่ตารางวางไว้ในลักษณะจุดกากบาท ด้านในของตารางแต่ละตารางเว้นเป็นช่องไว้ และในระหว่างช่องกากบาทก็จะเป็นช่องว่างมีพื้นที่เท่ากับตารางหนึ่งตารางนั้นด้วย

ผ้าเกาะพิเศษ เพื่อส่งเข้าประกวด

1.6 ลายจุ่มดินหมา มีลักษณะเป็นลายกรอบสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ซึ่งมี ส่วนของแขนม้วนหักงอสองเส้นทางด้านบนซ้ายและขวาของกรอบสี่เหลี่ยมนั้น ทำให้เกิด เป็นเส้นม้วนสี่เส้น ปลายสุดเส้นทั้งสี่ม้วนเข้าหาตัว ที่กึ่งกลางของกรอบสี่เหลี่ยมมีลายรูปสี่ เหลี่ยมขนมเปียกปูนขนาดเล็กซ้อนอยู่ที่กึ่งกลางด้านใน

1.7 ลายดอกดาว มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนขนาดเล็กหรือใหญ่ และทอวนเป็นพื้นที่ว่างไว้ตรงกลาง

1.8 ลายดอกบัว มีลักษณะเป็นแฉกสามเหลี่ยม วางเรียงเป็นแปดแฉก มี พื้นที่ว่างภายในแปดแฉกนั้น ซึ่งทอเป็นจุดสี่เหลี่ยมวางเรียงไว้สี่จุด ถ้ามีขนาดเล็กเรียกดอกบัว น้อย ถ้ามีขนาดค่อนข้างใหญ่เรียกดอกบัว

1.9 ลายหอยีน มีลักษณะคล้ายรูปตัวอักษรตัวเอ็ม ที่มีฐานกว้าง มีปลายทั้ง สองด้านม้วนเข้าหากันมีสองตัว วางหันหลังหรือวางให้ส่วนบนของตัวเอ็มหันเข้าหากันที่กึ่ง กลางซึ่งมีเส้นคั่นไว้ในแนวตั้ง ทำให้มีลักษณะเป็นตัวเอ็มตะแคงในแนวตั้ง และเกิดเป็นกรอบ สี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนอยู่ที่ระหว่งกลางแกนนั้น

1.10 ลายหอนอน มีลักษณะการวางลายเช่นเดียวกับลายหอยีน เป็นรูปตัว อักษรตัวเอ็มสองตัววางเรียงซ้อนกัน มีแกนคั่นกลางในแนวนอน และช่องสี่เหลี่ยมขนมเปียก ปูนอยู่ที่กึ่งกลางระหว่งแกนนั้นด้วย

1.11 ลายขาเซ มีลักษณะเป็นเส้นกากบาทแบบเครื่องหมายคูณ และมีเส้น ตรงในแนวตั้งคั่นระหว่งกลางเครื่องหมายคูณนั้น

1.12 ลายดอกกระบวนน้อย มีลักษณะเป็นเส้นแผ่นหนาวางเรียงคล้ายเครื่องหมาย คูณ แต่มีส่วนปลายแต่ละด้านทั้งสี่ด้านที่ชี้ทแยงนั้นตัดเป็นลายแหลมแลดูคล้ายใบไม้ และมีเส้นตรงในแนวตั้งเป็นเส้นสั้น ๆ วางไว้ที่กึ่งกลางด้านบนและด้านล่างที่กึ่งกลาง

1.13 ลายช่อดินพาน มีลักษณะเป็นเครื่องหมายคูณ ซึ่งมีปลายแขนทั้งสอง ข้าง ที่ด้านบนหักงอม้วนเข้าภายใน ที่กึ่งกลางตอนบนทอเป็นรูปสี่เหลี่ยมอยู่ภายใน และมี ด้านยาวต่อลงมาจรดที่กึ่งกลางของเส้นที่คล้ายเครื่องหมายคูณตอนบน

ลวดลายที่นำไปทอเป็นลายเล็กหรือลายคั่นทั้ง 13 ลายดังกล่าวเป็นลายที่มีพบได้ เสมอ ๆ บนผ้าแพรวา ทั้งนี้ในการทอ ช่างผู้ทออาจนำลายต่าง ๆ เหล่านั้นไปจัดวางเรียงสลับ ให้อยู่ในแถวเดียวกันได้ แต่ส่วนใหญ่แล้วถ้ามีการนำไปทอวางเรียงสลับกันจะนิยมใช้เพียง 2- 3 ลายเท่านั้น ไปวางเรียงสลับกัน และส่วนใหญ่จะนิยมใช้เพียงลายเดียวซ้ำ ๆ กัน อยู่ในแถว เดียวกันเท่านั้น

2. ลายเชิงผ้า ในการประดิษฐ์ทอลายเชิงผ้านั้น พบว่าได้มีการนำลายเล็กหรือลายคั่นของลายไปยืดขยายขนาดออก เพื่อให้ทอเป็นลายเชิงผ้าเกือบทั้งหมด การยืดขยายขนาดลายเล็กหรือลายคั่นเพื่อนำไปวางทอเป็นลายเชิงผ้า ก็เพื่อให้มีความพอดีกับส่วนของขนาดลายเชิงผ้า ซึ่งมีพื้นที่กว้างกว่าส่วนที่ลายเล็กหรือลายคั่น แต่ทั้งนี้ก็พบว่า มีลายเชิงผ้าบางลายที่ได้รับการประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้เป็นลายเชิงผ้าโดยตรง โดยเฉพาะคือลายต้นสน ซึ่งทอเป็นรูปพุ่มสามเหลี่ยมยอดแหลม ที่แลดูคล้ายต้นสน ซึ่งพบว่าลายต้นสนนี้มีอยู่เฉพาะลายเชิงผ้าเท่านั้น

3. ลายใหญ่ การทอประดิษฐ์ลายใหญ่บนผืนผ้าแพรวา ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของผืนผ้าที่มีการทอเป็นลวดลายตลอดทั้งคืน ซึ่งได้จัดให้ลายใหญ่เรียงเป็นแถวที่มีความกว้างเท่า ๆ กันทุกแถวของลายใหญ่ และภายในลายใหญ่ ยังแบ่งออกเป็นสามส่วนคือ ส่วนที่เป็นลายหลักหรือลายใน ซึ่งเป็นชองกรอบสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ลายนอกซึ่งก็คือส่วนครึ่งหนึ่งของโครงสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ที่ถูกแบ่งครึ่งเป็นรูปสามเหลี่ยมกลับพื้นปลาวางเรียงคั่นอยู่ทั้งแนวนอนและล่างของลายในหรือลายหลัก และส่วนที่สามคือเครือลาย ซึ่งก็คือพื้นที่สามเหลี่ยมที่เกิดจากการแบ่งครึ่งจากรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน แล้วนำมาออกแบบจัดวางไว้ที่หัวท้ายลายแต่ละแถว โดยหันด้านยอดของสามเหลี่ยมเข้าหาที่กึ่งกลางของแถวลายทั้งสองด้าน

ทางด้านการทอลายใหญ่นั้น ส่วนใหญ่เป็นการนำลายที่เคยใช้ทอประดิษฐ์เป็นลายเล็กหรือลายคั่นมายืดขยายให้มีขนาดใหญ่ขึ้น แล้วจัดวางไว้ในตำแหน่งส่วนต่าง ๆ ของลายใหญ่ แต่ทั้งนี้ในการนำลายเล็กมาใช้ประดิษฐ์เป็นลายใหญ่นี้มีลักษณะเฉพาะที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ เป็นการนำลายเล็กหลาย ๆ ลายมาจัดวางออกแบบให้มีความซับซ้อนยิ่งขึ้น โดยการนำลายแต่ละลายมาวางเรียงซ้อนเข้าด้วยกัน การวางเรียงซ้อนลายนี้เรียกว่า ฉุ่มและเรียกชื่อตามโครงสร้างที่มีการซ้อนเหลื่อมกันนั้นเสียใหม่ เช่น การนำลายกาบแบนมาซ้อนเข้ากับลายดอกบัว โดยจัดวางให้ลายดอกบัวอยู่ภายในก็จะเรียกลายทั้งหมดนั้นว่า ลายกาบแบนฉุ่มดอกบัว

นอกจากจะมีการนำลายเล็กหรือลายคั่นมาขยายขนาดประดิษฐ์ทอเป็นลายใหญ่แล้ว การออกแบบประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้เป็นลายหลัก ลายนอก เครือลาย หรือรวมเรียกว่าเป็นลายใหญ่โดยเฉพาะก็มี นอกจากลายทั้งสิบสามลายที่เป็นลายเล็กแล้วนำมาทอเป็นลายใหญ่ได้นั้นแล้วลายใหญ่อื่นๆ ที่มีพบได้เสมอ ๆ มีดังนี้

3.1 ลายใบปุ่น มีลักษณะเป็นลายขัดซ้อนเป็นชั้น ๆ ทอต่อเป็นก้านยาวเพื่อใช้เกาะกับกรอบลาย ส่วนบนทอเป็นยอดยื่นขึ้นไปต่อด้วยลายกากบาทที่มีช่องว่างอยู่ตรง

กลาง ลักษณะทั้งหมดนั้นทำให้แลดูคล้ายช่อดอกไม้ แต่ถ้าทอต่อกันยาวก็จะเรียกว่าไบบูน ก้านก่อง ส่วนใหญ่ใช้เป็นเกาะล้อมรอบเป็นกรอบ

3.2 ลายกาบแบน มีลักษณะการทอประดิษฐ์เป็นรูปกากบาทที่มีเพียงครึ่งรูป หรือกากบาทด้านเดียว ส่วนใหญ่จัดเรียงเกาะล้อมรอบเป็นเกาะอีกชั้นหนึ่ง

3.3 ลายจันทน์ มีลักษณะเป็นลายกากบาท มีช่องว่างตรงกลาง ต่อด้วยก้านสั้น ๆ เรียงเกาะต่อกันเป็นแถว ในรูปทแยงสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน

3.4 ลายนาค มีลักษณะการทอประดิษฐ์เป็นรูปคล้ายงู หรือที่ชาวบ้านเรียกว่านาค รูปนาคหรืองูนี้ทอให้มีส่วนลำตัวเป็นเส้นตรงหักงอต่อกัน ส่วนหัวคล้ายรูปสามเหลี่ยมภายในกรอบสามเหลี่ยมมีรูปสามเหลี่ยมทึบเพื่อให้แลดูคล้ายตา ถ้าทอให้มีขนาด 2 หรือ 4 ตัว หันส่วนตัวเข้าหากันเป็นคู่ ๆ เรียกว่าลายนาคหัวชุม ถ้าทอให้มีเส้นยื่นออกมาคล้ายแขนจากตัวนาค เมื่อมีสองแขนก็เรียกว่าลายนาคสองแขน ถ้ามีสี่เส้นก็เรียกว่าลายนาคสี่แขน

ในการทอลายใหญ่นั้น ช่างผู้ทอจะออกแบบจัดวางลายหลัก ลายนอก และเครือลายให้เป็นระเบียบเดียวกัน โดยยึดลายหลักเป็นแกน เมื่อทอลายหลักหรือลายในด้วยลายใด ๆ แล้วก็จะนำลายนั้นออกมาทอในลายนอก และเครือลายอีกด้วย แต่ก็พบว่ามีผ้าแพรวาบางผืนที่มีลายหลัก ลายนอก และเครือลายที่แตกต่างกันออกไปบ้าง แต่ส่วนใหญ่แล้วทุกช่องของลายหลักจะซ้ำ ๆ กันทุกช่องลายไป

พัฒนาการด้านรูปแบบของผ้าไหมแพรวา และกลุ่มผู้บริโภคผ้าไหมแพรวา

จากการที่ระยะเริ่มต้นผ้าไหมแพรวาจะมีเพียงผ้าทอแบบดั้งเดิม ที่ปรากฏเป็นผ้าเบี่ยงและได้พัฒนามาสู่ผ้าแพรวาที่หลากหลายดังปรากฏในปัจจุบันตามความต้องการจากตลาดและมีผู้นิยมสวมใส่หรือนำผ้าแพรวาไปตัดชุดต่าง ๆ มากขึ้น ทำให้ผ้าแพรวามีการพัฒนาแล้วปรับเปลี่ยนไปตามความนิยมของลูกค้า ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในระยะแรก คือการเปลี่ยนแปลงขนาด จากผืนผ้าเบี่ยงถูกขยายขนาดเป็นผืนผ้ากว้าง 28 นิ้ว ยาว 5 เมตร จากราคา 2,200 บาท และจากลวดลายธรรมดาที่ได้รับการพัฒนาใส่ลายสัตว์ เป็นไดโนเสาร์ ช้าง นาค และได้เพิ่มลวดลายที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น สามารถเพิ่มราคาเป็น 4,500 บาท โดยราคามีสัดส่วนตามไปกับจำนวนลวดลายที่เพิ่มมากขึ้นด้วย รวมทั้งการใช้วัสดุที่มีลักษณะพิเศษ เช่น ดิ้นทอง ดิ้นเงิน ทำให้เพิ่มราคาสูงขึ้นด้วย ซึ่งมีลำดับพัฒนาการดังนี้

การขยายตัวจากผ้าเพื่อชาวผู้ไทสู่สังคมภายนอก การทอผ้าแพรวาของชาวบ้านโพโนในอดีตทอเพียงใช้สอยในครอบครัว ซึ่งไม่ใช่ว่าจะมีทุกหลังคาเรือน 4-5 หลังคาเรือนจะมี

สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ช่างทอผ้าแพรวาเข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด
อย่างต่อเนื่องเพื่อพระราชทานแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาผ้าไหมแพรวา

ผ้าแพรวา 1 ผืน เมื่อมีงานพิธีค้อยมายืมกันใช้ เพราะไม่มีความจำเป็นจะต้องทอไว้มาก เนื่องด้วยเป็นผ้าทอที่ทอไว้ใช้ในพิธีการสำคัญ เช่นการแต่งงาน การสู่ขวัญ ฯลฯ

เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2520 พระเจ้าอยู่หัวกับพระราชินีนาถได้เสด็จมาพำนักที่พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ พระองค์ท่านได้เสด็จมาเยี่ยมราษฎรที่จังหวัดสกลนคร ภาพลึนธุ์ แล้วเสด็จมาที่อำเภอคำม่วง ผู้หญิงชาวบ้านโพนจำนวนประมาณ 10 คน แต่งกายด้วยชุดผู้ไทแบบไปทำบุญที่วัดสวมเสื้อสีดำแขนยาวผ่าหน้าอก ทอดพระเนตรเห็นชาวบ้านโพนแต่งกายชุดผู้ไทไปปรับเสด็จ พระองค์เห็นว่าผู้หญิงชาวบ้านโพนแต่งกายไม่เหมือนใคร พระองค์ท่านถามว่ามาจากไหน ทำไมแต่งกายแบบนี้ จึงตอบว่าเป็นชาวผู้ไทบ้านโพน อำเภอคำม่วง ท่านเลยขอจับดู ท่านทรงถามว่าถ้าอยากได้จะได้ไหม ชาวบ้านโพนจึงตอบว่าได้ รุ่งเช้าสมเด็จพระราชินีนาถจึงทรงให้ราชเลขา ท่านธาดา เกษมสันต์ เอาเส้นไหมมาให้ 9 กิโลกรัม เพื่อทำผ้าแพรวาเมื่อชาวบ้านโพนได้รับผ้าจึงเอามาแบ่งกันทำเป็นคุ้มได้ 11 ผืน เป็นฝ้ายยอหรือฝ้ายมีเส้นเชิง เรียกว่าผ้าเบียงมีชาย 2 ข้าง มีความยาว 2 เมตรกว่า พื้นสีแดงซึ่งเป็นสีเอกลักษณ์ของผ้าไหมแพรวา

วันที่ 21 พฤษภาคม ปีเดียวกันพระราชินีได้ทรงอนุญาตให้เข้าเฝ้าที่ตำหนักไกลกังวล โดยไปกันหลายคนทั้งชาวบ้านและข้าราชการ เมื่อทรงรับผ้าพระองค์ท่านก็สั่งให้เจ้าหน้าที่เกษตรหรือฝ่ายพัฒนาชุมชนจัดตั้งกลุ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา

กระนั้นก็ตามการให้ผ้าแพรวาก็ยังจำกัดอยู่เฉพาะในเทศกาลสำคัญเช่นการแต่งงาน เจ้าบ่าวเจ้าสาวจะต้องเบียงผ้าแพรวาเข้าพิธี ส่วนการคลุมศีรษะจะคลุมเวลาฟ้อนรำจะไม่ใส่มากเหมือนปัจจุบัน เพราะถือว่าเป็นผ้าชั้นสูง อย่างไรก็ตามในระยะต่อมาผ้าแพรวาก็มีโอกาสนขยายผลสังคมภายนอกดังนี้

พ.ศ. 2520-2525 ผลิตสงวัง

พระราชินีนาถทรงส่งเส้นไหมมาให้และรับส่งให้ทอส่งไปให้โดยจะจัดจำหน่ายให้ และให้ตั้งกลุ่มขึ้นมาเรียกว่ากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านโพน โดยมีแม่คำใหม่ โยคะสิน เป็นหัวหน้ากลุ่ม ส่วนชื่อกลุ่มผ้าไหมแพรวาตั้งขึ้นทีหลัง เป้าหมายของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรคือการเลี้ยงไหม ทอผ้าแพรวา แบบดั้งเดิมขนาดหน้ากว้าง 12 นิ้ว ยาว 2 เมตรครึ่ง เรียกว่า “ฝ้ายยอ” ช่วงที่เมื่อผลิตผ้าแพรวาได้เท่าไรก็จัดส่งเข้าวัง ซึ่งได้ราคาผืนละ 1,200-1,300 บาท เป็นผ้าแบบมีชาย เอาไปตัดชุดอะไรไม่ได้ ให้เป็นได้แค่ผ้าเบียง ต่อมาจึงเรียกว่าผ้าแพรวาตามความยาว 21 เมตร คือ 1 วา ต่อมาพระราชินีนาถให้ขยายหน้าผ้าแล้วให้ทำเป็นผืนใหญ่ที่สามารถตัดชุดได้ และยังส่งไปจำหน่ายที่วัง และคนอื่นก็เห็นเมื่อเห็นแล้วมีความต้องการ

**ผ้าเกาะพิเศษฝีมือชาวไทลาวบ้านสิงห์สะอาด
ที่บ้านแพรวา อำเภอห้วยซันธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์**

พระราชินีนาถเป็นพระองค์แรกที่นำผ้าแพรวของนางด่อน สระทอง ไปตัดเสื้อฉลองพระองค์ พระองค์ทรงพอพระทัยมากและพระองค์ก็ยิ่งช่วยสนับสนุนเรื่อยมา โดยการพระราชทานเงินมาให้ปลูกหม่อนและส่งไหมมาให้ ปัจจุบันกลุ่ม 37 คน ก็ยังคงทอผ้า มีสมาชิกสืบมาทำให้ราคาผ้าแพรวขึ้นดีไม่ตกต่ำ ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2520-2525 นี้ มีสมาชิกผู้ทอผ้าเพิ่มเป็น 70 คน ที่ผลิตผ้าแพรวส่งพระราชินี แต่กระนั้นก็ยังคงเป็นผ้าแบบเดียวคือ สีพื้นสีแดง เพียงเป็นคนละลวดลายกัน

อย่างไรก็ตามในช่วงระยะนี้ได้มีการพัฒนาด้านการขยายขนาดผ้า โดยขยายความกว้างของหน้าผ้าและการพยายามใช้สีอื่นเข้ามาเสริม แต่ได้ส่งผลอย่างเด่นชัดในช่วงปี 2530

พ.ศ. 2530 – ปัจจุบัน ผ้าตัดชุด

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมาเริ่มมีการทอผ้าแพรวเพื่อการตัดชุด โดยเริ่มต้นจากรับสั่งของพระราชินีนาถให้ช่างทอบ้านโพนขยายหน้าผ้าให้กว้างและเพิ่มความยาว เพื่อให้เพียงพอต่อการตัดชุด และทำให้ผ้ามีราคาถูกลง คนอื่นจะได้สวมใส่ด้วย ก็เลยทำเป็นผ้าลายลวง (สองสี) ผ้าลายจากดาว เพิ่มเติมจากเมื่อก่อนที่มีการทอผ้าเพียงแบบเกาะ และก็พัฒนาต่อมาเรื่อย ๆ ซึ่งจำหน่ายผืนละ 1,800 – 3,000 บาท ทำให้ผ้าแพรวเป็นที่นิยมของตลาดอย่างกว้างขวาง มีการทำสีและแบบต่าง ๆ ตามความต้องการของลูกค้ามากขึ้น ใครมีเงินน้อยก็สามารถซื้อแบบถูก คือผ้าลวง ใครมีเงินก็ซื้อแบบแพงหรือผ้าเกาะได้ ซึ่งทำให้เศรษฐกิจของบ้านโพนดีขึ้นมา โดยเฉพาะค่าทอที่เป็นธรรม คือราคาผืนละ 1,000-1,300 บาท

กลุ่มผู้บริโภคผ้าไหมแพรว ช่วงระยะต่าง ๆ จำแนก ดังนี้

พ.ศ. 2520-2525 กลุ่มผู้บริโภคจากในพระราชวังและราชสำนัก

พ.ศ. 2529-2530 มีการนำผ้าแพรวออกแสดงงาน มีคนรู้จักปี พ.ศ. 2533-2535 จำหน่ายดีมาก เพราะมีคนรู้จักผ้าแพรวอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะเป็นที่ต้องการของกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาของการรณรงค์ใช้ผ้าไทย ซึ่งช่วงนั้นได้เริ่มมีการทอผ้าแพรว 5 เมตรแล้ว

การเปลี่ยนแปลงสีและขนาดผ้า

พระราชินีนาถเป็นผู้กำหนดทั้งขนาดของผ้าและการเปลี่ยนแปลงสี โดยในปี พ.ศ. 2528 พระองค์มีรับสั่งให้ขยายหน้าทมิให้กว้างขึ้น และให้ส่งคนไปเรียนการย้อมผ้าที่ในพระ

ราชวัง ซึ่งในช่วงนั้นมีแม่ค้าใหม่กับแม่เดือน วาระหา เป็นต้น แทนไปรับการอบรมเพื่อกลับมาสอนกลุ่มแม่บ้านให้ย้อมผ้าเป็น

ผลจากการเปลี่ยนแปลงขนาดและสีสันทองผ้าแพรวาได้กลายเป็นที่ต้องการของตลาดในระยะต่อมา โดยมีการนำเสนอต่อสาธารณชนครั้งแรกคือการออกร้านที่งานกาชาดจังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งระยะนั้นผ้าไหมแพรวายังไม่เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อท่านผู้ว่ามาเห็นท่านจึงได้ส่งเสริม มีคำสั่งให้ออกแสดงโชว์ตามงานเทศกาลต่าง ๆ

การนำไปแสดงในระยะปี พ.ศ. 2528 นั้นยังจำหน่ายได้ไม่ดีนัก เพราะคนยังไม่รู้จักและมีราคาแพงกว่าผ้าไหมชนิดอื่นต้องอธิบายให้ฟัง จนในปีต่อมาจึงเอาก็ไปทอสาธิตให้ดูด้วย เพื่อให้รู้ว่าทำยาก และเส้นไหมที่ได้มาจากสมเด็จพระราชินีนาถและการเลี้ยงไหมเอง ต่อมาเมื่อมีการทอมากขึ้นจึงเลิกเลี้ยงไหม เพราะยุ่งยากมากจึงหันมาซื้อเส้นไหมแทน จึงกลายเป็นคนทอเท่านั้น

ปี พ.ศ. 2535 การสวมใส่ผ้าแพรวามีความนิยมเพิ่มมากขึ้น มีคนทอมากขึ้นและผ้าราคาถูกลงจากราคา 2,800-2,700 บาท ลดลงเหลือ 2,500 บาท และลดลงเรื่อย ๆ ด้วยการแข่งขันกันจำหน่าย แต่พวกที่แพงก็ยังคงเดิมคือผ้าเกาะราคาผืนละ 3,000-4,000 บาท ไปจนถึง 10,000 บาท ส่วนใหญ่เจ้านายมาซื้อเป็นของฝาก

(วรรณิกา โพนะทา. 2545 : สัมภาษณ์)

รูปแบบศิลปะผ้าไหมแพรวากับความต้องการของผู้บริโภคกลุ่มต่าง ๆ

แม้ว่าผ้าแพรวาเป็นผืนผ้าที่จัดว่าเป็นผ้าทอชั้นสูง ด้วยวัสดุที่เป็นไหมชั้น 1 และกระบวนการทอชั้นวิจิตรศิลป์ แต่ผ้าแพรวาก็เป็นผ้าที่มีกลวิธีการผลิตที่ยากง่าย ซับซ้อน แตกต่างกัน ส่งผลต่อความงดงาม ลวดลาย และราคาผ้าที่สามารถให้ผู้บริโภคกลุ่มต่าง ๆ ได้สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะรูปแบบศิลปะและประเภทของผู้บริโภค สามารถจำแนกได้ดังนี้

กลุ่มลายบนผืนผ้า

เมื่อพิจารณาลายบนผืนผ้าไหมแพรวาแล้วสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มลายด้วยกันคือ

1. กลุ่มลายใหญ่หรือลายหลัก หมายถึงลายที่มีขนาดใหญ่และมีเป็นจำนวนมากบนผืนผ้า ซึ่งจะมีเพียงลายเดียวหรือลายหลายก็ได้ โดยทั่วไปกลุ่มลายใหญ่บนผืนผ้าไหม

แพรวาผู้ทอนิยมใช้กลุ่มลายชนิดเดียวกันบนผืนเดียวกัน แต่จะมีความหลากหลายในเรื่องของการใช้สี

แต่ถ้าผู้ทอต้องการความพิเศษบนผืนผ้าไหมแพรวา ก็จะมีการทอกลุ่มลายใหญ่ โดยมีการใช้กลุ่มลายต่างชนิดกันหรืออาจเรียกว่าทอลายใหญ่ ๆ หลาย ๆ ลายบนผืนผ้าเดียวกันจากผลของการศึกษาผู้ที่ทอกลุ่มลายใหญ่หลายกลุ่มบนผืนเดียวกันนั้นก็มีอยู่บ้างแต่ไม่มาก เช่น ทอ 2 กลุ่มลายใหญ่บนผืนเดียวกันนั้นก็มีอยู่บ้างแต่ไม่มาก เช่น ทอ 2 กลุ่มลายใหญ่บนผืนเดียวกัน ราคา ก็จะแพงกว่าผ้าแพรวาที่มีเพียงกลุ่มลายใหญ่ 11 ลาย และ 12 ลายบนผืนเดียวกัน ซึ่งราคา ก็จะสูงมาก การเรียกชื่อผ้าไหมแพรวาว่าลายอะไรนั้นก็จะเรียกตามกลุ่มลายใหญ่นี้ เช่น ผ้าแพรวาลายขนาดแสดงว่าเป็นผ้าแพรวาที่มีกลุ่มลายใหญ่เป็นขนาด ซึ่งในแต่ละลายที่ทอก็จะมีการพิจารณาลายที่เสริมขนาดให้ดูสวยงามอีกด้วย ซึ่งเราถือเป็นกลุ่มลายใหญ่หนึ่งลาย เพราะคำว่าลายขนาดมิได้หมายถึงเฉพาะขนาดอย่างเดียว แต่จะต้องหมายถึงองค์ประกอบของลายเข้าไปด้วย การเรียกชื่อสั้น ๆ ง่ายเป็นชื่อที่ผู้ทอให้ข้อมูลมา

2. กลุ่มลายเล็ก หมายถึงลายเล็ก ๆ บนผืนผ้าซึ่งมีไม่มากนัก โดยปกติกลุ่มลายเล็กนี้จะใช้สำหรับคั่นกลุ่มลายใหญ่ในแต่ละตอนให้ดูสวยงาม ดังนั้นการเลือกใช้กลุ่มลายเล็กจึงจำเป็นจะต้องพิจารณาถึงความกลมกลืนกับกลุ่มลายใหญ่ด้วย ไม่ว่าจะเป็นการเลือกใช้ลายและสี โดยทั่วไปการเลือกใช้ชนิดของลายเล็กก็มักเป็นลายที่ง่าย ๆ เพราะลายเล็กเราไม่ถือเป็นเป็นจุดหลักบนผืนผ้า แต่ถือเป็นตัวที่เสริมให้ผ้าดูมีลักษณะกลมกลืนและสวยงาม

3. กลุ่มลายเชิงผ้า หมายถึงลายที่ใช้ทอบนเชิงผ้า ทั้ง 2 ข้าง กลุ่มลายชนิดนี้ก็จะมีลักษณะคล้ายกันกับกลุ่มลายเล็ก คือเป็นลายง่าย ๆ และเป็นลายเล็ก ๆ ชนิดของลายอาจจะใช้ลายชนิดเดียวกันกับลายที่ใช้คั่นหรือกลุ่มลายเล็กก็ได้ กลุ่มลายเชิงผ้านี้จะทอเฉพาะสองด้านของเชิงผ้าเท่านั้น

กลุ่มลายทั้ง 3 กลุ่มล้วนแล้วมีความสำคัญเหมือนกัน หากกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดไปก็จะทำให้ผ้าดูไม่สวยงาม ดังนั้นลายบนผืนผ้าจะต้องมี 3 กลุ่มลายนี้เสมอ

รูปแบบของลายผ้ากับการจำแนกประเภทของผ้าและผู้บริโภค

ผ้าไหมแพรวามีลักษณะของลายผ้าแตกต่างกัน บางผืนดูราบเรียบ บางผืนดูแล้วมีความวิจิตรบรรจงสวยงาม ในขณะที่บางผืนซึ่งมีความราบเรียบบนความวิจิตรสวยงาม ดูแล้วกลับมีความพิเศษยิ่งขั้นสุดจะบรรยาย

ผ้าทอฉวาง คือผ้าทอด้วยไหมสองสี คือสีพื้นกับสีฉวคล้ายผ้า

ด้วยความแตกต่างกันนี้ผ้าไหมแพรวาจึงถูกแบ่งเป็น 3 ประเภท ตามลายผ้า 3 ลักษณะ ซึ่งมีราคาและผู้บริโภคแตกต่างกันดังนี้

1. ผ้าลวง หรือผ้าที่ทอด้วยลายลวง

ลายลวง หมายถึง ผืนผ้าที่มีความเรียบง่ายในผืนผ้า มีเพียงสองสี สีหนึ่งเป็นสีพื้นอีกสีหนึ่งเป็นลาย ดังนั้นในกลวิธีการทอและลวดลายบนผืนผ้าจึงเป็นการทอและการใช้สีที่ไม่ยุ่งยากมาก เนื่องจากมีสีน้อย

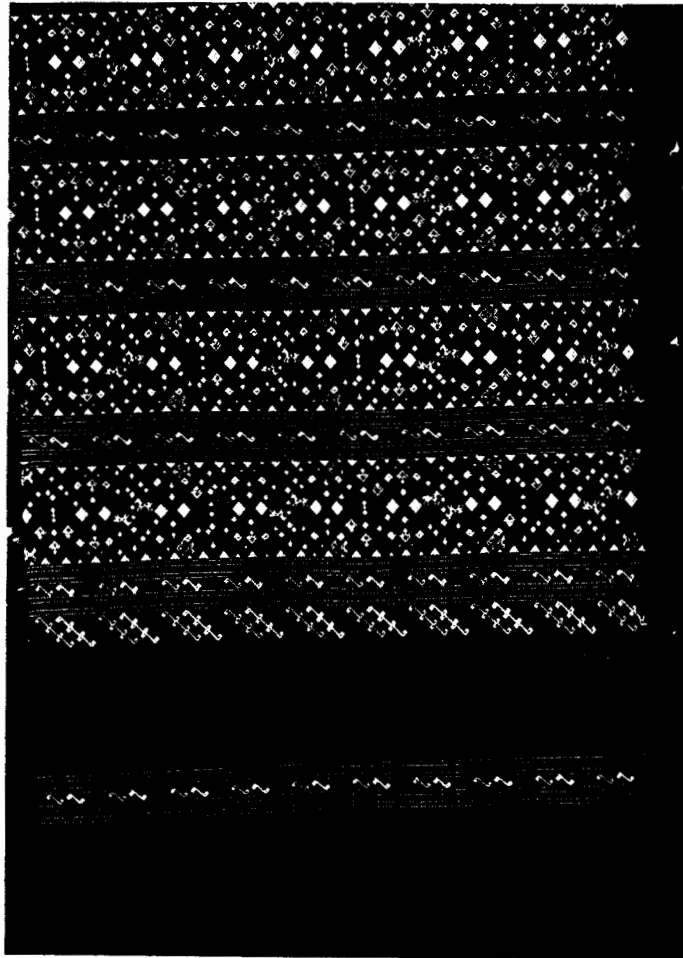
กลวิธีการทอ ผ้าลายลวงหรือผ้าลวง เป็นเพียงการพุ่งกระสวยนำเส้นด้าย แนวนอน ผ่านเส้นยืนไขว้ไปมาสลับกับการไขว้ด้วยเส้นยืน จึงเป็นการทอพื้นฐานที่ช่างทอจะเริ่มต้นทอด้วยผ้าลายลวงเสมอ และเด็กหญิงวัยประมาณ 12-13 ปีก็สามารถทอผ้าลายลวงได้แล้ว

การทอผ้าลายลวงสำหรับช่างที่มีความชำนาญจะทอเพียง 3-5 วันก็แล้วเสร็จ แม้ว่าผ้าลายลวงจะมีเพียงสองสี ไม่มีความสลับซับซ้อน แต่สำหรับช่างทอที่มีความชำนาญก็สามารถทอผ้าลายลวงได้อย่างประณีต การวางสีเส้นของผืนผ้าได้สอดคล้องประสานกันอย่างมีชั้นเชิง ประกอบกับราคาถูกที่สุดในกลุ่มของผ้าไหมแพรวา คือผืนละ 1,200 – 1,700 บาท ผ้าแพรวาลายลวงจึงเป็นที่นิยมซื้อไปตัดชุด โดยประชาชนที่มีฐานะปานกลางและกลุ่มข้าราชการระดับล่างถึงระดับกลางโดยสีเส้นที่เลือกซื้อก็แล้วแต่รสนิยม ซึ่งโดยปกติถ้าเป็นกลุ่มนักธุรกิจคนจีนจะนิยมผ้าสีแดงสดใสดุ้ง ถ้าเป็นประชาชนทั่วไปจะนิยมสีผ้าที่ตัดกันพราว ส่วนข้าราชการนิยมสีที่ดูเรียบง่ายและไม่ออกสีที่ดูหวือหวา (รัชนิกร เกาะแก้ว. 2545 : สัมภาษณ์)

2. ผ้าจกหรือผ้าลายจกหรือลายหยอดหรือลายจกดาว

ผ้าแพรวาชนิดนี้เป็นผ้าที่เพิ่มความพิเศษไปจากผ้าลายลวง ซึ่งโดยปกติแล้วจะมีเพียง 2 สีคือสีพื้นกับสีลายดังกล่าวนั้น เมื่อเทียบดอกเข้าไปจึงเรียกว่าผ้าจก

ผ้าลวงจก เกิดจากการสร้างลวดลายเพิ่มเติมเป็นดอกดวงเล็ก ๆ น้อย ๆ บนผืนผ้าลายลวงด้วยวิธีการจกดอกหรือเพิ่มดอกเข้าไปในลายลวงบนผืนผ้า ด้วยการใช้นิ้วมือ "จก" หรือหยิบเส้นด้ายที่จะสร้างเป็นลวดลายขึ้นมาจากผ้าลวง ซึ่งปกติจะมี 2 สี คือสีพื้นและสีลาย เมื่อเพิ่มดอกเข้าไปจึงเรียกว่าลายจกหรือลวงจก ผ้าลวงจกหรือผ้าจกดอกหรือจกดาวจะทำยากกว่าผ้าลวงธรรมดา เพราะนอกจากจะพุ่งเส้นไหมเส้นนอนผ่านเส้นยืนเฉย ๆ ยังต้องใช้ความมีศิลปะเก็บดวงบนผืนผ้าด้วยการ "จก" อีก ดังนั้นผ้าลวงจกจึงมีราคาสูงกว่าผ้าลวงทั่วไป ประมาณ 500 บาท ดังนั้นผ้าลวงจกผืนหนึ่ง ๆ จึงมีราคาระหว่าง 1,500-2,000 บาท แล้วแต่ความประณีตและความงดงามของผืนผ้า

ผ้าลายเกาะพิเศษ

ผ้าแพรวาที่ได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดผ้าแพรวาของจังหวัดกาฬสินธุ์ในงานวิจิตรแพรวาราชนิแห่งใหม่

ด้ายผ้าล่องจกมีราคาไม่สูงนักแต่มีความวิจิตรสูงขึ้นมาอีก จึงมีความวิจิตรสูงขึ้นมาอีก จึงเป็นที่นิยมของผู้บริโภคอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะประชาชนและข้าราชการชั้นกลางทั่วไป เพราะไม่ถึงกับราคาแพงมากจนเกินไป

3. ผ้าเกาะหรือผ้าลายเกาะ

ผ้าเกาะเป็นผ้าไหมแพรวาที่มีความวิจิตรพิสดารสูงสุดในกลุ่มของผ้าไหมแพรวา และผ้าทอทั่วไป โดยลวดลายของผ้าเกาะจะมีการเกี่ยวพันเกาะเกี่ยวกันไปด้วยสีเส้นของลวดลายมากมายหลายสียิ่งขึ้น กระบวนการทอและกลวิธีการทอจะใช้นิ้วค้อย ๆ เกาะเกี่ยวผูกโยงเส้นด้ายที่หลากหลายให้เกิดเป็นลวดลายแต่ละดอกดวง และสามารถทำให้วิจิตรอย่างละเอียดได้ อันแล้วแต่ความชำนาญ และความเพียรพยายามของช่างทอแต่ละคน ดังนั้นผ้าเกาะจึงเป็นผ้าชั้นสูงที่ช่างทอผู้เชี่ยวชาญจึงจะสามารถทำได้ แต่โดยปกติแล้วสำหรับผู้หญิงชาวผู้ไททั่วไปในบ้านโพนเมื่อวัยประมาณ 20 ปีขึ้นไปก็สามารถทำผ้าเกาะได้แล้ว ส่วนความประณีต ความงดงามจะขึ้นอยู่กับจินตนาการและการสร้างสรรค์ของแต่ละคน

ด้วยขั้นตอนที่ยุ่งยากและความประณีตในระดับสูง ผ้าเกาะแต่ละผืนจึงถูกสร้างสรรค์ด้วยระยะเวลาอัน ตั้งแต่ 1 เดือนขึ้นไปในขณะที่บางผืนเป็นผ้าเกาะพิเศษ คือมีการสร้างสรรค์ลายบนผืนผ้ามากจะใช้เวลาทอหลายเดือนทีเดียว ผ้าเกาะจึงเป็นผ้าชนิดเดียวในกลุ่มผ้าแพรวาที่ส่งเข้าประกวดแข่งขันเพราะถือว่าเป็นผ้าชั้นสูง

ด้วยขั้นตอนที่ยุ่งยากซับซ้อนและความงดงามวิจิตรของผืนผ้าที่มีอย่างสูง ผ้าเกาะจึงมีราคาแพงกว่าผ้าล่อง หรือล่องจก คือมีราคาตั้งแต่ผืนละ 4,000 บาทจนถึง 100,000 บาท อันแล้วแต่ฝีมือของช่าง

4. ลายประกวด

ผ้าประกวดหรือลายประกวด เป็นผ้าเกาะพิเศษ คือมีความพิเศษทั้งในด้านตัวลายผ้าที่วิจิตรบรรจง และพยายามคัดสรรวัสดุสร้างสรรคสีผ้าและลวดลายให้พิศดารกว่าปกติ อีกทั้งยังมีความพิเศษด้านกลวิธีการทอที่มีความพิศดารและประณีตบรรจงเกินกว่าธรรมดา ผ้าดังกล่าวเริ่มต้นจากการทำเพื่อส่งเข้าประกวดที่พระราชตำหนักภูพานราชนิเวศน์เท่านั้น จนกลายเป็นลักษณะรูปแบบหนึ่งของผ้าไหมแพรวา แต่ด้วยผ้าดังกล่าวเป็นความต้องการของสาธารณชนทั่วไป จึงได้รับการทอเพื่อจำหน่ายแก่กลุ่มบุคคลดังกล่าวแม้ว่าจะมีราคาแพงก็ตาม ซึ่งผ้าดังกล่าวก็ยังถูกเรียกว่า "ผ้าลายประกวด" เช่น เดิม (นุชรินทร์ มั่งสุวรรณ. 2545 : สัมภาษณ์)

กล่าวสำหรับกลุ่มผู้บริโภคหลักเกาะหรือผ้าลายเกาะพิเศษ จึงเป็นกลุ่มของข้าราชการ หรือแม่บ้านข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ข้าราชการการเมือง และบุคคลชั้นสูงในสังคมไทย ซึ่ง

นอกจากผู้บริโภคจะซื้อไปเพื่อตัดชุดสวมใส่แล้ว ผ้าเกาะยังถูกซื้อไปเป็นงานศิลปะเพื่อการสะสมด้วย (วรรณนิภา โทณะภา. 2545 : สัมภาษณ์)

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการชื่นชมและความต้องการของผู้บริโภคกลุ่มต่าง ๆ

ด้ายผ้าไหมแพรวาเป็นผืนผ้าที่มีความงดงาม มีความประณีตและมีกลวิธีการทอที่ซับซ้อน สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคกลุ่มต่าง ๆ จนทำให้ผ้าไหมแพรวาเป็นผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองที่เป็นที่ต้องการของผู้บริโภคกระจายทั่วประเทศ และต่างประเทศ กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำรายได้ให้กับประชาชนและชื่อเสียงของจังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งมีชาวผู้ไทอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ซึ่งมีปัจจัยที่ส่งผลต่อการชื่นชมดังกล่าวดังนี้

1. รูปแบบของผ้าไหมแพรวา

ผ้าแพรวาเป็นผ้าที่สามารถจะปรับสภาพของการใช้ได้กับทุกลักษณะงาน หมายความว่า นอกจากผู้บริโภคนำไปตัดเป็นเสื้อผ้าแล้วยังสามารถใช้เป็นผ้าคลุมเตียง ผ้าห่ม ผ้ามู่ลี่ ผ้าปูโต๊ะ ดังนั้นเพื่อประสานประโยชน์ดังกล่าวช่างทอจึงมีการขยายผืนผ้าไหมแพรวาให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคจากผืนเล็กซึ่งเป็นผ้าเบี่ยงให้เป็นผ้าทอผืนใหญ่ ด้วยพิมขนาด 17, 18, 20 หลบ ผ้าขนาดใหญ่ดังกล่าวจะถูกสร้างสรรค์เป็นลวดลายต่างๆ อย่างงดงาม จนเสมือนเป็นที่รวมงานวิจิตรศิลป์ของช่างทอ ซึ่งสวยงามเหมาะสำหรับนำไปตัดชุดสุภาพสตรี เสื้อสุภาพบุรุษ สำหรับพิมที่ใช้ทอผ้าแพรวาผืนใหญ่นี้ สามารถใช้พิมขนาดใหญ่กว่าที่นิยมก็จะได้ผ้าแพรวาผืนใหญ่ มีหน้ากว้างมากขึ้น อันแล้วแต่ความต้องการของช่างทอ

ผ้าแพรวาผืนเล็ก เป็นผ้าแพรวาที่ทอเป็นพื้นขนาดเล็ก ด้วยพิมขนาด 7, 8 หลบ ความยาวแต่ละผืนประมาณ 1 วา หรือ 2 เมตร ผ้าแพรวาผืนเล็กนี้ช่างทอก็จะใส่กลุ่มลายและสีได้อย่างวิจิตรสวยงาม เหมือนกันกับผ้าแพรวาผืนใหญ่แต่จะต่างกับผ้าแพรวาผืนใหญ่ตรงขนาดเล็กกว่าจึงนิยมใช้เป็นผ้าเบี่ยง ซึ่งมีใช้กันมากมายในงานประเพณีและเทศกาลต่างๆ ของจังหวัดกาฬสินธุ์

ผ้าแพรวาทั้งสองรูปแบบนี้มีความสวยงามมาก และช่างทอที่ทอผ้าไหมแพรวาที่มีความเชี่ยวชาญในการประสานลาย ใช้สีบนผืนผ้าได้อย่างกลมกลืนกัน จะสามารถตอบสนองในส่วนนี้ได้เป็นอย่างดี

ชุดไทยประยุกต์ตัดจากผ้าไหมแพรวา
ในห้องนิทรรศการผ้าแพรวา

ผ้าแพรวาสามารถออกแบบตัดชุดได้อย่างหลากหลาย

2. ความหลากหลายของสีเส้นและลวดลายของผ้าไหมแพรวา

ในช่วงระยะหลังผ้าไหมแพรวาได้รับการพัฒนาสีเส้นและลวดลายอย่างหลากหลาย มาก แม่คำสอน สระทอง (สัมภาษณ์ : 2545) ได้กล่าวว่า ผ้าไหมแพรวาสามารถทำลวดลายได้ทุกลายไม่จำกัดว่าจะเป็นลายอะไร ขอให้มีความคิด โดยแผ่นลายจะออกแบบเป็นแผ่น ด้ายผ้าฝ้ายขนาดประมาณ 80 x 120 เซนติเมตร จะเล็กหรือใหญ่กว่านี้ก็ได้ แผ่นผ้านี้จะประกอบด้วยลายมากมายซึ่งลายต่าง ๆ เหล่านี้ก็ได้รับถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และระยะหลังก็มีการคิดค้นลายใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นมาแล้วก็จะมี การนำไปทอเก็บไว้บนแผ่นผ้านี้ บางรายบนแผ่นผ้านี้จะมีการทอชื่อผู้เป็นเจ้าของเอาไว้

ผ้าแพรวาแต่ละผืนจะมีลายมากกว่า 1 ลาย ดังนั้นความสวยงามของลายที่กำหนดลงบนผืนผ้าซึ่งต้องอาศัยผู้ทอเป็นหลัก เพราะถ้าผู้ทอมีความเชี่ยวชาญในเรื่องของการกำหนดลายที่ใช้และสีเส้นของลายได้อย่างเหมาะสม ผืนผ้าแพรวาที่ได้จะสวยงามมาก แต่ถ้าผู้ทอยังไม่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องของการกำหนดลายใช้สี ผืนผ้าที่ได้จะไม่ค่อยสวยและมีส่วนในการให้ระดับราคาซื้อขายต่างกันด้วย

บนผืนผ้าไหมแพรวาเป็นบริเวณหรือพื้นที่งานศิลป์ของผู้ทอ ซึ่งแต่ละคนนั้นใช้ความสามารถของตัวเองในการที่จะกำหนดลาย ใช้สีผสมกับฝีมือในการเก็บลาย วางเส้นให้ประณีตและสวยงาม ซึ่งเราถือเป็นการกำหนดกลุ่มลายลงบนผืนผ้าทุกลักษณะของลายผ้า

3. คติความเชื่อว่าแพรวาเป็นผ้าชั้นสูง

นอกจากความสวยงามและความหลากหลายของผ้าไหมแพรวาที่สามารถเลือกสรรไปใช้ประโยชน์ในการตัดชุดหรือออกแบบเพื่อใช้สอย หรือการประดับตกแต่งสิ่งต่าง ๆ แล้ว คติความเชื่อที่ว่าผ้าไหมแพรวาเป็นผ้าชั้นสูง ก่อให้เกิดสิริมงคลต่อผู้สวมใส่ ก็เป็นส่วนสำคัญต่อปัจจัยที่ส่งผลต่อความชื่นชมของผู้บริโภคตามไปด้วย คติความเชื่อดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องมาจากกลุ่มชนชาวผู้ไท เจ้าของวัฒนธรรมซึ่งมีความเชื่อเกี่ยวกับผ้าไหมแพรวา (คำสอน สระทอง. 2545 : สัมภาษณ์) กล่าวคือชาวบ้านโพนที่เกี่ยวกับกระบวนการทอผ้าไหมแพรวาแยกได้เป็นสี่ประการ คือ ความเชื่อเกี่ยวกับช่วงระยะเวลาในการทอผ้า ความเชื่อเกี่ยวกับข้อปฏิบัติในการทอผ้า ความเชื่อเกี่ยวกับการดูแลรักษาอุปกรณ์เครื่องใช้ในการทอผ้า และความเชื่อเกี่ยวกับวิถีชีวิตของลูกผู้หญิงกับการทอผ้าแพรวา

ในส่วนของความเชื่อเกี่ยวกับช่วงระยะเวลาในการทอผ้าแพรวานั้น ส่วนใหญ่เป็นเชื่อที่มีลักษณะเป็นข้อห้ามไม่ให้ทอผ้า หรือทำกิจกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวกับการทอผ้า คือ ห้ามเก็บใบหม่อน ห้ามสาวไหม ห้ามฟอกไหม ย้อมไหม รวมทั้งห้ามทอผ้า ในวันพระหรือวัน

ธรรมสวณะ ทั้งนี้เพราะชาวบ้านโพนเชื่อว่าไหมเป็นสิ่งมีชีวิต การสาวไหมจากรังไหมเพื่อนำมา เป็นวัตถุดิบในการทอผ้าแพรวา ย่อมทำให้ตัวอ่อนไหมที่อยู่ในรังต้องตาย ดังนั้นการกระทำ ใด ๆ ที่เกี่ยวกับการทอผ้าในวันพระหรือวันธรรมสวณะ ย่อมซึ่งผลต่อการให้ตัวไหมต้องตาย และถือเป็นบาป การละเว้นทำการใด ๆ ที่เกี่ยวกับการทอผ้าในวันพระหรือวันธรรมสวณะ ก็ เพื่อเป็นการละเว้นการทำบาปที่เนื่องด้วยการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ซึ่งเป็นความเชื่อที่เป็นไปตามคติ ความเชื่อในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่ชาวบ้านโพนส่วนใหญ่ให้การเคารพนับถือ ทั้งนี้เมื่อ พิจารณาตามโครงสร้างและหน้าที่ ความเชื่อดังกล่าวนั้นมีลักษณะเป็นอุบาย เพื่อต้องการให้ สตรีชาวบ้านโพนได้มีโอกาสหยุดพักการทอผ้าแพรวาในวันพระหรือวันธรรมสวณะ แล้วใช้เวลา ในวันพระที่หยุดทอผ้าแพรวาไปร่วมทำบุญในวัดภายในหมู่บ้านพร้อมกันทั้งครอบครัว กับยัง เป็นการเปิดโอกาสให้สตรีชาวบ้านโพนได้พบปะสังสรรค์กับญาติพี่น้องหรือกับเพื่อนบ้าน เพื่อ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติได้อีกด้วย ทั้งนี้ชาวบ้านโพนโดยทั่วไป โดยเฉพาะสตรีที่ทำหน้าที่ทอผ้าที่บ้านโพน เชื่อว่าการทำกิจกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวกับการทอผ้าไหม แพรวาในลักษณะจะทำให้เกิดความเป็นอัปมงคลแก่ชีวิต ทำมาหากินไม่ขึ้น

ประการต่อมาคือการห้ามไม่ให้ทอผ้าในช่วงที่มีประจำเดือน ซึ่งสตรีชาวบ้านโพน เชื่อว่า หากผู้ใดทอผ้าหรือปฏิบัติภารกิจใด ๆ ที่เกี่ยวกับการทอผ้าในช่วงที่มีประจำเดือน ก็ถือ ว่าเป็นอัปมงคล จะทำให้ทำมาหากินไม่ขึ้น ไม่เจริญเช่นกัน ความเชื่อดังกล่าวมีลักษณะเป็น อุบายเพื่อต้องการให้สตรีชาวบ้านโพนได้หยุดพักผ่อนในช่วงที่มีประจำเดือน ทั้งนี้เพราะตาม หลักชีววิทยาในช่วงที่ผู้หญิงมีรอบเดือน มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสรีระ โดยเฉพาะ อย่างยิ่งจะมีอาการปวดท้อง ปวดหลัง ปวดเอว ดังนั้นผู้หญิงจึงควรได้รับการพักผ่อนหรือละ เว้นจากการทำงานหนัก หรืองานที่ต้องออกแรงในช่วงที่มีประจำเดือน ดังนั้นบรรพชนของชาว บ้านโพนจึงมีการกำหนดในลักษณะของข้อห้ามว่า ไม่ให้ผู้หญิงทอผ้าแพรวาในช่วงที่มีประจำ เดือน โดยมีการสร้างความเชื่อเป็นกรอบกำหนดไว้ กับยังมีข้อห้ามไม่ให้สตรีที่อยู่ระหว่างตั้ง ครรภ์ทอผ้าแพรวา หรือปฏิบัติภารกิจใด ๆ ที่เกี่ยวกับการทอผ้า โดยมีความเชื่อต่อ ๆ กันมาว่า ผู้หญิงที่ทอผ้าในช่วงที่ตั้งครรภ์ จะทำให้คลอดลูกยาก โดยแสดงเหตุว่าพฤติกรรมทอผ้า คือการทำให้ใยไหมยึดติดแน่นเข้าด้วยกัน อากาศรวมยัดเส้นไหมเข้าด้วยกันนี้เอง จะส่งผลให้ คลอดลูกยากไปด้วย ความเชื่อดังกล่าวจึงมีลักษณะที่เป็นอุบายอีกประการหนึ่ง เพื่อต้องการ ให้ผู้หญิงที่อยู่ระหว่างการตั้งครรภ์ได้มีโอกาสพักผ่อน ไม่ต้องการให้มานั่งคร่ำเคร่งกับการทอ ผ้าเป็นเวลานาน ๆ เพื่อเป็นการเตรียมพร้อมทางร่างกาย ที่จะต้องคลอดทารกและเป็นแม่ที่มี ร่างกายแข็งแรงอุดมสมบูรณ์ต่อไป

ในส่วนของความเชื่อที่เกี่ยวกับอุปกรณ์เครื่องใช้ในการทอผ้า ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นลักษณะของความเชื่อที่เป็นข้อห้ามต่าง ๆ ที่สำคัญคือการห้ามไม่ให้ไหนที่ทอผ้า ห้ามไม่ให้ไปนั่งคุยกันบนคานที่ทอผ้า และไม่ให้ทิ้งขว้างอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า หรือให้ดูแลอุปกรณ์การทอผ้าเป็นอย่างดี ซึ่งชาวบ้านโพนจะสั่งสอนลูกหลานสืบต่อ ๆ กันมาว่า หากผู้ใดไม่เชื่อตามข้อห้ามดังกล่าวนั้นจะทำให้ทำมาหากินไม่ขึ้น ทำให้เกิดความเป็นอับมงคลแก่ชีวิต และถ้าเป็นผู้หญิงก็จะทำให้ไม่ได้แต่งงาน ลักษณะของความเชื่อที่เกี่ยวกับอุปกรณ์เครื่องใช้ในการทอผ้าดังกล่าวนี้ มีลักษณะเป็นความเชื่อเพื่อต้องการให้ผู้ทอผ้ามีนิสัยรู้จักการดูแลรักษาเครื่องมือเครื่องใช้ที่ใช้ในการทอผ้าให้อยู่ในสภาพที่ดีแข็งแรงทนทาน ส่วนใหญ่เป็นอุปกรณ์แบบพื้นบ้าน ซึ่งต้องสร้างขึ้นมาใช้เอง ไม่ได้มีขายตามท้องตลาด ดังนั้นอุปกรณ์ชิ้นหนึ่งชิ้นใดชำรุดเสียหายก็จะทำให้เสียเวลาในการทอผ้า และเสียเวลาในการจัดทำอุปกรณ์ชิ้นใหม่อีกด้วย

ความเชื่อที่เกี่ยวกับการทอผ้าแพรวาอีกประการหนึ่งคือ ความเชื่อที่เกี่ยวกับข้อปฏิบัติในการทอผ้า ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นความเชื่อที่มีลักษณะเป็นข้อแนะนำและข้อห้าม เพื่อให้ผู้ทอผ้าได้ถือปฏิบัติ ที่สำคัญคือการห้ามไม่ให้คุยกันขณะทอผ้าแพรวา ไม่ให้ตัดผ้าออกจากที่ในขณะที่ยังทอผ้าไม่เสร็จ หรือไม่เต็มผืน รวมทั้งการห้ามไม่ให้ไปยืนสูบบุหรี่ใกล้ ๆ กับที่ทอผ้า ชาวบ้านโพนเชื่อว่าผู้ที่ปฏิบัติดังกล่าว มีลักษณะเป็นอับมงคลทำมาหากินไม่ขึ้น โดยเฉพาะผู้หญิงที่ยังเป็นสาวโสด ถ้านั่งคุยกันขณะทอผ้าจะทำให้ไม่ได้แต่งงาน ความเชื่อดังกล่าวนั้นเป็นการสร้างขึ้นเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความผิดพลาดเสียหายในการทอผ้าแพรวา เพราะการทอผ้าแพรวาต้องมีการทอลวดลายควบคู่กันไปโดยตลอด ลักษณะของลายเป็นการทอลายซ้ำ ๆ กันในแต่ละช่วงของผืนผ้า ดังนั้นหากนั่งคุยกันขณะทอผ้าอาจทำให้ไม่มีสมาธิ จำลวดลายไม่ได้ ทอผิดพลาด จะทำให้ผ้าที่ทอออกมาไม่สวยงาม ส่วนการไม่ให้ไปยืนสูบบุหรี่ใกล้ ๆ ก็ทอผ้าเพราะเชื่อว่าจะทำให้ไหมตกรใจแล้วทอออกมาไม่สวย ก็เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้สะเก็ดไฟจากบุหรี่ หรือเศษไฟจากกันบุหรี่กระเด็นตกลงไปใส่เส้นใยไหม ซึ่งอาจจะทำให้ไฟไหม้เส้นไหมที่นำมาทอผ้านั้นได้โดยง่าย ความเชื่อดังกล่าวที่เกี่ยวกับข้อปฏิบัติในการทอผ้าแพรวาจึงเป็นอุบายเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายแก่การทอผ้าแพรวานั้นได้เป็นอย่างดี

ความเชื่อที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เกี่ยวกับการทอผ้าแพรวาคือ เชื่อว่าการทอผ้าแพรวาเป็นหน้าที่ที่แสดงถึงคุณสมบัติของความเป็นกุลสตรี หรือความเป็นลูกผู้หญิงที่พึงประสงค์ของสังคม ชุมชนชาวบ้านโพนมีความเชื่อถือและยอมรับว่าการทอผ้าเป็นหน้าที่ของลูกผู้หญิงเท่านั้น ซึ่งเป็นความเชื่อที่ผู้คนในสังคมที่บ้านโพนยอมรับและถือปฏิบัติสืบต่อมาจากบรรพชนมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน เช่นเดียวกับผู้คนในอีกหลาย ๆ ชุมชนในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทยที่ยอมรับกันเป็นปกติว่าการทอผ้าเป็นหน้าที่ของผู้หญิง จากการศึกษา

พบว่าวิถีชีวิตของผู้หญิงที่บ้านโพน จะมีความเกี่ยวข้องกับการทอผ้าแพรวาตั้งแต่วัยเด็กต่อเนื่องไปตลอดทุกช่วงวัยของชีวิตไปจนถึงบั้นปลายของชีวิตในวัยชรา

ชีวิตในช่วงวัยเด็กของเด็กหญิงที่บ้านโพนจะได้รับการฝึก การเรียนรู้เกี่ยวกับกรรมวิธีการทอผ้าแพรวาจากผู้เป็นแม่ หรือย่า หรือยาย หรือญาติผู้ใหญ่ ที่เป็นผู้หญิงในครัวเรือน เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าแพรวาให้ เช่นฝึกการเลี้ยงไหม ฝึกการสาวไหม ฝึกการกรอใยไหม ตลอดจนฝึกการทอผ้าและการทอประดิษฐ์ลวดลายอย่างง่ายของผ้าแพรวา

เมื่อถึงช่วงวัยรุ่น เด็กสาวชาวบ้านโพนก็จะได้รับการฝึกฝนการทอผ้าไหมแพรวาอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งมีทักษะในการทอผ้าแพรวาในทุกลำดับขั้นตอน ตั้งแต่การเตรียมเส้นใย การทอประดิษฐ์ลวดลายบนผืนผ้า โดยเฉพาะต้องฝึกทอลวดลายที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะชาวบ้านโพนมีความเชื่อต่อ ๆ กันว่าการที่ผู้หญิงในวัยรุ่นได้ผ่านการฝึกฝนการทอผ้าแพรวา จนกระทั่งมีความสามารถในการทอผ้าแพรวาได้ครบทุกระบวนการทอผ้าแล้วนั้น เป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่าเด็กสาวผู้นั้น เป็นสาวเต็มตัวแล้ว พร้อมทั้งมีชายคนรักและเข้าสู่พิธีแต่งงาน มีครอบครัว เป็นผู้ใหญ่ เป็นแม่บ้าน และมีบทบาทที่สำคัญในสังคมต่อไป ในขณะที่เดียวกันฝีมือการทอผ้าแพรวาก็เป็นสิ่งที่พ่อ แม่ หรือญาติฝ่ายชายจะใช้เป็นข้อสังเกตในการตัดสินใจว่าจะเลือกหญิงสาวคนใดมาเป็นลูกสะใภ้หรือไม่ เพราะเชื่อว่าสตรีที่ทอผ้าแพรวาได้สวยงามก็必将ทำให้ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายมองว่าผู้หญิงคนนั้นเป็นผู้มีนิสัยสุภาพ เรียบร้อย มีคุณสมบัติเหมาะที่จะรับมาเป็นลูกสะใภ้ มาเป็นแม่บ้านแม่เรือนให้กับลูกชายได้ต่อไป

เมื่อถึงช่วงที่สตรีชาวบ้านโพนมีอายุมากขึ้น แต่งงานมีครอบครัว พวกเขาจะต้องทอผ้าแพรวาต่อไป ทั้งทอเพื่อไว้ใช้เอง ตลอดจนทอผ้าประเภทอื่น ๆ เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวไว้ใช้สอย ในอดีตผู้หญิงที่บ้านโพนที่แต่งงานมีครอบครัวแล้วจะต้องทอผ้าแพรวาเก็บเตรียมไว้ เพื่อจะนำมามอบให้แก่หมอต้าแยที่มากำหนดให้แก่คนในลักษณะของการตอบแทน หรือเป็นสินจ้างรางวัล กับยังมีการทอผ้าไหมเนื้อเรียบเพื่อนำไปถวายพระที่วัดในหมู่บ้าน ด้วยเชื่อว่าผ้าที่ตนทอขึ้นแล้วนำไปถวายนั้นพระภิกษุสงฆ์จะได้นำออกใช้เนื่องในกิจพิธีต่าง ๆ ตามคติของชาวพุทธจรโลงพุทธศาสนาได้อีกทางหนึ่ง กับยังเชื่อว่าตนจะได้รับอาริสงส์ไม่น้อยไปกว่าลูกผู้ชายที่มีโอกาสออกอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน นอกจากนี้การทอผ้าแพรวาของผู้หญิงชาวบ้านโพนที่มีครอบครัวแล้ว อาจนำผ้าแพรวาที่ทอนั้นออกขายเป็นการหารายได้เพิ่มเสริมให้กับครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง นอกเหนือไปจากการมีรายได้จากการทำไร่ ทำนา

ในช่วงที่สตรีชาวบ้านโพนมีอายุย่างเข้าสู่วัยชรา มีสถานภาพเป็นย่า เป็นยาย หรือเป็นญาติผู้ใหญ่อยู่ในครัวเรือน พวกเขาก็ยังคงทอผ้าแพรวากันอยู่ต่อไป และส่วนใหญ่สตรีสูงอายุนี้อเองที่มีความสามารถ มีทักษะในการทอผ้าแพรวาที่มีคุณภาพอยู่ในระดับสูง สามารถประดิษฐ์ลวดลายได้อย่างซับซ้อน ประณีต สวยงาม เพราะได้ผ่านการฝึกฝนการทอมาเป็นเวลานานมากแล้ว ในขณะที่เดียวกันพวกเขาก็จะทำหน้าที่เป็นครูถ่ายทอดความรู้ในการทอผ้าแพรวา และช่วยฝึกฝนลูกหลานที่เป็นผู้หญิงในครอบครัวที่ยังมีอายุอยู่ในวัยเด็กถึงวัยรุ่น ได้รู้จักการทอผ้าแพรวาได้อย่างเหมาะสม สตรีชาวบ้านโพนที่มีอายุย่างเข้าสู่วัยชรา และมีความสามารถในการทอผ้าแพรวาบางคน ก็จะทำการทอผ้าแซว ซึ่งมีลวดลายเป็นจำนวนมากบนผืนผ้าแซวนั้น เพื่อมอบไว้ให้กับลูกหลาน เพื่อให้ดูเป็นลายต้นแบบในการทอผ้าแพรวาสืบทอดต่อ ๆ กันไป

ในที่นี้จึงกล่าวได้ว่า กระบวนการทอผ้าแพรวาของชาวบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีความผูกสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของสตรีชาวบ้านโพนอย่างแนบแน่นตลอด ทั้งช่วงชีวิต

3. ความเชื่อที่เกี่ยวกับความหมายและความเป็นสิริมงคลของลายผ้าแพรวา

นอกจากความเชื่อของชาวบ้านโพนที่มีต่อกระบวนการหรือกรรมวิธีการทอผ้าไหมแพรวาตามที่กล่าวมานั้นแล้ว ชาวบ้านโพนยังมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องอยู่กับความหมายจากลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าแพรวาอีกด้วย จากการศึกษาพบว่าลวดลายที่สตรีชาวบ้านโพนได้คิดประดิษฐ์ทอลงบนผืนผ้าแพรวาในแต่ละลวดลายนั้น นอกจากจะเป็นการสร้างสรรค์ความสวยงามให้ปรากฏบนผืนผ้าที่พวกเขาได้พยายามทอขึ้นแล้ว ลวดลายทั้งหมดนั้นยังมีลักษณะเป็นสื่อที่ถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด คติความเชื่อ ผ่านลงบนลวดลายนั้นอีกด้วย

ในบรรดาลวดลายที่ปรากฏอยู่ในตำแหน่งต่าง ๆ บนผืนผ้าแพรวาทั้งในส่วนของลายเล็กหรือลายคั่น ลายเชิงผ้า และลายใหญ่ซึ่งมีทั้งหมด 23 ลักษณะลวดลาย แบ่งออกได้เป็น 5 กลุ่มใหญ่ ๆ คือลายประเภทพืช มีแปดลายคือ ลายช่อดอกไม้ ลายต้นสน ลายดอกบัว ลายดอกกระนวน ลายใบนุ่น ลายกาบแบค ลายจันทน์กิง และลายพันมหา ลายประเภทสัตว์มีเจ็ดลายคือ ลายงูลอย ลายตาบั้ง ลายจุ่มดินมา ลายนาค ลายนาคสองแขน ลายนาคหัวขุม และลายกำมปู ลายประเภทสิ่งของเครื่องใช้ มีสี่ลายคือ ลายขอ ลายขอก่าย ลายขาเซ ลายช่อตีนพาน ลายประเภทสิ่งก่อสร้างมีสามลาย คือ ลายหอเย็น ลายหออน และลายช่อฟ้า ลายประเภทท้องฟ้า ซึ่งมีเพียงลายเดียวคือ ลายดอกดาว

จากการสอบถามชาวบ้านโพนเกี่ยวกับความหมายของลวดลายที่สตรีชาวบ้านโพนได้คิดประดิษฐ์ขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการประดิษฐ์ทอตามแบบลวดลายบนผืนผ้าแซวที่บรรพ

นุรุษได้มอบให้ไว้เป็นมรดกของการประดิษฐ์ลวดลายสืบต่อ ๆ กันมาหลายชั่วอายุคน พบว่าลวดลายทั้งหมดนั้นล้วนแต่มีความหมายในลักษณะของความเชื่อเกี่ยวข้องกับอยู่ด้วยทั้งสิ้น

ชาวบ้านโพนเชื่อว่าลายที่เกี่ยวกับพันธุ์พฤกษาที่ได้ทอไว้บนผืนผ้าแพรวานั้น มีความหมายถึงใบไม้ ดอกไม้ที่มีค่าควรแก่การนำไปเคารพกราบไหว้พระพุทธร่องค์ตามคติในพุทธศาสนา และควรแก่การนำไปเคารพบูชาดวงวิญญาณบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว กับยังเชื่อว่าดอกไม้และพืชพันธุ์นา ๆ ชนิด ยังใช้เป็นสื่อความหมายถึงความรัก ความสดชื่น ความเจริญรุ่งเรืองอีกด้วย โดยเฉพาะลายดอกบัวนั้น ชาวบ้านโพนเชื่อว่าเป็นดอกไม้ชั้นสูงเป็นดอกไม้แห่งมงคล และดอกไม้แห่งโชคลาภ การทอลายดอกบัวไว้บนผืนผ้าแพรวาจึงทำให้ผืนผ้าแพรวานั้นมีความหมายว่าเป็นผ้าแห่งความเป็นสิริมงคลด้วยเช่นกัน

ส่วนลายที่เกี่ยวกับตัวสัตว์ทุกลายที่สตรีชาวบ้านโพนทอไว้บนผืนผ้าแพรวานั้น ชาวบ้านโพนเชื่อว่าเป็นลายที่มีความหมายที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ ความศักดิ์สิทธิ์ และความเป็นสิริมงคล ความเชื่อที่สำคัญของชาวบ้านโพนที่เกี่ยวกับลายตัวสัตว์ คือลายตาบั้ง ซึ่งเป็นการทอดดัดแปลงมาจากดวงตาของตัวหนอน โดยทอเป็นลายตารางมีสี่จุดวางเป็นกากบาท ซึ่งเชื่อว่าเป็นดวงตาของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตาเพชรที่ส่องสว่างทั้งในที่มืดและที่สว่าง และเชื่อว่าลายตาบั้งนี้มีความหมายว่าเป็นลายดวงตาศักดิ์สิทธิ์ใช้ขับไล่ภูตผีปีศาจและสิ่งชั่วร้ายได้ ส่วนลายที่ทอเป็นรูปนาครและงู ก็สื่อความหมายถึง ผู้ให้น้ำเป็นตัวแทนของความร่มเย็น ความชุ่มฉ่ำที่เกิดจากน้ำ และยังหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำบนโลกมนุษย์ ส่วนลายจุ่มดินหมา ซึ่งสื่อความหมายแทนรอยเท้าสุนัข และเชื่อว่ามี ความหมายถึงความจงรักภักดี และลายกำมปูก็เชื่อว่ามี ความหมายถึงการมีชีวิตใหม่ หรือความมีชีวิตเป็นอมตะ เพราะปูนั้นสามารถลอกคราบได้ แล้วทำให้มีชีวิตยืนยาวออกไปเมื่อลอกคราบแล้ว

ในส่วนของความเชื่อที่เกี่ยวกับลายประเภทสิ่งของเครื่องใช้ที่นำมาทอเป็นลวดลายบนผืนผ้าแพรวา มีบางลายที่ชาวล้านโพนเชื่อว่ามี ความหมายเกี่ยวข้องกับอยู่ด้วย โดยเฉพาะคือลายช่อต้นพาน ซึ่งเชื่อว่าความหมายถึงเครื่องใช้ที่เป็นมงคล คือหมายถึงขัน หรือพานสำหรับใช้ใส่ดอกไม้ไปบูชาพระ หรือใช้ใส่สิ่งของสำหรับนำไปเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ แต่บางลายก็ไม่อาจจะทราบความหมายที่แน่นอนได้ เช่น ลายขอ ลายขาเข แต่จากการศึกษาเปรียบเทียบจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าลายขาเขซึ่งมีลักษณะเป็นกากบาท อาจมีความหมายถึงแสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์ ส่วนลายขอซึ่งมีลักษณะเป็นเส้นคล้องโยงต่อกันเป็นลูกไว้ อาจมีความหมายถึงความเป็นอมตะ และทั้งความเป็นอมตะและแสงจากดวงอาทิตย์ยังมีความหมายถึงความเจริญที่ไม่มีที่สิ้นสุดอีกด้วย

ส่วนความเชื่อที่เกี่ยวกับลายประเภทอาคารสิ่งก่อสร้างที่นำมาทอเป็นลวดลายบนผืนผ้าแพรวานั้น ชาวบ้านโพนได้สื่อความหมายจากลวดลายประเภทสิ่งก่อสร้างว่าหมายถึงอาคารสถาปัตยกรรมที่เนื่องในการประกอบพิธีกรรมทั้งสิ้นคือลายหอยยืนและหอนอน ดังนั้นลายหอยยืนและหอนอนจึงมีความหมายโดยรวมถึงอาคารศักดิ์สิทธิ์ ส่วนลายช่อฟ้าที่บ้านโพนนั้นชาวบ้านเชื่อว่าเป็นยอดวิมานหรือยอดปราสาท ซึ่งเป็นการสื่อถึงความเป็นอาคารสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกันกับลายหอนอนและลายหอยยืน และลายช่อฟ้ายังอาจหมายถึงนกจากสวรรค์ที่นำความโชคดีมาสู่โลกมนุษย์อีกด้วย

ความเชื่อเกี่ยวกับลวดลายบนผืนผ้าแพรวาอันดับสุดท้ายคือความเชื่อที่เกี่ยวกับลายดอกดาว ซึ่งเป็นการจินตนาการในการทอจากดวงดาวที่อยู่บนท้องฟ้า ชาวบ้านโพนเชื่อว่าลายดอกดาวบนผืนผ้าแพรวา มีความหมายถึงแสงสว่างแห่งโชคลาภ ความสมบูรณ์ ความมีอำนาจ และยังหมายถึงแสงส่องนำวิถีทางไปสู่การเฉลิมฉลองและไปสู่การมีโชคลาภ

ในบรรดาลวดลายหลากหลายที่ปรากฏบนผืนผ้าแพรวาซึ่งส่วนใหญ่นิยมทอเป็นผืนผ้าพื้นสีแดงเข้มนั้น นอกจากหลายแต่ละลายจะมีความหมายตามความเชื่อของชาวบ้านโพนแล้ว สีแดงของผืนผ้าแพรวาก็ยังมีความหมายอีกด้วยเช่นกัน ชาวบ้านโพนเชื่อว่าสีแดงของผืนผ้าแพรวามีความหมายถึงเลือดเนื้อ หมายถึงการมีชีวิต และเป็นสีที่ใช้เป็นสื่อถึงความเป็นที่นอင့်เผ่าพันธุ์เดียวกันของกลุ่มชาวผู้ไทซึ่งเป็นบรรพบุรุษของชาวบ้านโพน เพราะชาวผู้ไทซึ่งมีถิ่นที่อยู่อาศัยอยู่ในถิ่นต่าง ๆ ต่างเชื่อว่าสีแดงของผืนผ้าที่พวกเขาทอขึ้นนั้นเป็นสีโลหิตของเจ้าเมืองวังซึ่งเป็นวีรชน เป็นบรรพบุรุษของไทยในอดีตที่ได้เสียสละชีวิตและเลือดเนื้อของตนเพื่อช่วยปกป้องเผ่าพันธุ์ที่นอင့်เชื้อสายผู้ไทให้คงอยู่จนถึงทุกวันนี้

จากการศึกษาถึงคติความเชื่อของชาวบ้านโพนที่เกี่ยวกับการสื่อความหมายของลวดลายที่มีการนำมาทอไว้บนผืนผ้าแพรวาตามที่กล่าวผ่านมานั้น ทำให้ทราบได้ว่าความหมายของลวดลายทั้งหมดที่ปรากฏบนผืนผ้าแพรวาทุกผืนตามความเชื่อของชาวบ้านโพนล้วนแต่สื่อความหมายที่เกี่ยวข้องอยู่กับความเจริญ ความมั่งคั่ง ความอุดมสมบูรณ์ ความศักดิ์สิทธิ์ ความร่ำรวย และความมีชีวิตที่ยืนยาว ซึ่งทั้งหมดนั้นเป็นการสื่อความหมายที่เกี่ยวข้องกับความเป็นสิริมงคล ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องการให้รวมเข้าไว้ในผืนผ้าแพรวาทุก ๆ ผืน ความเชื่อดังกล่าวนั้นล้วนแต่เป็นการช่วยย้ำให้เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรมว่าผ้าแพรวาเป็นผืนผ้าแห่งความเป็นสิริมงคล ดังนั้นผู้ที่นำผ้าแพรวาไปห่มคลุมร่างกายก็ย่อมจะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ผู้เป็นเจ้าของผ้าแพรวานั้นด้วย ด้วยเหตุดังกล่าวการนำผ้าแพรวาไปใช้สอยเป็นเครื่องแต่งกายในลักษณะของผ้าสไบห่มคลุมไหล่ จึงจะใช้แต่งไปเฉพาะในงานที่เป็นมงคลเท่านั้น เช่น ใช้แต่งไปในงานแต่ละงานเทศกาลประเพณีสำคัญ ๆ โดยไม่ใช่ผ้าแพรวาไปในงานที่เป็น

อับมงคล เช่นงานศพโดยเด็ดขาด ซึ่งชาวบ้านโพนได้ถือปฏิบัติดังกล่าวอย่างเคร่งครัดมาจน
ถึงปัจจุบัน (สุภาวดี ดุ่มเงิน. 2538 : 244-250)

จากความเชื่อดังกล่าว แม้ว่าจะเป็นความเชื่อเฉพาะในกลุ่มชาวผู้ไท แต่ก็ได้ส่ง
ผลสะท้อนไปยังผู้บริโภครู้หรือผู้คนกลุ่มอื่น ซึ่งเมื่อได้รับรู้ถึงคุณค่าของผ้าไหมแพรวาที่มีต่อเจ้า
ของวัฒนธรรมดังกล่าว จึงส่งผลกระทบต่อการชื่นชมของผู้คนหรือผู้บริโภคที่เป็นคนสายวัฒนธรรมอื่น
ตามไปด้วย อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์และการพัฒนาผ้าไหมแพรวาในระยะต่อมามี
นัยสำคัญ

4. ความเป็นงานศิลปะที่มีขึ้นเดียวในโลก และมีลักษณะเฉพาะตัว

ผ้าไหมแพรวาเป็นผลงานศิลปกรรมที่ใช้มือทอ หรือมีกระบวนการผลิตตั้งแต่เริ่ม
ต้นจนออกมาเป็นผืนผ้าแพรวาด้วยการใช้มือทอให้เสร็จเป็นชิ้น ๆ ผ้าแพรวาจึงเป็นงานศิลปะที่
เรียกว่า Handmade ซึ่งจัดว่าเป็นสินค้าที่มีคุณค่าและราคาแพงกว่าสินค้าเชิงโรงงาน

นอกจากนี้ความพิเศษในลักษณะเฉพาะตัวของการผลิตผ้าแพรวาแต่ละผืนจะ
สามารถทอให้เหมือนผืนเดิมได้ เพราะว่าการย้อมแต่ละครั้ง แม้วาสีจะใช้จากของเดียวกัน แต่
สีของเส้นไหมที่ได้ในการย้อมแต่ละครั้งจะไม่เหมือนกันเลยทีเดียว ซึ่งเป็นผลมาจากความร้อน
ของน้ำ เส้นไหม ระยะเวลาการต้มย้อมเส้นไหม ฯลฯ ที่แตกต่างกัน ล้วนเป็นตัวแปรต่อ
ลักษณะเฉพาะของผ้าแพรวาแต่ละผืนทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาประกอบกับจิน
ตนาการและความเชี่ยวชาญในการเติมแต่งสร้างสรรค์ ผ้าแพรวาของช่างทอแต่ละคนแล้วยังทำ
ให้ผ้าแพรวามีความโดดเด่นด้านลักษณะเฉพาะตัวยิ่งขึ้น (สารภี ศรีมามาศ. 2545 :
สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตามสำหรับผ้าแพรวามีลักษณะเฉพาะตัวอยู่หลายประการ ที่ทำให้ผ้า
แพรวาแตกต่างไปจากผ้าทอพื้นบ้านแห่งอื่น ๆ ที่พบในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย แตก
ต่างไปจากผ้าทอที่ทอโดยกลุ่มชนที่มีเชื้อสายไทย-ลาวกลุ่มอื่น ๆ คือ เป็นการทอโดยไหมน้อย
ซึ่งเป็นใยไหมเส้นเล็กละเอียดอ่อน เมื่อทอออกมาแล้วจึงได้ผ้าไหมที่มีเนื้อเนียนนุ่มเบาบางสม
กับที่เรียกไหมแพรว ซึ่งจัดว่าเป็นผ้าไหมที่มีคุณภาพดี ลักษณะสำคัญที่เป็นเอกลักษณ์ประการ
ต่อมาคือ ใช้วิธีการทอตลอดลายในผืนผ้าด้วยวิธีการขิดผสมผสานกับการจก ให้อยู่แถวลาย
เดียวกัน ทำให้แถวลายแต่ละลายประกอบได้ด้วยเส้นใยไหมหลายสีสอดสลับกันอย่างงดงาม
ซึ่งในกลุ่มชนแห่งอื่น ๆ จะใช้วิธีการทอประดิษฐ์ลายด้วยวิธีการขิดหรือการจกอย่างใดอย่าง
หนึ่งในแต่ละแถวลาย หรือในแต่ละผืนผ้า และความสำคัญที่ทำให้ผ้าแพรวาที่ทอได้โดยสตรี
ชาวบ้านโพนมีเอกลักษณ์เฉพาะตนเป็นประการสุดท้ายคือ ลักษณะเฉพาะที่สำคัญอีกประการ
หนึ่งของผ้าแพรวาที่ทอได้ของชาวบ้านโพน คือการจัดทางลายให้มี 13 แถวลาย ซึ่งมีทั้งลาย

ผ้าไหมแพรวาที่ได้รับการพัฒนาด้วยการสอดดิ้นทอง เป็นที่ได้รับความนิยม
แต่ช่างทอแพรวาส่วนหนึ่งยังไม่ยอมรับ เพราะถือว่าอยู่นอกวัฒนธรรมของตน

ใหญ่ที่ซ้ำ ๆ กันทั้ง 13 แถว และการจัดทางลายใหญ่สองลายเรียงสลับแถวกัน ซึ่งส่วนใหญ่ที่ชาวบ้านโพนทอให้ปัจจุบันนั้น นิยมทอประเภทให้มีสองลายเรียงสลับแถวกัน ส่วนการทอให้มีลายที่แตกต่างกันทั้ง 13 แถวลายมีพบน้อยมากเพราะมีความซับซ้อนในการเก็บเขาลาย ซึ่งจะทำให้ได้เฉพาะผู้ที่มีความเพียรสูง (สุภาวดี ตุ่มเงิน. 2538 : 253-254)

บทที่ 3

การจัดการด้านการผลิตและการจำหน่ายผ้าไหมแพรวา

การผลิตและการจำหน่ายผ้าไหมแพรวามีส่วนสำคัญต่อการประสบความสำเร็จ และภาวะวิกฤติผ้าไหมแพรวา สำหรับการจัดการด้านการผลิตและการจำหน่ายผ้าไหมแพรวา ผู้วิจัยได้นำเสนอ 2 กลุ่มชน คือ

1. ชุมชนบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นชุมชนชนต้นแบบการผลิตผ้าไหมแพรวา
2. ชุมชนบ้านสิงห์สะอาด อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นชุมชนชาวไท-ลาว ที่มีวิธีการจัดการด้านการผลิตภายใต้การสร้างเสริมตนเอง และจากภาครัฐ ในฐานะชุมชนนิคมสร้างตนเอง ดังนี้

การจัดการด้านการผลิตและจำหน่ายผ้าไหมแพรวาชุมชนบ้านโพน

ประวัติความเป็นมาและสภาพทั่วไปของชุมชนบ้านโพน

เนื่องจากการทอผ้าแพรวาของชาวบ้านโพน จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นงานหัตถกรรมที่ชาวบ้านได้ยึดเป็นอาชีพหลักสำคัญอย่างหนึ่ง ที่นอกเหนือไปจากอาชีพทางการเกษตร การทอผ้าแพรวาของชาวบ้านโพนมีความเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อม ดังนั้น เพื่อเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจไว้เป็นเบื้องต้น ก่อนที่จะกล่าวรายละเอียดเกี่ยวกับการทอผ้าแพรวาของชาวบ้านโพน จังหวัดกาฬสินธุ์ จึงจะได้อธิบายถึงสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อให้เห็นถึงภาพรวมของบ้านโพน ตลอดจนประวัติความเป็นมาของชาวบ้านที่บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

ก่อนที่จะได้กล่าวถึงสภาพโดยทั่วไปของบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ได้เข้าไปศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จะได้อธิบายถึงสภาพทั่ว ๆ ไป ของจังหวัดกาฬสินธุ์ โดยเฉพาะในส่วนของอำเภอคำม่วง ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งของบ้านโพน ไว้เป็นเบื้องต้นก่อน

จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นจังหวัดที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีขนาดพื้นที่ประมาณ 7,651.31 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 4,782.075 ไร่ เท่ากับร้อยละ

4.5 ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พื้นที่ของจังหวัดกาฬสินธุ์ทางด้านตะวันออกติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดมุกดาหาร ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดสกลนคร และจังหวัดอุดรธานี ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดร้อยเอ็ด มีแหล่งน้ำสำคัญคือ แม่น้ำชี ซึ่งไหลผ่านจังหวัดกาฬสินธุ์ในเขตอำเภอขามเฒ่าตอนใต้ อำเภอกมลาไสย ลำน้ำป่าว ลำน้ำพาน ห้วยยาง เป็นลุ่มน้ำที่มีความสำคัญต่อจังหวัดกาฬสินธุ์อย่างยิ่ง เป็นลำน้ำที่มีแหล่งกำเนิดมาจากบริเวณเทือกเขาภูพาน แล้วแยกสายออกไปหล่อเลี้ยงบริเวณอำเภอต่าง ๆ คือ อำเภอท่าคันโท อำเภอคำม่วง อำเภอสหัสขันธ์ อำเภอหนองกุงศรี อำเภอขามเฒ่า อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ และอำเภอกมลาไสย

ในเขตท้องที่จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้พบร่องรอยการอยู่อาศัยของผู้คนมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ต่อเนื่องจนถึงสมัยประวัติศาสตร์และสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน หลักฐานที่แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ที่จังหวัดกาฬสินธุ์ มีทั้งภาชนะเครื่องปั้นดินเผา เครื่องมือหิน เครื่องมือโลหะ และภาพเขียนสีบนผนังถ้ำ ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วงยุคโลหะ ซึ่งมีอายุประมาณ 2,700 ปี – 5,000 ปีผ่านมาแล้ว (ชิน อยุดี. 2529 : 123-124) จนกระทั่งถึงช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-16 ชุมชนสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นก็เจริญขึ้นในหลาย ๆ ท้องที่ เช่นชุมชนสมัยทวารวดี ที่บ้านหนองแปน อำเภอกมลาไสย ซึ่งที่นั่นได้พบหลักฐานประเภทศิลปะโบราณวัตถุสถานที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก (ผาสุข อินทรารุณ. 2535 : 9-10) จากนั้นก็มีการอยู่อาศัยมาตลอด จนกระทั่งเมื่อมีประชากรเพิ่มมากขึ้นจึงได้พัฒนาไปสู่ความเป็นสังคมเมือง ในราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 ได้มีชุมชนเมืองเกิดขึ้นหลายแห่งในจังหวัดกาฬสินธุ์ ร่องรอยของชุมชนเมืองเหล่านี้ มีทั้งที่ร้างไปและยังมีการอยู่อาศัยขยายพัฒนาสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ธวัช ปุณโณทก (2532 : 90) ได้กล่าวถึงชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ในระยะเริ่มต้นของการตั้งเป็นเมืองใหม่ว่าไว้ว่า ได้เริ่มขึ้นเมื่อเจ้าโสมพมิตร ได้พาสมัครพรรคพวกกลุ่มไทลาว มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านแก่งส้มโฮง หรือแก่งสำโรงในปัจจุบัน เจ้าโสมพมิตรไม่พอใจเจ้าเมืองเวียงจันทน์ จึงขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารราชธานีไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และทรงโปรดเกล้าให้เจ้าโสมพมิตรเป็นพระยาชัยสุนทร เจ้าเมือง ยกบ้านแก่งส้มโฮงเป็นเมืองกาฬสินธุ์ กับยังได้แต่งตั้งญาติพระวงศ์เป็นอุปราช ราชวงศ์ ราชบุตร ทำการปกครองบ้านเมืองตามระบบอาญาสี่ ตามแบบแผนที่เวียงจันทน์เคยถือปฏิบัติมาก่อน

ครั้งถึง พ.ศ. 2369 เจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ กบฏได้เกลี้ยกล่อมให้เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ พระยาชัยสุนทร (หมาแพง) เข้าร่วมด้วย แต่เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ไม่ยอม จึงถูกเจ้า

หนาแน่นมากที่สุด คือบ้านโพน ตำบลโพน บ้านดินจี่ ตำบลดินจี่ ทั้งนี้ชาวบ้านในปัจจุบันจะมีการดำเนินชีวิตที่มีการปรับปรน กลืนกลายเป็นไปตามสภาพแวดล้อม ของสังคมแบบไทลาว ไปมากแล้วก็ตาม แต่ทั้งนี้ยังมีชาวผู้ไทในบางหมู่บ้าน ที่ยังคงดำรงชีวิตในบางส่วน โดยเฉพาะการรักษาศิลปวัฒนธรรม ที่ยังเป็นไปตามแบบแผนของชาวผู้ไทแบบดั้งเดิมให้เป็นอยู่ได้บ้าง โดยเฉพาะที่บ้านโพน ตำบลโพน ซึ่งชาวบ้านที่หมู่บ้านแห่งนี้ส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากบรรพชนที่เป็นชาวผู้ไท โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงชาวบ้านโพน ยังคงดำเนินการทอผ้าที่เรียกว่าผ้าแพรวาตามแบบแผนของชาวผู้ไทไว้ได้เป็นอย่างดี

การอพยพเข้ามาในประเทศไทยของชาวผู้ไทนั้น อาจสรุปเป็นครั้งใหญ่ ๆ ได้ 2 ครั้ง ดังนี้

1. ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยได้ยกกองทัพไปตีเมืองลานช้าง แล้วกวาดต้อนชาวผู้ไทอยู่แถบภาคกลางของประเทศไทย คืออยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี เป็นการทดแทนคนไทยที่ถูกพม่ากวาดต้อนไปเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2

2. ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ยกกองทัพไปปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ เมื่อปราบกบฏเป็นที่เรียบร้อยแล้วได้กวาดต้อนครอบครัวชาวผู้ไทจากเมืองต่าง ๆ ในประเทศลาวที่เมืองวัง เมืองคำเกิด เมืองคำม่วน เมืองมหาชัย ให้เข้ามาอยู่ในภาคอีสานของประเทศไทย โดยให้อยู่ที่เมืองกาฬสินธุ์ และนครพนม โปรดให้ตั้งบ้านเมืองขึ้นปกครองกันต่อมา เมืองใหญ่ ๆ ที่มีชาวผู้ไทอยู่มากเป็นที่รู้จักกันดี คือ เมืองเรณูนคร เมืองกุดสินารายณ์ เมืองคำชะอี และเมืองพรรณานิคม นอกจากนั้นก็กระจัดกระจายตัวไปใน 3 จังหวัดดังกล่าวข้างต้น และมีกระจัดกระจายกันอยู่บ้างที่จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร ร้อยเอ็ด และอุดรธานี เป็นต้น

ในช่วงที่กองทัพไทยได้กวาดต้อนชาวผู้ไทมาอยู่บริเวณฝั่งขวาแม่น้ำโขงในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น ชาวผู้ไทได้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม โดยมีผู้นำเป็นของตนเองกลุ่มที่หนึ่ง มีท้าวสิงห์เป็นผู้ปกครองได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองเรณูนคร กลุ่มที่สองนำโดยท้าวสอน ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองกาฬสินธุ์ และกลุ่มที่สามนำโดยท้าวสูงได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองหนองสูง ในเขตจังหวัดนครพนม ชาวผู้ไทมีผู้นำปกครองบ้านเมืองติดต่อกันมาโดยตลอด ดังนั้นในพื้นที่เหล่านี้จึงเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวผู้ไทจนถึงปัจจุบัน

ชาวผู้ไทบ้านโพนมีวิวัฒนาการมาจากกลุ่มผู้ไทที่อพยพเข้าสู่ประเทศไทย ซึ่งตามความเป็นมา มีดังนี้

ถวิล ทองสว่างรัตน์ (2530 : 122-150) ได้กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานชาวผู้ไทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ได้เริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวผู้ไทส่วนใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น บรรพบุรุษล้วนแต่อพยพมาจากเมืองวังทั้งสิ้น แต่เดิมผู้ไทที่อยู่ในเมืองวังในอดีตนั้น มีภูมิลำเนาอยู่ในเมืองแกลง ซึ่งอยู่ตอนใต้ของประเทศจีนมาก่อน เมื่อคราวบ้านเมืองเกิดยุคเข็ญถูกรุกรานด้วยข้าศึกและโจรผู้ร้าย จึงอพยพมาทางตอนใต้ติดกับเขตแดนญวน มีเมืองใหญ่ คือ เมืองวัง เมืองตะโปน เมืองผาบ้ง เมืองคาง เมืองพิน เมืองพอง เมืองพ้อง เมืองพะลาน เมืองลำเนา นหนองปรือ และเมืองสองคอนดอนดง เป็นต้น

ในขณะที่ชาวผู้ไทได้ถูกกวาดต้อนอพยพครอบครัวเข้ามาตั้งภูมิลำเนากระจัดกระจายอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกขึ้นเป็นเมือง มีเจ้าเมืองอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร เป็นกรรมการเมืองปกครองขึ้นกับเมืองใหญ่ในเขตแขวงนั้น ๆ โดยมีเมืองต่าง ๆ ที่มีชาวผู้ไทตั้งถิ่นฐานอยู่ ดังต่อไปนี้

1. เมืองเรณูนคร ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ประมาณ พ.ศ. 2373 ชาวผู้ไทเมืองเรณูนคร อพยพมาจากเมืองวัง ซึ่งอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง อยู่ติดกับแดนญวน เมื่ออพยพมาครั้งแรกนั้น พวกตั้งหมู่บ้านอยู่ 3 แห่ง คือที่บ้านห้วยหัวขัว (ลำเนียงผู้ไทเรียกให้ยโหไซ อยู่ใต้ตำบลบ้านท่าคอย ตำบลโพนทองในปัจจุบัน) บ้านบ่อจันทร์ (อยู่ระหว่างบ้านดงมะเอก ตำบลโพนทอง บ้านโคกกลาง ตำบลเรณูนคร ตำบลเรณูนครในปัจจุบัน) และบ้านดงหวาย (ที่ตั้งเมืองเรณูนครในปัจจุบัน) เมื่อได้รับยกขึ้นเป็นเมืองเรณูนคร โดยมีเจ้าเพชร และเจ้าสายเป็นหัวหน้าอำนวยการจัดสร้างเมืองขึ้น จึงได้อพยพราษฎรจากหมู่บ้านทั้ง 3 แห่ง เข้ามารวมกันอยู่ที่ดงหวาย ซึ่งเป็นที่ตั้งเรณูนครในปัจจุบัน แล้วจึงให้ท้าวสายเป็น “พระแก้วโกมล” เจ้าเมืองคนแรกจัดการปกครองสืบต่อกันมาจนถึงเจ้าไพโร เจ้าสิงห์ เจ้าพิมพ์ะสอนและเจ้าเหม็นได้รับพระทานบรรดาศักดิ์เป็นพระแก้วโกมลชื่อเดียวกันเป็นลำดับมา ภายหลังทางราชการได้ลดฐานะลงเป็นอำเภอเรณูนคร จนถึง พ.ศ. 2450 จึงได้ส่งยุบอำเภอเรณูนคร ให้เป็นตำบลเรณูนครต่อมาจึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นอำเภอเรณูนครอีกจนถึงปัจจุบัน

2. เมืองพรรณานิคม ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองวัง มีท้าวโสมกลางเป็นผู้นำในการสร้างเมืองจึงตั้งเป็น “พระเสนาณรงค์” เจ้าเมืองคนแรก ปกครองเมืองพรรณานิคม จัดการปกครองติดต่อกันมา ปัจจุบันคือห้องที่อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

3. เมืองกุดสิมรายณ์ ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองวัง โดยมีราชวงศ์ “กอ” ของเมืองวังอพยพมาด้วย เมื่อได้ยกบ้านกุดสิม

นารายณ์ แล้วจึงโปรดเกล้าฯให้ราชวงศ์กอบเมืองวัง เป็น “พระธิเบศวงศา” เป็นเจ้าเมืองคนแรก ปัจจุบันคือท้องที่อำเภอกุศิมนารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

4. เมืองภูแล่นช้าง ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 บรรพบุรุษของชาวเมืองภูแล่นช้างอพยพมาจากบ้านห้วยนายม แขวงเมืองวัง โดยมีหมื่นเดชอุดมเป็นหัวหน้าเมื่อได้จัดตั้งขึ้นเป็นเมืองแล้ว ได้โปรดเกล้าฯให้หมื่นเดชอุดมเป็น “พระพิไชยอุดมเดช” เจ้าเมืองคนแรก ต่อมายุบเป็นอำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2442 แล้วยุบเป็นตำบลเมื่อ พ.ศ. 2452 ปัจจุบันตำบลภูแล่นช้างขึ้นอยู่กับอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

5. เมืองหนองสูง ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 บรรพบุรุษเป็นชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองวัง โปรดเกล้าฯให้ท้าวสิงห์หรือท้าวสีหนามเป็น “พระไกรสรราช” เจ้าเมืองคนแรก ปัจจุบันคือท้องที่กิ่งอำเภอหนองสูง อำเภอชะอีบางส่วน และท้องที่อำเภอนาแก รวมกันเป็นเข้าเป็นเมืองหนองสูงเดิม

6. เมืองเสนางคินคม ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2382 เป็นชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองตะโปน หรือเซโปน โปรดเกล้าฯให้พระศรีสุราช (ท้าวจันทร์) เป็นพระศรีสินธุสงคราม เจ้าเมืองคนแรก ต่อมาถูกยุบเป็นอำเภอเสนางคินคม ในปี พ.ศ. 2455 และถูกยุบเป็นกิ่งอำเภอเสนางคินคม ให้ขึ้นกับอำเภออำนาจเจริญ ในวันที่ 24 เมษายน 2460 ได้เปลี่ยนชื่อจากกิ่งอำเภอเสนางคินคม เป็นกิ่งอำเภอหนองทับม้า ปัจจุบันถูกยุบลงเป็นตำบลเสนางคินคม ขึ้นกับอำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี

7. เมืองคำเขื่อนแก้ว ตั้งขึ้นในรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองตะโปน แต่เดิมเมืองคำเขื่อนแก้ว เรียกว่า บ้านคำเมืองแก้ว โปรดเกล้าฯตั้งให้ท้าวสีหนาท เป็น “พระรามณรงค์” เจ้าเมืองคนแรก ปัจจุบันคือท้องที่ตำบลคำเขื่อนแก้ว อำเภอชานุมาน จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งไม่ใช่อำเภอคำเขื่อนแก้วในปัจจุบัน

8. เมืองวาริชภูมิ ตั้งขึ้นในรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2420 เป็นชาวผู้ไทที่อพยพมาจากเมืองกะปอง โปรดเกล้าฯให้ท้าวพรหมสุวรรณ เป็น “พระสุนทรบริรักษ์” เจ้าเมืองคนแรก ปัจจุบันคือท้องที่อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร

ชุมชนชาวผู้ไทในจังหวัดกาฬสินธุ์

ในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ มีถิ่นฐานของชาวไทยอยู่ในบริเวณ 5 อำเภอ ดังนี้ (ถวิลทองสว่างรัตน์. 2530 : 124-127)

1. อำเภอเขาวง มีหมู่บ้านชาวผู้ไท จำนวน 30 หมู่บ้าน ในตำบลต่าง ๆ ดังนี้

1.1 ตำบลคุ้มเก่า มี 7 หมู่บ้าน คือ บ้านกุดสิมคุ้มเก่า บ้านนาเจริญ บ้านกุดตอแก่น บ้านดงหมู บ้านโคกมะลิ บ้านกุดปลาข้าว บ้านซัง

1.2 ตำบลสงเปลือย มี 5 หมู่บ้าน คือ บ้านกุดสิมคุ้มใหญ่ บ้านโพนสว่าง บ้านหนองแสง บ้านกุดบอด บ้านนาวี

1.3 ตำบลหนองผือ มี 8 หมู่บ้าน คือ บ้านหนองผือ บ้านส้มป่อย บ้านกุดกอก บ้านโพนนาดี บ้านผักกะเดา บ้านมะหวาน บ้านโพธิ์ชัย บ้านจอมศรี

1.4 ตำบลนาคู มี 9 หมู่บ้าน คือ บ้านห้วย บ้านหินลาด บ้านสร้างแก้ว บ้านชาติ บ้านกุดตาไก้ บ้านหนองอีคอม บ้านโคกก่อง บ้านขามป้อม บ้านนางาน

1.5 ตำบลภูแล่นช้าง มี 1 หมู่บ้าน คือ บ้านภูแล่นช้าง

2. อำเภอคำม่วง มีหมู่บ้านชาวผู้ไท อยู่ 3 ตำบล จำนวน 12 หมู่บ้าน คือ

2.1 ตำบลบ้านโพน มี 3 หมู่บ้าน คือ บ้านโพน บ้านหนองยางเหนือ บ้านหนองยางใต้

2.2 ตำบลทุ่งครอง มี 4 หมู่บ้าน คือ บ้านทุ่งครอง บ้านเก่าเตื่อ บ้านคำม่วง บ้านหนองสะพัง

2.3 ตำบลสำราญ มี 5 หมู่บ้าน คือ บ้านค้อ บ้านจาน บ้านหนองช้าง บ้านหนองแขง บ้านท่า

3. อำเภอสมเด็จ มีหมู่บ้านชาวผู้ไทอยู่ 2 ตำบล จำนวน 4 หมู่บ้าน คือ

3.1 ตำบลแขงบาดาล มี 2 หมู่บ้าน คือ บ้านเหล่า บ้านหนองแขง

3.2 ตำบลหมุ่มน มี 2 หมู่บ้าน คือ บ้านแดงแหลม บ้านหนองแสง

4. อำเภอสหัสขันธ์ มีหมู่บ้านชาวผู้ไท อยู่ 1 ตำบล คือ

4.1 ตำบลโนนศิลา มี 2 หมู่บ้าน คือ บ้านดงไร่ บ้านคอนผึ้ง

5. อำเภอภูจินารายณ์ มีหมู่บ้านชาวผู้ไทอยู่ 4 ตำบล จำนวน 15 หมู่บ้าน คือ

5.1 ตำบลกุดหว้า มี 7 หมู่บ้าน คือ บ้านหนองห้าง บ้านกุดหว้า บ้านห้วยม่วง บ้านวังมน บ้านชุมขี้ยาง บ้านห้วยแดง บ้านหนองสะพัง

5.2 ตำบลแจนแลน มี 4 หมู่บ้าน คือ บ้านคำกั้ง บ้านมะหนาว บ้านเหล่าใหญ่ บ้านเหนือ

5.3 ตำบลบัวขาว มี 3 หมู่บ้าน คือ บ้านชาติ บ้านนาโก บ้านหวาย

5.4 ตำบลคำบง มีอยู่ 1 หมู่บ้าน คือ บ้านคำบง

ชาวผู้ไทบ้านโพน

ในช่วงก่อน พ.ศ. 2515 พื้นที่ที่เป็นบ้านโพน ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ในปัจจุบันนี้อยู่ในเขตการปกครองของอำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ จนกระทั่งถึงวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2515 กระทรวงมหาดไทยจึงได้ประกาศจัดตั้งกิ่งอำเภอคำม่วง โดยแยกพื้นที่เขตการปกครองบางส่วนออกมาจากอำเภอสหัสขันธ์ และอำเภอเขาวง โดยแยกมาสามตำบลให้มาสังกัดกิ่งอำเภอคำม่วง คือตำบลทุ่งคลอง ตำบลโพน และตำบลสำราญ ต่อมาอีก 4 ปี คือปี พ.ศ. 2519 กระทรวงมหาดไทยได้ยกฐานะกิ่งอำเภอคำม่วงขึ้นเป็นอำเภอคำม่วง เมื่อวันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2519 ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา บ้านโพน ตำบลโพน จึงขึ้นอยู่กับอำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

เนื่องจากในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์แต่เดิมนั้น มีชาวผู้ไทมาตั้งบ้านเรือนอยู่หนาแน่นในเขตอำเภอสหัสขันธ์ อำเภอเขาวง และอำเภอกุฉินารายณ์ โดยเฉพาะในเขตตำบลโพน ตำบลบัวขาว ตำบลแจนแลน และตำบลภูแล่นช้าง ดังนั้นประชากรในเขตบ้านโพน ตำบลโพน จังหวัดกาฬสินธุ์ ส่วนใหญ่จึงมีเชื้อสายบรรพบุรุษเป็นชาวผู้ไทด้วยเช่นกัน

ในเอกสารของคณะกรรมการหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง (อ.พ.ป.) บ้านโพน ได้กล่าวถึงประวัติการตั้งชุมชนบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ไว้ว่า เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2400 บรรพบุรุษของชาวบ้านโพนซึ่งมีเชื้อสายเป็นชาวผู้ไทได้พากันอพยพถิ่นมาจากถิ่นที่อยู่อาศัยเดิมแถบกุศบาก จังหวัดกาฬสินธุ์ การอพยพมาครั้งนั้นมีผู้นำในการอพยพแบ่งออกได้เป็นสามกลุ่ม คือ กลุ่มเฒ่าพรหมบุตร กลุ่มเฒ่าโพธิ์ และกลุ่มเฒ่าขุน กลุ่มผู้คนทั้งสามได้ตั้งถิ่นฐานครั้งแรกบริเวณบ้านหนองจอก ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านโพนในปัจจุบันไปทางทิศตะวันตกประมาณ 2 กิโลเมตร โดยมีการร่วมสาบานกันว่าจะอยู่ร่วมกันอย่างซื่อสัตย์

จนกระทั่งประมาณสิบปีต่อมา สถานที่ตั้งบ้านเรือนอยู่มาแต่แรกนั้นคับแคบลงพื้นที่ไม่เพียงพอแก่การสร้างบ้านที่อยู่อาศัย และการตากดวงไร่ ทำนา เพราะมีประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงมีผู้คนบางกลุ่มขยับขยายมาสร้างบ้านเรือนหาทำเลในการทำนาหาถิ่นแหล่งใหม่ โดยมาสร้างบ้านเรือนอยู่ทางทิศตะวันออกของบ้านหนองจอกในปัจจุบัน ซึ่งมีทำเลที่อุดมสมบูรณ์กว่าที่อยู่เดิม โดยเรียกพื้นที่แห่งใหญ่นี้ว่าบ้านโพนไท ตามสภาพภูมิประเทศที่มีลักษณะเป็นเนินกว้างใหญ่ที่อยู่ใกล้กับหนองน้ำขนาดใหญ่ ในระยะแรกนั้นชาวบ้านได้แต่งตั้งให้เฒ่าขุนเฒ่าบริหารเป็นผู้ใหญ่บ้าน พร้อมกันนั้นชาวบ้านที่บ้านโพนไทได้ร่วมมือกันสร้างวัด

**การร่วมงานทางวัฒนธรรมของสตรีผู้ไทบ้านโพน
จะแต่งกายด้วยชุดผู้ไทตามประเพณี**

เพื่อเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมในพุทธศาสนา และเป็นแหล่งศึกษาเล่าเรียนของลูกหลานในช่วงที่อุปสมบท หรือบวช

ต่อมาเมื่อขุนแต้มาบริหารถึงแก่กรรม ประกอบกับหมู่บ้านได้ขยายเพิ่มขึ้นตามการเพิ่มของจำนวนประชากร จึงได้แบ่งการปกครองบ้านโพนไธออกเป็นหมู่บ้าน โดยให้หมื่นปัญญาเป็นผู้ปกครองพื้นที่หมู่ 1 และผู้ใหญ่สอปกครองพื้นที่หมู่ 2 และยกบ้านโพนไธขึ้นเป็นอำเภอโพนไธ จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2454 ได้มีการย้ายประชากรส่วนหนึ่งมาจากอำเภอแขวงบาดาลมาไว้ที่อำเภอโพนไธ แต่พิจารณาเห็นว่าพื้นที่ตั้งของอำเภอโพนไธไม่อยู่ในส่วนที่เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน จึงย้ายที่ทำการอำเภอไปตั้งที่คำคาโนนศิลา และเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอสหัตถ์เมื่อปี พ.ศ. 2462 ส่วนอำเภอโพนไธได้ยุบเป็นตำบล เรียกว่าตำบลโพนโดยมีหมื่นอักษรเป็นกำนันคนแรกของตำบลโพน นับจากนั้นเป็นต้นมาบ้านโพนไธก็มีสถานะเป็นบ้านโพน ตำบลโพน มาจนถึงปัจจุบัน

สภาพทางภูมิศาสตร์ของบ้านโพนในส่วนที่เกี่ยวกับแหล่งที่ตั้ง อาณาเขต และสภาพภูมิประเทศ มีลักษณะดังนี้

บ้านโพนตั้งอยู่ทางทิศใต้ของตัวอำเภอคำม่วน อยู่ห่างจากที่ว่าการคำม่วนไปตามถนนสมเด็จ คำม่วน ประมาณ 15 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากตัวอำเภอจังหวัดกาฬสินธุ์ทางถนนสาย 227 ประมาณ 70 กิโลเมตร ที่ตั้งของบ้านโพนมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับบ้านคำม่วน ตำบลทุ่งคลอง บ้านคำเมย ตำบลนาบอน อำเภอคำม่วน
ทิศใต้	ติดต่อหมู่บ้านโคกน้อย ตำบลโพน อำเภอคำม่วน
ทิศตะวันออก	ติดต่อหมู่บ้าน อพป. บ้านโนนศรีสวัสดิ์ หมู่บ้าน อพป.บ้านนาบอน ตำบลนาบอน อำเภอคำม่วน
ทิศตะวันตก	ติดต่อหมู่บ้าน อพป. บ้านหนองช้าง หมู่บ้าน อพป. บ้านหนองแก่นทราย ตำบลสำราญ อำเภอคำม่วน

ชุมชนบ้านโพนมีพื้นที่ประมาณ 15,885 ไร่ หรือ 2.3.82 ตารางกิโลเมตร สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นพื้นที่ทำนา ประมาณ 2,922 พื้นที่ทำไร่ ประมาณ 6,156 ไร่ ที่อยู่อาศัยประมาณ 432 ไร่ พื้นที่สาธารณประโยชน์และที่ตั้งหน่วยราชการประมาณ 375 ไร่

ในเขตบ้านโพน มีแหล่งน้ำ ธรรมชาติที่สำคัญคือ ลำห้วยสมอทบ อยู่ทางทิศตะวันออก และลำห้วยยงอยู่ทางทิศเหนือ

มีลักษณะคล้ายภูมิอากาศของภูมิภาคอีสานโดยทั่วไปคือ ฤดูฝน ฝนตกมาก ฤดูหนาวก็ต้องหนาว เดือนมกราคม

เส้นทางการคมนาคม

เนื่องจากหมู่บ้านโพนเป็นศูนย์กลางที่จะแยกไปตำบล หมู่บ้านต่าง ๆ จึงมีถนนสายสำคัญ ดังนี้

สายบ้านโพน-อำเภอคำม่วงไปตามถนนลาดยางระยะทาง 15 กิโลเมตร ไปทางถนนลูกรังระยะทาง 6 กิโลเมตร

สายบ้านโพน-อำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี ไปทางทิศตะวันตก เป็นถนนลูกรังระยะทาง 28 กิโลเมตร

สายบ้านโพน-ทางแยกปากทางบ้านดงแหลม อำเภอสหัสขันธ์ ทางทิศตะวันออก เป็นถนนลาดยาง ระยะทาง 26 กิโลเมตร

ปัจจุบันบ้านโพนได้แบ่งการปกครองตามแบบแผนการบริหารราชการแผ่นดินส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย ซึ่งบ้านโพนเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในเขตตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ในส่วนของบ้านโพน แบ่งเป็นคุ้มได้จำนวน 12 คุ้ม

ประชากรที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านโพนโดยส่วนใหญ่เป็นชาวผู้ไท มีลักษณะไม่ชอบคนหาสมาคมกับบุคคลภายนอกกลุ่มของตัวเอง ตั้งใจทำมาหากินรักความอิสระ มีความสมัครสมานสามัคคีกันในหมู่คณะเป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าหมู่บ้านจะอยู่ในเขตการแทรกซึมของผู้ออกการร้ายคอมมิวนิสต์ก็ตาม แต่ประชาชนในหมู่บ้านที่รักความอิสระก็มีความเชื่อว่าการปฏิบัติล้มล้างรัฐบาลเพื่อเปลี่ยนการปกครองเป็นแนวสังคมนิยมนั้นเป็นการไม่ถูกต้อง เพราะทุกคนมีพื้นฐานความรู้และศรัทธาเลื่อมใสในการปกครองด้วยระบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอยู่แล้วตั้งแต่ครั้งสมัยโบราณ ทำให้ผู้ออกการร้ายคอมมิวนิสต์ไม่สามารถเข้ามาปลุกระดมมวลชนหาสมาชิกภายในหมู่บ้านได้

ในช่วงปี พ.ศ. 2518 สถานการณ์การคุกคามจากพรรคคอมมิวนิสต์ในเขตท้องที่อำเภอคำม่วงรุนแรงมาก มีการลอบทำร้ายเจ้าหน้าที่ของทางราชการและเกิดผลเสียหาย เจ้าหน้าที่ได้รับบาดเจ็บและเสียชีวิตเป็นจำนวนมากหมู่บ้านโพนอยู่ในเขตพื้นที่อันตรายนี้ด้วยเมื่อรัฐบาลมีประกาศจัดตั้งหมู่บ้าน อพป. บ้านโพนก็ได้รับการจัดตั้งให้เป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง (อ.พ.ป.) ตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา

ประชากรที่อยู่ในบ้านโพน อำเภอคำม่วงส่วนใหญ่มีเชื้อสายผู้ไท จากการสำรวจปี พ.ศ. 2545 ประชากรที่บ้านโพนมี 3,815 คน 932 หลังคาเรือน มีประชากรแยกชาย 1,9101 คน หญิง 1,914 คน (สำนักงานเทศบาลตำบลโพน. 2545)

ชาวบ้านโพนที่มีเชื้อสายผู้ไทมีความขยันขันแข็ง สามัคคีกลมเกลียวในหมู่บ้าน และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่รู้จักทำมาหากิน ที่ทำมาหากินจะอยู่ในที่ลุ่ม ส่วนที่อยู่อาศัยจะเป็นที่ดอน ที่ทำมาหากินจะอยู่โดยรอบของที่อยู่อาศัยชาวบ้านที่มีฐานะดี ประกอบอาชีพหลากหลาย ภายในครอบครัวตั้งแต่การเกษตรกรรม คือ การทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ งานหัตถกรรม ที่สำคัญคือการทอผ้าแพรวาที่ทำชื่อเสียงให้ผู้อยู่ในหมู่บ้านมาก ในขณะเดียวกันก็มีการเย็บตุ๊กตารวม การและงานประเภทจักสาน การทอผ้าแพรวาเป็นอาชีพที่ช่วยเหลือเศรษฐกิจของครอบครัวให้มีรายได้มากกว่าอาชีพอื่น ๆ

พื้นที่ที่ใช้ในการเกษตรมีประมาณร้อยละ 94.58 ของพื้นที่ทั้งหมดหรือประมาณ 14,078 โดยแบ่งพื้นที่ที่ใช้ในการเพาะปลูกโดยเฉลี่ย ดังนี้

พื้นที่ทำนามีประมาณ 7,922 ไร่ โดยทำนาปีละ 2 ครั้ง ส่วนใหญ่นิยมปลูกข้าวเหนียว เพื่อเก็บไว้กินเฉพาะภายในครอบครัว

พื้นที่ทำไร่ประมาณ 6,156 ไร่ พื้นที่ที่นิยมปลูกคือ มันสำปะหลัง ปอ และถั่วลิสง ซึ่งเป็นการปลูกไว้เพื่อการจำหน่ายหารายได้ให้ครอบครัว

ภายในชุมชนบ้านโพนในปัจจุบันมีโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ จำนวน 1 โรงเรียน เปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เยาวชนชาวบ้านโพนเมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แล้ว เมื่อต้องการศึกษาต่อในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ต้องไปศึกษาต่อที่โรงเรียนคำม่วงวิทยาคม ซึ่งเปิดสอนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 6

ส่วนการสาธารณสุขที่บ้านโพนนั้น ได้มีการดำเนินการตามแผนนโยบายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระยะที่ 6 คือ ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสุขระดับหมู่บ้านร่วมกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัยตำบลโพน โดยมีเป้าหมายในการขจัดปัญหาในด้านสาธารณสุขมูลฐาน และให้ความรู้ทางด้านสุขอนามัยเพื่อให้ชาวบ้านมีสุขภาพที่แข็งแรง ปราศจากโรคพยาธิ ภายในหมู่บ้านมีสถานีอนามัยประจำตำบล 1 แห่ง มีศักยภาพในการให้การรักษาพยาบาลในขั้นแรกได้ ตลอดจนสามารถให้บริการในการดูแลสุขภาพระหว่างตั้งครรภ์และทำคลอดได้

ถึงแม้ว่าประชากรส่วนใหญ่ของชาวบ้านโพนจะมีบรรพบุรุษดั้งเดิม ที่มีเชื้อสายเป็นชาวผู้ไท แต่การที่ชาวบ้านโพนได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณชุมชนที่มีเชื้อสายไทลาว ทำให้มีการปรับปนผสมผสานทางสังคมและวัฒนธรรมเข้ากับสังคมไทลาว อย่างกลมกลืนไปมากแล้ว แยกกล่าวได้ดังนี้

ลักษณะครอบครัวของชาวบ้านโพน มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย ในครอบครัวหนึ่ง ๆ จึงมีการอยู่อาศัยรวมกันทั้ง พ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า หรือตา ยาย ลุง ป้า หรือน้า อา ส่วนใหญ่นิยมแต่งงานกับผู้ที่มิใช่สายผู้ไทด้วยกัน แต่ปัจจุบันมีหลายคนแต่งงานกับชาวไทลาว

ทางด้านศาสนาและความเชื่อ ปัจจุบันชาวบ้านโพนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ เช่นเดียวกับชาวอีสานโดยทั่วไป ในขณะเดียวกันก็ยังนับถือผีบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นความเชื่อที่สืบเนื่องมาแต่บรรพชนอยู่ด้วย ดังนั้นจึงมีการประกอบประเพณี พิธีกรรมทั้งที่เนื่องในพุทธศาสนาและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการนับถือผี กับยังมีการประกอบประเพณีฮีดลีสองตามแบบแผนของชาวไทลาว ทั้งนี้ความเชื่อในการนับถือผีรวมทั้งความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติยังคงมีอยู่ในสังคมชาวบ้านโพน โดยมีการปรับเข้ากับความเชื่อตามคติในพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืน

ภายในหมู่บ้านโพนมีวัดในพุทธศาสนาสามแห่ง จัดภายในรอบปิ่นนอกจากจะมีการประกอบพิธีไหว้ผีบรรพบุรุษหรือที่เรียกว่าการเซ่นเฮือนแก้ว ยังมีการประกอบประเพณีฮีดลีสองและประเพณีตามคติทางพุทธศาสนาไปตลอดทั้งปี เช่น พิธีบุญบังไฟ บุญเผาผล บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษานุกฐิน และบุญสงกรานต์ เป็นต้น

การนับถือผีของชาวผู้ไทที่บ้านโพน นอกจากจะนับถือบรรพบุรุษแล้ว ยังมีการนับถือผีอื่น ๆ เช่นเดียวกับชาวไทลาว โดยทั่วไปอีกด้วย เช่นผีตาแฮกหรือผีนา

ภาษาที่ชาวบ้านโพนใช้ในการสื่อสารมีอยู่สองลักษณะ คือ ชาวบ้านโพนที่อยู่ในวัยระหว่างการรับการศึกษาจะใช้ภาษาพื้นเมืองไทย-อีสาน โดยเฉพาะเมื่อสนทนากับชาวบ้านที่เป็นไทลาว และยังสามารถใช้ภาษาไทยกลางได้อีกด้วย แต่ในกลุ่มของชาวบ้านโพนด้วยกันจะใช้ภาษาผู้ไทสื่อสารกันเอง แต่การจดบันทึกต่าง ๆ ล้วนแต่ใช้ด้วยอักษรภาษาไทยเป็นส่วนใหญ่ คงมีเฉพาะชาวบ้านโพนผู้สูงอายุบางคนเท่านั้น ที่ยังคงเขียนอักษรผู้ไทได้อยู่บ้างแต่ไม่เป็นที่แพร่หลายนัก

วัฒนธรรมในการกินอาหารของชาวไทยที่บ้านโพนส่วนใหญ่ยังนิยมหาแหล่งวัตถุดิบ อาหารที่หาได้ภายในหมู่บ้าน เช่น พืชผักที่ปลูกเอง หรือที่หาได้จากชายป่าใกล้ ๆ หมู่บ้าน ปลาจากหนองน้ำภายในหมู่บ้าน ไม่นิยมซื้ออาหารจากตลาดบริเวณ เพราะว่าเป็นการสิ้นเปลือง ในขณะเดียวกันยังหาอาหารตามธรรมชาติมาจำหน่ายให้กับชาวบ้านไทลาวอีกด้วย กล่าวได้ว่าชาวบ้านโพนมีนิสัยขยันทำมาหากิน

การแต่งกายของชาวบ้านโพน ยังคงมีชาวบ้านนิยมสวมใส่เครื่องนุ่งห่ม ที่ตัดเย็บจากผ้าที่ทอได้เองภายในครัวเรือน คือผู้ชายนุ่งกางเกงขาแคบ สวมเสื้อออกสีครามหรือสีดำ

ผู้หญิงหนุ่มชื่นหมัดหมี่ สวมเสื้อแขนกระบอกสีดำหรือสีคราม ผู้หญิงสูงอายุสวมเสื้อคอกระเช้า สีขาวหมัดผ้าเจียงป่าสีขาว เมื่อมีงานพิธี ผู้หญิงใส่เสื้อแขนกระบอกสีครามหรือสีดำ นุ่งชื่นหมัดหมี่สีเข้ม ทำผ้าสไบเจียงป่าด้วยผ้าแพรวาสีแดงที่ทอได้เอง

นอกจากนี้ชาวบ้านโพนยังมีการผลิตงานหัตถกรรมภายในครัวเรือน คือนอกจากสตรีชาวผู้ไทในเกือบทุกครัวเรือนมีความสามารถในการทอผ้าไหมแพรวา ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายแล้ว ผู้ชายชาวบ้านโพนยังมีความสามารถในการทำงานหัตถกรรมประเภทเครื่องจักสาน โดยใช้วัตถุดิบที่หาได้ภายในหมู่บ้านคือไม้ไผ่ ผลิตภัณฑ์ที่ทำขึ้นมีทั้งทำขึ้นเพื่อใช้เองแล้ว ยังจักสานเพื่อการจำหน่ายอีกด้วย เช่น กระบุง ตะกร้า กระติบ หวดนึ่งข้าวเหนียว เครื่องมือจับสัตว์น้ำ เช่น ลอบ ไช และข้อง เป็นต้น

จากรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับประวัติชุมชนบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ได้กล่าวผ่านมานั้นได้แสดงให้เห็นถึงสภาพโดยทั่วไปของชุมชนบ้านโพนทั้งในส่วนของประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน สภาพแวดล้อม สภาพสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ตลอดจนวิถีชีวิตของชาวบ้านโพน ที่ได้พัฒนามาโดยลำดับ

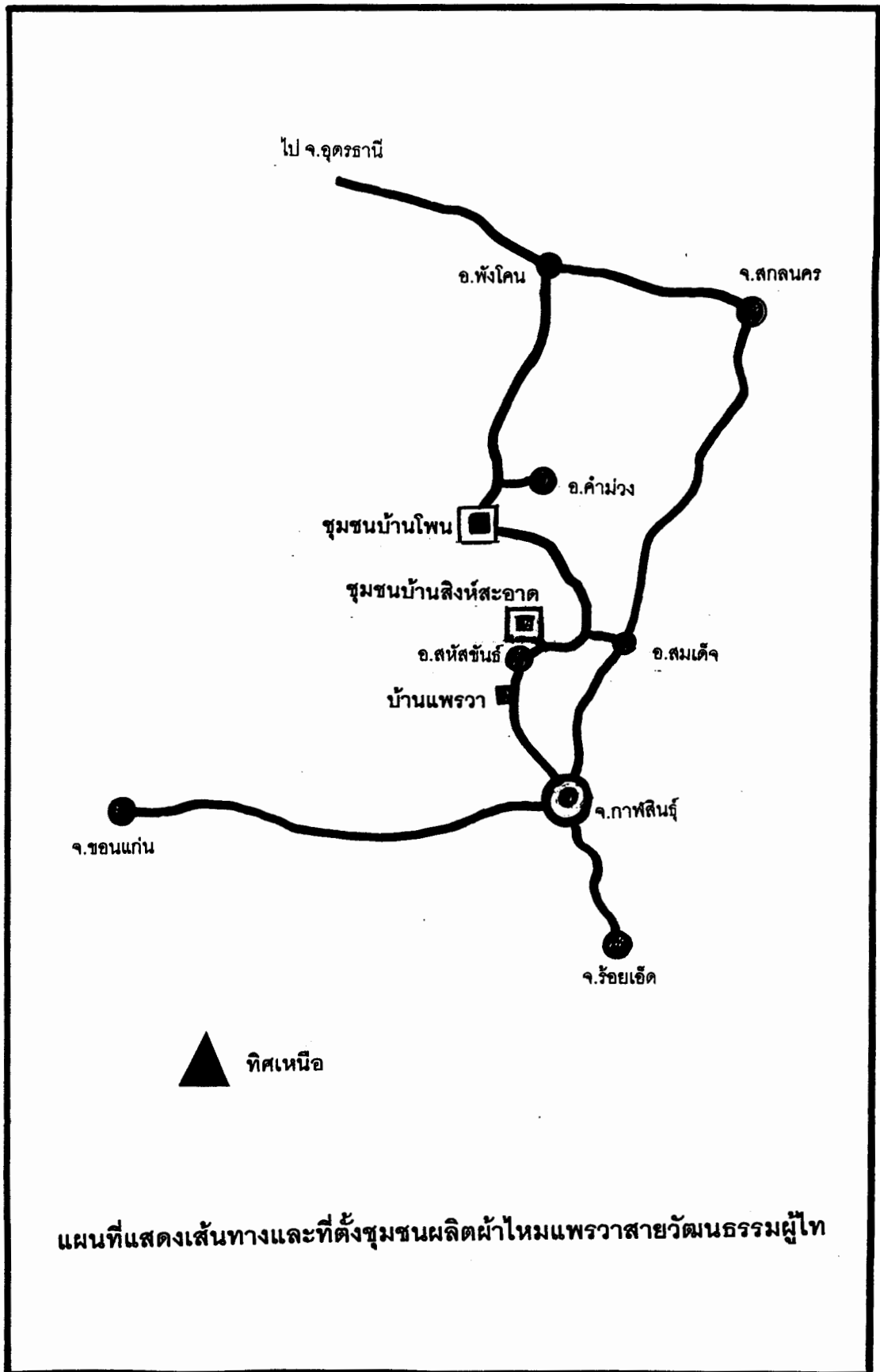
วิวัฒนาการทอผ้าแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไท บ้านโพน

ยุคแรก

เริ่มจากปี พ.ศ. 2520 แม่คำใหม่ โยคะสิงห์ (2545 : สมภพ) เป็นผู้ริเริ่มจัดการผลิตผ้าของแม่บ้านโดยการรับไหมมาจากในวัง แล้วนำมาจัดสรรให้กลุ่มแม่บ้านแบ่งกันทอเสร็จแล้วรวบรวมเข้าไปส่งในวัง เมื่อได้ค่าตอบแทนกลับมาก็มาแบ่งให้ผู้ทอผ้าแต่ละผืน โดยผ้าในยุคแรกจะเป็นผ้าสไบเจียง สีแดงลาย อย่างไรก็ตามการผลิตผ้าไหมแพรวาช่วงระยะนั้นยังเป็นไปในวงแคบ กล่าวคือเป็นการผลิตเพื่อส่งให้ทางพระราชวัง ซึ่งผู้ที่ได้สวมใส่ผ้าสไบเจียงในช่วงดังกล่าวจึงเป็นบุคคลชั้นสูงในสำนักพระราชวัง

ยุคที่สอง

ผ้าสไบเจียงได้รับการพัฒนารูปแบบ ทั้งด้านขนาดและสีล้นบนผืนผ้าอันเป็นผลมาจากพระราชเสาวนีย์ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2530 กลุ่มผู้ผลิตผ้าแพรวาเริ่มมีการริเริ่มพัฒนารูปแบบผ้า จากการเปลี่ยนสีจากสีแดงอย่างเดียวมาเป็นสีอื่น ๆ ด้วย ตามความต้องการของตลาด ขยายความกว้างของผ้าออกให้สามารถนำไปตัดชุดได้ 1 ชุด ขยายความยาวออกโดยครึ่งหนึ่งทอลายอีกครั้งหนึ่งทอสีพื้น ชาวบ้านได้มีการพัฒนาลายผ้าใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นจากรูปแบบเดิม ก็มีลายจกดาว ลายล่อง และพัฒนามาทอดินเงินแทรกในระยะท้ายสุด

แผนที่แสดงเส้นทางและที่ตั้งชุมชนผลิตผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไท

จากเริ่มต้นผ้าแพรวาแบบดั้งเดิม เมื่อมีความต้องการจากตลาดและมีผู้นิยมสวมใส่หรือนำผ้าแพรวาไปตัดชุดต่างๆ มากขึ้น ทำให้แพรวามีการพัฒนาแล้วปรับเปลี่ยนไปตามความนิยมของลูกค้า ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในระยะแรก คือการเปลี่ยนแปลงขนาด จากผืนผ้าเบี่ยงถูกขยายขนาดเป็นผืนผ้ากว้าง 28 เมตร ยาว 5 เมตร จากราคา 2,200 บาท และจากลวดลายธรรมดาที่ได้รับการพัฒนาใส่ลายสัตว์ เป็นไดโนเสาร์ ช้าง นาค และได้เพิ่มลวดลายที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น สามารถเพิ่มราคาเป็น 4,500 บาท โดยราคามีสัดส่วนตามไปกับจำนวนลวดลายที่เพิ่มมากขึ้นด้วย รวมทั้งการใช้วัสดุที่มีลักษณะพิเศษ เช่น ดิ้นทอง ดิ้นเงิน ทำให้เพิ่มราคาสูงขึ้นด้วย

ทั้งนี้ด้ายผ้าแพรวาเป็นผืนผ้าที่มีคุณค่าด้วย ผ้าแพรวาถือว่าเป็นของดีของเฝ้าผู้ไทให้ชื่อเสียงและให้รายได้ มีชื่อเสียงไปทั่วโลก และเป็นชื่อเสียงเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งประชาชนทุกสาขาอาชีพมีโอกาสได้ใส่ ชำรษาการสนับสนุนโดยมีการใส่ผ้าแพรวาในทุกวันศุกร์

ในขณะที่ผ้าแต่ละลายจะเป็นของสูง ความภาคภูมิใจของชาวบ้านโพนคือการได้มีโอกาสทอผ้าแพรวา ความยาว 99 เมตร ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวโรกาสครองราชย์ 50 ปี ซึ่งจัดการทอโดยการใช้เงินของกลุ่มแม่บ้านไปซื้อไหม แล้วขยายผลสู่ช่างทอผ้าแพรวาหมู่บ้านอื่นมาร่วมทอด้วย การทอผ้าครั้งนั้นมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนำเงินมาสมทบ 200,000 บาท รวมกับเงินกลุ่มเป็น 400,000 บาท (คำสอน สระทอง. 2545 : สัมภาษณ์)

จากการขยายตัวของผ้าไหมแพรวาอย่างกว้างขวาง ประกอบกับผ้าไหมแพรวาได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของทางจังหวัดกาฬสินธุ์ ทำให้กลุ่มแม่บ้านบ้านโพนมีความต้องการที่จะมีสถานที่แสดงและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าไหมแพรวา และเป็นที่มาของศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์แพรวาบ้านโพนในที่สุด

ศูนย์แสดงและจำหน่าย ผ้าไหมแพรวาบ้านโพน

เมื่อผ้าไหมแพรวาเป็นที่นิยมของผู้คนอย่างสูง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา ภาะนั้นชาวบ้านโพนได้นำผ้าแพรวาไปแสดงตามงานต่าง ๆ เช่น งานกาชาดของจังหวัด และเริ่มมีร้านค้าจำหน่ายแพรวาทั้งในจังหวัดและในหมู่บ้านโพน ทางกลุ่มแม่บ้านได้ปรึกษาหารือกันถึงการจะได้อาคารแสดงและจำหน่ายผ้าแพรวา จึงไปพบ ส.ส.จังหวัดกาฬสินธุ์ท่านขุนทอง

ญาติเดือน ท่านสนับสนุนเป็นเงินงบประมาณ 400,000 บาท จึงได้สร้างศูนย์ฯ โดยมีชื่อเริ่มต้นว่า “ศูนย์วิจิตรแพรวา”

การจัดการกลุ่มจำหน่ายโดยการเปลี่ยนกันดูแลเป็นสัปดาห์ และรับผ้าแพรวาของสมาชิกชุมชนมาจำหน่าย เมื่อจำหน่ายได้จะหักเข้าศูนย์ 50 บาท การจำหน่ายผ้าจะเป็นผ้าที่ผลิตในเขตบ้านโพนเพียงแห่งเดียว นอกจากนั้นทางศูนย์ยังทำหน้าที่ดูแลเรื่องการติดต่อประสานงานทั้งปวง เช่นการแบ่งหน้าที่กันไปแสดงสินค้าเมื่อได้รับการติดต่อไปออกร้านทั้งในเขตจังหวัดและในระดับประเทศ

กลุ่มผ้าไหมแพรวาบ้านโพน

กลุ่มสตรี ความเป็นมาของกลุ่มสตรี เริ่มจากปี 2524 สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จเยี่ยมชาวอำเภอคำม่วง และทรงพอพระทัยผ้าแพรวาของชาวผู้ไทบ้านโพน จึงทรงมีพระราชดำริให้กลุ่มแม่บ้านรวมกลุ่มกัน เพื่อการผลิตผ้าไหมแพรวาอย่างครบวงจร หลังจากนั้นจึงมีการตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรขึ้นมา โดยมีแม่คำใหม่เป็นประธานกลุ่ม ประธานคนที่ 2 คือแม่เทียน คนที่ 3 คือแม่คำสอน เป็นประธาน 4 วาระ (คราวละ 4 ปี) จนมาถึงประธานคนปัจจุบันคือแม่ณงลักษณ์ ซึ่งในช่วงหลังคนรู้จักในนามของกลุ่มผ้าไหมแพรวา และมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาให้การสนับสนุน เช่น ธ.ก.ส. พัฒนาชุมชน ส.ป.ก. และอื่น ๆ

โครงสร้างการบริหาร

ประกอบด้วยประธาน รองประธาน เลขานุการ ปรึกษาด้านพันธกิจ ปฏิคม และคณะกรรมการ ซึ่งในปัจจุบันมีคณะกรรมการ 300 กว่าคน จากเริ่มแรกมีเพียง 45 คน

กลุ่มจะส่งเสริมสมาชิกในกระบวนการผลิตไปจนถึงกระบวนการจำหน่าย โดยสมาชิกจะเอาผลผลิตของตนมารวมไว้ที่ศูนย์เพื่อรอการจำหน่าย และแต่งตั้งคณะกรรมการเป็นตัวแทนเข้ามารับผิดชอบการจำหน่ายที่ศูนย์สัปดาห์ละ 5 คน

ผ้าของสมาชิกแต่ละชิ้นที่นำมารวมกันขายที่ศูนย์เจ้าของผ้าจะเป็นผู้ตั้งราคาขึ้นเอง เมื่อขายได้จะหักเงินจากราคาขายได้ 2 % 1 % หักเป็นค่าบำรุงศูนย์ และอีก 1 % ให้เป็นค่าตอบแทนสมาชิกที่เป็นผู้ขายที่ศูนย์

ศูนย์วิจิตรแพรวามีเงินกองทุนเป็นสวัสดิการสำหรับสมาชิกมากู้ยืมเพื่อใช้เป็นเงินลงทุนในการผลิตผ้า เป็นทุนหมุนเวียนในกลุ่มสมาชิก

พิธีเปิดศูนย์วัฒนธรรมผู้ไท และศูนย์วิถีตรแพรวา ที่บ้านโพน

จังหวัดได้ส่งเสริมให้มีการไปออกสาธิตออกร้านในงานเทศกาลต่าง ๆ ในจังหวัด และต่างจังหวัด เช่น งานกาชาด ออกร้านที่โรงแรมริมน้ำ งาน 12 สิงหาคมนี้แห่งใหม่ งานหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยการไปออกร้านต่าง ๆ จะใช้เงินกองทุนของคุณ์เป็นค่าใช้จ่ายสำหรับสมาชิกในการเดินทาง ค่าเช่าที่ออกร้านและอื่น ๆ

การก่อสร้างอาคารศูนย์

พื้นที่ที่ทำการศูนย์เดิมเป็นที่ราชพัสดุ ส่วนอาคารเริ่มแรกได้รับความอนุเคราะห์จาก สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

ความคาดหวังของชาวบ้าน

หลังจากผ้าไหมแพรวาแพร่หลายเป็นที่รู้จักตั้งแต่ระดับจังหวัด ระดับประเทศ รวมถึงในระดับโลก ทำให้ชาวบ้านโพนเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจและอยากรักษาชื่อเสียงของผ้าแพรวาให้คงอยู่ตลอดไป

ส่งเสริมให้ชาวบ้านอนุรักษ์การผลิตผ้าเชิงประณีต ซึ่งเป็นการธำรงเอกลักษณ์ของผ้าแพรวาซึ่งมีความละเอียดประณีต งดงาม อย่างมีคุณภาพ

ส่งเสริมการผลิตงานผ้าแพรวาที่มีคุณค่า อยากให้มีการให้ความรู้แก่ชาวบ้านด้านการตลาด การค้าผ้า การจัดการ การปรับปรุงเทคนิคการผลิต การประยุกต์ลายผ้าเพื่อให้เกิดลายใหม่

ปัญหา

ปัญหาหลักของการจัดการผ้าแพรวาขณะนี้คือ

1. ปัญหาด้านการตลาด ส่วนในเรื่องการผลิตจะไม่ค่อยมีปัญหา เนื่องจากแทบทุกคนในชุมชนมีความเชี่ยวชาญการผลิตอยู่แล้ว
2. ปัญหาการขายตัดราคากันของกลุ่มผู้ค้าผ้าแพรวา ทำให้ราคาผ้าตกต่ำ
3. ปัญหาการรักษาคุณภาพของผ้า จากผ้าแพรวาที่คนยุคก่อนผลิตเป็นงานศิลปะที่ประณีตงดงาม แต่เมื่อต่อมาตลาดและลูกค้าเริ่มมีบทบาทต่อการผลิตผ้ามากขึ้น ส่งผลให้การผลิตเปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด คือเป็นแบบกึ่งอุตสาหกรรม โดยต้องผลิตให้ได้ปริมาณมากในต้นทุนที่ต่ำ ทำให้ไม่สามารถคงการผลิตแบบประณีตได้

ประกอบกับขณะนี้ชาวบ้านโพนบางกลุ่มที่มีตลาดในการจำหน่ายผ้าแพรวาจำนวนมาก แต่ไม่สามารถผลิตได้ทันก็ไปจ้างชาวบ้านในหมู่บ้านข้างเคียง ซึ่งไม่ใช่ชาวผู้โพน โดยสายเลือดและไม่เคยทอผ้าแพรวามาก่อน เพื่อมาฝึกทอและจ้างทอโดยให้ค่าจ้างเป็นราย

ผืน ซึ่งช่างกลุ่มใหม่นี้ยังไม่มีพื้นฐานในการทอผ้าที่ดีพอ และต้องผลิตแบบปรับเร่งเพื่อรับคำสั่งต่อผืน ทำให้คุณภาพผ้ากลุ่มนี้ค่อนข้างต่ำ

4. ปัญหาการรักษาเอกลักษณ์ จากบทบาทของการตลาดที่ส่งผลต่อผู้ผลิตให้ต้องทำการผลิตแบบกึ่งอุตสาหกรรม ส่งผลให้กลุ่มผู้ผลิตซึ่งยังคงอนุรักษ์การผลิตผ้าแพรวาอย่างประณีต มีรายได้ตกต่ำจนไม่สามารถอยู่ได้

5. ปัญหาผลกระทบจากหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริม หลายหน่วยงานเข้ามาจัดกิจกรรมส่งเสริมด้านต่าง ๆ โดยใช้ต้นทุนการจัดกิจกรรมภายในชุมชน แต่ไม่ส่งผลด้านการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรมแก่ชาวบ้าน

6. ปัญหาการบริหารจัดการศูนย์วิจิตรแพรวา สถาบันหลักของชาวบ้านที่ทำหน้าที่จัดการผ้าและพุงราคาผ้ากำลังประสบปัญหาการขาดทุน

โครงสร้างการจัดการผลิตผ้าไหมแพรวา

การจ้างทอผ้า ฝ่ายผู้จ้างจะเป็นผู้ออกทุนให้ทั้งหมดและควบคุมดูแลเรื่องการย้อมสีด้วยตนเอง เพราะผ้าแพรวามีสีมาก การย้อมไม่ดีก็จะตกสีและสีเข้มจะละลายไปเป็นสีอ่อน เมื่อนำผ้าทอไปส่งลูกค้า ถ้าผ้ามีตำหนิเจ้าของทุนจะเป็นผู้รับผิดชอบ และอาจเลิกซื้อกับเราอีก ดังนั้นจึงต้องย้อมสีใหม่ด้วยตนเอง

สำหรับค่าจ้างทอ จำแนกดังนี้

ผ้าลวง 500 บาท/ผืน

ผ้าจกดาว 700 บาท/ผืน

ผ้าเกาะสี 1,000 บาท/ผืน

สำหรับราคาขายก็จะบวกค่าต้นทุนด้านอื่น คือค่าไหมและค่าสี ราคาผ้าแพรวาจะมีราคาไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับลาย ถ้าลายยากจะจำหน่ายได้ 5,000-6,000 บาท สำหรับชาวบ้านโพนส่วนใหญ่จะทอเองเพื่อให้ได้เงินส่วนที่เกินจากต้นทุนเป็นรายได้ของตน ซึ่งถือว่ายังน้อยอยู่ เช่น ผ้าลายลวงต้นทุนค่าไหมและย้อมรวม 1,000 บาท เมื่อทอแล้วจะจำหน่ายได้ผืนละ 1,400 บาท หรือสูงกว่านี้บ้างเล็กน้อย (คุณ บุคติ. 2545 : สัมภาษณ์)

การจ้างทอ

ผ้าจ้างจะมีนายทุนเข้ามาจ้างทอ เนื่องจากเขาต้องการจำนวนมากเพื่อการจำหน่าย สำหรับผ้าเกาะค่าจ้างผืนละ 1,000 บาท ผ้าจกดาว 700 บาท ผ้าสองสีลายลวงหรือผ้าลวง 500 บาทต่อผืน นายทุนที่จ้างจะเสียเงินค่าวัสดุและวัตถุดิบมากกว่าผู้รับจ้าง

**ชาวบ้านคำพิบูล ช่างทอผ้าแพรวารับจ้างชาวบ้านโพน
กับเส้นไหมฮ่อมแฉ้วที่ผู้ว่าจ้างนำมาให้**

ด้วยราคาผ้าที่ตกต่ำทำให้อาชีพการทอผ้าแพรวาให้รายได้แก่ครอบครัวลดน้อยลง สำหรับรายได้ที่เข้ามาหล่อเลี้ยงครอบครัว จึงมาจากการทำสวน ไร่ อ้อย มิได้มาจากการทอผ้าแพรวาเพียงอย่างเดียว

ต้นทุนและกำไรในการผลิตและจำหน่ายผ้าแพรวา

กรณีผ้าจกดาว

การผลิตผ้าไหมแพรวา 1 ผืนในปัจจุบันสามารถคำนวณต้นทุนประกอบการเบี่ยงต้นได้ดังนี้

ค่าเส้นไหม	800 บาท
ค่าสีย้อม	200 บาท
ค่าจ้างย้อม	200 บาท
ค่าจ้างทอ 120 บาท/วัน ถ้า 5 วัน	600 บาท
รวมค่าต้นทุน	1,800 บาท
ช่างพื้นบ้านขายส่งให้พ่อค้า	2,000 บาท

ในกรณีที่พ่อค้าหรือแม่ค้าคนกลางนำไปจำหน่ายต่อสำหรับผาคัดเลือกอย่างดีแล้ว จะขายสู่ผู้บริโภค ผืนละ 2,500 บาท และสามารถตั้งราคาจำหน่ายที่หน้าร้านได้ถึง 3,500 บาท แต่คุณภาพของผ้า

กรณีผ้าทอล่วง

ผ้าทอล่วงเป็นผ้าทอด้วยการแทงกระสวยผ่านเส้นผ้าแนวยาว โดยไม่ผ่านกระบวนการ "จก" หรือค้อย ๆ เก็บดอกดวงที่ละดอกเหมือนกรณีผ้าจก ผ้าล่องจึงมีราคาถูกลง เพราะสามารถผลิตได้ง่ายกว่า เร็วกว่า และไม่ต้องอาศัยความชำนาญพิเศษ ดังนั้นเด็ก ๆ ผู้หญิงทั่วไปวัยประมาณ 13-14 ปี ก็สามารถทอผ้าล่องได้ ผ้าล่องจึงมีราคาถูกลง คือ ราคาผืนละ 1,400 บาท ในกรณีผ่านการคัดสรรอย่างดี

การจัดการจำหน่ายและการผลิต

การจำหน่ายผ้าที่ผลิตได้ซึ่งนำมาฝากจำหน่ายที่ศูนย์วิจิตรแพรวา เมื่อจำหน่ายได้จะหักเข้ากลุ่ม 50 บาท เหลือจากนั้นก็ให้เจ้าของผ้า

การจำหน่ายและการผลิตของศูนย์ คือการเน้นคุณภาพของผลิตภัณฑ์ ซึ่งโดยปกติผ้าแพรวาเป็นผ้าที่มีคุณค่าสูงในตนเอง และทางศูนย์ฯของนิคมก็สามารถผลิตผ้าแพรวา

ได้ทุกประเภทและมีการควบคุมคุณภาพของการผลิตทุกขั้นตอน และเนื่องจากมีบุคคลต่างๆ นิยมสวมใส่อยู่แล้ว จึงง่ายต่อการจำหน่าย เพียงเป็นการรักษาคุณภาพให้ดี ซึ่งเป็นที่น่าภาคภูมิใจของกลุ่ม คือการที่คณะรัฐมนตรีชุดนายทักซิณ ชินวัตร ได้สวมใส่ผ้าแพรของบ้านแพรวา

โครงสร้างการจัดการจำหน่ายผ้าไหมแพรวา

โครงสร้างการจำหน่ายผ้าแพรวา มีวิธีการจำหน่ายดังนี้

1. กลุ่มข้าราชการสนับสนุน โดยข้าราชการหลักคือลูกค้าที่เป็นภรรยาข้าราชการระดับต่าง ๆ ของจังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มดังกล่าวนอกจากจะซื้อผ้าแพรวาเพื่อสวมใส่เองแล้ว ยังทำหน้าที่ชักนำให้ผู้คนจากสวนอื่นได้รู้จักและซื้อผ้าแพรวาเพื่อนำไปตัด หรือเป็นของฝากที่หลากหลาย กลุ่มของภรรยาดังกล่าวยังแยกเป็นหลายกลุ่ม กล่าวคือถ้าเป็นภรรยาข้าราชการระดับสูงก็จะนิยมซื้อผ้าแพรวาที่มีราคาแพง และเป็นผ้าชนิดพิเศษ

2. กลุ่มแม่บ้าน เป็นกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมแพรวาโดยตรง กลุ่มนี้จะนำเอาผ้าแพรวาไปออกร้านแสดงและจำหน่ายตามวาระและโอกาสต่าง ๆ อยู่เสมอ โดยเฉพาะในระยะหลังที่มีงานเทศกาลต่าง ๆ ของทางจังหวัดและทางอำเภอ ก็มักจะมีการแจ่งมายังกลุ่มแม่บ้านเพื่อนำเอาผ้าแพรวาไปแสดงและจำหน่าย เช่น งานกาชาด งานวิจิตรแพรวาราชินีไหมไทย นอกจากนี้บทบาทของกลุ่มแม่บ้านก็คือ การเปิดศูนย์แพรวาเพื่อออกร้านแสดง และจำหน่ายที่บ้านโพนโดยตรง ซึ่งมีผลต่อการเดินทางมาเยี่ยมชมและเลือกซื้อสินค้าดังกล่าวของผู้บริโภคอย่างต่อเนื่อง

3. ร้านค้า เป็นร้านค้าที่จำหน่ายทั้งปลีกและส่ง ร้านค้าดังกล่าวเป็นของเอกชน มีทั้งที่บ้านโพน อำเภอคำม่วง และในตัวจังหวัดกาฬสินธุ์ นอกจากนี้ร้านจำหน่ายผ้าแพรวา ยังกระจายอยู่ทั่วประเทศ โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครและตัวจังหวัดทั่วไป สำหรับร้านค้าในเขตบ้านโพนและอำเภอคำม่วงจะจำหน่ายผ้าแพรวาเป็นสินค้าหลักเพียงอย่างเดียว ส่วนร้านค้านอกเขตดังกล่าวมักจะจำหน่ายผ้าแพรวารวมอยู่ในกลุ่มของสินค้าผ้าพื้นเมืองชนิดอื่นๆ ด้วย อย่างไรก็ตามร้านค้าใดก็ตามที่จำหน่ายผ้าทอพื้นบ้าน จะต้องมีผ้าแพรวารวมอยู่ในกลุ่มของสินค้าผ้าพื้นเมืองชนิดอื่น ๆ ด้วย อย่างไรก็ตามร้านค้าใดก็ตามที่จำหน่ายผ้าทอพื้นบ้าน จะต้องมีผ้าแพรวารวมจำหน่ายอยู่ด้วยเสมอ มิเช่นนั้นจะถือว่าการจำหน่ายที่ไม่สมบูรณ์นั่นเอง

(นางลักษณ์ ศรีบุญจันทร์, 2545 : สัมภาษณ์)

การออกจำหน่ายผ้าไหมแพรวา
ตามงานเทศกาลต่างๆ

กลุ่มผู้บริโภคผ้าแพรวา

กลุ่มสตรีเป็นกลุ่มผู้บริโภคผ้าแพรวามีกลุ่มเดียวที่เป็นกลุ่มใหญ่ในระยะแรก ซึ่งเป็นบุคคลชั้นสูงของสตรี โดยมีผู้อำนวยการหน่วยสันติภาพของสหรัฐอเมริกา เป็นผู้ให้นำเอาผ้าแพรวาเข้าไปเผยแพร่ นอกจากนี้ก็มีศิลปินและภรรยา คือ คุณอวบ สานะเสน ศิลปินที่มีชื่อเสียงเป็นผู้นำไปด้วย

พ.ศ. 2521 เป็นปีที่เริ่มต้นที่ผ้าแพรวาถูกนำออกไปจำหน่ายยังต่างถิ่น โดยหน่วยสันติภาพสหรัฐอเมริกา ผ้าแพรวาที่นำออกจำหน่ายระยะแรกดังกล่าว นั้น เป็นผ้าเบี่ยงแบบดั้งเดิมโบราณดังที่บรรพชนเคยทำมา จนกระทั่งปี พ.ศ. 2527 ผ้าแพรวาก็ยังคงเป็นแบบดั้งเดิม

พ.ศ. 2529 คุณวรรณนิภา โพนะทา ได้เป็นตัวแทนผู้เผยแพร่วัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยนำผ้าแพรวาและการทอผ้าแพรวาออกเผยแพร่ ตลาดผ้าแพรวาจึงมีความกว้างขวางขึ้น ผลจากการเป็นตัวแทนเผยแพร่วัฒนธรรมแพรวา ทำให้คุณวรรณนิภา ได้รับพระราชทานรางวัลผู้นำสตรีดีเด่นและผู้เผยแพร่วัฒนธรรมไทย

จากการเผยแพร่และการใช้ในกลุ่มผู้นำสตรีดังกล่าว ทำให้ตลาดผ้าแพรวามีการขยายตัวกว้างขวางขึ้น โดยเฉพาะตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 ตลาดผ้าแพรวาเริ่มเป็นที่นิยมอย่างเห็นได้ชัด ประธานสภาสตรีในสมัยนั้นจึงได้แนะนำให้ผ้าแพรวามีขนาดรองรับการใช้สอยอย่างอื่นได้ คือจากผืนผ้าที่กว้างเพียง 12 นิ้ว เป็น 18 นิ้ว ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาคุณภาพสินค้า ต่อมาในปี พ.ศ. 2535 ผ้าแพรวาจึงมีโอกาสเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในจำนวนหลายอย่างของสินค้าจิตรลดา ซึ่งนับเป็นการเปิดเผยตัวและขยายตลาดอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น

การจัดการจำหน่ายที่ร้านค้าจิตรลดา

ปัจจุบันสมาชิกมีผลิตผ้าแพรวาในกลุ่มมี 40 คน แต่ที่ทอผ้าแพรวาส่งจิตรลดามี 20 คน วิธีการส่งผ้าไปยังสวนจิตรลดา ส่งโดยทางไปรษณีย์โดยจัดส่งไปพร้อมกัน แต่แยกเป็นผลงานของแต่ละคน พร้อมกับแนบสำเนาบัตรประชาชนของตนไว้ที่ผ้าแพรวาของตัวเอง จากนั้นก็จัดส่งเมื่อผ้าแพรวาไปถึงร้านจิตรลดา การรับซื้อจะรับซื้อโดยไม่จำกัดจำนวน อย่างไรก็ตามจะมีสตรีเจ้าหน้าที่ระดับสูงเป็นคนคัดเลือกผ้า ซึ่งเป็นการคัดเลือกโดยจำแนกตามคุณภาพของเนื้อผ้าแต่ละผืน พร้อมกับประเมินราคาแล้วส่งเงินมาให้ช่างทอชาวบ้านโพนตามที่อยู่ ในสำเนาบัตรประจำตัวประชาชนที่แนบมากับผืนผ้า ทั้งนี้การจำหน่ายที่ร้านค้าจิตรลดาช่างทอผ้าแพรวาไม่มีสิทธิในการตั้งราคาของตนได้

การประเมินผ้าแพรวา ฝ่ายประเมินที่ร้านค้าจิตรลดาจะประเมินจากขนาดของผ้า ความกว้างความยาว และมีการนับสายและความยากง่ายของตัวลาย ฯลฯ อย่างไรก็ตามช่างทอจะได้ราคาที่สูงกว่าการจำหน่ายตามท้องตลาดทั่วไป

สำหรับสินค้าประเภทผ้าทอที่จิตรลดา ถือว่าผ้าแพรวาจัดอยู่ในกลุ่มผ้าที่มีเกรดสูงในอันดับ 1 ของประเทศ ด้วยการยอมรับว่า จุดเด่นของผ้าแพรวา คือเป็นผืนผ้าที่มีลวดลายสวยงามอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมีการออกแบบตกแต่งมาก ผ้าแพรวาก็จะสวยงามในตัว

กลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนผ้าแพรวา

1. สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

พระองค์มีส่วนในการเผยแพร่ผ้าแพรวาโดยเมื่อพระองค์เสด็จต่างประเทศก็จะทรงนำผ้าแพรวาไปเผยแพร่ด้วยภายใต้ตราสัญลักษณ์ของร้านจิตรลดา

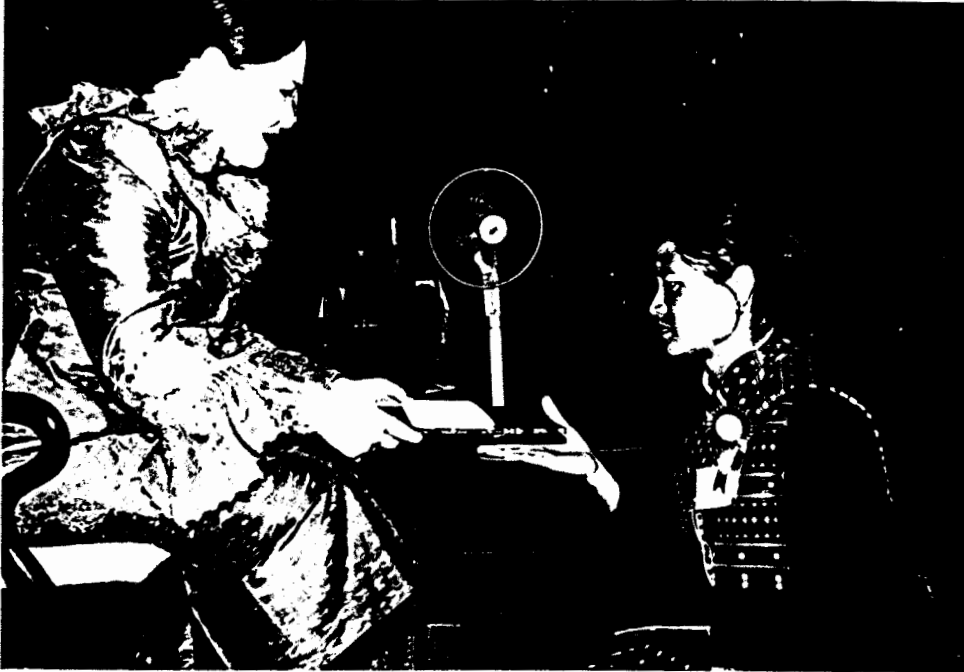
2. กลุ่มสมาคมสตรีแห่งชาติ

เป็นส่วนสำคัญด้านการตลาดและเป็นตลาดใหญ่ของผ้าไหมแพรวา ด้วยกลุ่มสตรีดังกล่าวมีบทบาทในฐานะผู้นำสตรีไทย ซึ่งเป็นผู้บริโภคผ้าไปแพรวา และสวมใส่ในกรณีต่าง ๆ รวมทั้งการออกงานสังคมสำคัญ การถ่ายแบบ และการเดินทางออกไปประชุมสัมมนาออกประเทศ กลุ่มสมาคมสตรีแห่งชาติก็มักจะนำผ้าแพรวาไปเผยแพร่ด้วยเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสวมใส่ผ้าแพรวาของกลุ่มสตรีแห่งชาติดังกล่าว ในช่วงเวลาหรือกิจกรรมต่าง ๆ นับเป็นการแสดงสินค้าผ้าแพรวาให้เป็นที่รู้จัก หรือเป็นการโชว์ผ้าแพรวาในฐานะสินค้าให้กระจายไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของผ้าแพรวานอกจากจะตัดเพื่อสวมใส่โดยตรงแล้วยังเป็นของที่ระลึก ของขวัญที่มีคุณค่าได้อย่างดีอีกด้วย

3. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยก็เป็นอีกหน่วยงานหนึ่งในการส่งเสริมและเผยแพร่ผ้าแพรวาให้เป็นที่ประจักษ์ทั้งในส่วนของภายในประเทศและต่างประเทศ ด้วยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้นำเอาผ้าแพรวาเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม ในการเผยแพร่วัฒนธรรมไทยเพื่อการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะลักษณะรูปแบบของผืนผ้าโดยตรง หรือภูมิปัญญาและกระบวนการทอผ้าที่ประณีตสลับซับซ้อนและสวยงามยิ่ง รวมทั้งการให้โอกาสแก่ช่างทอผ้าแพรวาบ้านโพน นำกระบวนการทอผ้าแพรวาออกไปทอสาธิตในการเปิดตัวการท่องเที่ยวไทย ณ ประเทศต่าง ๆ อยู่เสมอ ทำให้ส่งผลกระทบต่อผ้าแพรวาค่อนข้างจะดีมาก

4. สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ

สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พระราชทานรางวัลแก่ช่างทอผ้าแพรวา
ที่ได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดผ้าแพรวาที่พระราชทานนักกฎหมายราชนิเวศน์เป็นประจำทุกปี

สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นผู้มีบทบาทโดยตรงต่อการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าแพรวาให้เป็นที่รู้จักและนิยมในการบริโภคมากยิ่งขึ้น สวช.จะเข้ามาเป็นทุนในการให้การสนับสนุนการจัดนิทรรศการทางวัฒนธรรม การแนะนำลูกค้าทั้งภายในและต่างประเทศ สวช.จึงเป็นผู้เผยแพร่หลักต่อผ้าไหมแพรวาบ้านโพนอีกหนึ่งหน่วยงานหนึ่ง จนกล่าวได้ว่าการเปิดตัวเองสู่สาธารณชนของผ้าแพรวาที่ประสบความสำเร็จ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการดำเนินงานของ สวช.

(วรรณิกา โพนะทา. 2545 : สัมภาษณ์)

ปัญหาด้านการจำหน่ายผ้าไหมแพรวา

ปัญหาหลัก ๆ ในปัจจุบันคือปัญหาเรื่องตลาดหรือการจำหน่าย เมื่อตลาดมีความอิ่มตัว และมีผู้ผลิตผ้าแพรวาจำนวนมากขึ้น เมื่อผู้ทอมีความจำเป็นด้านการเงิน โดยเฉพาะในระหว่างต้นภาคเรียนที่ช่างทอมีความจำเป็นต้องใช้เงินมาก ก็นำผ้าทอของตนออกจำหน่าย โดยไม่ว่าทางร้านจะกดราคาเท่าไรก็จำหน่าย การตัดราคากันจึงเป็นปัญหาใหญ่ส่งผลกระทบต่อลดคุณภาพผ้าแพรวา กล่าวคือต่างล้วนพยายามลดต้นทุน เช่น ใช้เส้นไหมราคาถูกและทออย่างรวดเร็ว

ปัญหาดังกล่าวนับว่า ได้ส่งผลถึงโครงสร้างทั้งด้านคุณภาพการผลิต และความน่าเชื่อถือต่อผู้บริโภคผ้าไหมแพรวา ซึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับกลุ่มผู้ผลิตผ้าแพรวาที่ยังไม่มีการรวมกลุ่มในลักษณะของการประกันคุณภาพ และราคาระหว่างกันได้ (คุณ บุคดี. 2545 : สัมภาษณ์)

การจัดการด้านการผลิตและการจำหน่ายผ้าไหมแพรวาชุมชนบ้านสิงห์สะอาด ตำบลสหัสขันธ์ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

ชุมชนบ้านสิงห์สะอาดเป็นชุมชนที่มีชาวผู้ไท แต่ได้นำเอาการทอผ้าไหมแพรวา ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของชาวผู้ไทมาทอจำหน่ายจนสามารถทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง จากรายได้ที่ได้รับจากการจำหน่ายหรือรับจ้างทอผ้าไหมแพรวาดังกล่าว

กล่าวสำหรับชุมชนบ้านสิงห์สะอาด เป็นชุมชนที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการสร้างเขื่อนลำปาวของภาครัฐที่จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นผลให้น้ำท่วมชุมชนและเกิดการอพยพย้ายถิ่นมาอยู่บนที่สูง ซึ่งชุมชนดังกล่าวรวมทั้งหมู่บ้านสิงห์สะอาดที่มีการทอผ้าแพรวาที่มีชื่อเสียงที่สุด

อีกชุมชนหนึ่ง ดังนั้นการกล่าวถึงชุมชนบ้านสิงห์สะอาดจึงมีความจำเป็นที่จะต้องกล่าวถึง นิคมสร้างตนเองลำปาว กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดูแลชุมชนบ้านสิงห์สะอาดด้วย ดังนี้

ความเป็นมาของบ้านสิงห์สะอาด ต.สหสัมพันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

บ้านสิงห์สะอาดตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ของอำเภอสหสัมพันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยประวัติความเป็นมา บ้านสิงห์สะอาดเป็นหมู่บ้านที่เกิดขึ้นจากการอพยพมาหาที่อยู่ทำกินผืนใหม่ นำโดยพ่อตี มงคล ชาวอำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นชาวไทลาว ด้วยเหตุผลจากการที่น้ำท่วมและพืชพรรณธัญญาหารไม่อุดมสมบูรณ์ จึงมาเลือกเอาผืนป่าด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของภูสิงห์และอำเภอสหสัมพันธ์ แล้วให้ชื่อหมู่บ้านว่าบ้านโคกล่าม ตามสภาพภูมิประเทศที่แวดล้อมไปด้วยป่า การเข้ามาอยู่ระยะแรกของผู้คนเข้ามาราวปี พ.ศ.2474 พ่อตีเข้ามาประกอบอาชีพทำไร่ และเลี้ยงวัวควาย ต่อมามีกลุ่มของพ่อสิงห์ ชาวอำเภอกมลาไสยเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มเติม และพากันบุกเบิกที่ทำกินพร้อมกับขอเอกสารสิทธิ์การครอบครองที่อยู่ทำกิน และได้รับอนุญาตจากทางราชการ

ในปี พ.ศ.2502 บ้านโคกล่ามมีครอบครัวอยู่อาศัยทั้งหมด 12 หลังคาเรือน ซึ่งต่างล้วนเป็นชาวไทลาว และดำเนินชีวิตด้วยการทำไร่และเลี้ยงควายวัว สภาพของบ้านเรือนเป็นเรือนชานของผู้ที่อยู่ในบ้านป่าดงดิบ แต่ภาครัฐเห็นว่าเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นมานานแต่ยังไม่มีเลขที่ทะเบียนบ้าน จึงนำเอาบ้านโคกล่ามไปฝากให้ขึ้นไว้กับบ้านนาสีนวล ตำบลโคกศิลา อำเภอสหสัมพันธ์ มีตัวแทนคือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ร่วมประชุม อยู่ต่อมาจนปี พ.ศ.2508 ภาครัฐได้มีโครงการสร้างเขื่อนลำปาว สภาพหมู่บ้านอื่นหลายหมู่บ้านน้ำท่วม ยกเว้นบ้านโคกล่าม จึงมีเพื่อนบ้านจากหมู่บ้านอื่น ๆ ที่ได้รับผลกระทบจากภาวะน้ำท่วมเข้ามาร่วมอยู่อาศัย บ้านโคกล่ามจึงกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ขึ้นมาทันที ภาครัฐจึงอนุญาตให้ตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ และให้ชาวบ้านเป็นผู้กำหนดหรือตั้งนามหมู่บ้านของตน และให้นามว่า "บ้านสิงห์สะอาด" โดยเอานามของท่านสิงห์ ผู้ซึ่งอพยพเข้ามาระลอกสอง แต่เป็นบุคคลที่สามารถนำพาชาวบ้านโคกล่ามขอเอกสารสิทธิ์การครอบครองผืนดินทำกินได้ เป็นนามของหมู่บ้าน ผสมกับคำว่า "สะอาด" ด้วยเป็นหมู่บ้านที่ได้มาด้วยความสะอาดหมดจด ไม่ได้ไปเดินขบวนเรียกร้องให้เกิดความวุ่นวายนั่นเอง

บ้านสิงห์สะอาดได้รับการบรรจุในทะเบียนการปกครองในปี พ.ศ.2509 และได้มีการดำเนินการตั้งวัด ตั้งผู้ใหญ่บ้าน และจากการที่ภาครัฐประกาศเขตน้ำท่วมอย่างชัดเจนแล้ว

ทางเข้าชุมชนบ้านสิงห์สะอาด

ทำให้หมู่บ้านอื่นอพยพเข้ามาเพิ่มเติมเป็นจำนวนถึง 80 หลังคาเรือน แล้วขยายจำนวนครัวเรือนเรื่อยมา และต่อมาได้มีการสร้างโรงเรียนบ้านสิงห์สะอาดอยู่นอกหมู่บ้านติดทางหลวงระหว่างอำเภอสหพันธ์ไปยังอำเภอสมเด็จ

ชาวสิงห์สะอาดมีอาชีพหลักด้วยการทำไร่ป่อ ไร่มันสำปะหลังในระยะต่อมา ซึ่งเมื่อปลูกมันสำปะหลังก็ทำให้เกิดการตัดไม้ ถากถางป่าจนโล่งเตียน ทำให้สภาพผืนป่าที่เคยมีอย่างอุดมต้องพลอยปลาสนากวไป

ปัจจุบัน บ้านสิงห์สะอาดมี 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ 6 กับหมู่ 13 หมู่ 6 มี 104 หลังคาเรือน 680 คน ส่วนหมู่ 13 มี 142 หลังคาเรือน ประชากร 870 คน เป็นชาวลาวไททั้งหมด และมีชาวผู้ไทยมาผสมบ้างเล็กน้อย

(เกรียงศักดิ์ แดงวันศรี. 2545 : สัมภาษณ์)

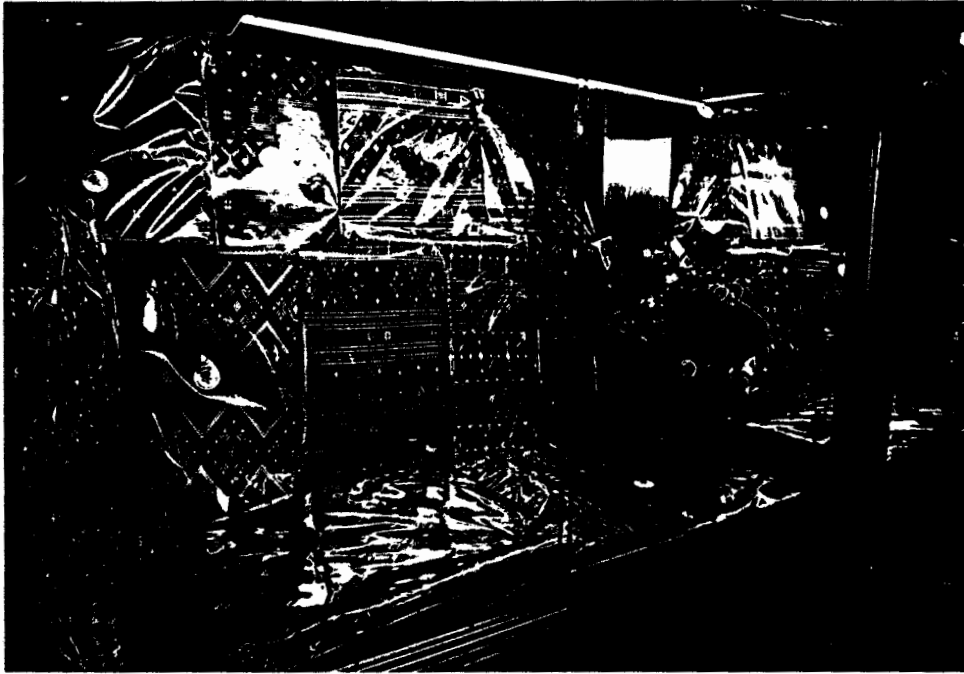
กล่าวสำหรับความสัมพันธ์ระหว่างชาวลาวบ้านสิงห์สะอาดกับชาวผู้ไทยบ้านโพนแล้วมีความสัมพันธ์กันมาช้านานจนเชื่อมโยงสู่การทำผ้าไหมแพรวาในที่สุด กล่าวคือ

ระยะห่างของบ้านสิงห์สะอาดกับบ้านโพน อยู่ห่างกันไม่ไกลนัก กล่าวคือ หากเดินลัดทุ่งไปด้านทิศเหนือจะไม่ไกลจากจุดที่อยู่ของทั้งสองหมู่บ้าน คือ สามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้ ซึ่งทั้งสองชุมชนมีการแลกเปลี่ยนอาหารการกินกันเป็นประจำ กล่าวคือ ที่บริเวณบ้านสิงห์สะอาดเป็นหมู่บ้านปามีสัตว์ป่ามากเช่น งู กิ้งก่า แอ้ หนู ฯลฯ ก็จะมีจับเอาสัตว์ต่าง ๆ ไปแลกเปลี่ยนข้าวและอาหารการกินด้านอื่นจากชาวผู้ไทย

ประการสำคัญ หมู่ชาวลาวบ้านสิงห์สะอาดมักจะไปเกี่ยวสาวชาวลาวบ้านโพน และในที่สุดก็ได้แต่งงานกับสาวผู้ไทยบ้านโพน ซึ่งตามประเพณีผู้หญิงผู้ไทยจะต้องไปอยู่อาศัยกับบ้านฝ่ายสามี ทำให้บ้านสิงห์สะอาดได้สะใภ้ชาวผู้ไทยบ้านโพนมาเป็นระยะ ๆ

โดยวัฒนธรรมผู้หญิงผู้ไทยจะมีฝีมือด้านการทอผ้าแพรวา เมื่อกรณีการทอผ้าแพรวาได้รับการส่งเสริมและได้รับความนิยมนอย่างกว้างขวาง ผู้หญิงผู้ไทยบ้านโพนที่มาเป็นลูกสะใภ้บ้านสิงห์สะอาดก็จะทอผ้าส่งจำหน่ายที่บ้านโพนด้วย ในที่สุดก็จะเป็นการเรียนรู้ เพื่อที่จะทอผ้าเป็นอาชีพของชาวลาวบ้านสิงห์สะอาด กับการทอผ้าไหมแพรวาและขยายผลอย่างไม่ยากนัก ด้วยกระบวนการทอผ้าแพรวามีลักษณะคล้ายคลึงกับการเก็บขิดของชาวลาว ดังนั้นพวกเขาจึงสามารถเรียนรู้และรับส่งวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ต่อกันอย่างรวดเร็ว (เกรียงศักดิ์ แดงวันศรี. 2545 : สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ ด้วยชุมชนบ้านสิงห์สะอาดเป็นชุมชนที่อยู่ภายใต้การดูแลของโครงการนิคมสร้างตนเองลำปาว การทอผ้าแพรวายังได้รับการส่งเสริมอย่างจริงจังภายใต้โครงการดังกล่าว กล่าวคือ เมื่อครั้งภาครัฐได้สร้างเขื่อนลำปาวได้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่อาศัยอยู่

**ผ้าเกาะ และผ้าจกดาวของชาวไทลาว กลุ่มบ้านสิงห์สะอาด
จำหน่ายที่บ้านแพรวา**

ในบริเวณเขื่อน และได้กระจายอพยพมาสร้างที่อยู่อาศัยรอบบริเวณเขื่อนลำปาว มีบ้านนาทม บ้านหนองแฝก, บ้านหนองสาขา, บ้านหนองข้า, บ้านสิงห์สะอาด ฯลฯ รวมถึงการอพยพไปอยู่เขตอำเภอสหัสขันธ์และอำเภอสมเด็จ

ปัจจุบันหมู่บ้านเหล่านี้ที่นิคมสร้างตนเองดูแลมี 84 หมู่บ้าน หมู่บ้านเหล่านี้เกิดขึ้นภายหลังปี พ.ศ. 2510 กลุ่มหมู่บ้านเหล่านี้จะเป็นบ้านพวกไทลาว ทางนิคมฯได้จัดสรรที่ทำกินให้ครัวเรือนละ 13 ไร่ และเป็นที่อยู่อาศัย 2 ไร่

ภายหลังการอพยพขึ้นมาอยู่ในที่ทำกินใหม่ ทางนิคมสร้างตนเองลำปาวพยายามหาอาชีพให้กับประชาชนของตนเองหลายด้าน เช่นการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้าไหม และเมื่อการจำหน่ายผ้าแพรวาเป็นที่นิยมทำให้บ้านสิงห์สะอาด ซึ่งมีคุณวรรณทอง มงคล ซึ่งเป็นผู้หญิงชาวผู้ไทบ้านโพน เป็นสมาชิกบ้านสิงห์สะอาด ในฐานะลูกสะใภ้ได้ทอผ้าแพรวาจำหน่ายค้าขาย และเป็นจุดเริ่มต้นหนึ่งในการขยายผลการทอผ้าไหมแพรวา ประกอบกับผู้หญิงชาวนิคมนหมู่บ้านต่าง ๆ มีความสามารถในการทอผ้าซิดและผ้าไหมอยู่แล้วจึงเกิดการเรียนรู้และขยายผลการทอผ้าแพรวาอย่างกว้างขวาง

ผลจากการทอผ้าแพรวาที่ประสบความสำเร็จ ทำให้หน่วยงานที่ดูแลหมู่บ้านนิคมสร้างตนเอง จึงให้การสนับสนุนด้านการผลิตและการจัดการจำหน่าย ดังนี้

การจัดการผลิตและการจัดการจำหน่ายผ้าแพรวาของนิคมสร้างตนเอง

การบริหารงานของบ้านแพรวาเป็นส่วนหนึ่งของหน่วยงานราชการของนิคมสร้างตนเองลำปาว ซึ่งสมาชิกชุมชนต่างล้วนเป็นชุมชนที่เกิดจากการประสบภัยน้ำท่วมภายหลังการสร้างเขื่อนลำปาว บ้านแพรวาจึงเป็นการจัดการภายใต้นโยบายของนิคมสร้างตนเอง

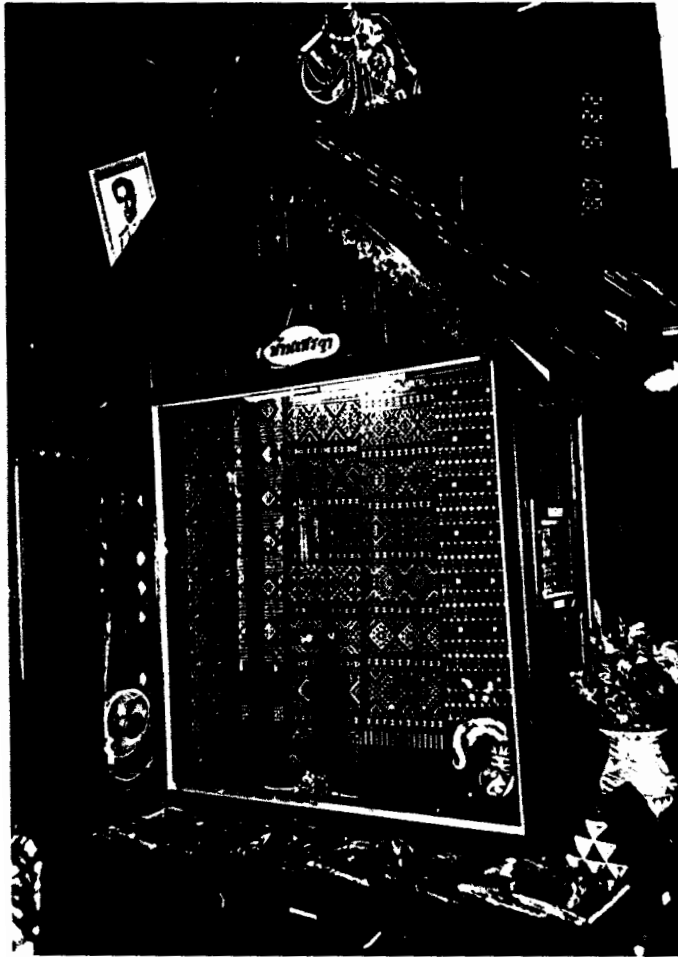
ภายหลังจากที่นิคมสร้างตนเองได้มีนโยบายส่งเสริมอาชีพด้านต่าง ๆ ของชุมชนดังกล่าว ซึ่งมีอาชีพที่หลากหลาย เช่น การทำอาหารแห้ง ปลาย้าบอง ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก และรวมทั้งการผลิตผ้าไหมแพรวาในระยะหลัง เมื่อได้ผลิตภัณฑ์จำนวนมากจึงจำเป็นต้องสร้างร้านจำหน่ายผลผลิตของสมาชิกนิคมสร้างตนเอง จึงได้สร้างร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์และให้ชื่อว่า "บ้านแพรวา" ด้วยเห็นว่าผ้าแพรวาซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่เกิดจากการส่งเสริมให้สมาชิกนิคม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไทลาวที่อพยพจากบริเวณน้ำท่วมมาพัฒนาเรียนรู้การทอผ้าแพรวาให้เป็นชื่อของศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้ผ้าแพรวาดังกล่าวก็คือผ้าไหมแพรวามีมือสมาชิกชุมชนพัฒนาสร้างตนเองหมู่บ้านต่าง ๆ นั่นเอง

บ้านแพรวา ที่นิคมสร้างตนเองลำปาง อำเภอสหพันธ์ กาฬสินธุ์

บ้านแพรวา ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ของสมาชิกนิคมสร้างตนเองลำปาง

ตู้แสดงผ้าไหมแพรวาใน "บ้านแพรวา"

การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของชาวนิคมสร้างตนเองลำปางที่บ้านแพรวา

บ้านแพรวา เป็นชื่ออาคารก่อสร้างเพื่อแสดงและนำเสนอสินค้าที่เป็นผลิตภัณฑ์ฝีมือ และผลผลิตจากสมาชิกชุมชนนิคมสร้างตนเองที่กระจัดกระจายรายรอบเขื่อนลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์

บ้านแพรวาดังกล่าวตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกติดถนนไปยังอำเภอสหัสขันธ์ ซึ่งเป็นเส้นทางท่องเที่ยวไปยังภูมู่ข้าว อันเป็นแหล่งพิพิธภัณฑ์ฟอสซิลไดโนเสาร์ บ้านแพรวาจึงมีความเหมาะสมด้านสถานที่ที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางผ่านเส้นทาง

ปัจจุบันบ้านแพรวามีสินค้าชุมชนจำนวนหนึ่ง ซึ่งสิ่งที่เป็นสินค้าสำคัญของบ้านแพรวา คือ ผ้าไหมแพรวา ซึ่งเป็นฝีมือของสมาชิกชาวนิคมทั้งสิ้นจึงตั้งชื่อร้านค้าว่า "บ้านแพรวา"

ผ้าแพรวาในร้านบ้านแพรวาต่างจากผ้าแพรวาบ้านโพน อำเภอคำม่วง คือผ้าแพรวาของชุมชนนิคมสร้างตนเอง เป็นผ้าที่ถูกผลิตขึ้นจากผู้หญิงชาวไทลาวมิใช่ชาวผู้ไท เป็นการผลิตที่เกิดขึ้นจากการจัดการของนิคมสร้างตนเอง ซึ่งมีได้เกิดจากการสืบทอดทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไท จึงเป็นกรณีศึกษาเปรียบเทียบการจัดการผลิตและการจำหน่ายผ้าไหมแพรวา

การสร้างบ้านแพรวาเกิดจากการที่สมาชิกนิคมสร้างตนเองแต่ละคนขอรับเงินประชาสงเคราะห์ออกมาคนละ 4,000 บาท เพื่อมาพัฒนาอาชีพการทอผ้าแพรวา จนพัฒนาอาชีพได้แล้วจึงใช้เงินที่เหลือ แล้วเอาเงินทั้งหมดมารวมกันไว้เป็นเงินทั้งหมด 300,000 บาท จึงได้เงินมาสร้างบ้านแพรวาหลังนี้

กลุ่มสมาชิกทอผ้าไหมแพรวารุ่นแรกมีสมาชิกทั้งหมด 75 คน สมาชิกบ้านหมู่ 13 มี 15 คน หมู่ 6 มี 25 คน บ้านห้วยหนองเต็น 20 คน และอีกหมู่บ้านอื่นรวมแล้วจำนวน 75 คน เมื่อทอผ้าเป็นแล้วจึงได้เกิดบ้านแพรวามารองรับ

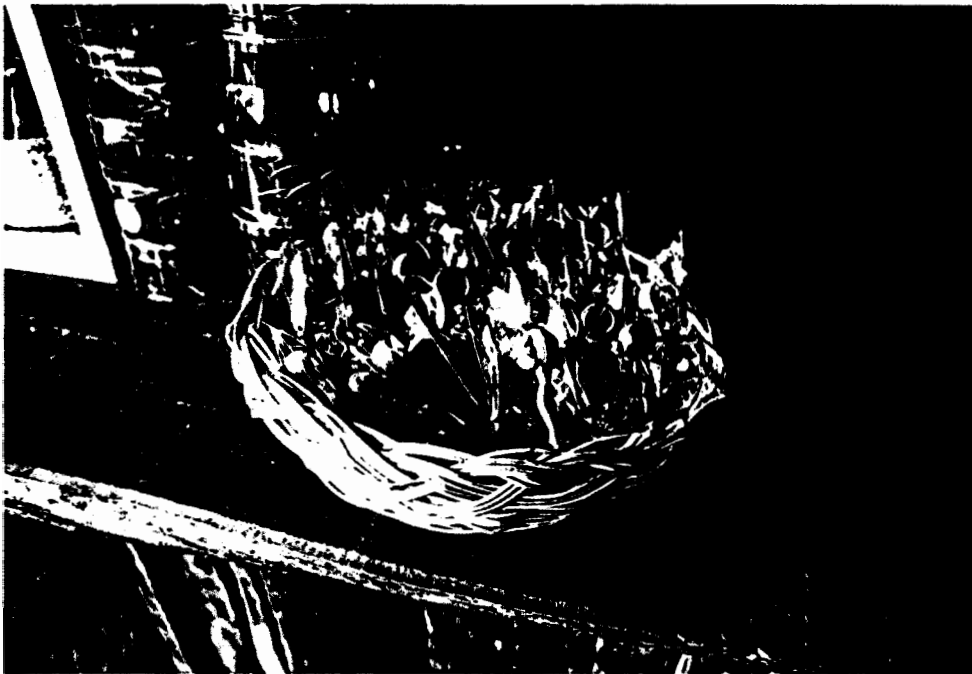
การแบ่งหน้าที่จึงเกิดขึ้น คือมีผู้ผลิตหรือฝ่ายสมาชิกและฝ่ายจำหน่ายคือ เจ้าหน้าที่ของนิคมสร้างตนเองลำปาว กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงาน คือคุณรัชนิกร เกาะแก้ว ทำหน้าที่ดูแลตั้งแต่เริ่มต้นจนปัจจุบัน ซึ่งเป็นการทำหน้าที่การประสานทั้งส่วนของลูกค้าและฝ่ายผลิต ทั้งการวิเคราะห์ตลาด และการควบคุมคุณภาพ

การสร้างบ้านแพรวาจึงเป็นผลมาจากความต้องการตลาดจำหน่ายผ้าแพรวาเป็นของตนเอง

ดังนั้นบ้านแพรวาคือศูนย์แสดงและจำหน่ายสินค้าผลิตภัณฑ์จากนิคมสร้างตนเองลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์ กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมภายในบ้านแพรวา จำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าไหมผ้าฝ้ายพื้นเมือง ผลิตภัณฑ์จักสาน ของที่ระลึก ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากเศษผ้าไหม และการทอผ้าไหมแพรวาเอกลักษณ์ของจังหวัดกาฬสินธุ์

บ้านแพรว

ผลิตภัณฑ์ส่วนของสมาชิกนิคมสร้างตนเองลำปาง ถูกนำมาร่วม
จำหน่ายกับผ้าไหมแพรวาที่บ้านแพรวา

การเดินทางสู่บ้านแพรวาหากเดินทางเริ่มต้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์ จะไปตามเส้นทางไปอำเภอสหัสขันธ์ ระยะทาง 20 กิโลเมตร จะถึงตลาดนิคมลำปาว บ้านแพรวาจะตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของถนน เป็นอาคารไม้ยกพื้นเตี้ย ประดับตกแต่งบริเวณด้านต้นไม้ดอกไม้ประดับสวยงาม

โดยวัตถุประสงค์บ้านแพรวา มี 4 ด้านคือ

1. เป็นแหล่งรองรับการท่องเที่ยวและการพักผ่อนริมทาง รับประทานอาหาร และซื้อผลิตภัณฑ์ของสมาชิกนิคมสร้างตนเองลำปาว เป็นการรองรับการมาเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวของอำเภอสหัสขันธ์
2. เพื่อส่งเสริมอาชีพการทอผ้าไหมแพรวาให้มีชื่อเสียงและเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นจังหวัดเดียวที่มีการทอผ้าแพรวา
3. เป็นศูนย์กลางในการรวบรวมและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าไหมแพรวา และผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ของสมาชิกนิคม
4. เพื่อเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น
(นิคมสร้างตนเองลำปาว. 2545 : แผ่นพับ)

การจัดการผลิตผ้าแพรวาของทางราชการ

โดยการที่ชาวบ้านจากนิคมมีพื้นฐานเบื้องต้นจากการขยายตัวของ การทอผ้าแพรวาตามกระแสความต้องการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 ภาครัฐโดยกรมส่งเสริมการเกษตรและกลุ่มแม่บ้านสหกรณ์อำเภอสหัสขันธ์ ได้ก่อโครงการทอผ้าไหมแพรวาขึ้น มีผู้ร่วมโครงการระยะแรก 80 คน สมาชิกแต่ละคนสามารถทอผ้าแพรวาได้ดังนี้

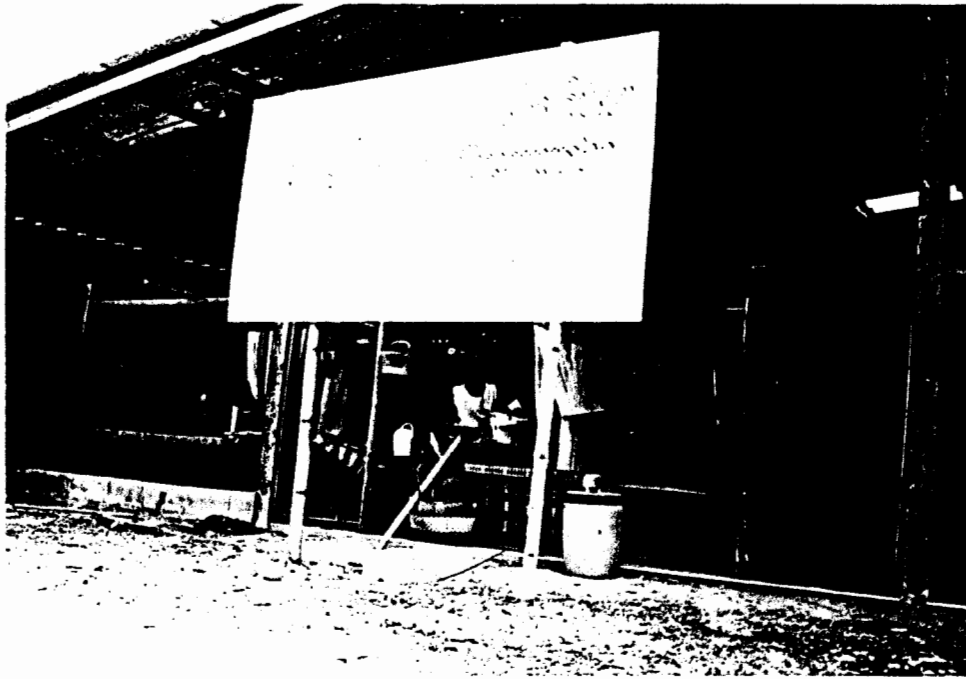
ผ้าสไบเฉียง เดือนละ 3-4 ผืน/คน

ผ้าลวง 2 สี เดือนละ 2 ผืน/คน

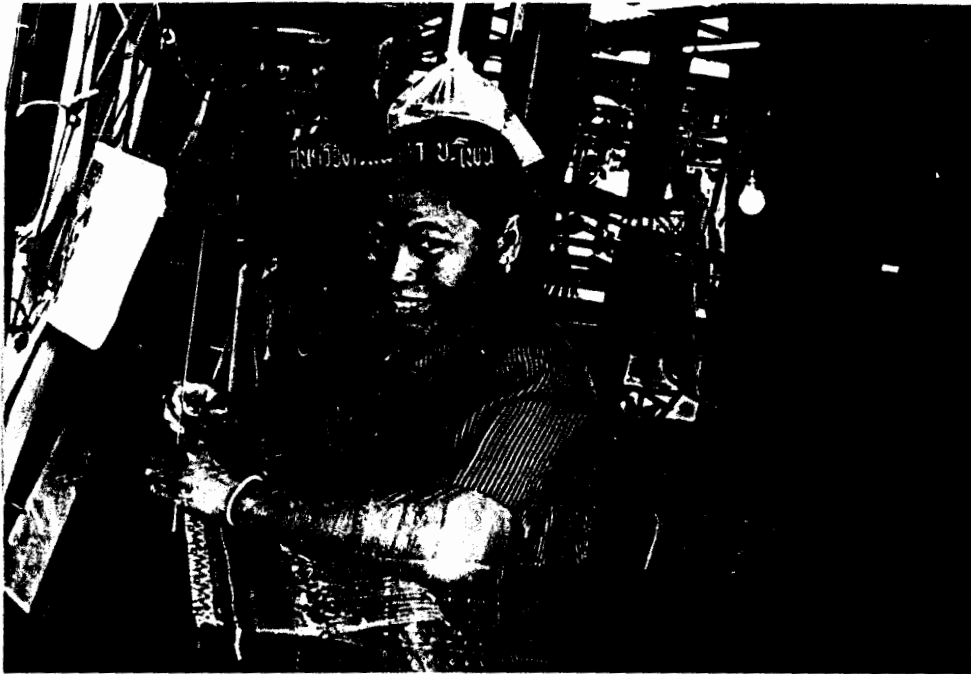
ผ้าลวงหลายสี เดือนละ 1 ผืน/คน

ส่วนใหญ่จะทอผ้าลวงหลายสี สำหรับผ้าที่ไม่ได้มาตรฐานทาสนิคมฯ ได้ส่งเสริมให้มีการนำไปตัดเสื้อและตัดกระเป๋าก หรือแปรรูปเป็นสิ่งอื่น โดยทางนิคมฯ ได้นำช่างมาฝึกหัดให้กับสมาชิก

นอกจากนี้ในด้านการอบรม นิคมฯ ได้จัดอบรมการทอผ้าแพรวาให้กับสมาชิก พร้อมกับการมอบก๊และเครื่องมือการทอผ้าแพรวาให้ด้วย

สถานที่ฝึกอบรมการทอผ้าไหมแพรวาที่นิคมสร้างตนเองลำปาง

**ชาวไทลาวนิคมสร้างตนเองกำลังเรียนรู้การทอผ้าแพรวา
ที่จัดฝึกอบรมโดยภาคราชการ**

ในส่วนของ “บ้านแพรวา” นอกจากจะเป็นศูนย์จำหน่ายและแสดงผ้าแพรวาแล้วยังทำหน้าที่เป็นศูนย์รับการติดต่อสั่งซื้อสินค้า และผ้าแพรวาแบบต่าง ๆ แล้วกระจายสู่สมาชิกผลิตผ้าแพรวาอีกทอดหนึ่ง

นอกจากนี้ยังเป็นที่รับสั่งจากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้ส่งผ้าไปออกจำหน่ายผลิตภัณฑ์ เช่น ในงานกาชาดและระดับประเทศ ฯลฯ และจะประชุมกันว่าจะมอบหมายให้ใครเป็นผู้รับผิดชอบ

กลุ่มผู้บริโภคผ้าแพรวาที่บ้านแพรวา

จากการที่บ้านแพรวาอยู่บนเส้นทางไปยังภู่ม้าว ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์แหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดกาฬสินธุ์ มีระยะห่างจากกันเพียง 6 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดกาฬสินธุ์ 25 กิโลเมตร จึงมีนักท่องเที่ยวแวะชมและเลือกซื้อผ้าแพรวาอย่างต่อเนื่องจากการจำหน่าย สามารถแบ่งกลุ่มผู้บริโภคได้ดังนี้

วัย 20-30 ปี

เป็นผู้บริโภคกลุ่มอายุน้อยที่สุดที่เริ่มใช้ผ้าแพรวา กลุ่มนี้เป็นวัยรุ่นและผู้ทำงานช่วงเริ่มต้นการทำงาน ซึ่งรายได้ยังไม่มากนักและอยู่ในวัยหนุ่มสาว คนกลุ่มนี้จะนิยมซื้อผ้าล่องสองสี และผ้าจกดาวซึ่งมีราคากระหว่าง 1,000 – 2,000 บาท โดยมากผู้หญิงวัยนี้จะนิยมซื้อสีชมพู สีส้มอมน้ำตาล สีเหลืองอ่อน และมีสีอื่น ๆ คนที่มีอายุมากขึ้นจะใช้สีน้ำตาลทองและเป็นสีที่ลดความดูดนวลจากเดิม โดยคนที่ได้แต่งงานแล้วจะซื้อมากกว่าคนโสด และฝ่ายหญิงจะนิยมซื้อมากกว่าฝ่ายชาย โดยมากเหตุผลคือซื้อไปตัดชุดที่ต้องใส่ในวันนิยมไทยแต่ละสัปดาห์

ช่วงวัย 30-40 ปี จะนิยมซื้อผ้าแพรวาแบบผ้าล่อง ผ้าจกดาวธรรมดา และจกดาวห้าสี โดยส่วนมากนิยมใช้สีน้ำตาลหรือสีโอวัลติน สีเทาอ่อน สีเมล็ดมะขาม แต่บางคนก็ชอบสีชัดแย้งกัน

ภาคเอกชนจะชอบสีคล้ายกัน โดยมากจะชอบสีดูดนวล เช่น สีแสด สีแดง

ส่วนข้าราชการมักชอบสีขรึม ๆ เป็นผ้าม่วงสองสี ถ้าเป็นผ้าจกดาวจะชอบห้าสีขึ้นไป

ช่วงวัย 40 ปีขึ้นไป

เป็นวัยที่มีประสบการณ์มีหน้าที่การงานดี มีรายได้ มักจะซื้อผ้าจกดาว ซึ่งมีห้าสีขึ้นไป ซื้อผ้าเกาะ มีลายมากกว่าห้าลายขึ้นไป ซึ่งจะทำให้ดูภูมิฐานเป็นผู้ใหญ่ ผ้ากลุ่มนี้มี

คุณราชันิกร เกาะแก้ว กำลังนำเสนอและจำหน่ายผ้าไหมแพรวาแก่ลูกค้าที่บ้านแพรวา

ร้านจำหน่ายผ้าไหมแพรวา ที่นิคมสร้างตนเองลำปาง

ราคาแตกต่างกัน ตั้งแต่ 3,000 บาทขึ้นไป จนถึงหลายหมื่นบาท โดยเฉพาะในกลุ่มผ้าเกาะที่ได้รับรางวัลจากการประกวดแข่งขัน ที่ผ้ามีลวดลายมาก มีความประณีต มีความลงตัวของจังหวะลวดลาย และสีสันทัน

วัยนี้จะมีความพิถีพิถันในการเลือกผ้ามากกว่าวัยที่ผ่านมา จะเลือกซื้อผ้าที่ถูกต้องจริง ๆ โดยราคาที่ยืดหยุ่น ๆ คือระหว่าง 3,000-5,000 บาท

ส่วนผ้าราคาแพงซึ่งเป็นผ้าเกาะพิเศษราคาผืนละหมื่นบาทขึ้นไปจะมีทั้งนักธุรกิจและข้าราชการ หรือภรรยาข้าราชการระดับสูงที่มีความชื่นชมในผ้าทอเป็นพิเศษ และมีรายได้ไม่เดือดร้อน ซึ่งนอกจากจะซื้อเพื่อการนำไปตัดใช้ของตนเองแล้ว ยังซื้อเพื่อการสะสมและเป็นของฝากหรือของขวัญด้วย (วิชนีกร เกาะแก้ว, 2545 : สัมภาษณ์)

การจัดจำหน่าย

โดยปกติของการจำหน่ายผ้าแพรวา คุณสารภี ศรีมามาศ (2545 : สัมภาษณ์) ให้ข้อสรุปว่าผ้าแพรวาเป็นผ้าทอที่มีคุณค่าในตนเอง ทั้งคุณค่าด้านรูปแบบศิลปะ และกลวิธีที่ซับซ้อนและจากประสบการณ์ การจำหน่ายผ้าแพรวาแต่ละผืนที่ถูกสร้างขึ้นมา เสมือนกับมีเจ้าของอยู่แล้ว กล่าวคือบางผืนที่คนขายดูแล้วไม่สวย ไม่น่าจะมีคนสนใจมาซื้อและคิดว่าจะไม่ได้ขาย แต่กลับมีคนมาซื้อทันทีที่เห็น เป็นต้น ดังนั้นการจำหน่ายผ้าแพรวาจึงเป็นการจำหน่ายที่แทบจะไม่ต้องมีการโฆษณาให้เสียเวลา เพียงแต่เปิดโอกาสให้ลูกค้าได้เลือกได้คลี่ชมก็เพียงพอแล้ว

การจำหน่ายของ “บ้านแพรวา” การออกแบบและกำหนดสีและลวดลายของผ้าทางร้าน คือ “บ้านแพรว” ซึ่งมีคุณวิชนี เกาะแก้ว กับคุณสารภี ศรีมามาศ ผู้ดูแลบ้านแพรวาเป็นคนกำหนด เพื่อเชื่อมโยงให้เป็นไปตามความต้องการของตลาด และเพื่อป้องกันไม่ให้ผ้าแพรวามีลักษณะรูปแบบซ้ำซ้อนกันมากเกินไป รวมไปถึงการควบคุมคุณภาพด้านการย้อมสี เพื่อไม่ให้ผ้าแพรวาตกสี หรือมีสีไม่สม่ำเสมอ

ปัญหาการจำหน่าย

คือการลดราคาแข่งกันจนต่ำกว่าต้นทุนจริง โดยเฉพาะในช่วงที่ไปออกร้านจำหน่ายในงานกาชาด หรืองานเทศกาล จึงทำให้ผ้าแพรวามีราคาต่ำลงเรื่อย ๆ และหลายครั้งต่ำจนเกินต้นทุน

การผลิตของกลุ่มทอผ้านิคมสร้างตนเองจะผลิตและนำไปจำหน่ายผ่านพ่อค้าคนกลางที่เปิดร้านจำหน่ายในเขตเมืองประมาณร้อยละ 80 สำหรับผ้าแพรวาที่เหลือร้อยละ 20 จะนำเข้ามาฝากจำหน่ายที่ร้านแพรวา

กล่าวสำหรับการผลิตผ้าแพรวา ที่ส่งเข้ามาจำหน่ายที่บ้านแพรวา คือบ้านสิงห์สะอาดเริ่มตั้งแต่เมื่อครั้งสมเด็จพระราชินีนาถ ได้ทรงส่งเสริมให้ผ้าแพรวาได้กลายเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงเป็นที่นิยม โดยแรงส่งเสริมชุมชนผู้ไทบ้านโพนเป็นหลัก เมื่อตลาดผ้าไหมแพรวามีความต้องการผ้ามาก ประกอบกับชาวบ้านโพนเพียงหมู่บ้านเดียว ไม่สามารถทอผ้าแพรวาได้เพียงพอกับปริมาณความต้องการของตลาดที่ขยายกว้างอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะความต้องการสูงสุดในปี พ.ศ. 2534 และราคาผ้าสูง

ผู้หญิงชาวบ้านโพนนอกจากจะพยายามทอผ้าแพรวาโดยตนเองแล้ว ยังกลายเป็นผู้ว่าจ้างให้ชุมชนอื่นที่พอจะพัฒนาได้ทอผ้าแพรวารับจ้างให้กับตนเอง ค่าจ้าง “ทูก” หรือการทอผ้าผืนละ 1,100 บาท ซึ่งเป็นค่าจ้างที่สูงมาก ประกอบกับผู้หญิงชาวบ้านสิงห์สะอาดก็มีพื้นฐานในการทอผ้าชนิดและทอผ้าไหมอื่นอยู่แล้ว ซึ่งผ้าแพรวาก็มีกลวิธีการทอที่ไม่แตกต่างกันมากนัก เพียงต่างกันเฉพาะสีผ้า จึงรับจ้างทอผ้าให้กับชาวบ้านโพนซึ่งเป็นชาวผู้ไท และรับการถ่ายทอดจากผู้มาว่าจ้างในบางส่วน

ด้วยได้จากค่าจ้างค่อนข้างสูง ผู้หญิงไทลาวบ้านสิงห์สะอาดจึงพากันรับจ้างทอผ้าแพรวากันอย่างคึกคักแทบทั้งหมู่บ้าน ทำให้มีรายได้ สร้างฐานะอย่างเป็นกอบเป็นกำ

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2541 ทางเกษตรอำเภอเห็นว่า ชาวบ้านสิงห์สะอาดมีการทอผ้าอย่างจริงจังและเป็นรายได้เข้าสู่ชุมชนได้อย่างมาก จึงได้เงินทุนสนับสนุนกลุ่ม 100,000 บาท เพื่อให้เป็นทุนในการดำเนินการทอผ้าเป็นของตนเองโดยไม่รับจ้างชาวบ้านโพน หรือนายทุนที่มาว่าจ้างอีกต่อไป

ระยะต่อมา ผ้าแพรวามีความอึดตัวของตลาด และผ้าแพรวาเริ่มจำหน่ายลำบากขึ้น ประกอบกับภาวะเศรษฐกิจของประเทศอยู่ในภาวะเศรษฐกิจของประเทศ อยู่ในภาวะวิกฤติ ทำให้เกิดความคิดในการพึ่งพิงตนเองด้านการจำหน่าย ด้วยการทอผ้าแพรวาของกลุ่มไทลาวชาวนิคมนสร้างตนเองลำปาง มิได้มีเพียงบ้านสิงห์สะอาด หากแต่มีชุมชนอื่นด้วย เป็นบ้านนาสีนวล หมู่บ้านเหล่านี้เมื่อทอผ้าเสร็จจะต้องนำไปให้ชาวบ้านโพนตีราคา และกลายเป็นผลิตภัณฑ์ของชาวบ้านโพน เมื่อมีเงินกองทุนเข้ามาจึงตัดการรับจ้างทอกับพ่อค้าคนกลาง จึงมีงบจากนิคมสร้างตนเองเข้ามาสนับสนุนอีก จึงมีการรวมกลุ่มกันทอผ้าและควบคุมคุณภาพตั้งแต่การเลือกซื้อเส้นไหม การย้อม และการทอ ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น กล่าวคือ

ปัจจุบันการรับจ้างทอผ้า ถ้าเป็นผ้าลวงจะได้ค่าจ้าง 400 บาท แต่ถ้าทำเองจะขายและได้กำไร 600 บาท และเส้นไหมจะเหลือให้นำไปทำผ้าผืนไหมได้อีก

การจัดการผลิตผ้าไหมแพรวาบ้านสิงห์สะอาด

ปัจจุบันสภาพของผ้าทอแพรวามีราคาตกต่ำ ด้วยการขายตัดราคากัน เช่น ผ้าลวงราคาเพียง 1,300 บาท จะขายได้ 1,400-1,500 บาท ซึ่งแทบจะไม่ได้อะไรเลย ทำให้การทอผ้าแพรวาไม่ค่อยคำนึงถึงคุณภาพมากไปกว่าปริมาณ แต่ก็ยังคงทำอยู่เช่นเดิม โดยส่วนหนึ่งนำไปฝากจำหน่ายที่บ้านแพรวา อีกส่วนหนึ่งไปจำหน่ายที่ตลาดในเขตเมือง ในขณะที่อีกส่วนก็ยังรับจ้างทอ

อย่างไรก็ตามชาวบ้านสิงห์สะอาดก็ยังไม่สามารถตัดขาดจากบ้านโพนได้ ในส่วนของการรับจ้างชาวบ้านโพนทอผ้าไหม และช่างทอชาวบ้านสิงห์สะอาดต้องเข้าไปซื้อวัตถุดิบสำคัญ เช่น สีย้อมไหมจากตลาดบ้านโพนเช่นเดิม (สมใจ แดงวันศรี. 2545 : สัมภาษณ์)

กลุ่มผลิตผ้าทอแพรวาบ้านสิงห์สะอาด

บ้านสิงห์สะอาด ตำบลสหพันธ์ อำเภอสหพันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นหนึ่งในหมู่บ้านอพยพจากน้ำท่วม กรณีการสร้างเขื่อนลำปาวจึงอยู่ในกลุ่มหมู่บ้านนิคมสร้างตนเอง หมู่บ้านแห่งนี้ได้พัฒนาการทอผ้าแพรวาจากการเรียนรู้เบื้องต้นจากชาวลบ้านโพนที่มาว่าจ้างประกอบกับที่หมู่บ้านมีลูกสะใภ้ผู้ไทชาวลบ้านโพนคนหนึ่งมาอาศัยด้วยจึงเกิดการถ่ายทอดและเรียนรู้ หลังจากนั้นก็มีการพัฒนาเป็นของตนเอง โดยเฉพาะในช่วงระยะที่ผ้าแพรวาเป็นที่นิยมของตลาดอย่างกว้างขวาง ผู้หญิงชาวลบ้านสิงห์สะอาดแทบทุกคนจึงทอผ้าแพรวาแทบตลอดทั้งวัน

ดังนั้นการทอผ้าเมื่อสิ้นสุดแล้วก็จะนำไปจำหน่ายให้กับพ่อค้าแม่ค้าที่บ้านโพน ในระยะต่อมาเมื่อมีบ้านแพรวาเกิดขึ้นจึงหันมาจำหน่ายให้กับบ้านแพรวา เพราะมีความเกี่ยวข้องผูกพันกับการได้รับเงินประชาสงเคราะห์เพื่อการอาชีพในส่วนของเงินจากนิคมสร้างตนเอง ซึ่งเป็นต้นคิดในการสร้างบ้านแพรวาด้วย

(สมใจ แดงวันศรี. 2545 : สัมภาษณ์)

คุณสมใจ แดงวันศรี ประธานกลุ่มทอผ้าแพรวา กับสมาชิกที่
ศูนย์ถ่ายทอดทอผ้าแพรวา บ้านสิงห์สะอาด

ศูนย์ทอผ้าบ้านสิงห์สะอาด

เกิดขึ้นเนื่องจากบ้านสิงห์สะอาดตลาดผ้าแพรวาในระยะหลังเริ่มต้น เพราะมีคนผลิตมากและเป็นทางเลือกให้กับผู้ซื้อมากขึ้น ซึ่งจะเกิดประโยชน์โดยตรงกับกลุ่มผลิตผ้าแพรวาในเขตอำเภอสหัสขันธ์รวมถึงชาวบ้านสิงห์สะอาด แต่ผ้าลูกค้าไม่ยอมซื้อผ้าแพรวาที่ร้านก็สามารถมาซื้อในหมู่บ้านสิงห์สะอาดหรือในหมู่บ้านต่าง ๆ ได้ เพื่อว่าจะได้เห็นวิธีการทอผ้าด้วย ที่บ้านของผู้ใหญ่บ้านสิงห์สะอาดจึงมีการทอผ้า การย้อมผ้า และขั้นตอนดำเนินการต่าง ๆ เกี่ยวกับการผลิตผ้าแพรวาอย่างครบวงจรดังนี้ด้วย

ดังนี้ผ้าแพรวาของหมู่บ้านเมื่อผลิตแล้วจึงจำหน่ายเป็น

1. เข้าศูนย์ผ้าบ้านแพรวา
2. เก็บไว้ที่ศูนย์ผ้าแพรวาประจำหมู่บ้าน
3. การจำหน่ายผ้าโดยตนเอง กลุ่มของตนเอง
4. การสั่งจอง เช่น ปัจจุบันมีหน่วยงานหลักมารับซื้อ โรงเรียนเมืองกาฬสินธุ์มาส่งทอผ้าแพรวาจำนวน 32 ผืน เพื่อนำไปตัดเป็นเสื้อทีม ซึ่งผู้ว่าจ้างเข้ามาหาศูนย์โดยตรง (สมใจ แดงวันศรี. 2545 : สัมภาษณ์)

การถ่ายทอด

เริ่มจากกรณีที่ชาวบ้านจากนิคมช่วยตนเองส่วนใหญ่ซึ่งเป็นชาวไทลาว มีความสามารถพื้นฐานในการทอผ้าลายซิดและผ้าไหมทั่วไปอยู่แล้ว เมื่อภาวะความต้องการตลาดผ้าไหมแพรวามีความคึกคักมากขึ้น จึงประกอบกับที่บ้านสิงห์สะอาด ตำบลสหัสขันธ์ได้ลูกสะใภ้เป็นชาวบ้านโพนที่มีฝีมือการทอผ้าแพรวา คือนางวรรณทอง มงคล มาร่วมเป็นสมาชิกจึงเกิดการเรียนรู้และขยายตัวอย่างค่อนข้างรวดเร็วตามปริมาณความต้องการของตลาด

การผลิตผ้าแพรวาของหมู่บ้านชาวลาวยุคอำเภอสหัสขันธ์ ทำให้เป็นทางเลือกของผู้ซื้อมากขึ้น

สำหรับการถ่ายทอดที่กลุ่มสมาชิกนิคมสร้างตนเอง เป็นการเชิญหรือจ้างวิทยากรมาถ่ายทอดให้กับสมาชิกโดยตรง

การควบคุมคุณภาพผ้าแพรวาบ้านสิงห์สะอาด

การควบคุมคุณภาพจนออกมาเป็นผืนผ้าภายในการเป็นประธานของคุณสมใจแดงวันศรี ซึ่งเป็นภรรยาของผู้ใหญ่บ้านบ้านสิงห์สะอาด กล่าวคือเมื่อก่อนชาวบ้านสิงห์สะอาดจะซื้อไหมมาเป็นไหมเกรด A เท่านั้น จะแตกต่างจากบ้านหมูบ้าน ซึ่งต้องการกำไรจากการแข่งขันกันมากจึงมักจะใช้ไหมเส้นผืน ซึ่งเป็นไหมราคาถูก ซึ่งราคาต่างกันกิโลกรัมละ 200 บาท กล่าวคือไหมเกรด A ราคา 900 บาท ส่วนไหมเส้นยี่นราคา 700 บาท แต่สำหรับผ้าไหมแพรวาที่ออกจากกลุ่มบ้านสิงห์สะอาดจะควบคุมให้ใช้ไหมเกรด A ทั้งหมด

สำหรับคนที่ดูผ้าแพรวาเป็นจะรู้ได้ทันทีว่าผ้าผืนใดใช้ไหมเกรด A และผ้าผืนใดใช้ไหมเส้นยี่นทอ ซึ่งเราสามารถควบคุมคุณภาพและการใช้วัสดุเบื้องต้นได้ คือการเส้นไหมเกรด A ทั้งหมด

และศูนย์ก็จะดูแลเรื่องการย้อมสี ถ้าช่างทอคนใดย้อมสีไม่เป็นก็มาย้อมที่ศูนย์ สมาชิกที่มีความชำนาญประจำศูนย์ก็จะดูช่วย จึงเป็นการถ่ายทอดความรู้สืบทอดที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะการย้อมจำนวนมากให้ได้สีเหมือนกันต้องควบคุมกันอย่างใกล้ชิด และอาศัยทักษะประสบการณ์สูง ดังกรณีที่โรงเรียนเมืองกาฬสินธุ์ทอจำนวนถึง 52 ผืน เพื่อนำไปตัดชุดทีม ก็ย้อมครั้งเดียว

การแบ่งหน้าที่การทอผ้าของกลุ่มสตรีบ้านสิงห์สะอาด

ด้านการทอผ้าแพรวาบ้านสิงห์สะอาดที่มีศูนย์รวมอยู่บ้านประธาน อันเป็นบ้านเดียวกับผู้ใหญ่บ้าน มีการตั้งกี่จำนวนหนึ่งทอสาธิตอยู่ที่ศูนย์ด้วย ชาวบ้านสมาชิกส่วนหนึ่งจึงต้องแบ่งเวลามาทอผ้ากองกลางที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน เป็นการเปลี่ยนเวรผลัดเปลี่ยนกันทำสำหรับกองกลางไม่สามารถกำหนดได้ว่าจะเสร็จเมื่อไร บางครั้ง 3-4 เดือนจึงเสร็จ 1 ผืนก็มีให้เป็นผลงานกองกลาง ถ้าขายได้ก็นำเงินเข้ากองกลางเงินดังกล่าวอาจแบ่งกันตอนสิ้นปีหรือรวมไว้กองกลาง ส่วนผ้าทอส่วนตัวก็นำมาฝากจำหน่ายที่ศูนย์ด้วย ซึ่งเป็นการสร้างความสามัคคีกันเป็นอย่างดี

อัตราการจัดทอผ้าแพรวาของบ้านแพรวาแบ่งเป็น ราคาคือ

ผ้าลายล่องผืนละ 500 บาท

ผ้าจกดาว ผืนละ 700 บาท

ผ้าเกาะ ผืนละ 2,500-2,700 บาท

โดยค่าไหมกิโลกรัมละ 800 บาท เมื่อรวมค่าย้อมแล้วต้นทุนวัตถุดิบจะตกผืนละ 1,000 บาทโดยเฉลี่ย โดยเฉลี่ยราคาการจำหน่ายของผ้าแพรวาที่บ้านแพรวาคือผ้าล่องราคา

เสื้อชุดสุภาพบุรุษตัดด้วยผ้าไหมแพรวามีจำหน่ายทั่วไป

1,400 บาท ผ้าจกดาว 1,900 บาท ส่วนผ้าเกาะผืนละ 5,000 - 6,000 บาท แล้วแต่ความยากง่าย ซึ่งอันที่จริงผ้าเกาะดาวของบ้านแพรวามีถึงราคา 80,000 บาทต่อผืน ซึ่งเป็นผ้าเกาะพิเศษมีความงาม และถูกต้องตามลักษณะผ้าแพรวาที่ดี คือ

1. ลายผ้า ลายสวยสม่ำเสมอตลอดทั้งผืน ลายไม่เขย่ง กระโด หรือขาด ช่วงไม่ได้ช่องไฟ

2. สีผ้า สีสวยสม่ำเสมอตลอดทั้งผืนไม่มีรอยต่าง

3. เส้นไหม ใช้เส้นไหมแท้ทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน เส้นไหมมีขนาดสม่ำเสมอตลอดทั้งผืน

4. ผืนผ้า มีความละเอียด เนื้อแน่น สม่ำเสมอตลอดทั้งผืน ไม่มีรอยโปร่ง บางเป็นตอน ๆ เมื่อส่องกับแดดหรือแสงไฟ

(สารภี ศรีมามาศ. 2545 : สัมภาษณ์)

การจัดการจำหน่ายผ้าไหมแพรวาของร้านค้า กรณีศึกษาร้านแม่เมืองแพรวา จังหวัดกาฬสินธุ์

ร้านแม่เมืองแพรวาเป็นร้านค้าจำหน่ายผ้าไหมแพรวาร้านแรก เริ่มมีการจำหน่ายผ้าไหมแพรวาตั้งแต่ปี พ.ศ.2537 เป็นต้นมา และเป็นร้านขนาดใหญ่ มีบทบาทต่อการผลิตและการจำหน่ายผ้าไหมแพรวาในปัจจุบัน ซึ่งมีการจัดการที่น่าสนใจดังนี้

การซื้อผ้าแพรวา

แม่เมืองจะรับซื้อผ้าไหมแพรวาจากชาวบ้านโพน หรือชาวบ้านอื่นที่มีการทอผ้าแพรวาโดยการให้ชาวบ้านเป็นผู้นำผ้าแพรวาเข้ามาส่ง และแม่เมืองจะจัดการคัดเลือกผ้าแพรวาให้ได้ตามต้องการของตนเอง โดยแม่เมืองจะเป็นผู้กำหนดสีผ้า และเป็นผู้กำหนดความต้องการของตนแก่ช่างทอผ้า โดยคำนึงถึงคุณภาพทั้งด้านการทอและสุนทรียภาพในผืนผ้า ซึ่งขั้นตอนการย้อมผ้าจะเป็นขั้นตอนสำคัญในการคัดเลือกผ้าเป็นอย่างดี โดยผ้าแพรวาดังกล่าวต้องมีลักษณะดังนี้

1. ลวดลายประกอบผืนผ้ามีความสวยงาม

2. การให้สีมีความประณีต กลมกลืน หรือเด่นชัดในส่วนที่ต้องการอย่างลงตัว ลายที่ปรากฏต้องมีความสม่ำเสมอ เมื่อการนำไปตัดชุดลายจะต้องชนลายได้ ถ้าช่างทอไม่ประณีตเมื่อนำไปตัดลายผ้าจะไม่ชนกันอย่างบรรจงได้ ซึ่งเป็นข้อเสียในอันดับแรก

คุณบุรรินทร์ มั่งสุวรรณ
ผู้บริหารร้านแม่เมืองแพรวา จังหวัดกาฬสินธุ์

**การออกจำหน่ายผ้าแพรวาคุณภาพสูงของบ้านแม่เหืองแพรวา
ในงานวิจิตรแพรวาราชินีแห่งไหม**

3. ผ้าพื้นหรือสีพื้นของผืนผ้าต้องมีความสม่ำเสมอ ไม่ต่าง และไม่มีรอยตำหนิ การย้อมใหม่พื้นได้อย่างสม่ำเสมอ

4. ผ้าจะต้องไม่ตกสี ด้วยผ้าแพรวามีหลายลายปรากฏ ในผืนผ้า ถ้าผ้าย้อมไม่ดีจะตกสีและทำให้ลายผ้าเลอะเทอะทั้งผืน ดังนั้น ในส่วนของการย้อมใหม่จะต้องย้อมอย่างดีที่สุด และแม่เนื้อจะวางเงื่อนไขกับผู้เข้ามาส่งผ้าว่า ถ้าผ้ามีปัญหาช่างจะต้องรับผิดชอบ ทำผืนใหม่มาใช้แทน การกระทำเงื่อนไขเช่นนี้เป็นการวางเงื่อนไขเพื่อให้ช่างทอมีการพัฒนาคุณภาพของตน อันจะเป็นการรักษาคุณภาพของผ้าแพรวาโดยภาพรวม

5. ผืนผ้าต้องมีความยาวเต็ม 5 เมตร ทั้งนี้เพราะว่าผ้าแพรวาเป็นผ้าหน้าแคบ คือกว้าง 25 นิ้ว ถ้าผ้าแพรวาดังกล่าว มีความยาวไม่ถึง 5 เมตร จะทำให้ตัดชุดได้ไม่ครบชุด

ด้านการตลาดผ้าไหมแพรวา

ตลาดผ้าไหมแพรวาเป็นผ้าไหมที่จำหน่ายได้ดีในประเทศไทย ปัจจุบันผ้าไหมแพรวาได้กระจายการรับรู้ไปทั่วประเทศไทยอย่างกว้างขวาง ยกเว้นเฉพาะในกลุ่มอาชีพระดับล่าง แต่สำหรับตลาดต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศตะวันตก ไม่นิยมผ้าไหมแพรวา เพราะว่าเป็นผ้าที่ต้องดูแลอย่างดี ซึ่งไม่สอดคล้องกับอุปนิสัยของชาวตะวันตก นอกจากนี้ค่าตัดในต่างประเทศก็มีราคาสูงมาก ประการสำคัญผ้าแพรวาเป็นผ้าหน้าแคบ ในขณะที่ชาวตะวันตกเป็นคนที่รูปร่างใหญ่ จึงไม่พอต่อการตัดชุดเสื้อผ้างดงาม และกระบวนการทอผ้าแพรวาก็ไม่สอดคล้องกับการสั่งทอเป็นจำนวนมาก เพราะเป็นงานทอมือซึ่งไม่สามารถรักษาความเหมือนกันได้ทั้งหมด

สาเหตุความตกต่ำของราคาผ้าแพรวา

จากการที่ผ้าแพรวามีราคาตกต่ำมากร้านแม่เนื้อได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุว่า

1. ภาวะเศรษฐกิจโดยภาพรวมของประเทศอยู่ในภาวะวิกฤติ
2. ชาวบ้านร่ำรวย ทำให้การขายตัดราคา และทำให้การขายส่งกับขายปลีกมีราคาใกล้เคียงกัน ซึ่งเป็นการจำหน่ายโดยผู้ผลิตที่มีความจำเป็นด้านการเงิน ในขณะที่ผ้ามีการผลิตเป็นจำนวนมาก จึงขาดการควบคุมการผลิตและส่งผลอย่างยิ่งต่อราคาผ้าแพรวาที่ตกต่ำ

(นุชรินทร์ มั่งสุวรรณ. 2545 : สัมภาษณ์)

การจัดการด้านการเสริมสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นกับผ้าไหมแพรวา

จากจุดเริ่มต้นที่ผ้าไหมแพรวาเป็นเพียงผืนผ้าทอขนาดเล็กที่ผู้หญิงชาวผู้ไทใช้พาดเบี่ยงในงานประเพณีพิธีกรรม ซึ่งจำกัดเฉพาะในกลุ่มสตรีชาวผู้ไท อีกทั้งยังเป็นผืนผ้าที่มีได้มีอยู่ทุกครัวเรือน เพียงเป็นผืนผ้าเบี่ยงที่เป็นมรดกหยาบย้อมกันใช้เมื่องานพิธีมาเยือนเท่านั้น

จากจุดเริ่มต้นดังกล่าวจนปัจจุบัน ผ้าแพรวาได้ขยายผลเชิงการผลิต การนำไปใช้อย่างกว้างขวาง จนสร้างรายได้ให้กับผู้ผลิต ผู้จำหน่าย และได้ขยายผลเชิงคุณค่า กลายเป็นผ้าที่เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดกาฬสินธุ์ไปในที่สุด

ปรากฏการณ์ดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นมาอย่างเลื่อนลอย หากแต่เป็นผลสืบเนื่องเชิงการจัดการด้านการเสริมสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นกับผ้าไหมแพรวา ซึ่งในตัวของผืนผ้าก็มียุคคุณค่าเชิงศิลปะอยู่แล้ว ให้บังเกิดและขยายผลอย่างไพศาลนั้น มีการจัดการด้านการเสริมสร้างคุณค่าผ้าไหมแพรวาดังนี้

สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถกับการเสริมสร้างคุณค่าผ้าไหมแพรวา

จากกรณีที่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงเล็งเห็นความงดงามของผ้าไหมเบี่ยง จากสตรีชาวบ้านโพนที่ไปรับเสด็จที่อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ และมีพระราชเสาวนีย์ให้กลุ่มสตรีดังกล่าวได้ทอผ้าถวาย พร้อมกับทรงส่งเสริมด้านการให้เส้นไหม การรับสตรีช่างทอไปฝึกอบรมการย้อมสีเส้นไหมแบบใหม่ การรับซื้อผ้าไหมแพรวาของชาวบ้านโพน ตลอดมาจนปัจจุบัน ประการสำคัญพระองค์ท่านได้ทรงชุดผ้าแพรวาด้วยความชื่นชมตลอดมา ส่งผลให้ผ้าแพรวากลายเป็นผ้ามงคล และเป็นผืนผ้าทอในระดับสูงสุดชนิดหนึ่งของประเทศ

นอกจากนี้สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมฯ รับงานการทอผ้าไหมแพรวาชาวผู้ไท อำเภอคำม่วง เข้าไว้ในโครงการศิลปาชีพในพระบรมราชินูปถัมภ์ ยิ่งทำให้ผ้าแพรวาเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายยิ่งขึ้น (ผ้าไหมแพรวา. 2538 : แผ่นพับ)

ปิยนาด (นิโคธธา) บุนนาค (2535 : 97-99) ได้กล่าวถึงโครงการในพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถกับผ้าทออีสาน ซึ่งรวมทั้งผ้าไหมแพรวาว่า

สมเด็จพระราชินีนาถทรงพระราชทานรางวัลแก่ช่างทอผ้าแพรวาที่ได้รับรางวัล

แม่ใหญ่ชาวผู้ไทบ้านโพนกับการแต่งกายด้วยชุดโบราณประจำเผ่า

โครงการในพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้เข้ามาสานต่อและพัฒนางานหัตถกรรมผ้าทออีสาน เริ่มจากการที่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถได้โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการเยือนนานาประเทศทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ. 2503 พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะมีฉลองพระองค์ชุดประจำชาติ อันจะเป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมการแต่งกายของผู้หญิงไทย ในที่สุดได้มีการออกแบบชุดไทยประจำชาติขึ้น 8 แบบ คือ ไทยเรือดั้น ไทยจิตรลดา ไทยอมรินทร์ ไทยบรมพิมาน ไทยจักร ไทยดุสิต ไทยจักรพรรดิ และไทยศิวาลัย โดยทั้งหมดตัดเย็บด้วยผ้าไหม ทั้งตัวเสื้อและผ้าถุง ตัวเสื้อเป็นแบบแขนกระบอกผ้าไหมสีพื้น ส่วนผ้าถุงเป็นผ้าชิ้นไหมมีเชิงหรือผ้ายกไหม บางแบบมีสไบห่มทับตัวเสื้อด้วย สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถได้ทรงบันทึกไว้ว่าชาวต่างประเทศมีความนิยมชมชอบในการแต่งกายแบบไทยพระราชานิยมดังกล่าว เพราะเป็นแบบที่เรียบง่าย ล้าสมัยง่าย ปรากฏว่าแบบชุดไทยพระราชทานเป็นที่นิยมของผู้หญิงชั้นสูงและชั้นกลาง จนกระทั่งเป็นที่ยอมรับให้เป็นชุดประจำชาติ ทำให้มีความต้องการในการใช้ผ้าไหมภายในประเทศมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะส่งผลต่อการเพิ่มผลผลิตผ้าไหมต่อไป

อย่างไรก็ดีในระยะนั้นผ้าไหมอีสานโดยเฉพาะฟ้าไหมมัดหมี่ยังไม่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในสังคมกรุงเทพฯ แม้ชุดไทยพระราชทานนิยมในขณะนั้นก็ยังไม่ปรากฏว่าตัดเย็บด้วยผ้าไหมมัดหมี่ จนกระทั่งใน พ.ศ. 2513 เกิดอุทกภัยขึ้นที่จังหวัดนครพนม ทำให้นาข้าวเสียหายเป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมชมราษฎรผู้ประสบอุทกภัย ณ อำเภอวานรนิวาส จังหวัดนครพนม และพระราชทานสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของราษฎร ในครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแนวพระราชดำริในการช่วยเหลือราษฎรผู้เดือดร้อนแก่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถว่า ให้ทรงพยายามช่วยราษฎรหาทางที่จะเลี้ยงตัวเอง และแก้ไขสถานการณ์ด้วยความสามารถของตนเอง

จากแนวพระราชดำริดังกล่าวประกอบกับการที่ได้ทอดพระเนตรเห็นผู้หญิงชาวบ้านนุ่งผ้าชิ้นมัดหมี่มารับเสด็จและบางรายก็ได้นำขึ้นทูลเกล้าถวาย ทำให้สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถทรงเห็นว่าควรส่งเสริมให้ชาวบ้านทอผ้าไหมมัดหมี่ เพื่อให้มีรายได้เสริม นอกเหนือจากอาชีพการทำนา หรือในยามที่การทำนาไม่ได้ผลเนื่องจากภัยแล้งหรือน้ำท่วม นอกจากนี้ชาวบ้านเองก็ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าเป็นอยู่แล้ว จึงไม่ต้องลงทุนเพิ่มเติมมาก

หลังจากนั้นพระองค์ก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ฝ่ายราชเลขาณูการในพระองค์ ออกไปติดต่อและซื้อผ้าไหมมัดหมี่จากราษฎรในท้องที่จังหวัดนครพนมและจังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียง

ออกเฉียงเหนือ พร้อมกับมีพระราชดำริให้แนะนำแก่ราษฎรเกี่ยวกับเทคนิคกรรมวิธีในการผลิต โดยเน้นเรื่องการใช้สีและลวดลาย เพื่อให้ได้ผ้าที่มีคุณภาพและการออกแบบการใช้ผ้าเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น อันจะทำให้เป็นที่ต้องการของตลาดยิ่งขึ้น ทั้งนี้โดยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถจะทรง "หาตลาด" ให้ ซึ่งจะส่งผลให้ราษฎรมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ปรากฏว่าโครงการในพระราชดำรินี้ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ 8 จังหวัด ของภาคอีสาน คือ จังหวัดนครพนม (ผ้าไหมมัดหมี่) อุดรธานี (ผ้าไหมขิด) สกลนคร (ผ้าไหมมัดหมี่) กาฬสินธุ์ (ผ้าไหมแพรวา) มหาสารคาม (ผ้าไหมมัดหมี่) ชัยภูมิ (ผ้าไหมมัดหมี่) และสุรินทร์ (ผ้าไหมมัดหมี่ และผ้าหางกระรอก) โดยมุ่งส่งเสริมการดำเนินการในหมู่บ้านที่มีศักยภาพในงานศิลปหัตถกรรมทอผ้า หรือมีปัญหาในเรื่องความยากจน ดังที่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถได้ทรงกล่าวตอนหนึ่งว่า

มีข้อสังเกตคือ ในระยะแรกนั้นการส่งเสริมดังกล่าวเป็นไปในรูปของโครงการในพระราชดำริ ซึ่งต่อมาใน พ.ศ. 2519 จึงวิวัฒนาการมาเป็นมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

โครงการในพระราชดำริ และผลต่อผ้าไหมแพรวาและวิถีชีวิตชาวบ้าน โพนและจังหวัดกาฬสินธุ์

จากโครงการในพระราชดำริฯ ที่เข้าไปในพื้นที่ภาคอีสานและชาวบ้านโพนดังกล่าวข้างต้น ส่งผลต่อวิถีชีวิตชาวบ้านโพนและกลุ่มผู้ไทเข้าของวัฒนธรรมผ้าทอ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจและสถานภาพทางสังคม

1.1 ชาวบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น มีรายได้เพิ่มเติมจากอาชีพเกษตรกรรม มีเงินทองพอที่จะปรับปรุงความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น กล่าวคือแต่เดิมชาวบ้านมีฐานะยากจนมาก เมื่อโครงการฯ เข้าไปก็ทำให้มีโอกาสปลูกบ้านเรือนหรือซ่อมแซมบ้านเรือนให้อยู่ใสภาพดีขึ้น มีความเป็นอยู่ดีขึ้น มีทองหยองประดับตัว สามารถซื้อที่ดินและส่งลูกหลานให้ได้รับการศึกษาสูงขึ้น

1.2 การผสมผสานงานศิลปปะผ้าแพรวาเพื่อใช้สอยและเพื่อคุณค่าอื่น ๆ ทางสังคม กับการเป็นศิลปปะเพื่อการค้า สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่น่าสนใจ โดยสอดคล้องกับรสนิยมของผู้ซื้อ ด้วยการพัฒนารูปแบบให้สามารถนำผ้าแพรวาไปตัดเป็นกระโปรงและเสื้อได้ โดยทอเป็นลาย 2 เมตร ทอเป็นผ้าสี่ 3 เมตร รวมเป็น 5 เมตร เรียกว่าผ้าชุด ซึ่งเดิมทีเดี๋ยจะเป็นเพียงผ้าเบี่ยง

ปัจจุบันการทอผ้าแพรวากลายเป็นสินค้าที่มีบทบาทสำคัญในเชิงเศรษฐกิจของหมู่บ้าน เป็นอาชีพเสริมหลังฤดูการทำนาของชาวบ้าน ซึ่งนอกจากเพื่อส่งเข้ามูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพแล้ว บางส่วนก็ไว้ขายให้พ่อค้าที่เข้ามารับซื้อถึงหมู่บ้าน หรือบางส่วนก็นำไปขายที่ร้านรับซื้อในตัวอำเภอ บางแห่งชาวบ้านก็รับด้ายสำเร็จมาทอเป็นผืนแล้วรับค่าจ้างทอก็มี นับว่าเป็นรายได้ช่องทางหนึ่งของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านบางครอบครัวก็ทอผ้าเป็นอาชีพหลัก เพราะสามารถทำรายได้ให้มากกว่าการทำนา

1.3 สถานภาพทางสังคมของผู้หญิงดีขึ้น เนื่องจากสามารถประกอบกิจกรรมทอผ้าเป็นอาชีพเสริม มิใช่เพียงเพื่อการใช้สอยเช่นในอดีต จะเห็นได้ว่าสตรีชาวบ้านโพนเป็นแกนนำในกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย และเป็นฟันเฟืองสำคัญในงานศิลปวัฒนธรรมทั้งระดับจังหวัดและหมู่บ้าน เป็นแกนนำของชุมชนในการใช้ศิลปะแพรวาให้เป็นທີ່เลื่องชื่อไปไกล

2. ด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

2.1 การที่ทรงส่งเสริมให้ใช้ไหมพื้นเมือง ขณะที่ร้านค้าของเอกชนจะส่งเสริมให้ใช้ไหมพันธุ์ผสม จึงเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูให้ชาวบ้านผลิตไหมพื้นเมืองขึ้นใช้ตามวิถีชีวิตเดิม โดยไม่ต้องพึ่งเส้นไหมจากโรงงานที่มาจากตัวไหมพันธุ์ผสม ยิ่งกว่านั้นเส้นไหมพื้นเมืองแม้จะผ่านกรรมวิธีในการผลิตที่ซับซ้อน แต่ก็ให้ผลคุ้มค่าเพราะเมื่อทอเป็นผืนผ้าเสร็จแล้วจะมีราคาสูงกว่าผ้าทอจากพันธุ์ไหมผสม เพราะมีความงามวิจิตรงดงามมากกว่า

2.2 การที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงส่งเสริมผ้าไหมแพรวาด้านต่าง ๆ จึงเท่ากับทรงอนุรักษ์เอกลักษณ์และพัฒนาลดทอนการทอผ้าแพรวา ให้ช่างทอเสาะแสวงหาลดทอนเก่า ๆ ด้วย ขณะเดียวกันทรงส่งเสริมให้พัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เหมาะสมกับความต้องการของตลาด เช่น การจัดประกวดผ้าทอในแต่ละปีที่เสด็จแปรพระราชฐานมาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่พระตำหนักภูพานพระราชนิเวศน์ ทำให้ผ้าแพรวาได้รับการพัฒนาคุณค่าทั้งในเชิงฝีมือและเทคนิคกลวิธีอย่างต่อเนื่องโดยมิได้หยุดนิ่งอยู่กับที่

การที่ทรงส่งเสริมให้ใช้ผ้าไหมแพรวาและทรงรับซื้อผลผลิตดังกล่าวเท่ากับช่วยอนุรักษ์ผ้าไหมแพรวาไว้ เพราะล้าหลังความต้องการจากร้านค้าเอกชนอาจไม่เพียงพอ และร้านค้าบางแห่งอาจกดราคาซื้อ ทำให้ชาวบ้านไม่ยอมผลิตเพราะไม่คุ้มกับการลงทุน ลงแรง และเวลา ผ้าแพรวาเป็นผ้าที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงอนุรักษ์ของเดิม คือให้ชาวบ้านทอหลายลายในผืนหนึ่งดังสมัยก่อน เพราะชาวบ้านมักทอผ้าไหมแพรวาเพียงลายเดียวในปัจจุบัน เนื่องจากทำได้ง่ายและใช้เวลาไม่นาน ในขณะที่การทอหลายลายต้องใช้ความประณีตความวิริยะอุตสาหะ และใช้เวลานานกว่าจะผลิตได้แต่ละผืน คือประมาณ 2-3

เดือน จึงทำให้ผ้าแพรวามีราคาแพง แต่ขณะเดียวกันก็เป็นที่นิยมเพราะความงามเชิงศิลปะ ตามแบบโบราณของชาวผู้ไทบ้านโพน จังหวัดกาฬสินธุ์

2.3 การที่ทรงอุปถัมภ์ช่างทอฝีมือดีให้เป็นครูฝึก ณ ศูนย์ศิลปาชีพต่าง ๆ ซึ่งสตรีชาวบ้านโพนหลายคนมีโอกาสดำเนินชีวิตในโครงการของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ อาทิ นางคำสอน สระทอง ทำให้ศิลปะผ้าแพรวาจากท้องถิ่นนี้ได้มีโอกาสเผยแพร่ไปยังชุมชนอื่น ๆ ด้วย จึงเป็นการอนุรักษ์สืบทอดและเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมไปพร้อม ๆ กัน

อีกหนึ่งผลกระทบที่สำคัญต่อวิถีชีวิตชาวผู้ไทบ้านโพนอีกประการหนึ่งคือ การที่ชาวบ้านสามารถมีรายได้จากการทอผ้าดังกล่าว ก็ทำให้สามารถดำเนินวิถีชีวิตในชนบทที่คุ้นเคยได้ โดยไม่ต้องอพยพเข้ามาทำมาหากินในกรุงเทพฯ ดังแต่ก่อน จึงเท่ากับเป็นการช่วยลดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นของชาวชนบทเข้ามาสู่กรุงเทพฯ อันเป็นการช่วยลดปัญหาที่จะตามมาอื่น ๆ เช่น ปัญหาวัยรุ่น ปัญหาอาชญากรรม และปัญหามลภาวะเป็นพิษ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่าการทอผ้าแพรวามีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวผู้ไทบ้านโพนอย่างแยกไม่ออก และวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่นำการทอผ้าแพรวาไปทอจำหน่ายเป็นอาชีพ ด้วยพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ภายใต้โครงการในพระราชดำริของพระองค์ ซึ่งได้วิวัฒนาการต่อมาเป็นมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ก็ส่งผลต่อ "การชุบชีวิต" และพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวผู้ไทในบริบททางสังคมของอีสานเอง ในขณะเดียวกันก็เป็นการอนุรักษ์และพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับการทอผ้าแพรวา และวิถีชีวิตชาวบ้านโพนและชาวไทยลาวที่เกี่ยวข้องทั่วไป และการทอผ้าแพรวาที่บ้านโพน ตำบลโพนอำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ หากสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถไม่ทรงอุปถัมภ์ไว้ คงจะเลือกทอดทิ้งไปอย่างแน่นอน ด้วยพระบารมีของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่ทรงทอดพระเนตรเห็นเอกลักษณ์ความงามและคุณค่าแห่งศิลปแขนงนี้ ทรงสนับสนุนพัฒนา จนกระทั่งมีผู้สนใจซื้อหาไว้ใช้ในงาน ชื่นชมจนมีอาจจะเอามาพันกาย แต่นำไปแขวนโชว์ไว้ที่บ้าน เพื่อชมความงามอันเกิดจากฝีมือของผู้ทอ เพราะในการทอผ้าแพรวาแต่ละผืนต้องใช้เวลาอย่างมาก ดังนั้นราคาย่อมจะแพงเป็นธรรมดา แต่บรรดาผู้ที่อยากได้ไว้ชื่นชม แต่กำลังทรัพย์ไม่เอื้ออำนวย ปัจจุบันได้มีการผลิตดัดแปลงลวดลายต่าง ๆ มาทอเป็นชิ้นย่อม ๆ เช่น ผ้าคาดเอว ผ้าพันคอ ซึ่งถือได้ว่าเป็นลวดลายของผ้าแพรวา แม้มีไซ่นำมาห่มเป็นผ้าเบี่ยง แต่นำมาประดับในการแต่งกาย ก็พอจะมีความสุข สร้างความภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง นับเป็นการสัมผัสวัฒนธรรมการสืบทอดทางศิลปะ ด้วยการอนุรักษ์ที่หาซื้อเอาไว้ และนำมาให้ผู้อื่น

ได้ชื่นชมในความงาม จึงเป็นการแก้ปัญหาคนว่างงานในครอบครัวอีกทางหนึ่ง โดยให้ชาวบ้านหันมาทอผ้าแพรวากัน

จังหวัดกาฬสินธุ์กับการยกระดับคุณค่าผ้าไหมแพรวา

จังหวัดกาฬสินธุ์โดยหน่วยงานของภาครัฐและภาคเอกชนได้เล็งเห็นคุณค่าของผ้าไหมแพรวา อันเป็นผลจากการที่สมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงเป็นองค์ราชินีปดัมภ์ และด้วยคุณค่าในตัวของผ้าไหมแพรวาเอง กอปรกับจังหวัดกาฬสินธุ์เป็นจังหวัดที่มีชาวผู้ไทเจ้าของวัฒนธรรมการทอผ้าแพรวาอาศัยหนาแน่น จึงเข้ามาถึงคุณค่าผ้าไหมแพรวาด้านต่างๆ ดังนี้

1. การสร้างเป็นคำขวัญจังหวัด และนำมาเป็นหนึ่งในสินค้าหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล

จากนโยบายการใช้วัฒนธรรมเข้ามาผสมผสานกับการปกครอง จังหวัดกาฬสินธุ์จึงได้สร้างคำขวัญจังหวัด ซึ่งได้เชิดชูผ้าไหมแพรวาและวัฒนธรรมผู้ไทอย่างโดดเด่น กล่าวคือ เมืองฟ้าแดดสงยาง

โปงลางเล็ดล้ำ

วัฒนธรรมผู้ไท

ผ้าไหมแพรวา

ผาสวยภูพาน

มหาธารลำปาว

ไดโนเสาร์สัตว์โลกล้านปี

(จังหวัดกาฬสินธุ์. 2544 : แผ่นพับ)

นอกจากนี้ในช่วงของรัฐบาลปัจจุบันที่เน้นการส่งเสริมสินค้าหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล อันเป็นแนวคิดในการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ของชุมชน โดยให้แต่ละชุมชนมีผลิตภัณฑ์ดีเด่นอย่างน้อยหนึ่งผลิตภัณฑ์ โดยเป็นผลิตภัณฑ์ที่อยู่บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมประเพณี และใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนหรือตำบลนั้น ในส่วนของอำเภอคำม่วงกับกิ่งอำเภอสามชัยได้คัดเลือกเอาผ้าไหมแพรวา เป็นสินค้าหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลดังกล่าวทันที (จังหวัดกาฬสินธุ์. 2544 : แผ่นพับ)

ผู้ว่าราชการจังหวัดและนายกเหล่ากาชาด จังหวัดกาฬสินธุ์
ทำพิธีเปิดงานโปงลางผ้าไหมแพรวา ประจำปี 2545

ขบวนแห่ประกอบในงานวิจิตรแพรวาราชาธิณีแห่งใหม่

บรรยากาศงานวิจิตรแพรวาราชนีแห่งใหม่
ซึ่งจัดขึ้นที่โรงแรมริมปาว จังหวัดกาฬสินธุ์

เด็ก ๆ ชาวผู้ไทเข้ามาร่วมในงานวิจิตรแพรวาที่บ้านจำลองชาวผู้ไท

งานวิจิตรแพรวาราชนิแห่งใหม่
มีการนำเสนองานฝีมือชาวผู้ไท ในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์

การพัฒนาในงาน โปงดาง ผ้าไหมแพรวา จังหวัดกาฬสินธุ์

**การฟ่อนละครเป็นการฟองำแบบดั้งเดิม
ที่ไว้ผ้าแพรวาแบบดั้งเดิมมาเป็นเครื่องแต่งกาย**

กล่าวสำหรับอำเภอสหพันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ก็ได้เชิญชุมชนบ้านสิงห์สะอาด ให้เป็นหมู่บ้านหัตถกรรมพื้นบ้านผ้าไหมแพรวาราชนิแห่งใหม่ ในการนำเสนอของดีอำเภอสหพันธ์ ดังปรากฏในเอกสารเผยแพร่อำเภอที่กล่าวถึงหัตถกรรมผ้าไหมแพรวาบ้านสิงห์สะอาดว่า

“หัตถกรรมพื้นบ้านผ้าไหมแพรวาราชนิแห่งใหม่ที่สวยงามและเด่นสะดุดตา จะปรากฏที่ใดผู้คนจะรู้และบอกได้ว่า นี่คือ “แพรวากาฬสินธุ์” จากหัตถกรรมของชาวบ้านโพนอำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นสินค้าส่งออกที่ทำรายได้ให้กับประชาชนอย่างงดงามในทุกวันนี้ ชาวบ้านสิงห์สะอาดได้รับการถ่ายทอดและฝึกปรีดีฝีมือจนเป็นที่ยอมรับ ผลผลิตส่วนหนึ่งนำไปร่วมจำหน่ายกับชาวบ้านโพนอำเภอคำม่วง

จึงต้องบอกเล่าให้ทราบโดยทั่วกันส่วนหนึ่งว่า เมื่อเดินทางมาเที่ยวสหพันธ์แล้ว หากอยากจะได้ผ้าไหมแพรวา ก็ไม่ต้องเดินทางไกลต่อไป เพียงแวะที่สิงห์สะอาดท่านก็จะได้พบหัตถกรรมแพรวาที่สวยงามตามที่ต้องการ ”

(สหพันธ์. 2544 : แผ่นพับ)

การส่งเสริมให้ชุมชนบ้านโพนเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยการใช้กรณีการทอผ้าไหมแพรวาเป็นเอกลักษณ์นำ ดังนี้

การสร้างศูนย์วิจิตรแพรวา โดยทางจังหวัดกาฬสินธุ์

การสร้างเสริมคุณค่าของผ้าไหมแพรวาบ้านโพนให้เป็นที่ยอมรับนั้น ทางจังหวัดกาฬสินธุ์ โดยผู้ว่าราชการจังหวัดได้มอบหมายให้เป็นหน้าที่ของทางฝ่ายแผนการจังหวัดร่วมกับนายกเทศมนตรีบ้านโพน

ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดกาฬสินธุ์และนายกเทศมนตรีได้มอบหน้าที่การบริหารงานจัดการ การท่องเที่ยวบ้านโพน ศูนย์วัฒนธรรมผู้ไทและวิจิตรแพรวาบ้านโพน ให้ชุมชนเป็นผู้ดูแลและบริหารงานเองทั้งหมด โดยมีเทศบาลตำบลบ้านโพน และชุมชนทั้ง 6 หมู่เข้าร่วมมือกัน ซึ่งในขณะนี้ศูนย์วัฒนธรรมสร้างเสร็จแล้ว แต่ยังไม่สมบูรณ์เพราะจะมีการตกแต่งเพิ่มเติมอีกบางส่วน เพราะยังมีเงินงบประมาณเหลืออยู่ 5 แสนบาทเศษ ซึ่งทางกระทรวงมหาดไทยแนะนำว่าไม่ต้องคืน แต่ให้นำไปทำโครงการอื่นต่อไป จึงมีนโยบายว่าจะนำมาตกแต่งที่พักรักท่องเที่ยว ซึ่งมีทั้งหมด 4 หลัง โดยจะเพิ่มห้องน้ำ สถานที่ที่ใช้สำหรับโชว์ผ้าแพรวา และอื่น ๆ ตามสมควร

หุ่นจำลองอาคารศูนย์วิจัยสัตวแพรวาที่ถูกนำมาร่วมขบวนแห่บุญบั้งไปของทางเทศบาล

รูปแบบของศูนย์ฯ ด้านการท่องเที่ยว คือ เป็นการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวสามารถพักอาศัยได้โดยมีจุดขายคือ วัฒนธรรม วิถีชีวิตของชาวผู้ไท โดยจะมีชาวบ้านชาวผู้ไทมาพักในที่พักด้วย (ชาวบ้านจะจัดเวรกันเองในชุมชน โดยร่วมมือกับ 6 หรือ 7 หมู่บ้าน) และจะมีการสูขวัญนักท่องเที่ยว (เป็นการต้อนรับแขกของชาวผู้ไท) ตอนเย็นจะมีพาแลง (การร่วมรับประทานอาหาร) นอกจากนี้ยังมีการนำเอาวิถีชีวิต วัฒนธรรม การทอผ้า การจักสาน ของชาวผู้ไทมาทำในที่พักอีกด้วย

บทบาทของทางจังหวัดกับโครงการนี้คือ จะเป็นผู้ให้คำปรึกษาและสนับสนุนโครงการ โดยส่วนราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้องและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการนี้ มีดังนี้

1. ท.ท.ท. มีบทบาท คือในการประชาสัมพันธ์โครงการนี้ให้กับนักท่องเที่ยว
2. ผู้ว่าราชการจังหวัด มีบทบาทในการวางแผน นโยบาย และงบประมาณในการสนับสนุน
3. ท่านนายกเหล่ากาชาด และนายกสมาคมวัฒนธรรมหญิงโดยคุณเบญจมาศ มาประณีต ผู้ซึ่งเป็นแนวคิดริเริ่มโครงการนี้ มีบทบาทในการส่งเสริม สนับสนุนด้านงบประมาณและด้านสำนักงานจังหวัด
4. ศูนย์วัฒนธรรม มีบทบาทในการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผ้าแพรวา ไม่ว่าจะเป็นความเป็นมา ประวัติการทอผ้า ศักยภาพ และพัฒนาการด้านการทอผ้า ตั้งแต่อดีต ว่ามีวิธีการทำอย่างไร และด้านการจัดงานประกวดผ้าแพรวา
5. สมาคมวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์
6. การสื่อสาร
7. พัฒนาการจังหวัดและพัฒนาการอำเภอ มีบทบาทในด้านอาชีพ การตลาด และการพัฒนาฝีมือ โดยการจัดประชุมหรือการศึกษาดูงาน เป็นต้น
8. ผู้เชี่ยวชาญด้านผ้าแพรวา ซึ่งในส่วนนี้จะมียบทบาทในการประกวดผ้าแพรวา คือเป็นคณะกรรมการตัดสิน ซึ่งผู้เชี่ยวชาญนี้จะเป็นคนในชุมชน
9. ชุมชนผู้ไท โดยเป็นผู้นำของชุมชนหรือกลุ่มชาวบ้าน โดยคุณยายคำสอน
10. นายกเทศมนตรี ตำบลโพธิ์ และผู้อำนวยการโรงเรียน
11. เอกชน มีบทบาทในการสนับสนุนด้านงบประมาณ และการเผยแพร่ผ้าแพรวา ด้านการตลาด ทำให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป (เช่น ด้านการขาย และการฝากขายของชาวบ้าน) แต่ยังมีปัญหาคือด้านราคาที่สูง
12. ผู้ให้สัมภาษณ์ มีบทบาทในการแนะนำลายที่ตลาดต้องการกับชาวบ้าน คือ สี แบบ กับชาวบ้าน

ความเป็นมาของโครงการนี้ เป็นผลมาจากความต้องการของนักท่องเที่ยว กระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และแนวคิดของจังหวัดที่ต้องการมีจุดเด่นให้กับจังหวัด

จุดขายของโครงการนี้คือ ชุมชนผู้ไท วิถีชีวิต วัฒนธรรมการทอผ้า และ วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทเอง และยังสามารถให้นักท่องเที่ยวพักกับชุมชน และชาวบ้านอีกด้วย

นอกจากนี้ทางจังหวัดได้มีแนวคิดที่จะทำป้ายการท่องเที่ยว โดยจะบอกถึงที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว แผนที่ ทางแยกต่าง ๆ โดยจะจัดทำทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

ปัญหา

ปัญหาของโครงการนี้คือยังไม่มีศูนย์กลางในการขายทัวร์ ส่วนมากทัวร์ที่เข้ามาจะเข้ามาติดต่อกับจังหวัด

ศักยภาพของทัวร์ ในการสร้างความสนใจ ตื่นเต้น ให้กับนักท่องเที่ยว

แนวทางแก้ปัญหา

1. จัดตั้งชมรมผู้ประกอบการการท่องเที่ยว เพื่อสะดวกในการติดต่อประสานงาน
2. มีบริษัททัวร์ที่มีคุณภาพและมีไกด์นำเที่ยว ที่สามารถสร้างความบันเทิงให้ความรู้และรายละเอียดกับนักท่องเที่ยวได้ดี
3. จัดทำเอกสารขึ้นเพื่อการเผยแพร่ สร้างความสนใจให้กับนักท่องเที่ยว เพื่อให้ทราบถึงคุณค่า
4. ทำการจัดการเตรียมชาวบ้านให้มีความพร้อมในการต้อนรับนักท่องเที่ยว และจัดหานักวิชาการในด้านนี้ด้วย

ในทางรูปธรรมได้มีการทำพิธีเปิดศูนย์วัฒนธรรมผู้ไทผ้าไหมแพรวาอย่างเป็นทางการในวันอาทิตย์ที่ 10 กุมภาพันธ์ 2545 ซึ่งนับเป็นการเสริมสร้างคุณค่าผ้าไหมแพรวาในฐานะวัฒนธรรมผู้ไทอย่างเด่นชัด ดังนี้

พิธีเปิดศูนย์วัฒนธรรมผู้ไทผ้าไหมแพรวาบ้านโพน อำเภอคำม่วน จังหวัดกาฬสินธุ์

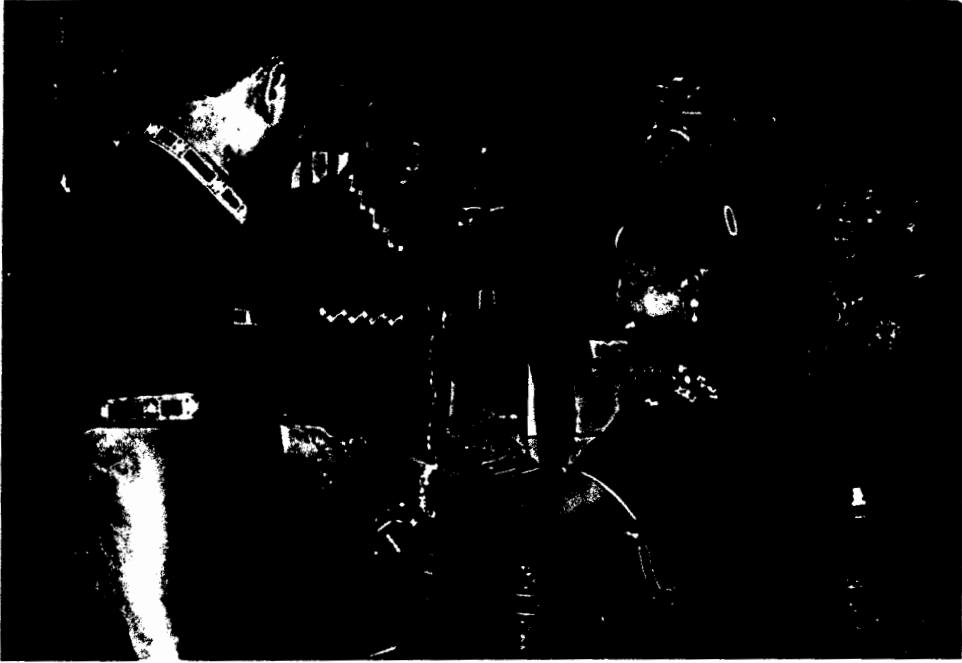
จังหวัดกาฬสินธุ์ร่วมกับเหล่ากาชาดจังหวัดกาฬสินธุ์ และสมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิงจังหวัดกาฬสินธุ์ กำหนดจัดพิธีเปิดศูนย์วัฒนธรรมผู้ไทผ้าไหมแพรวาบ้านโพน ตำบลโพน อำเภอคำม่วน จังหวัดกาฬสินธุ์ ขึ้นอย่างเป็นทางการ ในวันอาทิตย์ที่ 10 กุมภาพันธ์ 2545 โดย ฯพณฯ รองนายกรัฐมนตรี (นายปองพล อดิเรกสาร) ให้เกียรติเดินทางมาเป็นประธานในพิธีเปิดศูนย์วัฒนธรรมผู้ไท ผ้าไหมแพรวา ในงานผู้ร่วมงานและนักท่องเที่ยวจะได้ชมวิถีชีวิตของชาวผู้ไท ขั้นตอนการผลิตผ้าไหมแพรวา และการจัดจำหน่ายผ้าไหมแพรวาจากชาวผู้ไทโดยตรง

การจัดงานครั้งนี้สมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิง ร่วมกับคณะกรรมการเหล่ากาชาดจังหวัดกาฬสินธุ์ และวิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์ โดยการสนับสนุนของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3 (ขอนแก่น) ได้จัดการแสดงประกอบแสง เสียง (Mini Light and Sound) ซึ่งจัดแสดงขึ้นเป็นพิเศษ เพื่อแสดงภาพวิถีชีวิตของชาวผู้ไท เริ่มตั้งแต่อดีตกาลมาจนถึงปัจจุบันผสมผสานกับวัฒนธรรมประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทบ้านโพน เช่น พิธีลงขวง พิธีเหย้า พิธีแต่งงานของชาวผู้ไท และที่สำคัญจะจัดแสดงวิถีชีวิตของชาวบ้านโพน และความผูกพันกับผ้าไหมแพรวา ซึ่งเริ่มตั้งแต่การทอผ้าไหมในระยะแรก ๆ เรื่อยมาจนถึงผ้าไหมแพรวาที่มีลวดลายสวยงาม และมีชื่อเสียงโด่งดังจนเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปว่าเป็น ราชนินีแห่งไหม

สำหรับศูนย์วัฒนธรรมผู้ไทผ้าไหม แพรวา บ้านโพน เป็นศูนย์แสดงวิถีชีวิตของชาวผู้ไท เป็นศูนย์แสดงและจำหน่ายผ้าไหมแพรวาครบวงจร ภายในศูนย์ฯประกอบด้วย อาคาร พิพิธภัณฑสถานผู้ไท อาคารวิจิตรแพรวา อาคารเรือนผู้ไท 4 หลัง ได้แก่ เรือนเบญจมาศ เรือนดาวเรือง เรือนทานตะวัน เรือนพุดตาล และอาคารจำหน่ายของที่ระลึก รวมทั้งเวทีการแสดงกลางแจ้งและลานจอดรถเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว

จังหวัดกาฬสินธุ์ได้ดำเนินการปรับปรุงศูนย์วัฒนธรรมฯ แห่งนี้ โดยได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์และเทศบาลตำบลโพน เพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในรูปแบบ Package Tour/Home Stay อีกแห่งหนึ่งของจังหวัดกาฬสินธุ์

(พิพัฒน์ พละมาตย์. 2545 : สัมภาษณ์)

ท่านรองพล อติเรกสาร ประธานพิธีได้รับการต้อนรับและผูกเอาด้วยผ้าไหมแพรวา

**ผู้แสดงแบบผ้าไหมแพรวากิติมศักดิ์
ในงานสง สี่ เดือน ที่บ้านโพน**

สตรีผู้ไ้บ้านโพนจะแต่งกายด้วยชุดผู้้ไทหรือชุดแพรวาในงานประเพณีต่าง ๆ
ในภาพเป็นการทำบุญตักบาตรพิธีเปิดบ้านผู้้ไท บริเวณศูนย์วิจัยตรแพรวา บ้านโพน ปี 2545

เรื่องย่อการแสดงแสง เสียง

เรื่อง วิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวบ้านโพน

องค์ที่ 1 : ย้อนอดีตชาวผู้ไท

ฉากที่ 1 บทบรรยายดินแดนอันอุดมสมบูรณ์ที่ประกอบไปด้วยแหล่งน้ำ และธรรมชาติอันเป็นทำเลที่เหมาะสมแก่การทำมาหากินได้มีชาวผู้ไท กลุ่มหนึ่งอพยพมาตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านแปลงเมืองแล้วตั้งชื่อว่าบ้านโพน

องค์ที่ 2 : วิถีชีวิตชาวผู้ไท

ฉากที่ 1 บรรยายการทำมาหากินชาวบ้านโพนมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เคร่งครัดในขนบธรรมเนียมประเพณี ยึดอาชีพหลักทำนา ทำสวน ทำไร่ ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ อยู่กันแบ่งปันฉันทันอง

การแสดง รำสักสุมจุ่มปลา เชิงเหยงไข่มดแดง เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตชาวบ้านการทำมาหากิน

ฉากที่ 2 ครอบครัวทุกคนได้อยู่พร้อมหน้า ได้พูดคุยปรึกษาหารือ แสดงให้เห็นถึงความสุขของชีวิตครอบครัว

การแสดง ครอบครัวนั่งรับประทานอาหาร

ฉากที่ 3 ภาพการลงข่วงเข็นฝ้ายแสดงให้เห็นถึงประเพณีที่สืบทอดต่อมาเป็นเวลาช้านาน บ้านใดมีลูกสาวก็จะฝึกงานบ้านงานเรือนการฝีมือ และผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะคอยสังเกตอยู่ห่าง ๆ ว่าชายหนุ่มที่มาสนใจลูกสาวตนคือใคร และมีคุณสมบัติอย่างไร

ฉากที่ 4 ภาพบทการแสดงพิธีเหยา

บทบรรยายเมื่อหมอเหยาทำพิธีแล้วจึงได้รู้ว่าผีตาโกรทที่ไม่บอกกล่าวเรื่องแต่งงานของลูกหลาน จึงทำพิธีบอกกล่าวและขอขมาผีตา

ฉากที่ 5 ภาพพิธีแต่งงานฝ่ายเจ้าบ่าวเคลื่อนขบวนขันหมากมาที่บ้านเจ้าสาวมาหยุดที่บ้านไต่ผ่านการล้างเท้าเขย และประตูเงินประตูทอง เพื่อเข้าพิธีสูตรขวัญ การสมมาญาติและผู้เฒ่าผู้แก่พนับถือ

องค์ที่ 3 : กำเนิดแพรวาราชินีแห่งไหม

ฉากที่ 1 จากเฉลิมฉลอง บทบรรยายที่กล่าวถึงชาวบ้านได้ช่วยกันทำมาหากินสร้างฐานะ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2520 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จเยี่ยมชาวอำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ สมเด็จพระนางเจ้าฯ ทรงทอดพระเนตรเห็นชาวผู้ไทบ้านโพน แต่งกายแบบผู้ไทหมสไบผ้าไหมแพรวาสีแดงเหมือนกัน

การแสดงการผลิตผ้าไหมแพรวา ที่บริเวณบ้านผู้ไท
บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

หมด พระองค์สนพระทัยมากจึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานเส้นไหมสีต่าง ๆ ให้ชาวล้านทอส่ง
สำนักพระราชวัง นับแต่นั้นมาการทอผ้าไหมชาวบ้านโพน อำเภอคำม่วน ก็อยู่ในโครงการ
ศิลปาชีพ จากนั้นผ้าไหมแพรวาได้รับการเผยแพร่จนเป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมอย่างสูงทั้ง
ชาวไทยและชาวต่างประเทศ จนได้รับสมญาว่า “ผ้าไหมแพรวาราชนิแห่งไหม”

การพิธีเปิดงาน ศูนย์วัฒนธรรมผู้ไท ผ้าไหมแพรวาบ้านโพน อำเภอคำม่วน
จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2545

วันอาทิตย์ที่ 10 กุมภาพันธ์ 2545

- เวลา 17.00 น. - แยกผู้มีเกียรติ, คณะกรรมการจัดงาน, ประชาชน พร้อมกันบริเวณ
ศูนย์วัฒนธรรมผู้ไท ผ้าไหมแพรวาบ้านโพน อำเภอคำม่วน
- เวลา 17.30 น. - ประธาน (ฯพณฯ ปองพล อติเรกสาร รองนายกรัฐมนตรี) เดินทางมา
ถึงบริเวณพิธี
- วงโปงลางบรรเลงเพลงมหาฤกษ์
 - ผู้ว่าราชการจังหวัดกาฬสินธุ์ กล่าวรายงาน
 - ประธานกล่าวเปิดงาน
 - ประธานลั่นฆ้องชัย
 - วงโปงลาง บรรเลงเพลงมหาฤกษ์
 - ประธานกดปุ่มเปิดแพรคลุมป้าย
 - เจ้าหน้าที่จุดพลุ ตะไล
- เวลา 18.00 น. - ชมการแสดงดนตรีและฟ้อนรำชุด ประเพณีผู้ไท ของคณะดนตรี
โปงลางบ้านโพน
- รำเชิญขวัญ
 - ฟ้อนผู้ไท
 - ฟ้อนละคอน
- ประธาน พร้อมผู้ว่าราชการจังหวัดกาฬสินธุ์ แยกผู้มีเกียรติเยี่ยมชม
นิทรรศการผ้าไหมแพรวา สินค้าพื้นเมือง และการจำหน่ายของ
ที่ระลึก ชมพิพิธภัณฑ์
- เวลา 18.30 น. - ประธานเข้าสู่บริเวณการแสดง แสง เสียง
- การแสดงแสง เสียง เรื่องวิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวบ้านโพน
 - ประธานเดินทางกลับ

การจัดงานพิธีเปิดศูนย์วัฒนธรรมผ้าไหมแพรวาบ้านโพนครั้งนี้ ทางจังหวัดเข้ามาเกี่ยวข้องโดยได้ออกคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานด้านต่าง ๆ โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดกาฬสินธุ์เป็นประธานอำนวยการ มีนายกเหล่ากาชาดและนายกสมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิงจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นหัวหน้าคณะทำงานฝ่ายจัดการแสดง แสง สี เสียง ซึ่งนับเป็นการให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่องานวัฒนธรรมผ้าไหมแพรวาดังกล่าว (ปกครองจังหวัดกาฬสินธุ์. 2544 : 1-8)

การจัดงานผ้าไหมแพรวาเป็นงานประจำจังหวัดกาฬสินธุ์

จากการที่แต่ละจังหวัดพยายามแสวงหาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนมานำเสนอในมิติต่าง ๆ จังหวัดขอนแก่นได้จัดงานประจำปีคืองานไหมขอนแก่น ซึ่งเป็นงานใหญ่เพื่อเชิดชูผ้าไหมที่ผลิตขึ้นในจังหวัดขอนแก่น ซึ่งผ้าแพรวาบ้านโพนในช่วงระยะแรกนั้นแม้ว่าจะเป็นผืนผ้าที่อยู่ในพระราชูปถัมภ์ และมีความงดงามยิ่งก็ยังไม่จัดจำหน่ายในลักษณะเปิดร้านในงานเทศกาล แห่งจำหน่ายในงานโปลางจังหวัด กรณีดังกล่าวทำให้สภาวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ โดยคุณพรณี บุญเพิ่ม เจ้าของโรงแรมริมปาวที่เล็งเห็นความสำคัญของผ้าไหมแพรวา และเป็นความจำเป็นต่อการนำผ้าไหมแพรวามาเชิดชูอย่างจริงจัง

การประชุมของสภาวัฒนธรรมประจำจังหวัด ซึ่งที่ ผอ.สุพันธ์ สุวงทา ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโพนรวมอยู่ด้วย จึงเห็นการร่วมกันจัดงานที่เชิดชูผ้าแพรวาให้เป็นรูปธรรม โดยจัดงานประกวดริตาแพรวา และกิจกรรมเกี่ยวกับผ้าแพรวาจึงจัดงานมหกรรม “โปลางแพรวาและกาชาดจังหวัดกาฬสินธุ์” ซึ่งนำเอาวัฒนธรรมการแสดงโปลางผสานกับวัฒนธรรมการทอผ้าแพรวาของชาวบ้านโพนมาเชิดชู

ในบรรยากาศงานดังกล่าวหน่วยงานต่าง ๆ ที่ออกร้านไม่ว่าจะเป็นเกษตร ศึกษา สาธารณสุข ต่างล้วนนำมาผ้าแพรวาของบ้านโพนไปออกร้าน และในขณะเดียวกันชาวบ้านโพนก็นำผลงานแพรวาของตนไปออกร้าน เป็นต้น รวมถึงการยกขบวนฟ้อนรำไปแสดงด้วย และในลำดับต่อมาได้จัดเป็นงาน วิจิตรแพรวาราชินีไหมไทย ซึ่งเป็นการร่วมมือของทุกฝ่ายทั้งทางจังหวัด สภาวัฒนธรรม และชาวล้านโพน ประเภทงานดังกล่าวเต็มไปด้วยผู้คนที่สวมชุดที่ตัดเย็บผ้าแพรวา รวมทั้งผู้ร่วมขบวนแห่ ซึ่งทำการเปิดตัวอย่างยิ่งใหญ่ ในปี พ.ศ. 2544 ได้จัดการแสดงแสง สี เสียง โดยมีดาราร่วมแสดงหลายคน (สุพันธ์ สุวงทา. 2545 : สัมภาษณ์)

อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดกาฬสินธุ์กับภริยาในชุดแพรวาประยุกต์

สตรีแต่งกายด้วยผ้าที่ตัดเย็บด้วยผ้าไหมแพรวา

การประกวดผ้าไหมแพรวา

กิจกรรมที่มีส่วนส่งเสริมและยกระดับหรือรักษาระดับคุณภาพของผ้าไหมแพรวา เป็นอย่างดีก็คือการจัดประกวดผ้าไหมแพรวา การจัดประกวดดังกล่าวมีทั้งการจัดประกวดที่พระราชตำหนักภูพานราชนิเวศน์ และการประกวดในงานกาชาดและงานวิจิตรแพรวของทางจังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นการทอดด้วยผ้าเกาะพิเศษ มีการเลือกเส้นไหมที่ประณีต สม่่าเสมอ ผ่านกระบวนการย้อม ทอ และการออกแบบสีสันทันอย่างวิจิตรบรรจงที่สุด ซึ่งนอกจากจะทำให้ช่างทอได้รับเงินรางวัลแล้ว ผ้าทอดังกล่าวจะมีราคาสูงตามไปด้วย

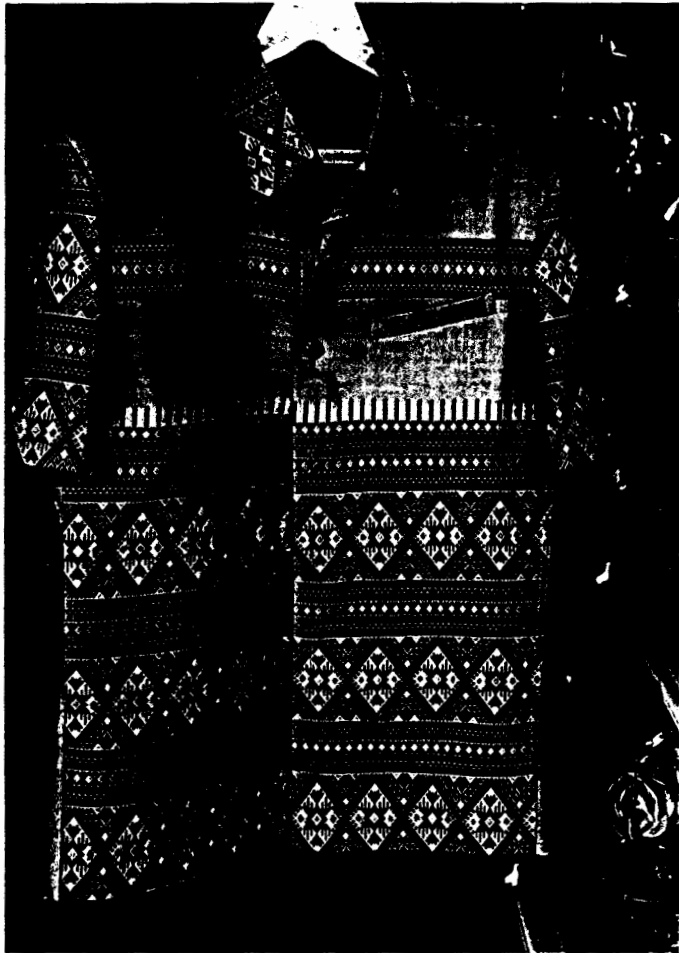
นอกจากนี้การประกวดและแข่งขันผ้าไหมแพรวายังเป็นการประชาสัมพันธ์และเสริมสร้างคุณค่าผ้าไหมแพรวาไปในตัวด้วย

ในกรณีที่ผ้าแพรวาได้รับการจัดประกวดในงานเทศกาลทางวัฒนธรรม ทำให้ส่วนของจังหวัดและในกรณีของสำนักพระราชวัง โดยจัดงานประจำปีที่พระราชตำหนักภูพานราชนิเวศน์ ผลงานดังกล่าวค่อนข้างจะเห็นผลงานที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อการประกวดแข่งขันโดยเฉพาะ และมักจะไม่มีส่วนสัมพันธ์กับการจำหน่าย เพราะผลงานดังกล่าวจะถูกประเมินและตอบแทนด้วยเงินรางวัลที่ค่อนข้างสูง ซึ่งผ้าทอแพรวาที่นำรายได้หรือเป็นที่ต้องการของตลาดจะเป็นผ้าทอราคาต่ำลงมา ดังนั้นช่างทอจึงรู้ว่าการทอผ้าเพื่อร่วมประกวดแข่งขันย่อมไม่คาดหวังจะเป็นรายได้ประจำ เพราะหากมั่นใจว่าทอไปร่วมประกวดแล้วไม่ได้รางวัล ผลงานดังกล่าวก็มักจะขายลำบาก ด้วยมีราคาสูงมาก แต่หากจะจำหน่ายราคาถูกก็จะไม่คุ้มกับค่าแรงงานที่เสียไป เพราะต้องใช้เวลาทอที่นานมากนั่นเอง

การประกวดผ้าแพรวา การส่งผ้าเข้าประกวดจะเป็นลายที่ชาวบ้านถนัดและมีความชำนาญเป็นพิเศษ และมีการพัฒนาฝีมือเท่าที่ควร แต่ลายที่เป็นที่นิยมของตลาดร้านค้าจะเป็นผู้บอกว่าผู้บริโภคต้องการนิยมนลายแบบไหน

การขอความร่วมมือให้ข้าราชการสวมชุดผ้าไหมแพรวาอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 วัน ซึ่งจากการเสริมสร้างคุณค่าด้านนี้ เป็นสิ่งที่น่าชื่นชม กล่าวคือข้าราชการในจังหวัดกาฬสินธุ์ได้มีความตระหนักถึงคุณค่าผ้าไหมแพรวา จึงได้นำเอาผ้าไหมแพรวามาตัดชุดอย่างเป็นเอกลักษณ์ของตน ซึ่งนอกจากการสวมใส่ใน 1 วันต่อสัปดาห์แล้ว ข้าราชการจำนวนมากยังมีชุดผ้าแพรวาอีกหลายชุด และบางคนก็แต่งกายด้วยผ้าแพรวาเป็นประจำ โดยเฉพาะข้าราชการระดับสูงของจังหวัดกาฬสินธุ์ แทบทุกคนต่างล้วนตระหนักและสวมใส่ผ้าแพรวาจนกลายเป็นคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ของจังหวัดกาฬสินธุ์ในที่สุด (สุพันธ์ สุวงศา, 2545 : สัมภาษณ์)

การจัดสร้างพิพิธภัณฑ์ของดีเมืองกาฬสินธุ์ ที่ชั้น 1 อาคารศาลากลางจังหวัดกาฬสินธุ์ ในสถานที่ดังกล่าวได้มีการนำเสนอวิถีชีวิตของชาวผู้ไทจังหวัด

การประยุกต์ผ้าเพื่อตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าสุภาพบุรุษ

**นางแบบที่แต่งกายด้วยผ้าไหมแพรวา
ร่วมแสดงแบบในงานวิจิตรแพรวาราชินีแห่งไหม**

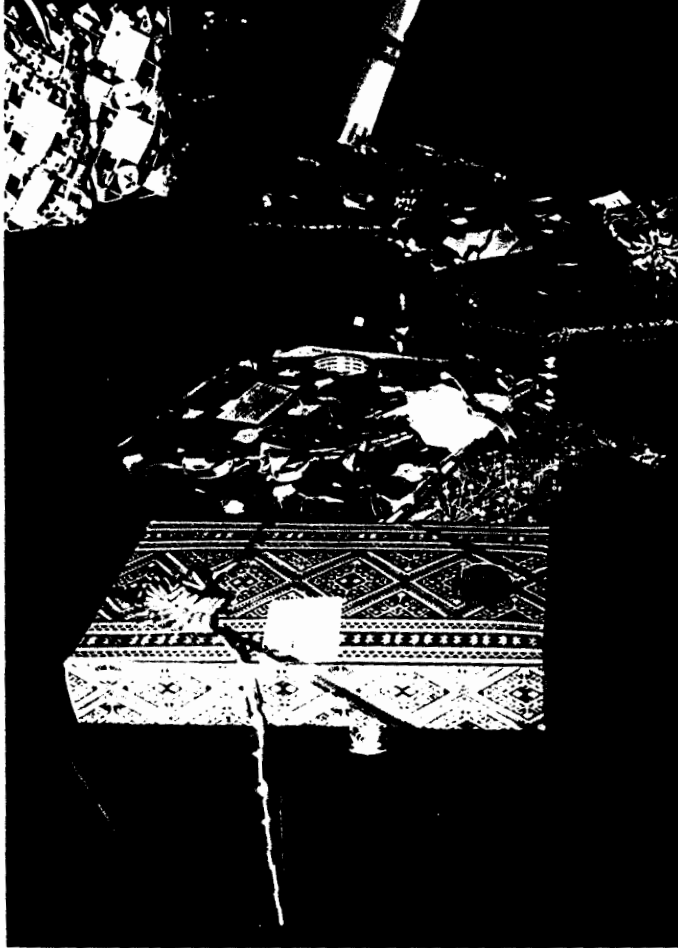
นางแบบและดาราวัยรุ่นกับชุดแต่งกายด้วยผ้าไหมแพรวา

คุณแม่พรรณณี บุญเพิ่มกับชุดต่างกายด้วยผ้าแพรวาลายเกาะพิเศษ

ผ้าไหมแพรวาส่วนหนึ่งที่ถูกนำไปใช้เป็นเครื่องประดับในฐานะงานจิตรศิลป์

ผ้าไหมแพรวาได้รับการดัดแปลงให้เป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบต่าง ๆ

ภาพลัทธิอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในส่วนของข้อมูลภาคเอกสาร ภาคความรู้ และข้อมูลด้านวัตถุ สิ่งของ ในนิทรรศการถาวรดังกล่าวมีการนำเสนอการทอผ้าแพรวา และผ้าแพรวาของจังหวัด ภาพลัทธิอย่างโดดเด่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของผ้าที่ได้รับรางวัล และยังประกวดที่ ingsamบรรจง การได้จัดเจ้าหน้าที่เฝ้าดูแลเพื่อให้ความรู้แก่ผู้เข้ามาเที่ยวชม ในเวลาราชการ

พิพิธภัณฑ์ของดีเมืองกาฬสินธุ์

พิพิธภัณฑ์ของดีเมืองกาฬสินธุ์ตั้งอยู่ที่ อาคารศาลากลางจังหวัดกาฬสินธุ์หลังเดิม ประกอบด้วยนิทรรศการถาวรด้านศิลปวัฒนธรรมของเมืองกาฬสินธุ์ด้านต่าง ๆ คือ วิถีชีวิต ของชาวกาฬสินธุ์ ภายในพิพิธภัณฑ์ได้จำแนกเป็นห้องต่าง ๆ คือ และตั้งชื่อตามห้องที่บ่งบอก ถึงศิลปวัฒนธรรมของทางจังหวัด คือ ห้องฟ้าแดดสงยาง ห้องเจ้าเมืองต่าง ๆ ห้องคนดีศรี กาฬสินธุ์ ห้องบรรยายสรุป ห้องวิถีชีวิตของชาวผู้ไท ห้องเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ ห้องแสดงผ้าไหมแพรวา ห้องจำหน่ายผ้าไหมแพรวา ห้องโปงลาง ห้องอ้อย ห้องมันสำปะหลัง ห้องข้าว

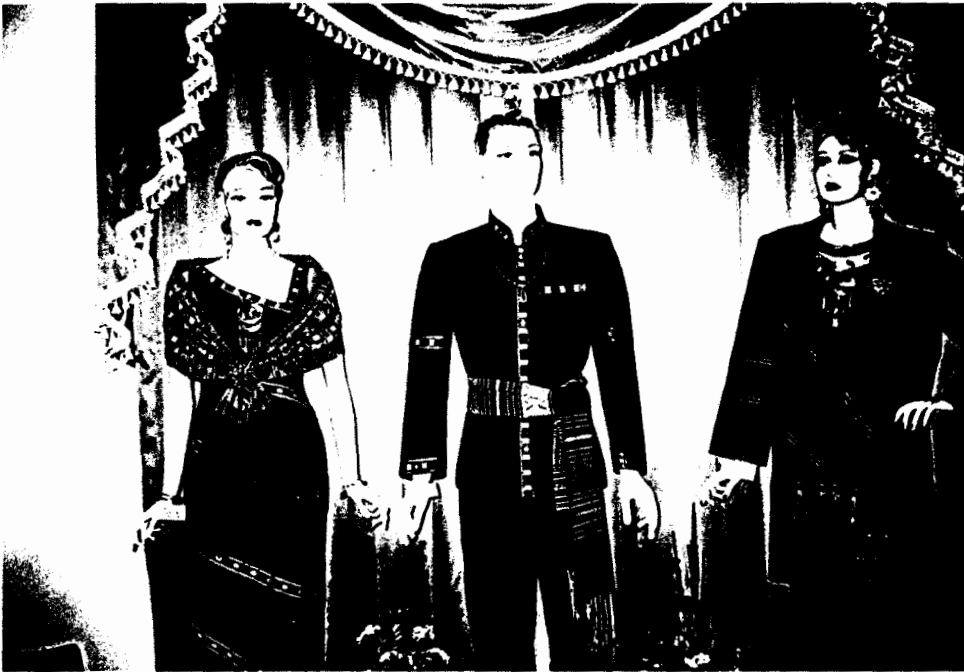
พิพิธภัณฑ์แห่งนี้มีความเป็นมาจากการเริ่มต้นคิดของนายชัยรัตน์ มาประณีต ผู้ว่าราชการจังหวัด กับนางเบญจมาศ มาประณีต ภริยาผู้ว่าราชการจังหวัดกาฬสินธุ์ ในฐานะนายก เหล่ากาชาดได้เล็งเห็นว่าอาคารศาลากลางหลังเก่าซึ่งทิ้งร้าง ควรได้รับการปรับปรุงให้เกิด ประโยชน์และทำนุบำรุงให้กลายเป็นพิพิธภัณฑ์ของดีเมืองกาฬสินธุ์ เพื่อให้ผู้คนได้ทราบถึง ความเป็นมาและวัฒนธรรมที่ดั่งามของตน ตลอดจนบุคคลที่สำคัญของจังหวัดกาฬสินธุ์ และ เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ทราบและมีความภาคภูมิใจในประวัติของจังหวัดกาฬสินธุ์

กล่าวสำหรับห้องผ้าไหมแพรวา เป็นการนำเสนอผ้าไหมแพรวาอย่างครบวงจร ในรูป ของนิทรรศการถาวร โดยภาคความรู้ ได้นำเสนอความรู้เกี่ยวกับความเป็นมา เกี่ยวกับผ้าใน วิถีชีวิตของชาวผู้ไท การผลิตผ้าไหมแพรวา และผ้าไหมแพรวากับสมเด็จพระนางเจ้าพระ บรมราชินีนาถที่มีต่อการสร้างเสริมคุณค่าและพัฒนาให้ผ้าไหมแพรวา กลายเป็นสินค้าวัฒน ธรรมที่มีค่าและเป็นความต้องการของผู้คนอย่างกว้างขวาง

ในส่วนของนิทรรศการถาวร ห้องผ้าไหมแพรวาได้นำเสนอผ้าไหมแพรวาด้วยการติด ตั้ง จัดวาง ผ้าไหมแพรวาไว้อย่างงดงาม โดยได้นำเอาผ้าไหมแพรวาที่ได้รับรางวัล และมีความประณีตสวยงามตามหลักการพิจารณาคูณค่าของผ้าไหมแพรวามานำเสนออย่างครอบคลุมประเภทของผ้าไหมแพรวาแบบต่าง ๆ

การแสดงผลผ้าไหมแพรวาประยุกต์ที่พิพิธภัณฑ์ผ้าไหมแพรวา

การนำเสนอชุดผ้าแพรวาหลากหลายรูปแบบในพิพิธภัณฑ์ผ้าไหมแพรวา

สถานที่แห่งนี้จึงเป็นการจัดการด้านการนำเสนอ ในระดับเบื้องต้นสำหรับผู้คนที่ไม่มีโอกาสเดินทางเข้าไปยังเขตวัฒนธรรมของชาวผู้ไท หรือไม่กี่เพื่อเป็นการให้ความรู้เบื้องต้นแก่ประชาชนก่อนจะเดินทางไปสู่บ้านโพนต่อไป (พิพิธภัณฑ์ของดีเมืองกาฬสินธุ์. มปป.: แผ่นพับ)

พิพิธภัณฑ์ของดีเมืองกาฬสินธุ์จึงจัดเป็นสถานที่สำคัญในการเสนอ และสร้างเสริมคุณค่าผ้าไหมแพรวาแก่ประชาชนในจังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดอื่น ๆ ที่ประสงค์จะสัมผัสกับวัฒนธรรมชาวผู้ไท โดยเฉพาะวัฒนธรรมการผลิตผ้าแพรวาอย่างเป็นระบบ จึงเป็นการขยายความเข้าใจเบื้องต้นต่อการรับรู้และชื่นชมผลงานของชาวผู้ไทได้เป็นอย่างดี และมักจะเป็นจุดเริ่มต้นสู่การเข้าไปเยือนถิ่นผู้ไทที่ผลิตผ้าแพรวาจริงในลำดับต่อไปด้วย (พิพัฒน์ พลระมาตย์. 2544 : สัมภาษณ์)

การจัดการงานหลักของจังหวัดกาฬสินธุ์ที่เกี่ยวข้องกับผ้าไหมแพรวา

การจัดการงานหลักของจังหวัดกาฬสินธุ์ที่เกี่ยวข้องกับผ้าไหมแพรวามี 2 งานใหญ่ ๆ คือ

งานกาชาด

งานกาชาดเป็นงานประจำปีที่น่าเสนอความเคลื่อนไหวในภาพรวมของจังหวัดกาฬสินธุ์ที่น่าเสนอและออกธำเนของหน่วยงานราชการทุกแห่ง ทุกอำเภอของจังหวัดกาฬสินธุ์ ในงานดังกล่าวมีภาคส่วนของวัฒนธรรมหลักคือการแสดงวงโปงลาง และผ้าไหมแพรวาก็เป็นส่วนหนึ่งของงานกาชาดด้วย โดยเป็นการออกธำเนจำหน่าย การพ้อนแพรวา และการประกวดธิดากาชาดที่แต่งกายด้วยผ้าไหมแพรวาด้วย

งานวิจิตรแพรวาราชนิแห่งใหม่

งานวิจิตรแพรวาราชนิแห่งใหม่ เป็นการจัดงานเพื่อผ้าแพรวาโดยตรง งานดังกล่าวนี้เป็นงานของสภาวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์เป็นผู้ริเริ่ม มีสถานที่จัดที่โรงแรมริมปาว เริ่มต้นจัดในวันที่ 12 สิงหาคม ทั้งนี้เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ แต่ด้วยความไม่สะดวกด้วยเป็นวันที่ภาคราชการมีการจัดงานถวายความจงรักภักดีต่อสมเด็จพระราชินี ในปีต่อ ๆ มาจึงเลื่อนการจัดเป็นหลังวันที่ 12 สิงหาคม ซึ่งแล้วแต่ว่าปีใดทางสภาวัฒนธรรมจะกำหนดให้เป็นวันใด

ผ้าไหมแพรวาที่ชนะเลิศในการประกวดผ้าไหมแพรวาราชนิแห่งประเทศไทย

ช่างทอกับผ้าแพรวาที่ได้รับรางวัลการประกวด
ในงานวิถีคนแพรวาราชินีแห่งไหม

นักเรียนชั้นมัธยมในชุดร่วมชบวนแห่ผ้าไหมแพรวา

กิจกรรมในงานวิจิตรแพรวาราชินีแห่งใหม่ ล้วนดำเนินไปและเกี่ยวข้องกับการสร้างเสริมคุณค่าและยกระดับผ้าไหมแพรวาให้เป็นที่ประจักษ์อย่างกว้างขวาง โดยมีกิจกรรมสำคัญภายในงาน ดังนี้

1.ประกวดผ้าไหมแพรวา งานดังกล่าวได้มีการจัดประกวดผ้าไหมแพรวาที่งดงาม และมีความประณีตบรรจง มีคุณค่าเพียงพร้อมทั้งด้านการย้อม การทอ และสุนทรียภาพในผืนผ้า ซึ่งนับเป็นกิจกรรมที่ดึงให้ช่างทอผ้าไหมแพรวาได้พัฒนาคุณภาพและพัฒนาสุนทรียภาพในผ้าไหมแพรวาไม่ให้ตกต่ำ หรือโน้มไปตามลักษณะความต้องการของตลาดที่ผันแปรไปตามกำลังซื้อจนเกินไป

1.1 ประกวดผู้แต่งกายงามด้วยผ้าไหมแพรวา ในงานวิจิตรแพรวาราชินีแห่งใหม่นี้ ผู้คนที่เข้ามาร่วมกิจกรรมแทบทุกคนจะสวมใส่ชุดที่ตัดด้วยผ้าไหมแพรวา และ ตกแต่งประดับประดาด้วยผ้าไหมแพรวา อย่างเป็นเอกภาพ สร้างความรู้สึกถึงพลังในวัฒนธรรมผ้าไหมแพรวาของผู้ไทกาฬสินธุ์เป็นอย่างมาก พร้อมกันนี้ คณะกรรมการจัดงานก็จะมีการสำรวจผู้แต่งกายด้วยผ้าไหมแพรวาที่งดงาม แล้วคัดเลือกให้ขึ้นรับรางวัล กิจกรรมดังกล่าวส่งผลต่อการพัฒนาผ้าไหมแพรวาสู่การออกแบบตกแต่งเป็นชุดสวมใส่ของช่างตัดผ้าที่หลากหลายยิ่งขึ้น

1.2 ประกวดนางแบบนายแบบที่แต่งกายด้วยผ้าไหมแพรวา นางแบบและนายแบบดังกล่าวมีทั้งบุคคลสำคัญทั้งภาครัฐราชการและธุรกิจเอกชน และนางแบบที่มีรูปร่างงดงาม ซึ่งต่างล้วนแต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดผ้าไหมแพรวาที่ได้รับการออกแบบตัดเย็บอย่างงดงาม

การสร้างเสริมคุณค่าโดยชาวผู้ไทบ้านโพน

จากการทำงานวิจัยภาคสนาม ผู้วิจัยสัมผัสได้ถึงความภาคภูมิใจในผ้าไหมแพรวาของชาวผู้ไทบ้านโพน และกลุ่มอื่นที่นำผ้าแพรวาไปทอ สมกับกวีนิพนธ์เชิดชูผ้าแพรวา ในฐานะ “ผ้าแพรวาราชินีผ้าไหม งานทอล้ำค่าแห่งกาฬสินธุ์” ที่พวกเขาทุกคนแทบจะท่องได้ กล่าวคือ

ผ้า	วิจิตรค่าล้ำ	ควรเมือง
ไหม	สู่วิถีเรื่อง	รุ่งฟ้า
แพรว	พรรณรายนงเนือง	นับมา
วา	ไปไหนเทียบผ้า	ว่านี่ “ราชินี”

สตรีชาวบ้านโพนมักจะนำผ้าแพรวาไปเผยแพร่ต่อสาธารณชนตามวาระ
และโอกาสต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

ผู้ ประดิษฐ์คิดค้น สร้างงาน
 ไท ก่อหัตถการ ค่าไว้
 คำ คนเล่าคำขาน สูงส่ง
 ม่วง เมื่อชาวเมืองได้ แม่ฟ้าคำชู
 (อนนสีหา...คำม่วง)

พวกเขาจึงได้พากันสร้างเสริมคุณค่าในกรณีผ้าไหมแพรวาของตนอย่างต่อเนื่อง และสม่าเสมอดังนี้

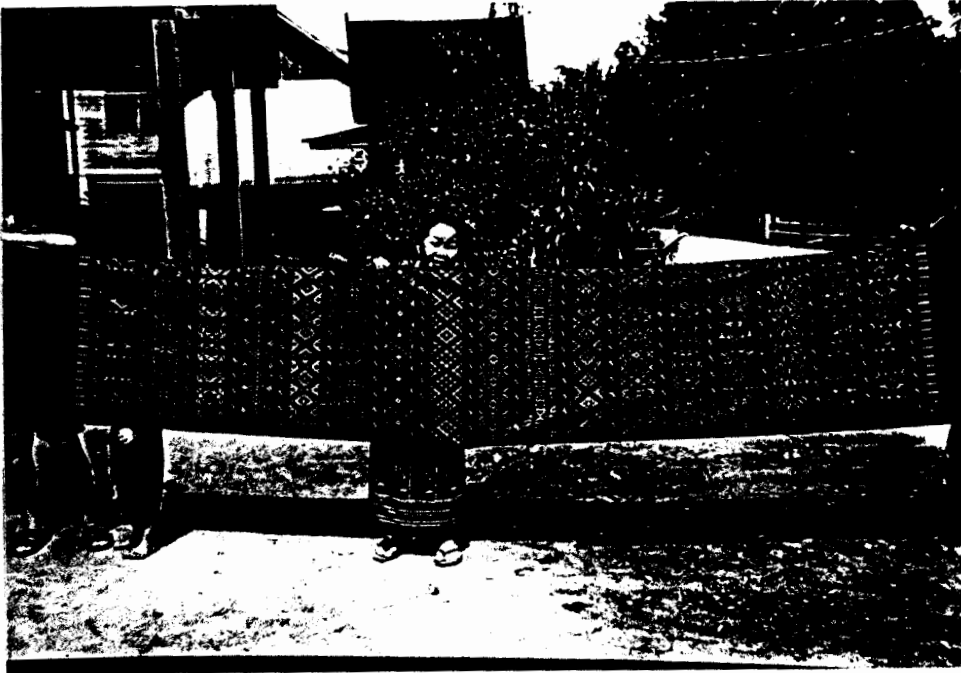
1. การจัดให้นักเรียนโรงเรียนบ้านโพนใต้เรียนหลักสูตรการทอผ้าแพรวา และให้ครูอาจารย์-นักเรียนแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่าผู้ไทในวันพุธ ซึ่งเป็นภาพที่งดงามชวนประทับใจ และเป็นการปลูกฝังในเยาวชนบ้านโพนใต้อนุรักษ์และเห็นคุณค่าของผ้าทอลายวัฒนธรรมผู้ไทของตนตั้งแต่ยังเป็นเด็ก อันเป็นกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมเชิงอนุรักษ์และพัฒนาที่ชาญฉลาด

2. การจัดงานประเพณีต่างๆ ของชาวผู้ไทบ้านโพน คือเป็นการกำหนดจารีตวัฒนธรรมในการสวมใส่ด้วยชุดประจำเผ่า เป็นงานบุญเฉพาะเขต งานวันวิสาขบูชาและโดยเฉพาะงานบุญบั้งไฟประจำปี ในชบวนแห่ของชาวบ้านโพนนอกจากจะสวมใส่ชุดผู้ไทกันอย่างพร้อมเพียงแล้ว องค์ประกอบของชบวน เช่น การฟ้อน การแสดงประเพณีอื่นๆ ล้วนกล่าวถึงและเกี่ยวโยงกับการทอผ้าไหมแพรวา ซึ่งถือเป็นการบ่มเพาะและถ่ายทอดทางสังคมได้เป็นอย่างดี

3. กิจกรรมสำคัญสูงสุดที่ชาวบ้านโพนภาคภูมิใจ ก็คือการได้มีโอกาสทอผ้าแพรวาขนาดความยาว 99 เมตร ซึ่งเป็นโครงการผ้าไหมวิจิตรแพรวากาญจนาภิเษก ในปี พ.ศ. 2539 ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงครองราชย์ครบ 50 ปี ในปี พ.ศ. 2539 ชาวผู้ไทบ้านโพนและอำเภอคำม่วงจึงร่วมกันทอผ้าแพรวายาว 99 เมตร มีกำหนดลวดลาย 60 ลวดลาย ซึ่งเป็นผืนผ้าทอที่ยาวที่สุดในโลก

กระบวนการจัดการทอโดยหมุนเวียนกันมาทอที่ศูนย์จำหน่ายและสาธิตการทอผ้าไหมบ้านโพน ตำบลบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2537 และแล้วเสร็จในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2539 (ผ้าไหมวิจิตรแพรวา. 2538 : แผ่นพับ)

ในวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539 นายชวพงษ์ วัฒนสินธุ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดกาฬสินธุ์ พร้อมด้วยข้าราชการและกลุ่มสตรีบ้านโพน อำเภอคำม่วง ได้เข้าเฝ้าฯ

แม่คำสอนสระทอง กับส่วนหนึ่งของผ้าไหมแพรวากาญจนภิเชกที่ชาวบ้านโพน
และจังหวัดกาฬสินธุ์มีความภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง

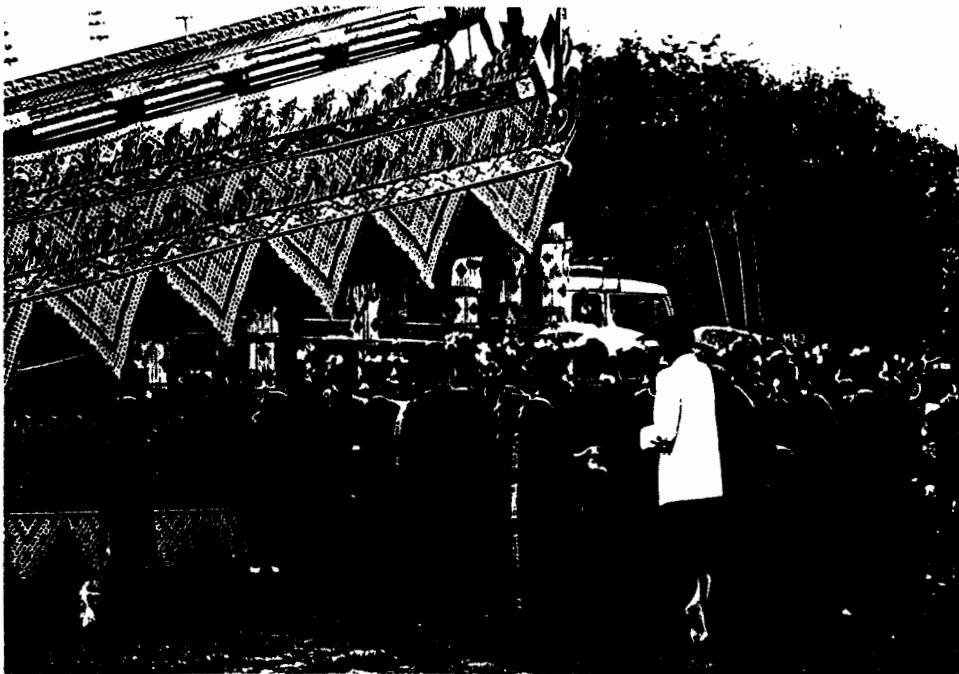
การฟ้อนละครในงานบุญบั้งไฟบ้านโพนประจำปี 2545

สตรีชาวบ้านโพนกับการแต่งกายเพื่อพิธีนร่า

ผ้าแพรวาในงานบุญบั้งไฟ

การแต่งกายชุดผู้ไทที่สวยงามในงานบุญบั้งไฟ

บุญบังไฟ เป็นงานประจำปีของชาวบ้านโพนที่
สามารถนำเสนอผ้าไหมแพรวาในลักษณะต่าง ๆ ได้อย่างโดดเด่น

ชาวบ้านโพนมีการสร้างคุณค่าและนำเสนอผ้าไหมแพรวาในลักษณะต่าง ๆ

สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ที่พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จังหวัดสกลนคร ทูลเกล้าฯ ถวายผ้าไหมแพรวากาญจนาภิเษกที่มีความยาวที่สุดในโลกแต่พระองค์ท่าน (ทิวราตรี ธารบุญ. 2539 : 23-24)

เมื่อผ่านกระบวนการทอและถวายเป็นผ้าแต่พระองค์เจ้าแล้ว “อนนทสีหา” จึงได้เสริมโครงสร้างคุณภาพของตนอีกก่อน *ความว่า*

ผ้าไหม	นี้ชื่อก่อง	พารา
วิจิตร	งานประชา	ก่อสร้าง
แพรวา	ยิ่งใหญ่	ค่าเฟิศ
กาญจนาภิเษก	เค็กส้าง	เพื่อให้ภูมินทร์

(อนนทสีหา...คำมวง. 2539 : แผ่นพับ)

การเสริมสร้างคุณค่าจากสื่อมวลชน

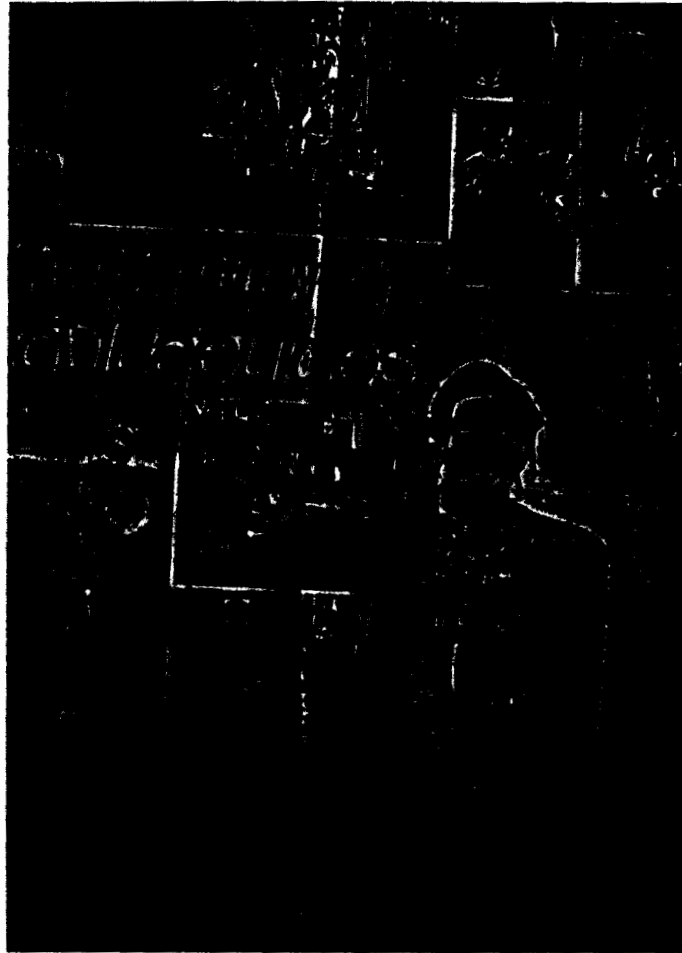
เป็นที่น่ายินดีว่า สื่อมวลชนทั้งในระดับจังหวัดและระดับประเทศได้พยายามนำเสนอผ้าแพรวาอย่างสม่ำเสมอ นำเป็นส่วนหนึ่งในการเสริมสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นกับผ้าไหมแพรวา อาทิ บทความเรื่อง *ผ้าไหมไทย “แพรวา” โด่งดังไปสู่อินเตอร์ ดังนี้*

หนึ่งในผ้าไทยที่มีความหมาย ความงามโดดเด่นครบคุณค่าในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็มือการถักทอ ลวดลาย สีสัน รวมถึงคุณค่าทางศิลปะ วินาทีนี้คงต้องพูดถึง “แพรวา”

ล่าสุดผ้าไหมชนิดนี้ได้สร้างสีสันปลุกกระแสการสวมใส่ผ้าไทยขึ้นมาอีกครั้ง เมื่อคณะผู้บริหารบ้านเมืองหลายท่าน โดยเฉพาะ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีใส่เสื้อผ้าไหมแพรวาเข้าประชุมคณะรัฐมนตรี (ครม.) ที่ผ่านมา

นอกจากความฮือฮาในครั้งนั้น ก่อนหน้านั้นขณะที่นายกรัฐมนตรีเดินทางมาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ของดีเมืองกาฬสินธุ์ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ มีแนวคิดส่งเสริมการผลิตผ้าไหมแพรวาให้เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ดีเด่นในระดับประเทศ

วันนี้จึงขอถือโอกาสพาไปทำความรู้จักกับผ้าไหมชนิดนี้ซึ่งมีความงามหลากหลายแง่มุม โดยเฉพาะเป็นงานศิลปะโบราณล้ำค่าของชาวไทย

สื่อมวลชนมีส่วนร่วมสำคัญในการสร้างคุณค่าผ้าไหมแพรวา

ผ้าไหมแพรวานับเป็นงานศิลปะจากภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของชาวผู้ไทที่สามารถถ่ายทอดจินตนาการงานศิลปกรรมโบราณชนิดนี้ไว้ได้ด้วยมือล้วน ๆ เริ่มจากการเลี้ยงไหม การย้อมสี การสาวไหมจนมาถึงการทอด้วยมือ ฯลฯ สีสันลวดลายวิจิตรบ่งบอกถึงความเพียรพยายามของคนทอไหม ซึ่งบรรจงฝีมือที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวฝากไว้ในผืนผ้าไหมแพรวา

ในอดีตการทอผ้าไหมของชาวผู้ไทในจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นเพียงการทอผ้าเพื่อเป็นมรดกประจำตระกูล หรือใช้ในโอกาสงานบุญประเพณีประจำปีหรืองานสำคัญอื่น ๆ จนกระทั่งวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2520 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ เยี่ยมพสกนิกรที่อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ครั้งนั้นกลุ่มหญิงชาวบ้านชาวผู้ไท บ้านโพน อำเภอคำม่วงใส่ชุดพื้นเมืองของชาวผู้ไท คือนุ่งซิ่นลายมัดหมี่ สวมเสื้อแขนกระบอกสีดำหรือคราม คอตั้งผ้าอกตลอด ติดแถบที่ทอลวดลายใช้เหรียญสตางค์เก่าสีแดงทำกระดุมและที่ดงามสะดุดตา คือ ผืนผ้าแพรวาที่พันเฉียงทับเสื้อสีดำ

เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้ทอดพระเนตรจึงมีพระราชดำริกับหญิงผู้ไทว่า

“ผ้านี้มาจากไหน” ชาวบ้านได้กราบทูลพระองค์ว่า “ทำกันเอง” สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ตรัสต่อว่า “อยากได้...สวย...มีไหม จะให้ทำให้...ได้ไหม” ชาวบ้านกราบทูลว่า “ได้ค่ะ”

หลังจากที่ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จกลับกรุงเทพมหานคร แล้ว ได้พระราชทานไหมเส้นมาให้ชาวบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ชาวบ้านโพนได้ช่วยกันทอจนเสร็จและได้นำทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ที่พระราชวังไกลกังวลจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พระองค์ทรงนำผ้าไหมแพรวานั้นไปตัดเป็นฉลองพระองค์

นับตั้งแต่นั้นมาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงรับเอากลุ่มทอผ้าไหมแพรวาไว้ในโครงการศิลปาชีพและทรงส่งเสริมไว้ในโครงการศิลปาชีพ และทรงส่งเสริมให้นำผ้าแพรวาไปตัดเสื้อ ตัดชุดเสื้อผ้า ทำกระเป๋าถือ โดยทรงเป็นองค์นำจากฉลองพระองค์ที่ตัดจากผ้าไหมแพรวาที่ทรงออกงานอยู่บ่อยครั้ง

ปัจจุบันผ้าไหมชนิดนี้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย มีผู้นิยมนำไปตัดเสื้อผ้าสวมใส่ในสังคมทั่วไปทั้งชาวไทยและต่างชาติ อีกทั้งชื่อเสียงของผ้าไหมชนิดนี้โด่งดังไปไกลทั้งในยุโรป อเมริกา และญี่ปุ่น

หากถามถึงกระบวนการผลิต ขั้นแรกเริ่มจากการคัดเลือกเส้นไหมแท้เส้นเล็กละเอียด ย้อมสีต่าง ๆ เมื่อสีบहुกเสร็จแล้วนำเครือหูกเข้าตัวก็แล้วเริ่มทอตามลายจินตนาการ

ที่วาดไว้บนกระดาษ การขึ้นลายแพรวาจะมีลักษณะคล้ายผ้าจก เวลาทอจะกลับด้านในของผ้าออก เพื่อให้ผู้ทอได้นับเส้นไหม ส่วนด้านนอกของผ้าจะอยู่ด้านล่างของหูก เวลาทอเสร็จจึงกลับด้านล่างขึ้นมาดู ลายเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน

บนผืนผ้าไหมแพรวาหนึ่งผืนจะมีลวดลายวิจิตรพิสดาร สีสันสะดุดตาตามแบบลวดลายต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ มีความยาวประมาณ 1 วา หรือ 2 เมตรเศษ (ซึ่งเป็นที่มาของคำว่าแพรวา) ปัจจุบัน 1 ชิ้นจะมีความยาวประมาณ 5 เมตร ใช้ตัดชุดได้ 1 ชุด แต่ละผืนจึงใช้เวลาในการทอ 12-15 วัน ราคาผืนละ 1,500-5,000 บาท ซึ่งขึ้นอยู่กับขนาดสีสันและลวดลาย

ที่นี้มาถึงเรื่องของลายผ้าไหมแพรวาแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลักคือ ประเภทแรก ลายหลักหรือลายดอก เช่น ลายนาคหัวขุม, ร่มหุบตีนหมี, ดอกแก้ว, กาบดอกแบก และลายพันมหา ฯลฯ ประเภทที่สอง ลายแถบหรือลายคั่นหรือลายที่ใช้แต่งชายผ้า นิยมใช้ลายงูลอย ลายต่าบั้งกับขาเข้ ลายหอยยื่นและลายประยุกต์ รูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง เป็ด ฝี่เลื้อย กระจ่าย ไคโนเสาร์ ม้า นกยูง ปลา เป็นต้น

ส่วนลักษณะของผ้าไหมแพรวาที่ดีนั้นต้องมีลักษณะดังนี้คือ ลายผ้าสวย สม่ำเสมอทั้งผืนและลายต้องไม่เขย่งกัน นอกจากนี้สีผ้าต้องสวย สีและเส้นไหมสม่ำเสมอตลอดทั้งผืนแล้ว สุตท้ายผืนผ้าต้องมีความละเอียด เนื้อแน่นสม่ำเสมอทั้งผืนไม่มีรอยโปร่งบางเป็นตอน

จากความโดดเด่นของผ้าไหมแพรวาซึ่งมีลวดลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่สวยงามยากแก่การลอกเลียนแบบ จึงทำให้ผ้าไหมแพรวามีราคาสูง โดยเฉพาะผ้าลาย สีที่ใช้หลายสี และต้องมีความละเอียดอ่อน พิถีพิถันและใช้เวลามากกว่าผ้าลายลวง (ลายสองสี) ราคาผืนหนึ่งประมาณ 3,000-5,000 บาท จึงมีปัญหาในเรื่องของตลาดในปัจจุบัน

นอกจากนี้ปัญหาอุปสรรคสำคัญของผ้าไหมแพรวา คือใช้ต้นทุนในการผลิตสูง โดยเฉพาะค่าแรงงานในการทอ ราคาจำหน่ายไม่สามารถแข่งขันกับผ้าชนิดอื่นได้ ผู้มีฐานะปานกลางและฐานะดีเท่านั้นที่นิยมสวมใส่จึงทำให้ตลาดภายในประเทศแคบ ประกอบกับช่วงหลังฤดูกาลทำนาจะผลิตกันเป็นจำนวนมาก ทำให้มีจำนวนผ้าไหมแพรวาล้นตลาด อีกทั้งมีการขายตัดราคาตัวเอง

ปลายเดือนกุมภาพันธ์เมื่อนายกรัฐมนตรีเดินทางมาที่พิพิธภัณฑ์ของดีเมืองกาฬสินธุ์ครั้งนั้นมีแนวคิดที่ว่า ผ้าไหมแพรวาน่าจะลดจำนวนสีลงและพัฒนาไปตามความต้องการของตลาดปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้ผ้าไหมชนิดนี้เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่ดีในระดับประเทศได้

ซึ่งเรื่องนี้ทางราชการได้เข้ามาดำเนินการแก้ไขปัญหา ด้วยการบริหารจัดการในรูปของคณะกรรมการบริหาร มีข้อตกลงระเบียบของกลุ่มที่ชัดเจน รวมทั้งมีการควบคุมคุณภาพและราคา

นอกจากนี้ยังให้ความรู้ทางวิชาการจนชาวบ้านสามารถบริหารจัดการกลุ่มได้ดีขึ้น รวมทั้งมีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ให้หลากหลายรูปแบบเพื่อการจำหน่ายในเชิงธุรกิจได้ ตลอดจนจัดทำข้อมูลจำหน่ายสินค้าทางอินเทอร์เน็ตทั้งหมดก็เพื่อให้ผ้าไทยแพรวางานศิลปะโบราณล้ำค่าของชาวผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์ อีกทั้งเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่มีความมั่นคงยั่งยืนต่อไป...

การพัฒนารูปแบบผ้าแพรวาเพื่อเสริมสร้างคุณค่าด้วยการตัดชุด

หลังจากที่สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นพระองค์แรกที่นำผ้าแพรวา ซึ่งขณะนั้นยังเป็นรูปแบบดั้งเดิม คือ มีระบาย ขนาดหน้าแคบ และมีความยาวเพียง 1 วา มาตัดเป็นชุดผ้าไหมแพรวา เมื่อทรงใส่เสด็จแปรพระราชฐานมาที่พระราชตำหนักภูพานราชนิเวศน์ และเยี่ยมชาวจังหวัดกาฬสินธุ์ต่างก็เกิดความชื่นชมโสมนัส และมีความประสงค์ที่จะนำผ้าไหมแพรวามาตัดเป็นชุดเพื่อสวมใส่เช่นเดียวกัน

พระองค์ได้ทรงก่อให้เกิดการนำผ้าแพรวาซึ่งเป็นผ้าสไบเฉียงที่เคยใช้เฉพาะกลุ่มชาวผู้ไท ซึ่งเป็นการใช้ในพิธีกรรมหรือพิธีการต่าง ๆ ในวัฒนธรรมผู้ไทเท่านั้น มาสู่การใช้กับบุคคลนอกวัฒนธรรม โดยพระองค์ท่านเป็นบุคคลแรกที่นำผ้าแพรวามาเป็นเครื่องทรงหรือเครื่องแต่งกาย กระนั้น ก็เป็นเพียงการใช้ผ้าสไบเฉียงมาตัดแต่ง ในลำดับต่อมา พระองค์ได้ขยายสีจากการย้อมด้วยครั้งซึ่งมีสีพื้นสีแดง มาสู่การย้อมหลากหลายสียิ่งขึ้น แต่ก็ยังมีขนาดเท่าผ้าสไบเฉียง

ในส่วนของบุคคลนอกกลุ่มข้าราชการ จะเป็นกลุ่มของสมาชิกเหล่ากาชาดจังหวัดกาฬสินธุ์ได้นำผ้าแพรวา จากชาวบ้านโพนมาให้คุณพัชรี กิตติภูมิ ช่างตัดชุดสตรีที่มีชื่อเสียงของจังหวัดกาฬสินธุ์ ได้ออกแบบตัดชุดให้กับกลุ่มของตนในปี พ.ศ. 2530 สร้างความประทับใจให้กับผู้สวมใส่และผู้พบเห็น ทำให้บุคคลอื่น ๆ ต้องการชุดผ้าแพรวามากขึ้น คุณพัชรี กิตติภูมิ จึงได้แนะนำให้ลูกค้าไปจ้างแก่ชาวบ้านโพนให้ขยายหน้าผ้าทอเป็นกว้าง 25 นิ้ว ยาว 5 เมตร เพื่อให้เพียงพอต่อการตัดชุด โดยไม่ต้องใช้ผ้าไหมอื่นมาเสริม จากนั้นเป็นต้นมา ผ้าแพรวาจึงถูกพัฒนาขนาดเพื่อรองรับเป้าหมายใหม่ คือ การเป็นผ้าเพื่อใช้ตัดชุดต่าง ๆ แก่

สตรีแต่งกายด้วยผ้าที่ตัดเย็บด้วยผ้าไหมแพรวา

บุคคลทั่วไป และเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในลำดับต่อมา ในส่วนของช่างตัดเย็บผ้าแพรวจึงถือว่า คุณพัชรี กิตติภูมิ เป็นบุคคลแรกที่นำผ้าแพรวามาตัดเย็บเป็นชุดสวมใส่ และทำให้ผ้าแพรวามีมิติด้านการใช้สอยรองรับสถานการณ์ชนในวงกว้าง อีกทั้งยังเป็นการเสริมสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นกับผ้าไหมแพรวาท่อด้านหนึ่ง ส่งผลให้ปัจจุบันคุณพัชรี กิตติภูมิ ได้รับการยกย่องให้เป็นช่างตัดผ้าแพรวาทิเด่น ซึ่งผลงานของเขาได้กลายเป็นต้นแบบในการตัดชุดแพรว

ลักษณะพิเศษของผ้าแพรวาในการตัดชุด

ผ้าแพรวาสามารถใช้ตัดชุดได้ทุกชุด ทุกแบบ สำหรับบุคคลทุกเพศทุกวัย กล่าวคือช่างสามารถออกแบบให้เหมาะสมกับรูปร่าง วัย และบุคลิกของผู้สวมใส่ ดังนั้นจึงปรากฏว่าผ้าแพรวาเป็นชุดที่กระจายอยู่กับบุคคลทุกเพศทุกวัย ความโดดเด่นของชุดผ้าแพรวา คือ เมื่อสวมใส่และมองรวมกับผู้สวมใส่ผ้าชนิดอื่นแล้ว จะมีความเลื่อมพราย มีคุณค่า มีสง่า ในมุมมองของช่างตัดผ้าเห็นว่า ในส่วนของหญิงสาวควรใช้ผ้าแพรวาสีหวาน ส่วนวัยกลางคนถึงวัยสูงอายุหรือผู้ที่มีรูปร่างค่อนข้างอวบ ควรใส่ผ้าที่มีสีพื้นหนักลายโดดเด่นเพื่อให้ดูดีขึ้นกล่าวโดยสรุปแล้วผ้าแพรวาสามารถใช้ตัดเย็บเป็นชุดได้ทุกชุด ทุกแบบ ทุกเพศ ทุกวัย

(พัชรี กิตติภูมิ.2545 : สัมภาษณ์)

บทที่ 5

บทสรุป

สรุปผลและอภิปรายผล

การวิจัยเรื่องรูปแบบศิลปะและการจัดการผ้าทอที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น : ศึกษากรณีผ้าไหมแพรวา สายวัฒนธรรมผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้วิจัยได้ใช้กรณีศึกษา 2 ชุมชน คือ ชุมชน บ้านโพน ตำบลบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นชุมชนต้นแบบที่ผลิตผ้าไหมแพรวา สายวัฒนธรรมผู้ไท กับชุมชนบ้านสิงห์สะอาด ตำบลสหัสขันธ์ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นชุมชนกรณีศึกษา ชุมชนนอกสายวัฒนธรรมผู้ไทที่นำเอาการทอผ้าแพรวามาผลิตเพื่อจำหน่าย มีวัตถุประสงค์การวิจัย 2 ข้อ คือ ศึกษารูปแบบศิลปะ และการจัดการด้านการผลิตและการจำหน่ายผ้าไหมแพรวาสายวัฒนธรรมผู้ไทในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ ได้ผลการวิจัย ดังนี้

รูปแบบศิลปะผ้าไหมแพรวา

ผ้าไหมแพรวาเป็นศิลปะผ้าทอที่เกิดจากภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย นับตั้งแต่การเลี้ยงไหม และการถักทอที่ใช้กลวิธีด้วยการใช้มือที่ให้สีสันลวดลายที่วิจิตรพิสดาร บ่งบอกถึงความเพียรพยายามของช่างทอได้เป็นอย่างดี มีลักษณะพิเศษที่โดดเด่นของผ้าแพรวาอยู่ที่ลวดลายผ้า การให้สีสันที่สะดุดตาประกอบกับการเลือกใช้เส้นไหมน้อยหรือไหมยอที่มีความเหนียวมัน ประกอบเข้ากับกรรมวิธีการเก็บลายหรือเก็บขีดจกที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษชาวผู้ไท ลักษณะเดิมของผ้าแพรวาที่บ้านโพนอีกประการหนึ่ง คือการประดิษฐ์ลวดลายบนผืนผ้าที่เกิดจากการขีดและการจกแต่ละลาย จะใช้เส้นไหมที่มีสีที่แตกต่างกันสอดสลับจนเกิดเป็นลวดลายตามต้องการ ดังนั้นผ้าแพรวาที่บ้านโพนจึงเป็นผ้าแพรวาที่มีสีเส้นแพรวพราวอยู่ในแต่ละลายที่อยู่ในแต่ละแถว ลวดลายที่ปรากฏอยู่บนผืนผ้าแพรวาที่บ้านโพนยังมีความเรียบเนียนเป็นเนื้อเดียวกันกับพื้นของผืนผ้า คุณสมบัติของผ้าแพรวาทั้งหมดดังกล่าวนี้ได้นำมาใช้ในการทอผ้าที่ต้องใช้ความชำนาญ และสั่งสมประสบการณ์ในการทำงานฝีมือมาอย่างยาวนาน อีกทั้งยังต้องใช้เวลาในการทอค่อนข้างมาก ไม่ว่าจะเป็นการทอเป็นลวดลายใด ลายของผ้าแพรวาที่ดีจะมีลายสม่ำเสมอตลอดทั้งผืน มีสีสม่ำเสมอตลอดทั้งผืนโดยไม่มีรอยด่าง และผืนผ้ามีความละเอียด เนื้อแน่น สม่ำเสมอ ฯลฯ ด้ายผ้าแพรวาเป็นผ้าประจำชนเผ่าผู้ไท จึงมีการทอผ้าแพรวาถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนเป็นเอกลักษณ์ในลวดลายยังคงดงามอยู่ ไม่แปรเปลี่ยนไปตามกาล

เวลา การคิดลวดลายต่าง ๆ ขึ้นมานั้น ผู้คิดจะลองทำในผ้าฝ้ายสีขาวก่อน จัดทำไว้เป็นแม่ลาย เป็นต้นแบบ รวบรวมทุกลายไว้ในผ้าผืนน้อย เรียกว่า “ผ้าแส่ว” ซึ่งมีแม่ลายมากมายใช้เวลา เป็นแรมเดือนกว่าจะรวบรวมเสร็จ หากช่างทอผู้ใดจะฝึกหัดทอผ้า ก็จะทำให้ดูลวดลายจากต้นแบบ ในผ้าแส่ว จะจัดเอาลายใดไว้ตรงส่วนไหนนั้น แล้วแต่ความชอบที่ช่างทอเห็นว่าสวย จะใช้สีอะไร ก็แล้วแต่จะเห็นว่างาม แต่ความสวยงามของผ้าแพรวา มีเอกลักษณ์คือ ความไม่เหมือนกันของ ผ้าแต่ละผืน ซึ่งแล้วแต่ลายที่นำมารวมกันเอาไว้ แต่ละลวดลายจะต้องจกตามต้นแบบที่มีอยู่ใน ผ้าแส่ว ลวดลายต่าง ๆ คล้ายกับที่ใช้เส้นไหมสานขัดที่ละเส้นจนแล้วเสร็จ ผ้าผืนหนึ่งใช้เวลา เป็นแรมปี ฉะนั้นบ้านหนึ่ง ๆ มักจะมีแพรวาอยู่ผืนสองผืนเท่านั้น เพราะว่าทอลำบากและใช้เวลา นานมาก กว่าทอเสร็จในแต่ละผืน

รูปแบบและลวดลายของผ้าแพรวา

ผ้าไหมแพรวาที่บ้านโพธิ์ส่วนใหญ่มีลักษณะโครงสร้างของผืนผ้าเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผ้าแพรวาแต่ละผืนมีขนาดหน้ากว้างประมาณ 50-55 เซนติเมตร ความยาวโดยเฉลี่ยประมาณ 8.30 เมตร ลักษณะเด่นที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผ้าแพรวา คือ เป็นผ้าที่ทอด้วยไหมน้อย ซึ่งเป็นไหมเส้นละเอียดอ่อน ย้อมด้วยสีแดงเข้มซึ่งเป็นที่ได้จากครั้ง และเมล็ดต้นชาตรี มีการทอ ให้เป็นลวดลายทั้งผืน ลวดลายบนผืนผ้าซึ่งเกิดจากการจกผสมกับการขิดนั้น ในแต่ละลายได้ ประดิษฐ์ลวดลายทอด้วยเส้นไหมหลายสีอยู่ในแต่ละแถวของลาย ลักษณะโครงสร้างหลักของผืน ผ้าแพรวาเมื่อนำมาทอครึ่งผืน ก็จะแบ่งออกได้เป็นสองส่วนใหญ่ คือ ส่วนของชายครุย กับส่วน ของผืนผ้า

ลักษณะรูปแบบลวดลายผ้าแพรวา การเรียกชื่อและทอประดิษฐ์ตามแบบดั้งเดิม โดยอาศัยการดูแบบจากผ้าแซ่วที่บ้านยออมรับว่าเป็นแบบที่เคยทอมาต่อเนื่องมาจากบรรพชนสตรี ที่เคยทอกันมาแล้วตั้งแต่อดีต ดังนั้นเพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะลวดลาย และชื่อลายของผ้าแพรวา ซึ่งถือได้ว่าลวดลายบนผืนผ้านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ผ้าแพรวาของชาวบ้านโพธิ์มีลักษณะเฉพาะตัว และเป็นการแสดงออกด้วยภูมิปัญญาแบบชาวบ้านที่แฝงไว้ด้วยความหมายในลักษณะของคติความเชื่อของผู้คนในสังคม ในที่นี้จึงจะได้พรรณนาถึง ลักษณะลวดลายออกตามโครงสร้างหลักของผืนผ้า ที่มีปรากฏลวดลายในตำแหน่งต่าง ๆ คือ ลวดลายที่เรียกว่าลายเล็กหรือลายคั่นลายเชิงผ้า และลายใหญ่ ซึ่งในแต่ละกลุ่มลายยังมีรายละเอียดของลวดลายที่ได้มีการคิดประดิษฐ์ออกเป็นหลากหลาย

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมาเริ่มมีการทอผ้าแพรวาเพื่อการตลาด โดยเริ่มต้นจก รับสั่งของพระราชินีนาถให้ช่างทอบ้านโพธิ์ขยายหน้าผ้าให้กว้างและเพิ่มความยาว เพื่อให้เพียง

พอดีการตัดชุด และทำให้ผ้ามีราคาถูกลง คนอื่นจะได้สวมใส่ด้วย ก็เลยทำเป็นผ้าลายลวง (สองสี) ผ้าลายจากดาว เพิ่มเติมจากเมื่อก่อนที่มีการทอผ้าเพียงแบบเกาะ และก็พัฒนาต่อมาเรื่อย ๆ ซึ่งจำหน่ายผืนละ 1,800 – 3,000 บาท ทำให้ผ้าแพรวาเป็นที่นิยมของตลาดอย่างกว้างขวาง มีการทำสีและแบบต่าง ๆ ตามความต้องการของลูกค้ามากขึ้น ใครมีเงินน้อยก็สามารถซื้อแบบถูก คือผ้าลวง ใครมีเงินก็ซื้อแบบแพงหรือผ้าเกาะได้ ซึ่งทำให้เศรษฐกิจของบ้านโพนดิขึ้นมา โดยเฉพาะค่าทอที่เป็นธรรม คือราคาผืนละ 1,000-1,300 บาท โดยมีกลุ่มผู้บริโภค ที่สำคัญคือกลุ่มผู้บริโภครวมในพระราชวังและราชสำนัก และกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และกลุ่มประชาชน โดยทั่วไปภายหลังได้มีการนำผ้าแพรวาออกแสดงงาน มีคนรู้จักปี พ.ศ. 2533-2535 จำหน่ายดี มาก เพราะมีคนรู้จักผ้าแพรวาอย่างกว้างขวาง ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาของการรณรงค์ใช้ผ้าไทย และช่วงนั้นได้เริ่มมีการทอผ้าแพรวา 5 เมตรแล้ว

รูปแบบศิลปะผ้าไหมแพรวากับความต้องการของผู้บริโภคกลุ่มต่าง ๆ

กลุ่มผู้บริโภครวมผ้าไหมแพรวาสามารถจำแนกได้ตามกลุ่มของผ้าแพรวา ดังนี้

1. ผ้าลวง หรือผ้าที่ทอด้วยลายลวง ผ้าลวงเป็นผ้าไหมแพรวาที่มีราคาถูก คือผืนละ 1,200 – 1,700 บาท ผ้าแพรวาลายลวงจึงเป็นที่นิยมซื้อไปตัดชุด โดยประชาชนที่มีฐานะปานกลางและกลุ่มข้าราชการระดับล่างถึงระดับกลางโดยสีสันทันที่เลือกซื้อก็แล้วแต่รสนิยม ซึ่งโดยปกติถ้าเป็นกลุ่มนักธุรกิจคนจีนจะนิยมผ้าสีแดงสดใส ถ้าเป็นประชาชนทั่วไปจะนิยมสีผ้าที่ตัดกันพราว ส่วนข้าราชการนิยมสีที่ดูเรียบง่ายและไม่ออกสีที่ดูหวือหวา

2. ผ้าจกหรือผ้าลายจกหรือลายหยอดหรือลายจกดาว ผ้าแพรวาชนิดนี้เป็นผ้าที่เพิ่มความพิเศษไปจากผ้าลายลวง ซึ่งโดยปกติแล้วจะมีเพียง 2 สีคือสีพื้นกับสีลายดังกล่าวนั้น เมื่อเทียบดอกเข้าไปจึงเรียกว่าผ้าจก ผ้าลวงจกมีราคาสูงกว่าผ้าลวงทั่วไป ประมาณ 500 บาท ดังนั้นผ้าลวงจกผืนหนึ่ง ๆ จึงมีราคากระหว่าง 1,500-2,000 บาท แล้วแต่ความประณีตและความงดงามของผืนผ้า ด้วยผ้าลวงจกมีราคาไม่สูงนักแต่มีความวิจิตรสูงขึ้นมาอีก จึงมีความวิจิตรสูงขึ้นมาอีก จึงเป็นที่นิยมของผู้บริโภคอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะประชาชนและข้าราชการชั้นกลางทั่วไป เพราะไม่ถึงกับราคาแพงมากจนเกินไป

3. ผ้าเกาะหรือผ้าลายเกาะ และผ้าเกาะพิเศษ ผ้าเกาะเป็นผ้าไหมแพรวาที่มีความวิจิตรพิสดารสูงสุดในกลุ่มของผ้าไหมแพรวา และผ้าทอทั่วไป โดยลวดลายของผ้าเกาะจะมีการเกี่ยวพันเกาะเกี่ยวกันไปด้วยสีสันทันของลวดลายมากมายหลายสียิ่งขึ้น กระบวนการทอและกลวิธีการทอจะใช้เนื้อค่อย ๆ เกาะเกี่ยวผูกโยงเส้นด้ายที่หลากสีให้เกิดเป็นลวดลายแต่ละดอกดวง และสามารถทำให้วิจิตรอย่างละเอียดได้ ด้วยขั้นตอนที่ยุ่งยากและความประณีตในระดับสูง ผ้า

เกาะแต่ละผืนจึงถูกสร้างสรรคด้วยระยะเวลาอันยาวนาน ผ้าเกาะจึงเป็นผ้าชนิดเดียวในกลุ่มผ้าแพรวาที่ส่งเข้าประกวดแข่งขันเพราะถือว่าเป็นผ้าชั้นสูง จึงมีราคาแพงกว่าผ้าล่อง คือมีราคาตั้งแต่ผืนละ 3,000 บาทจนถึง 100,000 บาท อันแล้วแต่ฝีมือของช่าง สำหรับกลุ่มผู้บริโภคหลักผ้าเกาะหรือผ้าลายเกาะจึงเป็นกลุ่มของข้าราชการ หรือแม่บ้านข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ข้าราชการการเมือง และบุคคลชั้นสูงในสังคมไทย ซึ่งนอกจากผู้บริโภคจะซื้อไปเพื่อตัดชุดสวมใส่แล้ว ผ้าเกาะยังถูกซื้อไปเป็นงานศิลปะเพื่อการสะสมด้วย

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการชื่นชมและความต้องการของผู้บริโภคกลุ่มต่าง ๆ

สำหรับปัจจัยที่ส่งผลต่อความชื่นชมของผู้บริโภคสำหรับผ้าไหมแพรวา คือ

1. ผ้าแพรวาเป็นผ้าที่สามารถจะปรับสภาพของการใช้ได้กับทุกลักษณะงาน ซึ่งนอกจากผู้บริโภคจะนำไปตัดเป็นเสื้อผ้าแล้วยังสามารถใช้เป็นผ้าคลุมเตียง ผ้าห่ม ผ้ามู่ลี่ ผ้าปูโต๊ะ
2. ผ้าไหมแพรวามีความหลากหลายของสีสันทันและลวดลายของผ้าไหมแพรวาสามารถรองรับรสนิยมของผู้คนแต่ละสาขาอาชีพและแต่ละบุคคลได้
3. คติความเชื่อว่าแพรวาเป็นผ้าชั้นสูง ทำให้ผู้สวมใส่มีความภาคภูมิใจในการสวมใส่หรือการแต่งกายด้วยผ้าไหมแพรวา

การจัดการด้านการผลิตผ้าไหมแพรวา

การผลิตผ้าไหมแพรวามิพัฒนาการมาจากการผลิตของชาวผู้ไท บ้านโพนโดยตรง แต่เมื่อผ้าไหมแพรวาเป็นที่ต้องการของตลาดอย่างกว้างขวางมากขึ้นทำให้การผลิตผ้าไหมแพรวาได้กระจายสู่หมู่บ้านและชุมชนอื่น ๆ ในรูปของการว่าจ้าง พร้อมไปกับการถ่ายทอดกระบวนการผลิตสู่ชุมชนอื่นดังกล่าวนี้ด้วย ในส่วนของการผลิตเชิงอุตสาหกรรมในปัจจุบันได้ตัดขั้นตอนการเลี้ยงไหมออกไป โดยใช้วิธีการสั่งซื้อไหมจากพ่อค้าแทน ส่วนแม่บ้านหรือช่างทอจะอยู่ในขั้นตอนการย้อมและการทอ

การผลิตที่เกิดจากการว่าจ้าง ฝ่ายผู้ว่าจ้างจะเป็นผู้ลงทุนด้านเส้นไหมให้ โดยการย้อมสีให้ก่อน เพราะฉะนั้นขั้นตอนการย้อมสีเป็นขั้นตอนสำคัญ หากการย้อมสีไม่ดี ผ้าตกสีแล้วฝ่ายนายจ้างจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบแทนทั้งหมดนั่นเอง

สำหรับค่าจ้างทอผ้าไหมแพรวามีราคาค่าจ้างต่างกันตามประเภทและลักษณะของผ้า ในปัจจุบันค่าทอผ้าล่องสีเดียวผืนละ 400-500 บาท ผ้าจกดาว 500-800 บาท สำหรับผ้าเกาะผืนละ 1,000 บาทขึ้นไป แล้วแต่ฝีมือของช่าง

จำหน่ายที่บ้านแพรวา สำหรับกลุ่มช่างทอชาวนิคมสร้างตนเองลำปาว อำเภอสหพันธ์

การจัดการจำหน่ายผ้าไหมแพรวา

โครงสร้างการจำหน่ายผ้าแพรวา มีวิธีการจำหน่ายดังนี้

1. กลุ่มแม่บ้าน เป็นกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหมแพรวาโดยตรง กลุ่มนี้จะนำเอาผ้าแพรวาไปออกร้านแสดงและจำหน่ายตามวาระและโอกาสต่าง ๆ อยู่เสมอ โดยเฉพาะในระยะเวลาหลังที่มิ้งงานเทศกาลต่าง ๆ ของทางจังหวัดและทางอำเภอ ก็มักจะมีการจ้างมายังกลุ่มแม่บ้านเพื่อนำเอาผ้าแพรวาไปแสดงและจำหน่าย เช่น งานกาชาด งานวิจิตรแพรวาราชินีไหมไทย นอกจากนี้บทบาทของกลุ่มแม่บ้านก็คือ การเปิดศูนย์แพรวาเพื่อออกร้านแสดง และจำหน่ายที่บ้านโพนโดยตรง ซึ่งมีผลต่อการเดินทางมาเยี่ยมชมและเลือกซื้อสินค้าดังกล่าวของผู้บริโภคอย่างต่อเนื่อง

2. ร้านค้า เป็นร้านค้าที่จำหน่ายทั้งปลีกและส่ง ร้านค้าดังกล่าวเป็นของเอกชน มีทั้งที่บ้านโพน อำเภอคำม่วง และในตัวจังหวัดกาฬสินธุ์ นอกจากนี้ร้านจำหน่ายผ้าแพรวายังกระจายอยู่ทั่วประเทศ โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครและตัวจังหวัดทั่วไป สำหรับร้านค้าในเขตบ้านโพนและอำเภอคำม่วงจะจำหน่ายผ้าแพรวาเป็นสินค้าหลักเพียงอย่างเดียว ส่วนร้านค้านอกเขตดังกล่าวมักจะจำหน่ายผ้าแพรวารวมอยู่ในกลุ่มของสินค้าผ้าพื้นเมืองชนิดอื่นๆ ด้วย อย่างไรก็ตามร้านค้าใดก็ตามที่จำหน่ายผ้าทอพื้นบ้าน จะต้องมีการจำหน่ายผ้าแพรวารวมอยู่ในกลุ่มของสินค้าผ้าพื้นเมืองชนิดอื่น ๆ ด้วย อย่างไรก็ตามร้านค้าใดก็ตามที่จำหน่ายผ้าทอพื้นบ้าน จะต้องมีการจำหน่ายอยู่ด้วยเสมอ มิเช่นนั้นจะถือว่าการจำหน่ายที่ไม่สมบูรณ์นั่นเอง

นอกจากนี้ก็จะมีการจำหน่ายที่ส่วนอื่น คือการจำหน่ายที่ศูนย์วิจิตรแพรวา บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ กับการจำหน่ายที่ “บ้านแพรวา ” นิคมสร้างตนเอง อำเภอสหพันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ และการจำหน่ายผ่านร้านค้าจิตจรดดา ซึ่งจะต้องเป็นผ้าแพรวาที่จัดอยู่ในกลุ่มผ้าที่มีเกรดสูงในอันดับ 1 ของประเทศ ด้วยการยอมรับว่า จุดเด่นของผ้าแพรวา คือเป็นผืนผ้าที่มีลวดลายสวยงามอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมีการออกแบบตกแต่งมาก ผ้าแพรวาก็จะสวยงามในตัว

การจัดการด้านการเสริมสร้างคุณค่าแก่ผ้าไหมแพรวา

กลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนผ้าแพรวาที่สำคัญมี

1. สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระองค์ท่านมีส่วนในการเผยแพร่ผ้าแพรวาโดยเมื่อพระองค์เสด็จต่างประเทศก็จะทรงนำผ้าแพรวาไปเผยแพร่ด้วยภายใต้ตราสัญลักษณ์ของร้านจิตรลาด

2. กลุ่มสมาคมสตรีแห่งชาติ เป็นส่วนสำคัญด้านการตลาดและเป็นตลาดใหญ่ของผ้าไหมแพรวา ด้วยกลุ่มสตรีดังกล่าวมีบทบาทในฐานะผู้นำสตรีไทย ซึ่งเป็นผู้บริโภคผ้าไปแพรวาและสวมใส่ในกรณีต่าง ๆ รวมทั้งการออกงานสังคมสำคัญ การถ่ายแบบ และการเดินทางออกไปประชุมสัมมนาออกประเทศ

3. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยก็เป็นอีกหน่วยงานหนึ่งในการส่งเสริมและเผยแพร่ผ้าแพรวาให้เป็นที่ประจักษ์ทั้งในส่วนของภายในประเทศและต่างประเทศ ด้วยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้นำเอาผ้าแพรวาเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม รวมทั้งการให้โอกาสแก่ช่างทอผ้าแพรวาบ้านโพน นำกระบวนการทอผ้าแพรวาออกไปทอสาธิตในการเปิดตัวการท่องเที่ยวไทย ณ ประเทศต่าง ๆ อยู่เสมอ

4. สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นผู้มีบทบาทโดยตรงต่อการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าแพรวาให้เป็นที่รู้จักและนิยมในการบริโภคมากยิ่งขึ้น โดยเป็นผู้ให้ทุนสนับสนุนการจัดนิทรรศการทางวัฒนธรรม การแนะนำลูกค้าทั้งภายในและต่างประเทศ

5. จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้มีการเสริมสร้างคุณค่าของผ้าไหมแพรวาด้วยกรณีต่าง ๆ อาทิ กำหนดให้เป็นสัญลักษณ์ของทางจังหวัด เป็นส่วนหนึ่งของคำขวัญ การจัดงานกาชาด และงานวิจิตรกรรมผ้าไหมแพรวาราชนิแห่งใหม่ ด้วยการเชิดชูผ้าไหมแพรวาให้เป็นที่รู้จักสำคัญ การกำหนดให้มีการสวมใส่ผ้าไหมแพรวาในแต่ละสัปดาห์และการเสริมสร้างความเข้มแข็งเพื่อการสนับสนุนวัฒนธรรมผู้ไท ในชุมชนบ้านโพน กาฬสินธุ์ด้วย เช่น การสร้างหมู่บ้านผู้ไท ฯลฯ

5.การสร้างเสริมคุณค่าโดยชาวผู้ไทบ้านโพน จากการทำชาวผู้ไทบ้านโพนมีความภาคภูมิใจในผ้าไหมแพรวาของตน ในฐานะ “ผ้าแพรวาราชนิผ้าไหม งานทอล้ำค่าแห่งกาฬสินธุ์” พวกเขาจึงได้พากันสร้างเสริมคุณค่าในกรณีผ้าไหมแพรวาของตนอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ โดยการจัดให้นักเรียนโรงเรียนบ้านโพนได้เรียนหลักสูตรการทอผ้าแพรวา และให้ครูอาจารย์-นักเรียนแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่าผู้ไทในวันพุธ การจัดงานประเพณีต่างๆ ของชาวผู้ไทบ้านโพน คือเป็นการกำหนดจารีตวัฒนธรรมในการสวมใส่ด้วยชุดประจำเผ่า เป็นงานบุญผะเหวด งานวันวิสาขบูชาและโดยเฉพาะงานบุญบั้งไฟประจำปี ในชบวนแห่ของชาวบ้านโพนนอกจากจะสวมใส่ชุดผู้ไทกันอย่างพร้อมเพียงแล้ว องค์ประกอบของชบวน เช่น การฟ้อน การแสดงประเพณีอื่น ๆ ล้วนกล่าวถึงและเกี่ยวโยงกับการทอผ้าไหมแพรวา ซึ่งถือเป็นการบ่มเพาะและถ่ายทอดทางสังคมได้เป็นอย่างดี และโดยเฉพาะสำหรับกิจกรรมสำคัญสูงสุดที่ชาวบ้านโพนภาคภูมิใจก็คือการได้มีโอกาสทอผ้าแพรวาขนาดความยาว 99 เมตร ในโครงการผ้าไหมวิจิตรแพรวา

กาญจกานีเชก ซึ่งเป็นผืนผ้าทอที่ยาวที่สุดในโลก

ปัญหาและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบศิลปะและการจัดการผ้าทอที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น : ศึกษากรณีผ้าไหมแพรวา สายวัฒนธรรมผู้ไท จังหวัดกาฬสินธุ์ ด้วยวิธีการวิจัยที่ใช้ข้อมูลหลักจากการทำงานภาคสนาม ด้วยการสัมภาษณ์ การสังเกต การสังเกตแบบมีส่วนร่วม จากหน่วยงานราชการ ภาคเอกชน ชุมชน และช่างทอที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย พบปัญหาด้านการผลิต การจำหน่าย และมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ปัญหาด้านการจัดการผลิตและการจำหน่าย

จากกรณีที่ผ้าไหมแพรวา ซึ่งเป็นผ้าทอสายวัฒนธรรมผู้ไทที่มีกระบวนการทออันประณีต มีรูปแบบที่วิจิตรงดงาม และได้รับการส่งเสริมคุณค่าทางสังคมอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับชุมชน จังหวัดกาฬสินธุ์ และในระดับประเทศ จนทำให้ผ้าไหมแพรวาได้รับความนิยมในการสวมใส่ของผู้คนทุกวงการของสังคมไทย คุณค่าทางความงามและด้านภูมิปัญญาดังกล่าว ส่งผลต่อความต้องการผ้าไหมแพรวาในวงกว้าง โดยเฉพาะในช่วงระหว่างผ้าไหมได้รับความนิยมระยะแรกคือ ประมาณ ปี พ.ศ.2534 – 2540 ทำให้ช่างทอผ้าไหมแพรวา ซึ่งแทบทั้งหมดเป็นสตรีวัฒนธรรมผู้ไท ชาวบ้านโพน อำเภอกำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ไม่สามารถทอผ้าไหมแพรวาได้จำนวนมากทันตามความต้องการของลูกค้า หรือผู้บริโภคได้ แม้ว่าผ้าแพรวาจะมีราคาค่อนข้างสูงก็ตาม จึงต้องไปจ้างสตรีหมู่บ้านอื่นเป็นผู้ช่วยทอ ด้วยการถ่ายทอดความรู้ด้านการทอผ้าแพรวาให้กับกลุ่มสตรีเหล่านั้น และการจ้างทอที่ราคาแพง ทำให้สตรีชุมชนอื่น ๆ ที่รับว่าจ้างพยายามเรียนรู้การทอผ้า และเร่งรัดการทอผ้ารับจ้างเพื่อนำรายได้สุทธบริวารของตนอย่างชะงัดเขม้น ซึ่งช่างทอในช่วงระยะนั้นยอมรับการเป็นการทอผ้าที่นำรายได้สูงมาสู่ตนเอง

การจัดการผลิตลักษณะการจ้างได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วมาก มีการแผ่กระจายไปยังชุมชนต่าง ๆ ทั้งในสายวัฒนธรรมผู้ไทของตนเอง และข้ามไปยังสายวัฒนธรรมไทลาวด้วย เพียงระยะเวลาประมาณ 3 ปีต่อมา ผ้าไหมแพรวาได้กลายเป็นสินค้าที่ล้นตลาด ด้วยปริมาณผ้าทอมีจำนวนมากเกินกว่าความต้องการของผู้บริโภค ทำให้ผ้าแพรวามีราคาจำหน่ายถูกลง โดยเฉพาะการได้เกิดการแข่งขันด้านการผลิตเพื่อลดต้นทุนการทอ ทั้งด้านวัสดุและความประณีตบรรจง ส่งผลให้คุณภาพผ้าแพรวาส่วนหนึ่ง ค่อยคุณภาพ กล่าวคือ การใช้เส้นไหมเกรดต่ำ การทอที่เน้นความรวดเร็วเพื่อให้ได้ปริมาณมากในเวลาสั้น ในขณะที่ค่าจ้างทอผ้าก็ลดลงจนถึงว่าต่ำมาก

กล่าวคือ ค่าจ้างทอผ้าล่ง 2 สี ผืนละ 300-400 บาท ผ้าจกล่ง หรือจกดาว ผืนละ 500-600 บาท ในขณะที่ผ้าทอแพรวาเองก็ราคาต่ำลงจนแทบจะไม่ได้กำไรเลยเช่นกัน อาทิ ผ้าทอล่ง 2 สี ราคาจำหน่ายให้แก่พ่อค้าหรือราคาจำหน่ายภายหลังการผลิต ราคาผืนละ 1,200-1,400 บาท ในขณะที่ต้นทุนต่อผืน คือ ค่าไหมอย่างเกรดต่ำก็โลกรัมละ 800 บาท ค่าย้อม 200 บาท ค่าจ้างทอ 300-400 บาท ซึ่งกำไรไม่ได้กำไรเลย ช่างทอที่ยังทออยู่กล่าวว่า เพราะไม่มีงานอื่นจะทำ และพอได้กำไรจากเส้นไหมที่เหลือ สามารถเก็บไว้ทอคราต่อไปได้บ้าง

แม้ว่าภาวะการอิ่มตัวของการผลิตผ้าแพรวาเริ่มส่อเค้ามาตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 กระนั้นหน่วยงานของภาครัฐก็ยังคงดำเนินการให้ช่างทอผ้าแพรวาบ้านโพน ไปด้วยทอดและอบรมการทอผ้าแพรวาแก่ชุมชนต่าง ๆ ทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ช่างทอผ้าแพรวากระจายตัวอยู่ทั่วไป เป็นการแย่งชิงตลาดผ้าแพรวากันโดยไม่จำเป็น และส่งผลติดตามมาเป็นลูกโซ่ นั่นคือ ผลกระทบด้านลบต่อภาวะการจำหน่ายผ้าแพรวาที่ราคาถูกลงอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม สำหรับการทอผ้าระดับฝีมือ คือ ผ้าเกาะ หรือผ้าเกาะพิเศษของช่างทอที่มีฝีมือสูง สำหรับกลุ่มลูกค้าระดับสูงก็ไม่ได้รับผลกระทบด้านราคา เพราะพวกเขาสามารถทอผ้าที่มีความประณีตบรรจงสูง และรักษาคุณภาพและกลุ่มผู้ของตนไว้ได้ จึงสามารถจำหน่ายผ้าเกาะได้ราคาผืนละ 3,000-100,000 บาท แต่ช่างทอกลุ่มนี้ก็ยังมีจำนวนจำกัด

ในส่วนของ การเสริมสร้างคุณค่าด้านการทอผ้าที่เน้นคุณภาพก็คือ การจัดประกวดแข่งขันด้านการทอผ้าแพรวาที่จัดขึ้น ณ พระราชตำหนักภูพานราชนิเวศน์ สกลนคร โดยสมเด็จพระราชินีนาถ เมื่อคราพระองค์ท่านเสด็จแปรพระราชฐานมายังภาคอีสาน และการประกวดแข่งขันของทางจังหวัดกาฬสินธุ์ การประกวดดังกล่าวนี้ว่า เป็นการจัดการที่สามารถดึง คุณภาพผ้าแพรวาให้อยู่ในมาตรฐานระดับสูง ทั้งด้านคุณภาพการผลิต และคุณภาพด้านรูปแบบศิลปะ แต่ในส่วนของช่างทอพื้นบ้านและช่างทอรับจ้างกลุ่มล่าง ที่ขยายจำนวนช่างอย่างมากมานั้น จัดว่ากำลังอยู่ในวิกฤติภาวะของความล้มสลาย จากความไม่สมดุลระหว่างรายได้กับการทำงาน กล่าวคือ งานฝีมือทอผ้าแพรวาของพวกเขา แม้ว่า จะเป็นการสืบต่อสืบทอดวัฒนธรรมผ้าทอที่ซับซ้อน แต่ค่าทอของพวกเขา ก็ยังไม่ได้เท่ากับค่าจ้างขั้นต่ำที่ภาครัฐกำหนด

ข้อเสนอแนะทางออกหรือแนวทางแก้ปัญหาด้านการผลิตและกำรจำหน่าย

1. การส่งเสริมการผลิตผ้าของแต่ละชุมชนของภาครัฐ ควรส่งเสริมในส่วนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของชุมชน หรือสายวัฒนธรรมนั้น ๆ ให้ผลิตภัณฑ์หรือสินค้าของแต่ละชุมชนมีมาตรฐานทั้งด้านคุณภาพและความงามในระดับสากลได้ โดยไม่ควรนำสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ของ

ชุมชนที่ประสบความสำเร็จไปขยายผลเชิงปริมาณแก่ชุมชนอื่น เพราะทำได้ดีก็จะส่งผลกระทบต่อ
ดังปรากฏกรณีผ้าไหมแพรวา

2. ควรจะมีองค์กร จากหน่วยงานภาครัฐหรือกึ่งราชการเข้ามาควบคุมดูแลเรื่องคุณภาพ
และประสานกับแนวทางตลาดที่แท้จริง เพื่อไม่ให้รูปแบบศิลปะของผ้าแพรวามีความซ้ำซ้อนกัน
มากเกินไป อันนำมาซึ่งราคาผ้าแพรวาที่ถูกลงอย่างน่าเป็นห่วงดังปัจจุบัน

3. ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรเข้ามาส่งเสริมแนวทางการแปรรูปผลิตภัณฑ์จาก
ผ้าแพรวาไปสู่ผลิตภัณฑ์ชนิดอื่นที่หลากหลาย เพื่อเป็นทางเลือกในการระบายผ้าแพรวาสู่การเป็น
ผลิตภัณฑ์ด้านอื่นได้ด้วย

4. ภาครัฐควรสนับสนุนการมีการศึกษาแนวทางการความต้องการของตลาดกลุ่มต่าง ๆ ใน
ต่างประเทศ ให้ส่งเสริมให้มีการปรับเปลี่ยน ประยุกต์ หรือพัฒนารูปแบบผ้าไหมแพรวาให้
สามารถรองรับความต้องการของตลาดกลุ่มต่าง ๆ ได้อย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. ผ้ามัดหมี่. กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชนจำกัด, 2526
- งามพิศ สัตย์สงวน. หลักมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ :เจ้าพระยาการพิมพ์, 2532
- จังหวัดกาฬสินธุ์. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเมืองกาฬสินธุ์. 2544 แผ่นพับ
- จังหวัดกาฬสินธุ์. หนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลจังหวัดกาฬสินธุ์. 2544 แผ่นพับ
- ชาติ วรรณกุล และคณะ. "การทำผ้าไหมแพรวาในจังหวัดกาฬสินธุ์" ใน วารสารมหาวิทยาลัย
มหาสารคามฉบับประจำเดือนมิถุนายน – มิถุนายน 2541
- ชลธิรา สัตย์วัฒนา. "กว่าจะเป็นผ้าไทย" ใน เอกสารการสอนชุดวิชาแนวคิดไทย หน่วยที่ 1-
6. หน้า243-299. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2533
- ชลธิรา สัตย์วัฒนา. "สายใยความสัมพันธ์ไทย-ลาวบนผืนผ้า" ใน มรดกและแหล่งท่องเที่ยว
ลาว กรุงเทพฯ : เพื่อนชีวิต , 2537
- ชิน อยู่ดี. วัฒนธรรมบ้านเชียงในสมัยก่อนประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2515
- เต็ม วิชาคพจนกิจ. ประวัติศาสตร์ลาว. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์. 2530
- ถนอมชาติ ชำนิราชกิจ. "ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นผ้าไหมอุบล" ใน ครูปริทัศน์. ประจำเดือน
สิงหาคม 2525
- ถวิล ทองสว่างรัตน์. ประวัติผู้ไทยและชาวผู้ไทยเมืองเรณูนคร. กรุงเทพฯ : ศรีอนันต์, 2520
- ทรงพันธ์ วรรณมาศ. ผ้าไทยลายอีสาน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2534
- ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล และ แพทรีเซีย แน่นหนา. ผ้าล้านนา ยวน ลื้อ ลาว. กรุงเทพฯ :
อมรินทร์ พรินติ้งกรุ๊ป, 2533
- ทวี ราตรี ธารบุญ. "ผ้าไหมวิจิตรแพรวายาวที่สุดในโลก ชาวอำเภอคำม่วงทอฉลองปี
กาญจนาภิเษก" ใน แนวหน้า. ฉบับประจำวันที่ 5 มกราคม 2540
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. ภูไท. กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์, 2526
- ธวัช ปุณโณทก. เที้ยวอีสาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร,
นิคมสร้างตนเองลำปาว. ผลิตภัณฑ์นิคมสร้างตนเองลำปาว. เอกสารอัดสำเนา, แผ่นพับ, 2545
- บุญมี ภูเดช. พงศาวดารเมืองกาฬสินธุ์และประวัติเมืองขึ้นในยุคเก่า. กาฬสินธุ์:
จินตภัณฑ์การพิมพ์ ,2525
- ปกครองจังหวัดกาฬสินธุ์. คำสั่งจังหวัดกาฬสินธุ์การจัดงานผ้าไหมแพรวา. 2544 (เอกสารอัด
สำเนา)

- ปิยนาด (นิโคธา) บุนนาค. "ผ้าทอกับวิถีชีวิตชนบทอีสาน" ใน *อักษรศาสตร์* ปีที่ 2 ฉบับที่ 24
ประจำเดือนสิงหาคม-ตุลาคม 2535
- ผาสุก อินทรวิฑู. "เมืองฟ้าแดดสงยาง : ข้อมูลทางโบราณคดี" ใน *การประชุมทางวิชาการระดับ
ชาติ ฝรั่งเศส-ไทยครั้งที่ 2 เรื่องการค้นคว้าวิจัยทางโบราณคดีในประเทศไทย.*
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535
- ผ้าไหมวิจิตรแพรวา. ภาพลึนธุ์ : ประสานการพิมพ์, 2544 (แผ่นพับ)
- พัฒนา กิติอาสา. "ผู้หญิงในวัฒนธรรมภูไท" ใน *คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น (เอกสารสารนิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิตสาขาการพัฒน
ชุมชน) 2532*
- มณี พันทวี. "ผ้าลายขิด" ใน *วัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีอีสาน.* กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป,
2532
- ยุทธนา เกียรติดำเนินงาม. "แพรวาราชีนีแห่งใหม่ 43 สืบตำนานศิลปะชาวผู้ไท" ใน *เดลินิวส์.*
ฉบับประจำวันที 16 สิงหาคม 2543
- เดลินิวส์ว่าไรดี "ผ้าไหมแพรวา โด่งดังไปสู่อินเตอร์" ใน *เดลินิวส์* ฉบับวันพุธที่ 13 มีนาคม 2545
- วรภา งามประสิทธิ์. "ผ้าทอพื้นเมืองของอีสาน" ใน *ข่าวหม่อมใหม่* ฉบับที่ 4 มิถุนายน 2527
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. "ผ้าไทยมรดกที่ตกทอดจากโบราณ" ใน *บรรษัทปริทัศน์* ปีที่ 7 ฉบับที่ 7
มิถุนายน 2524
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ผ้าทอพื้นบ้านอีสาน ใน *ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน* กรุงเทพฯ : ปานยา 2531
- วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย. "ผ้าอีสาน" ใน *วารสารคณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น* ฉบับ
ประจำเดือน กรกฎาคม 2516
- สมาคม ส่งเสริมวัฒนธรรมหญิงจังหวัดกาฬสินธุ์. *มหกรรมวิจิตรแพรวาราชีนีแห่งใหม่
ครั้งที่ 5* 2543 แผ่นโปสเตอร์
- สหัชพันธ์. *ท่องเที่ยวอำเภอสหัสพันธ์.* ภาพลึนธุ์ : ประสานการพิมพ์, 2544
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์. "ความเปลี่ยนแปลงของลวดลายและความหมายของผ้าขึ้นต้นจกจากหาด
เสี้ยว ในกระแสความนิยมผ้าพื้นเมือง" ใน *เมืองโบราณ.* ฉบับประจำเดือนกรกฎาคม -
ธันวาคม 2535
- สุมาลย์ โทมัส. *ผ้าพื้นเมือง.* กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2525
- สุภาวดี ตุ่มเงิน "ผ้าแพรวาที่บ้านโพน อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์" ใน *เอกสารการ
สัมมนาหมายเลข 8 เรื่อง ผ้าชนเผ่าไทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ สปป.
ลาว , มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 2537 (เอกสารอัดสำเนา)*
- สำนักงานเทศบาลตำบลโพน. *ทะเบียนประชากรตำบลโพน.* เอกสารบันทึก, 2545

อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษย

วิทยา, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533

อนนทสีหา...คำมวง. วิจิตรแพรววารานีแห่งใหม่. กาฬสินธุ์ : ประสานการพิมพ์, 2544, แผ่นพับ

อัจฉรา สุขสมบูรณ์. "ผ้าแพรววารานีแห่งใหม่ งานทอของกลุ่มแม่บ้านผู้ไทจังหวัดกาฬสินธุ์" ใน

มติชนเทคโนโลยีชาวบ้าน. ปีที่ 9 ฉบับที่ 175 ประจำเดือนกันยายน 2540

Cheesman, Patricia. Lao textiles Ancient Symbols-Living ART. Bangkok : White Lotus Co. Ltd., 1988

Gittinger and H. Leedom Lefferts. Textiles and The Tai Expreience in Southeast Asia.

Washington, D.C: United States of America., 1992

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

เกรียงศักดิ์ แดงวันศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ ศูนย์ถ่ายทอด
การทอผ้าแพรวา บ้านสิงห์สะอาด ตำบลสหัสขันธ์ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อ
วันที่ 7 กรกฎาคม 2545

คุณ บุคดี ผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ บ้านโพน ตำบลบ้านโพน
อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2545

เคลือบ สุวงทา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ บ้านโพน ตำบล
บ้านโพนอำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2545

คำใหม่ โยคะสิงห์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ บ้านโพน ตำบล
บ้านโพนอำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2545

คำสอน สระทอง ผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ บ้านโพน ตำบลบ้านโพน
อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2545

ฉลาด จันทร์สมบัติ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคามเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2543

ดื้อออน ศรีบัว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ บ้านโพน ตำบล
บ้านโพนอำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2545

นงลักษณ์ ศรีบุญจันทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ ศูนย์วิจิตร
แพรวาบ้านโพน ตำบล บ้านโพนอำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน
2545

- นุชรินทร์ มั่งสุวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ ร้านแม่เนื่อง
แพรวา อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 6 กรกฎาคม 2545
- บุญเลียน สระทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ ศูนย์วิจัยิตรแพรวา
บ้านโพน ตำบลบ้านโพนอำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2545
- พัชรี กิติภูมิ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ ร้านตัดผ้าพัชรี อำเภอ
เมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 5 กรกฎาคม 2545
- พิพัฒน์ พละมาตย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ ฝ่ายแผนการ ศาลา
กลางจังหวัดกาฬสินธุ์ วันที่ 8 พฤษภาคม 2544
- เพื่อน วาระหา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ บ้านโพน ตำบล
บ้านโพนอำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2545
- รัชนิกร เกาะแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ ร้าน "บ้านแพรวา"
นิคมสร้างตนเองลำปาว อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2545
- วรรณิกา โพนะทา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ บ้านโพน ตำบล
บ้านโพนอำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2545
- สารภี ศรีมามาศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ ร้าน "บ้านแพรวา"
นิคมสร้างตนเองลำปาว อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2545
- สมใจ แดงวันศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ ศูนย์ถ่ายถอดการทอ
ผ้าแพรวา บ้านสิงห์สะอาด ตำบลสหัสขันธ์ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 7
กรกฎาคม 2545
- สุพันธ์ สุวงทา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่ โรงเรียนบ้านโพน ตำบล
บ้านโพนอำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2545